

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม
พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม
AN ANALYTICAL STUDY OF DHAMMAS IN THE JATAKAS AT
THE PAINTINGS OF BRA VIHARA LUANG, WAT SUDASSANADEVVARARAM

นางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม
พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

นางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF DHAMMAS IN THE JATAKAS AT
THE PAINTINGS OF BRA VIHARA LUANG, WAT SUDASSANADEVVARARAM

Miss Sureephon Sae-earb

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ
(พระมหากฤษณะ ตรุโณ (บุชากุล), ผศ.ดร.)

.....กรรมการ
(พระมหาทวี มหาปญฺโญ (ละลง), ผศ.ดร.)

.....กรรมการ
(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ)

.....กรรมการ
(ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
	ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏใน ภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม
ผู้วิจัย	: นางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง), ผศ.ดร., ป.ช.๕, พธ.บ.(ปรัชญา), ศน.ม.(พุทธศาสนศึกษา), M.Phil., Ph.D.(Buddhist Studies)(Delhi University, India) : ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม อบ.(อภิธรรม), บศ.๕ (บาลีศึกษา ๕ ประโยค), ศศ.บ.(ภาษาอังกฤษ), ศษ.บ.(ภาษาไทย), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษานิทานชาดกในนิบาต ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ภาพจิตรกรรม คำจารึกในแผ่นศิลาที่ผนังพระวิหารหลวง และเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากรเป็นหลัก ประกอบกับการสัมภาษณ์พระภิกษุในวัดสุทัศนเทพวรารามและนักวิชาการ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมจำนวน ๓๒ เรื่อง ดังนี้ ๑. เทวธัมมชาดก ๒. นพปานชาดก ๓. กุลาวกชาดก ๔. โลสกชาดก ๕. วานรินทชาดก ๖. พิพาตชาดก ๗. จมตสนชาดก ๘. กากชาดก ๙. สิงคาลชาดก ๑๐. สุกรชาดก ๑๑. คุณชาดก ๑๒. ทริวาทชาดก ๑๓. มันทราฐราชชาดก ๑๔. สุวัณณกัฏกชาดก ๑๕. อุลุกชาดก ๑๖. กากวดีชาดก ๑๗. ชัมพูชาดก ๑๘. พาเวรุชาดก ๑๙. สุตันธิชาดก ๒๐. มิตต-วินทุกชาดก ๒๑. ลมุกกชาดก ๒๒. ทัพพปุปผชาดก ๒๓. สังขชาดก ๒๔. มตปัณทิตชาดก ๒๕. สุปปารก

ชาดก ๒๖. สมุททวาณิชชาดก ๒๗. ชวนหังสชาดก ๒๘. ปันทรกนาคราชชาดก ๒๙. กิงฉันทชาดก ๓๐. ภูณาลชาดก ๓๑. มหาชนกชาดก ๓๒. มโหสถชาดก

นิทานชาดกเหล่านี้มีลักษณะต่างๆ สอดแทรกอยู่ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดลักษณะเป็น ๑๕ ลักษณะ อาทิ หลักไตรสิกขา หลักพรवासธรรม ๔ สัมปยุตธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ โลกธรรม ๘ และอุปกิเลส ๑๖ เป็นต้น และเมื่อถึงตอนจบของนิทานชาดกจะปรากฏการประกาศสัจจะของพระพุทธเจ้า นั่นคือการแสดงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา จนทำให้ผู้ที่ได้ฟังนิทานชาดกในขณะนั้นได้บรรลุธรรมต่างๆ ตั้งแต่พระโสดาบัน จนถึงระดับพระอรหันต์ แสดงให้เห็นว่าลักษณะต่างๆ เหล่านี้ สามารถพัฒนาระดับจิตใจของบุคคลให้ก้าวออกจากโลกีย์ บรรลุถึงโลกุตระได้

นอกจากนั้น ลักษณะจากนิทานชาดกเหล่านี้ ยังส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะที่พบ มีผลต่อสังคมไทยทุกด้าน เช่น ศีล หิริ โอตตัปปะ ปัญญา ในอริยทรัพย์ ๗ เป็นต้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของคนไทย เห็นได้ชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของนิทานชาดกที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงแห่งนี้ บุคคลสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการประพฤติตนและดำเนินชีวิต เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างดียิ่ง จึงควรที่จะได้นำวิทยานิพนธ์นี้เผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจทั่วไป

Thesis Title : An Analytical Study Of Dhammas In The Jatakas At The Paintings
Of Bra Vihara Luang, Wat Sudassanadebvararam

Researcher : Miss Sureephon Sae-earb

Deree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Assist.Prof.Dr.Phamaha Tawee Mahapanno (Lalong) Pali IX,
B.A.(Philosophy), M.A.(Buddhist Studies), M.Phil., Ph.D.(Buddhist
Studies)(Delhi University, India)

: Dr. Kritsana Raksachom Abhidhamma Studies, Pali IX,
B.A.(English), M.A.(Buddhist Studies), Ph.D.(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 23 November 2011

Abstract

This thesis is of three objectives namely :- 1.to study the Jatakas appearing at The Painting of Bra Vihara Luang in Wat Sudassanadebvararam, 2. to study the Doctrinal principles appearing at The Painting of Bra Vihara Luang in Wat Sudassanadebvararam, 3. to analitically study the Doctrinal principles in Jatakas appearing at The Painting of Bra Vihara Luang in Wat Sudassanadebvararam which support the values of leading lives in Thai Societies. It is the qualitative research with the aim to study the Jatakas appearing at The Painting of Bra Vihara Luang in Wat Sudassanadebvararam by studying from the Buddhist Sriptures in the Three Baskets, Atthakatha, Painting, the stone insseaptions at the wall of Bra Vihara Luang and the documents at the Aroheological Division, Fine Art Department. It also consists of interview with the monks in Wat Sudassanadebvararam and the academicians.

From the research, it can be concluded that at Bra Vihara Luang in Wat Sudassanadebvararam, there are the Jatakas appearing at the paintings of the 32 stories as follows :- 1. Devadamma-Jataka, 2. Nalapana-Jataka, 3. Kulavaka-Jataka, 4. Losaka-Jataka, 5. Vanarinda-Jataka, 6. Bilavata-Jataka, 7. Ghatasana-Jataka, 8. Kaka-Jataka, 9. Singala-Jataka, 10. Sukara-Jataka, 11. Guna-Jataka, 12. Dadhivahana-

Jataka, 13. Mandaturaja-Jataka, 14. Suvannakakkata-Jataka, 15. Uluka-Jataka, 16. Kakavati-Jataka, 17. Jambuka-Jataka, 18. Baveru-Jataka, 19. Susandhi-Jataka, 20. Mittavinduka-Jataka, 21. Latukika-Jataka, 22. Dabbhapuppha-Jataka, 23. Sankha-Jataka, 24. Ghatapandhita-Jataka, 25. Supparaka-Jataka, 26. Samuddavanija-Jataka, 27. Javanahansa-Jataka, 28. Pandharakanagaraja-Jataka, 29. Kinchanda-Jataka, 30. Kunala-Jataka, 31. Mahajanaka-Jataka, 32. Mahosadha-Jataka.

These Jatakas consist of many mixed Doctrinal principles which the researcher has divided into 19 Doctrinal principles such as :- the principles of Ti-Sikkha, the Four Gharavasa Dhammas, the Seven Sappurisa Dhammas, the Seven Noble Properties, the Eight Worldly Doctrines, the Sixteen Upakilesas etc. At the end of Jatakas, there appeared the propagations of the Buddha's Doctrinal Truths. That is His propagation of the Four Noble Truths which are the hearts of the Doctrines in Buddhism. This fact enables the listeners of Jatakas to attain the various Doctrines from the state of Sotapanna up to that of Arahantaship. This shows that these Doctrinal principles can develop and raise the people's mental levels to go out of the Worldly things and to finally attain the supermandane state.

In addition to what have been mentioned, these Doctrinal principles in Jatakas, uphold the value of life style in the Thai Societies in various ways :- the politics, the administration, the education, the economics, the Thai customs and culture. The found Doctrinal principles :- Sila, Hiri, Ottappa and Panna all of which are in the Seven Noble Properties etc. which are influential to the Thai Societies. They are the main bases of leading the Thai people lives. It can clearly be seen that the virtues and the advantages found in Jatakas appearing at The Painting of this Bra Vihara Luang which the people can bring to be applied to their lives. It is the way of life to help oneself and others to be the best peaceful, happy and to have progress and development in their lives.

This thesis should be brought to be spread to all the interested people.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เกิดขึ้นได้เพราะผู้วิจัยได้รับโอกาสให้เข้าศึกษาในระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร. อธิการบดี พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ตลอดจนคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกท่าน

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เริ่มต้นมาจากการผลักดันของ พลตรี ดร.วิระ วงษ์สวรรค์ อาจารย์ผู้สอนวิชาระเบียบวิธีวิจัย โดยได้รับความอนุเคราะห์จาก พระมหาทวี มหาบุญโญ, ผศ.ดร. เมตตา เป็นประธานที่ปรึกษา และอาจารย์ที่ปรึกษาอีกท่านคือ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ ที่ได้ช่วยชี้แนะและจัดเกล้าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาตั้งแต่ต้นจากจินตนาการของผู้วิจัย จนสำเร็จเป็นวิทยานิพนธ์ที่สมบูรณ์เล่มหนึ่ง รวมทั้งคณะกรรมการการสอบทุกท่านที่ได้ช่วยเมตตาชี้แนะจุดที่ควรแก้ไข เพื่อให้เป็นวิทยานิพนธ์ที่มีข้อบกพร่องน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วิระ ภาททจารี ป.ธ.๕) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม พระเทพปริยัติเวที (แสงทอง อริยมธี ป.ธ.๕) พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทโร ป.ธ.๕) พระมหาสิทธิชัย อติธมฺโม (ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระมหากรรณิก อหิสโก,ดร. (ป.ธ.๕) พระมหารมย์ อภิรมฺโม (ป.ธ.๕) พระมหานิคม นิสโก (ป.ธ.๙) พระมหาคิมหันต์ สุนฺดกาโย (ป.ธ.๙) พระมหานารท วิชิตฺโต (ป.ธ.๙) และพระมหาคม อุชุกฺคโม (ป.ธ.๙) ตลอดจนพระภิกษุสามเณรของ วัดสุทัศนเทพวรารามทุกรูป ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้เก็บข้อมูลถ่ายภาพจิตรกรรมและเสียดสเวลา อันมีค่าให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ได้อย่างเต็มที่ จนได้ข้อมูลความรู้ตลอดทั้งให้คำปรึกษาแนะนำเท่าที่แต่ละท่านนั้นจะช่วยเหลือได้ และเมตตาถามไถ่เป็นกำลังใจ และขออนุโมทนาขอบคุณอุบาสกอุบาสิกา ผู้ปฏิบัติธรรมในวัดสุทัศนเทพวรารามทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของวัดทุกท่านที่ได้อำนวยความสะดวก ทำให้การเก็บข้อมูลราบรื่นด้วยดี

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณในคำแนะนำจากคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิและกัลยาณมิตรหลายท่าน โดยที่ไม่อาจจะนำมากล่าวถึงได้ทั้งหมด อาทิ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิต ดร.พิสิฐ เจริญสุข รศ.ดร.พัฒน์ เฟื่องผลา ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ดร.อริเทพ ผาทา ม.ร.ว.นิวัติ กัลยาณวงศ์ คุณอภิชาติ พรสีและอีกหลายๆ ท่านที่ผู้วิจัยมีโอกาสได้เจอได้ พระมหา คชินท์ สุมงฺคโล (อินทร์มนตร์) ที่ได้มอบไฟล์วิทยานิพนธ์มาให้ดูเป็นตัวอย่าง อาจารย์สันทัด จันทร-ทาทอง คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนาที่ได้เมตตาแนะนำและค้นหาข้อมูลในพระไตรปิฎก

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. ประมูล สารพันธ์ที่ได้เมตตาช่วย
ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน พระครูใบฎีกาสันน์ ทชรโก ไข่หน้าที่บ้านจิต
วิทยาลัยทุกท่าน พระอาจารย์และเจ้าหน้าที่ในห้องสมุดทุกท่านที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวก

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทุกท่านที่ได้ให้ความเมตตาช่วยเหลือ เป็นกำลังใจที่ดี พี่กรรมการ
เมตตาสอนการใช้คอมพิวเตอร์จนใช้งานได้ พี่จิตรกรที่อนุเคราะห์ให้ยืมกล้องถ่ายรูปจนได้ภาพ-
จิตรกรรมทั้งดงาม ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้ง เป็นเกียรติและยินดีอย่างยิ่งที่ได้ร่วมศึกษาอยู่ในสถาบัน
เดียวกันกับทุกท่าน คือทีมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยที่ให้
ผู้วิจัยได้มีโอกาสมาศึกษา และทำกิจกรรมในนามของมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณ ทุก
ท่าน ทั้งที่ได้เอ่ยนามหรือไม่ได้เอ่ยนาม มา ณ ที่นี้อีกครั้ง

ฐาตุ จิรฺ สติ ธมฺโม ขอพระสังฆกรรมของพระพุทธองค์ จงดำรงอยู่สืบกาลนานเทอญ

นางสาวสุริย์พร แซ่เอียบ

พฤศจิกายน ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินงานวิจัย	๑๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๑๘	
๒.๑ ความเป็นมาของภาพจิตรกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม	๑๘
๒.๒.๑ ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม	๑๘
๒.๒.๒ ภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๒๐
๒.๒ นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม	๓๐
๒.๒.๑ ความหมายของนิทานชาดก	๓๐
๒.๒.๒ นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง	๓๒
๑. นิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก	๓๓
๒. นิทานชาดกเรื่องทริวาหนชาดก	๓๖
๓. นิทานชาดกเรื่องกากชาดก	๓๘
๔. นิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก	๔๐
๕. นิทานชาดกเรื่องปัญทรกนาคราชชาดก	๔๒
๖. นิทานชาดกเรื่องกุนาสชาดก	๔๔
๗. นิทานชาดกเรื่องสังขชาดก	๔๖

๘. นิทานชาดกเรื่องมตาสนชาดก	๔๘
๙. นิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก	๕๐
๑๐. นิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก	๕๓
๑๑. นิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก	๕๖
๑๒. นิทานชาดกเรื่องทัฬหปุพฺผชาดก	๕๙
๑๓. นิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก	๖๑
๑๔. นิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก	๖๒
๑๕. นิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก	๖๔
๑๖. นิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก	๖๘
๑๗. นิทานชาดกเรื่องคุณชาดก	๖๙
๑๘. นิทานชาดกเรื่องมตปิ่นทิตชาดก	๗๑
๑๙. นิทานชาดกเรื่องฉุกกิกชาดก	๗๓
๒๐. นิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก	๗๕
๒๑. นิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดก	๗๗
๒๒. นิทานชาดกเรื่องมโหสธชาดก	๗๙
๒๓. นิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก	๘๒
๒๔. นิทานชาดกเรื่องกาวดีชาดก	๘๔
๒๕. นิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก	๘๖
๒๖. นิทานชาดกเรื่องสุสันธิชาดก	๘๘
๒๗. นิทานชาดกเรื่องนพป่านชาดก	๙๐
๒๘. นิทานชาดกเรื่องชวนหังสชาดก	๙๑
๒๙. นิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก	๙๓
๓๐. นิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก	๙๕
๓๑. นิทานชาดกเรื่องสุวัณณกัฏฐกชาดก	๙๗
๓๒. นิทานชาดกเรื่องมันธาดูราชชาดก	๙๙

สรุปผลการศึกษายบทที่ ๒

๑๐๑

บทที่ ๓ หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง

วัดสุทัศนเทพวราราม

๑๐๔

๓.๑ กฎแห่งกรรม: กิงฉันทชาดก

๑๐๘

๓.๒. หลักกัตถุญกตเวที: คุณชาดก มิตตวินทุกชาดก...	๑๑๐
๓.๓ ไตรลักษณ์: พาเวรุชาดก ขวนหังสชาดก...	๑๑๔
๓.๔ ไตรสิกขา: สังขชาดก ภูณาลชาดก มหาชนกชาดก	๑๑๖
๓.๕ ความสันโดษ: มหาชนกชาดก มันทาตุราชชาดก	๑๑๗
๓.๖ หลักฆราวาสธรรม ๔: ภูลาวกชาดก วานรินทชาดก...	๑๒๐
๓.๗ หลักพรหมวิหารธรรม: ภูลาวกชาดก กากชาดก สุกรชาดก...	๑๒๕
๓.๘ สังคหวัตถุ ๔: ภูลาวกชาดก คุณชาดก...	๑๒๕
๓.๙ อริยสัจ ๔: ฆตาสนชาดก กากวดีชาดก...	๑๓๒
๓.๑๐ อิทธิบาท ๔: มหาชนกชาดก	๑๓๓
๓.๑๑ หลักความสามัคคี: ขวนหังสชาดก ลมุกกิกชาดก ทัพทปุปผชาดก อุตุกชาดก...	๑๓๕
๓.๑๒ อบายมุข ๖: สมุททวาณิชชาดก ทริวาหนชาดก	๑๓๘
๓.๑๓ สัมปรีติธรรม ๗: ชัมพุกชาดก สุกรชาดก สิงคาลชาดก	๑๔๐
๓.๑๔ อริยทรัพย์ ๗: สุปปรกชาดก เทวธัมมชาดก มโหสธชาดก นพปानชาดก...	๑๔๒
๓.๑๕ โลกธรรม ๘: พาเวรุชาดก มันทาตุราชชาดก	๑๕๒
๓.๑๖ กุศลกรรมบถ ๑๐: สุวณณกัถกกุฏกชาดก กากวดีชาดก สุสันธิชาดก...	๑๕๓
๓.๑๗ หลักทศพิธราชธรรม: มหาชนกชาดก ขวนหังสชาดก	๑๕๗
๓.๑๘ พรหมจรรย์: มหาชนกชาดก กิงฉันทชาดก	๑๕๘
๓.๑๙ อุปกิเลส ๑๖: พิฬารวตชาดก โลสกชาดก ปันทรกนาคราชชาดก...	๑๖๑
สรุปผลการศึกษายบทที่ ๓	๑๖๓

บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม **พระวิหารหลวง**
วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่า **การดำเนินชีวิตในสังคมไทย**

๑๓๑

๔.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง	๑๓๑
๔.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา	๑๓๑
๔.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ	๑๕๐
๔.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม	

๒๐๓

สรุปผลการศึกษายบทที่ ๔

๒๓๒

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๒๓๔
๕.๑ บทสรุป	๒๓๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๓๘
บรรณานุกรม	๒๓๙
ภาคผนวก	๒๔๕
ภาคผนวก ก.: ภาพจิตรกรรมนิทานชาดก ในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๒๔๕
ภาคผนวก ข.: คำจารึกเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมในแผ่นศิลาบนผนังเสาพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๒๕๕
ภาคผนวก ค.: แผนผังแสดงการจัดเรียงเสาพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม - แผนผังที่ ๑ แผนผังแสดงการจัดเรียงเสาพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม (top view)	๒๖๔
- แผนผังที่ ๒ แผนผังแสดงการจัดวางภาพนิทานชาดก และภาพไตรภูมิ ที่เสาพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ทั้ง ๓๒ ด้าน	๒๖๖
ภาคผนวก ง.: แบบสัมภาษณ์ พระภิกษุ หรือเจ้าหน้าที่ในวัดสุทัศนเทพวรารามและ นักวิชาการ	๒๖๙
ภาคผนวก จ.: รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบวิทยานิพนธ์	๒๗๐
หนังสือขออนุญาต ส่งถึงเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม	๒๗๑
ประวัติผู้วิจัย	๒๗๒

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ ตารางแสดงเรื่องที่ปรากฏในคำจารึกจากแผ่นศิลาจารึกที่เสาพระวิหารหลวง	๒๔
ตารางที่ ๒.๒ ตารางสรุปนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๑๐๒
ตารางที่ ๓.๑ ตารางแสดงหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๑๖๕
ตารางที่ ๔.๑ ตารางแสดงการประกอบอาชีพต่างๆ ในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมใน พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม	๑๕๑

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
ภาพที่ ๑ ภายนอก พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม	๒๔๕
ภาพที่ ๒ ภายใน พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม	๒๔๕
ภาพที่ ๓ แผ่นจารึกเล่าเรื่องจิตรกรรมบนผนังเสาพระวิหารหลวง	๒๔๕
ภาพที่ ๔ ภาพตำแหน่งแผ่นจารึกบนผนังเสาพระวิหารหลวง	๒๔๕
ภาพที่ ๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก	๒๔๕
ภาพที่ ๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องทริวาหนชาดก	๒๔๕
ภาพที่ ๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องกากชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องปิ่นทรกนาคราชชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๑๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องกุมาลชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๑๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๑๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องฆตาสนชาดก	๒๕๐
ภาพที่ ๑๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องทัพญปผชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก	๒๕๑
ภาพที่ ๑๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก	๒๕๒
ภาพที่ ๒๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก	๒๕๒
ภาพที่ ๒๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก	๒๕๒
ภาพที่ ๒๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องฆตปิ่นทิตชาดก	๒๕๒
ภาพที่ ๒๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องลวกุ๊กชาดก	๒๕๒
ภาพที่ ๒๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก	๒๕๒

ภาพที่ ๒๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องอุลughชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๒๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๒๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๒๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องกาเวตีชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๒๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๓๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุสันธิชาดก	๒๕๓
ภาพที่ ๓๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก	๒๕๔
ภาพที่ ๓๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องชวนหังสชาดก	๒๕๔
ภาพที่ ๓๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก	๒๕๔
ภาพที่ ๓๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องสมุททวณิชาดก	๒๕๔
ภาพที่ ๓๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุวรรณกัถกฏกชาดก	๒๕๔
ภาพที่ ๓๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องมณฑาตุราชชาดก	๒๕๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. คำย่อชื่อพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงจะระบุตัวเลขเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อพระคัมภีร์ เช่น ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๗/๒๐๓. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภาษาบาลี เล่ม ๑๔ ข้อ ๒๓๗ หน้า ๒๐๓ และ ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๔๗/๑๐๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาต ชาดก ภาษาไทย เล่ม ๒๗ ข้อ ๑๔๗ หน้า ๑๐๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ปัญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

อ.เอกาทศก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทศกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิปาต ชาตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ติกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปญจ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปญจนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สัตตกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.นวก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย นวกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทสกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกาทศก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกาทศกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทวาทศก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทวาทศกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เตรสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เเตรสกนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.วิสติ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิสตินิบาต ชาตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.วิสติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิสตินิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติสติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ติสตินิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุตถาลีส.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จัตตารีสนิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อสีตินิปาต ชาตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อสีตินิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต ชาตก	(ภาษาไทย)

ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.จริยา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก	(ภาษาไทย)

๒. ค่าย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถาที่ใช้อ้างอิงจะระบุตัวเลขเป็น เล่ม/ภาค/ตอน/หน้า หลังอักษรย่อชื่อ พระคัมภีร์ เช่น ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๑๓-๖๑๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปญจกนิบาตชาดก อรรถกถาภาษาไทย เล่มที่ ๕๘ ภาคที่ ๑ ตอนที่ ๔ หน้า ๖๑๓-๖๑๕ ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย

อญ.ติก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ.	(ไทย)	=	ททกนิกาย ปรมัตถทีปนี วิมานวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ทกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ติกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย จตุกกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปญจก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปญจกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุตก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย สัตตกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ทสกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกาทสก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย เอกาทสกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทวาทสก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ทวาทสกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เตรสก.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย เตรสกนิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติสฺสติ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ติสฺสตินิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย อสีตินิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย มธฺรตฺถวิลาสินี พุทธวสอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย มธฺรตฺถวิลาสินี พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

๓. ค่าย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

คัมภีร์ฎีกาที่ใช้อ้างอิงจะระบุตัวเลขเป็น เล่ม/หน้า หลังอักษรย่อชื่อ พระคัมภีร์ คือ สารตฺถ.ฎีกา ๑/๑๒๗ หมายถึง สารตฺถทีปนีฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๑๒๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาตก หรือนิทานชาตก^๑ ซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก ล้วนเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่สุเมธดาบสได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่บังกร ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต^๒ จากชาตินั้นพระโพธิสัตว์ ได้เวียนว่ายตายเกิดบำเพ็ญบารมีหลายแสนชาติ ส่วนหนึ่งจัดเป็นชาตก ในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ชาตกจะอยู่ในเล่มที่ ๒๗ และเล่มที่ ๒๘ มีจำนวนทั้งสิ้น ๕๔๗ เรื่อง^๓ พระองค์ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย ๑ แสนกัป^๔

ชาตก เป็นเรื่องราวที่รวบรวมเรื่อง การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธสาวกได้ทรงจำสืบๆ กันมา ด้วยมุขปาฐะ ก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงชาตกว่า “อุปนุนาย อฏฐุปปตฺยา ชาตกกถนั”^๕ แปลว่า “เมื่อเหตุต้นเรื่องเกิดขึ้น จึงตรัสชาตก”^๖ พระภิกษุจารย์ได้ให้ความหมายชาตกว่า “เรื่องที่เป็นเหตุตรัส กล่าวหรือประกาศนุรพจริยาของพระผู้มีพระภาคที่เกิดขึ้นหรือประพตฺติในกาลก่อน”^๗ ในสัททนีติธามาลา ได้ให้ความหมายว่า “ชื่อว่าชาตกเพราะเป็นเครื่อง

^๑ พุ.ชา.ทูก. (ไทย) ๒๗/๙๑/๘๘.

^๒ ดูรายละเอียดใน พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๔/๑๕๗.

^๓ ชาตกเป็นส่วนหนึ่งใน ๙ ของคำสอนของพระศาสดา ซึ่งได้แก่ ๑ สุตตะ, ๒ เคยยะ, ๓ เวยยาकरणะ, ๔ คาถา, ๕ อุทาน, ๖ อิติวุตตกะ, ๗ ชาตกะ, ๘ อัပ္ပุตตรม, ๙ เวทลละ ชาตกะคือชาตก ๕๔๗ เรื่อง และชาตก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของพุทธทศนิกาย (พุทธทศปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรคาถาชาตกะ นิทเทส ปฏิสัมภิตามรรค อปทาน พุทธวงศ์และจริยาปิฎก) ดูรายละเอียดใน บทนำพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ หน้า [๗].

^๔ ดูรายละเอียดใน รั้งษ์ สุทนต์, “เรียนพระไตรปิฎกจากพุทธศิลป์” ตอน ๕, **พุทธจักร**, ปีที่ ๖๓ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๕๒): ๒๓-๒๔.

^๕ พุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๔๓/๑-๑๘/๔๓๓.

^๖ พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๗๓/๙/๒/๖๕๑.

^๗ ดูรายละเอียดใน สารตุฎ.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๒๗.

แสดงเรื่องราว (จริยวัตร) ของพระผู้มีพระภาคที่เคยเกิดหรือปฏิบัติมาแล้ว”^๘ ในสารานุกรมวรรณคดีว่า “ชาดก มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า เกิดแล้ว หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เกิดมาแล้วในชาติก่อนๆ ชาดกต่างๆ จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ แสงบุญเพิ่มพูนบารมีเพื่อหาทางหลุดพ้น นับตั้งแต่เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์และเทวดา ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ”^๙ และในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๐} ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง เรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ สรุปได้ว่า ชาดกคือเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า โดยที่พระพุทธองค์ทรงยกนำมาแสดงให้สาวกฟัง เมื่อปรารภเหตุการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันที่สอดคล้องกับเรื่องราวในชาดกนั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกได้ด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ ในเวรัญชกัณฑ์ทรงตรัสว่า “...เราจะระลึกชาติได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติ...”^{๑๑}

มีพระบรมราชาธิบาย เรื่องนิบาตชาดก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ว่า ชาดกเป็นเรื่องเก่าขึ้นต้นด้วย “อดีเต” ทุกแห่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ชัดขึ้นโดยยกนิทานมาสาธก ให้ความกระจ่างขึ้น การที่จะทรงสั่งสอนสาวกทั้งหลายให้เข้าใจง่ายขึ้น บางครั้งต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจได้ชัดเจน ง่ายขึ้น ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่างกัน บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนก็อาจไม่เข้าใจ นิทานอย่างชาดกยังมีในชาติอื่นๆ ด้วย เช่น อารัหเปอริเชย นิทานอิสป มีเรื่องราวที่คล้ายคลึงเทียบเรื่องได้กับนิทานชาดกได้หลายเรื่อง นิทานชาดกมีธรรมหรือสุภาษิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่ในเรื่องราว ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ในชาดกยังมีเรื่องของการระลึกชาติได้ โดยพระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้ด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ คนโบราณแม้อยู่นอกพระพุทธศาสนา ก็เชื่อเรื่องการระลึกชาติได้เหมือนกัน ท้ายที่สุดทรงแนะนำว่า ผู้ที่ตั้งใจอ่านหนังสือชาดก ให้อ่านด้วยวิธีตั้งวงพิจารณากว้างๆ ดังที่ได้อธิบายมาในพระราชนิพนธ์นี้

^๘ ดูรายละเอียดใน พระอัครคัมภีร์, **สัททนิติธาดุมมาลา**, แปลโดยพระมหานิมิต ธรรมสารโร ป.๖.๙ และจำรูญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘.

^๙ ประพัฒน์ ตริณรงค์ และสงวน อันคง, **สารานุกรมวรรณคดี**, (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๕), หน้า ๑๖๓.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๖๗.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒/๖.

ผู้อ่านด้วยความตั้งใจ จะรู้ถึงประโยชน์ และเกิดความรื่นรมย์ใจ เข้าใจได้แจ่มแจ้ง ใช้วิจารณ์ปัญญา วิวินิจฉัย ให้ชัดเจนถูกต้องตามความเป็นจริง^{๑๒}

นอกจากชาดกจะมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระพุทธองค์แล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นกลวิธีการสอน ที่พระพุทธองค์ทรงยกนันทานชาดกมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ^{๑๓} ในการแสดงเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น พอจะสรุปความสำคัญและจุดมุ่งหมายของนิทานชาดกได้ว่า เป็นการแสดงการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้า เป็นอุปกณ์ที่ช่วยในการสอนธรรมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง เป็นคติหรือเป็นตัวอย่างทางธรรม ผู้ที่นิยมชมชอบชาดกเรื่องใด ย่อมยึดคุณธรรมของผู้นั้นเป็นแบบอย่างตามไปด้วย ทำให้ศึกษาธรรมด้วยความเพลิดเพลิน ธรรมมีความลึกซึ้ง การศึกษาโดยมีเรื่องเล่าสนุกสนานประกอบทำให้ชวนที่จะติดตาม

การใช้ชาดกสอนธรรมมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเล่าไว้ เมื่อทรงพบสถานที่ บุคคลหรือเหตุการณ์ใด ที่ระลึกได้เมื่ออดีตชาติก็ได้ทรงตรัสเล่า ทำให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมที่ทรงแสดงได้ง่ายและชัดเจน น่าสนใจขึ้น จนแจ่มแจ้งแก่ผู้ได้ฟัง ปัจจุบันนี้ชาดกมีอยู่ในพระไตรปิฎก หนังสือตำรา เอกสาร สื่อต่างๆ ส่วนหนึ่งได้นำเสนอนิทานชาดกบางเรื่องผ่านทางจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์ วิหาร ของวัดหรือพุทธสถานต่างๆ คำว่า “จิตรกรรม” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า “จิตรกรรม” คือ ศิลปะการวาดเขียน, ศิลปะการวาดภาพ^{๑๔}

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระพุทธองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบไว้ว่า “...จิตรกรผู้ทำจิตรกรรมนั้น เมื่อมีน้ำย้อม ครั่ง ขมิ้น สีเขียวหรือสีแดงอ่อน ช่างย้อมหรือจิตรกรพึงเขียนรูปภาพสตรีหรือรูปภาพบุรุษให้ได้สัดส่วนครบถ้วนลงบนแผ่นกระดานที่ขัดดีและฝาผนังหรือแผ่นผ้า...”^{๑๕} และทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น จิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตร

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พระบรมราชาธิบายเรื่อง นิบาตชาดก ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ อ้างใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ขุททกนิกาเย ชาดกปาฬียา สวณฺณนาฏตา ชาตกภูฏกถา จตุตฺถโก ภาค** ดิก-ปัญจกนิบาตวณฺณนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

^{๑๓} เป็นนิทานเทียบสุภาษิต เป็นการแสดงธรรมโดยหลักเสียง ไม่ให้กระทบตนเองและผู้อื่นหรือไม่เป็นการเสียชื่อเสียงอื่นเป็นการสอนธรรมโดยให้ตัวละครในนิทานเป็นผู้สอนและรับฟังธรรม ดูรายละเอียดใน บทนำพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ หน้า [๑๓].

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓๑.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๔.

กว่าภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น...”^{๑๖} และตรัสถึงภาพจิตรกรรมที่ปรากฏไว้ในคัมภีร์อีกว่า “เหมือนบุคคลได้เห็นภาพจิตรกรรมที่จิตรกรระบายด้วยหรรดาล ทำไว้ที่ฝาผนัง”^{๑๗}

ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามประดับตกแต่งเต็มผนัง ซึ่งวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ราวตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ตั้งแต่ประมาณ ๑ เมตรจากพื้นขึ้นไปจนจรดเพดานทั้งที่ฝาผนังและเสาสี่เหลี่ยมใหญ่ทั้ง ๘ ต้น จัดได้ว่าวิหารแห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของศิลปะไทยอย่างแท้จริง มีภาพมากมายที่เขียนเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนภาพดินแดนในเทพนิยายซึ่งประกอบไปด้วยกัณธและกัณธที่สวยาม ภาพเมืองสวรรค์ ซึ่งประกอบไปด้วยสัตว์และต้นไม้ต่างๆ ชนิด ภาพจากเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องชีวิตประจำวันของคนทั่วไป^{๑๘} แต่มีข้อจำกัด คือมีเพียงรูปภาพ แต่ขาดคำอธิบาย มีบางที่อธิบายแต่ไม่ละเอียดนัก ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า มีผู้เข้าเยี่ยมชมภาพจิตรกรรมฝาผนังในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะคนไทยที่เป็นพุทธบริษัท อุบาสก อุบาสิกาที่ได้มาประพฤติธรรมเป็นประจำ ไม่สามารถจะเข้าใจได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังอันวิจิตรสวยงามเหล่านั้นสื่อถึงพุทธธรรมอะไรบ้าง สอดคล้องกับในพระไตรปิฎกหรือไม่และอย่างไร

งานวิจัยนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาถึงการเผยแพร่ธรรมในนิทานชาดกด้วยภาพจิตรกรรม โดยเลือกเฉพาะที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งมีภาพจิตรกรรมที่สวยงาม ได้รับการดูแลรักษาและบูรณะมาเป็นอย่างดี ด้วยมีมานานตั้งแต่ตอนต้นยุคกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นที่ประทับใจของทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ที่ได้มาเยี่ยมชมวัดสุทัศนเทพวราราม บ้างถ่ายรูปเก็บไปเป็นที่ระลึก ทั้งๆ ที่ไม่เข้าใจว่า แต่ละภาพหมายความว่าอย่างไร เป็นภาพนิทานชาดกเรื่องใด สอนหลักธรรมหรือแผ่คติธรรมใดไว้บ้าง ดังนั้นผู้วิจัย จึงต้องการที่จะศึกษาถึง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถูกนำมาถ่ายทอดผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง เฉพาะที่เป็นภาพเกี่ยวกับนิทานชาดกใน พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ว่าได้เล่าเรื่องราวพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีปรากฏใน พระไตรปิฎกไว้อย่างไรบ้าง สื่อความหมายอะไรในพระไตรปิฎก มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านใดบ้าง เช่น ด้านการปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างไร ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชน และบุคคลทั่วไป จิตรกรรมฝาผนังของวัดหรือพุทธสถานต่างๆ ก็ถือว่าได้ทำหน้าที่ เผยแผ่พุทธธรรมในชาดกได้อย่างดีเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้พบเห็น ภาพจิตรกรรมมีความ

^{๑๖} คุรุยละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๐๐/๑๙๑.

^{๑๗} คุรุยละเอียดใน ช.เกร์. (ไทย) ๒๖/๓๙๕/๖๒๐.

^{๑๘} คุรุยละเอียดใน ศิลป์ พีระศรี; ม.จ.สุภัทโรดิศ ดิศกุล ทรงแปล, “บทความวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔๔-๒๕๓.

สวยงาม น่าประทับใจ น่าอัศจรรย์ใจที่บรรพบุรุษของไทยได้จารึก ฝากฝังไว้ ให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ พุทธธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังนี้ เพียงแต่ขาดการศึกษาและเผยแพร่ให้แพร่หลายทั่วถึง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม เฉพาะในพระวิหารหลวง บริเวณฝาผนังทั้ง ๔ ด้านและเสาทั้ง ๘ ต้น เพื่อหาความสอดคล้องกับนิทานชาดกในพระไตรปิฎก วิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจทั่วไปได้ โดยจะศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และจากภาพจิตรกรรมเป็นหลัก

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่าการดำเนินชีวิต หมายถึง การทำชีวิตให้ถึงพร้อม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยการพัฒนาทางสติ ปัญญา และดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวาย ยกย่องจิตใจให้สูงขึ้น

คำจารึก หมายถึง ข้อความที่เขียนไว้บนพื้นแผ่นเรียบแข็ง เช่น ศิลา เพื่อเป็นการบันทึกและอธิบายบอกเล่าเรื่องราวที่ต้องการถ่ายทอดให้ผู้อื่นรับรู้และเข้าใจ ด้วยภาษาในยุคสมัยนั้นๆ

นิทานชาดก หมายถึง เรื่องราวที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ภาพจิตรกรรม หมายถึง ภาพวาดด้วยสีเป็นรูปร่างต่างๆ ตามแต่จินตนาการของศิลปิน (ผู้วาด) ลงบนฝาผนังหรือพื้นที่ว่างของผนังสถานที่ต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์เป็นความสวยงามและความรู้ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามเท่านั้น

วัดสุทัศนเทพวราราม หมายถึง วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๖ แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ส่งเสริมสนับสนุน หมายถึง เกื้อหนุน เอื้อต่อกัน เอื้ออำนวยให้เกิดผลในทางที่ดี ช่วยทำให้ดีขึ้น ส่งผลให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่มีความเป็นไปได้ หรือให้มีคุณภาพที่

สมบูรณ์ขึ้น เพื่อยกระดับมาตรฐานให้ยั่งยืน ส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยให้ดีขึ้น ให้เป็นชีวิตที่มีคุณค่าหรือได้ประโยชน์เพิ่มขึ้น มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดี มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

สังคมไทย หมายถึง กลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ของประเทศไทย มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน มีภาระหน้าที่ต่อสังคมหรือชุมชน มีเอกลักษณ์ เช่น ภาษา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ในที่นี้จัดแบ่งสังคมไทยออกเป็นด้านต่างๆ คือ ด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี การดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของคนไทย

หลักธรรม หมายถึง พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมไปถึงคตินิยม พุทธภาษิต หรือปรีชาธรรมต่างๆ ในนิทานชาดก

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ได้กล่าวถึงจิตกรรมไว้ในหนังสือ “สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่ม ๑๓ โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ว่า การเขียนภาพจิตกรรมในสมัยโบราณส่วนใหญ่เป็นการเขียนภาพเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาหรือคติความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา มักเขียนภาพบนผนังโบสถ์หรือวิหารของวัด และจะเขียนบนผนังที่ฉาบปูนเรียบและแห้งสนิทแล้ว แต่สภาพภูมิอากาศของไทยมีความชื้นสูง ผนังของโบสถ์วิหารที่ก่อด้วยอิฐก็ดูดความชื้นได้ดี มีความชื้นทั้งจากน้ำใต้ดินและในอากาศ ทำให้ผิวปูนที่ฉาบผนังผุกร่อนเป็นเหตุทำลายภาพจิตกรรมฝาผนัง นอกจากนั้นวัสดุที่ใช้ในการเขียนภาพเช่น สี ดิน และกาวยา สัตว์ที่ใช้ในการผสมสี ก็อาจเป็นตัวการทำให้ภาพเกิดเชื้อราได้ เห็นได้ว่าภาพจิตกรรมฝาผนังในประเทศไทยส่วนใหญ่ชำรุดเสียหายและซ่อมแซมยาก การซ่อมแซมต้องใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ โดยต้องแก้ไขความชื้นในผนังก่อน การเขียนภาพจิตกรรมนั้นนอกจากจะเขียนบนฝาผนังแล้วยังเขียนภาพลงบนผ้าและกระดาษด้วยสีฝุ่นได้เช่นเดียวกัน เช่นการเขียนภาพสมุดข่อย ปัจจุบันการเขียนภาพใช้ผลิตภัณฑ์ทางเคมีต่างๆ ทำให้รูปแบบของจิตกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากประเพณี ดังเดิมบ้าง^{๑๙}

๑.๕.๒ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวถึงจิตกรรมไว้ในหนังสือเรื่อง “จิตกรรมฝาผนังหนึ่งในสยาม” ว่า ภาพเขียนในอุโบสถหรือวิหารนั้นๆ จะต้องใช้ครุช่างฝีมือเยี่ยมและต้องเป็นผู้ชำนาญเฉพาะเรื่องด้วยมาเขียนภาพ เช่นเรื่องทศชาติ ให้ครุช่างแป๊ะ เขียนตอนมโหสถ เรื่องเนมิกราชให้ครุทองอยู่เขียนเพราะเขียนภาพวิมาน ขบวนราชรถ ได้อ้ออำ โอฟาร สง่างาม การเขียนภาพจิตกรรมฝา

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๑๓ โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๙๒-๙๓.

ผมนิยามเขียนเรื่องราวพุทธประวัติกับทศชาติชาดก ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ มักเขียนเป็นเรื่องปริศนาธรรม ในสมัยนี้รับเอาวัฒนธรรมชาติตะวันตกเข้ามาดัดเขียนเป็นแบบเรียลลิสม์ (Realism) มีภาพระยะใกล้ไกล จิตรกรรมที่มีชื่อเสียง คือท่านชวรินโขง สมัยรัชกาลที่ ๕ นิยมเขียนเรื่องพงศาวดารและประวัติบางตอนของพุทธศาสนาหรืองานพระราชพิธีต่าง ๆ^{๒๐}

๑.๕.๓ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดสุทัศนเทพวราราม” ว่าจิตรกรรมในวิหารหลวงวัดสุทัศนมีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เมื่อ ร.ศ.๑๑๓ (พ.ศ.๒๔๓๗) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีหลักฐานเป็นจดหมายเหตุต่างๆ เรื่องราวที่เขียนบนผนังวิหารเป็นเรื่องอดีตพุทธตามคัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์สัมพันธมิตมหานิทานและคัมภีร์วิสุทธิวิลาสนีอรรถกถา เสาวิหารเขียนเรื่องไตรภูมิโลกสัตตฐานตามคัมภีร์ไตรภูมิภิกขาและชาดก สำหรับเรื่องอดีตพุทธนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในสมัยอดีตชาติครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ ในสมัยของอดีตพุทธ ๒๗ พระองค์ เริ่มตั้งแต่ปฐมอดีตพุทธเจ้าพระองค์แรก คือพระพุทธตันหันกร เรื่อยมาจนครบ ๒๗ อดีตพุทธ พระองค์สุดท้ายคือ พระพุทธกัสสป ซึ่งได้ตรัสพยากรณ์โชติบาลพราหมณ์ว่าจะได้เป็นพระโคตมพุทธเจ้า โดยเริ่มเรื่องจากผนังด้านหน้าพระวิหารหลวงทางทิศตะวันตก วนมาทางทิศตะวันออก ทิศใต้ ไปบรรจบกับจุดเริ่มต้นเป็นทักษิณาวรรตรอบองค์พระศรีศากยมุนี พระประธานในวิหารหลวง^{๒๑}

๑.๕.๔ นิยะดา เหล่าสุนทร ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในหนังสือเรื่อง “ธัญชัยบัณฑิตชาดก: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา” ว่าชาดกหลายเรื่องในปัญญาสาชาดก ซึ่งเป็นผลงานของคนไทย มีการดัดปริศนาธรรม มีผู้ตอบปัญหาก็คือพระโพธิสัตว์ เมื่อพิจารณาปริศนาธรรมแล้วเห็นได้ว่ามีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ปริศนาธรรมที่เป็นเรื่องและปริศนาธรรมที่เป็นข้อ ปริศนาธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเรื่อง มักจะปรากฏในวรรณกรรมศาสนา เป็นวิธีที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าถึงธรรมได้โดยไมยากนัก โดยอาศัยการอุปมาอุปไมยเป็นเครื่องชักจูงไปถึงจุดหมายได้ง่ายขึ้น ทั้งยังทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเป็นการแสดงภูมิปัญญาของผู้แต่งอีกด้วย^{๒๒}

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน น. ณ ปากน้ำ, จิตรกรรมฝาผนังหนึ่งในสยาม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘-๒๐.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน น. ณ ปากน้ำ, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดสุทัศนเทพวราราม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน นิยะดา เหล่าสุนทร, ธัญชัยบัณฑิตชาดก: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘.

๑.๕.๕ พิลิฐุ เจริญสุข ได้กล่าวถึงนิทานชาดกไว้ในหนังสือเรื่อง “เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก” ว่า นิทานชาดกคือเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติต่างๆ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ชำมภพข้ามชาติ เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ในภพภูมิต่างๆ เป็นคนบ้าง เป็นสัตว์บ้างสลับกันไป มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากผู้อื่นอยู่ ๒ ประการ คือ รูปสมบัติ ได้แก่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีความสง่างาม มีน้ำเสียงไพเราะ และธรรมสมบัติ ได้แก่ ไม่ว่าพระโพธิสัตว์จะเป็นคนหรือสัตว์จะมีคุณธรรมสูง โดยเฉพาะบารมีธรรมทั้ง ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่างเช่น มีพระเมตตา มีพระสัจจะ มีความอดทน มีพระปัญญาเฉลียวฉลาด มีคุณธรรมสูงเป็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์เป็นธรรมสมบัติ ที่แตกต่างจากบุคคลอื่น^{๒๓}

๑.๕.๖ ศ. ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวถึงจิตรกรรมไว้ในหนังสือเรื่อง “คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง” ว่า จิตรกรรมฝาผนัง นิยมเขียนเป็นพุทธบูชาไว้ตามผนังโบสถวิหาร ศาลาการเปรียญ ในคูหาภายในองค์พระปราสาทและพระสถูปเจดีย์ และที่ผนังถ้ำ ส่วนมากเขียนรูปพระพุทธเจ้าหรือเรื่องราวในพุทธประวัติและนิทานชาดก ซึ่งเชื่อว่าเขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งพื้นผนังโบสถวิหาร และยังมีความสำคัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อน้อมนำชักจูงให้ผู้ดูผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วก็จะซาบซึ้งในรสพระสัทธรรมคำสั่งสอนยิ่งขึ้น เพราะผู้ที่เคยฟังพระธรรมเทศนา ทราบเรื่องราวบ้างแล้ว เมื่อได้เห็นภาพเขียนแสดงไว้ด้วยจะยิ่งติดหูติดตาประทับใจ ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น นับเป็นวิธีการประกาศพระศาสนาด้วยจิตรกรรม ซึ่งเป็นประโยชน์แก่พระศานานอกจากนั้น ยังมีคุณค่าในการศึกษาหลักวิชาและแบบอย่างฝีมือช่างที่มีสืบมาแต่โบราณ ทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญที่จะใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีกด้วย

จิตรกรรมเหล่านี้จึงเป็นเสมือนเอกสารที่จารึกเรื่องราวความเป็นอยู่ จารีตประเพณี และลัทธิศาสนา ที่มีสืบมาแต่โบราณเป็นอย่างดี บางครั้งการดูภาพเหล่านั้นอาจจะแจ่มแจ้งชัดเจนเสียยิ่งกว่าการอ่านจากตัวหนังสือ แต่จิตรกรรมบางที่ได้ชำรุดลบเลือนเสียหายเสื่อมสลายไปตามสภาพของกาลเวลา โดยขาดการดูแลรักษาเอาใจใส่บ้าง โดยการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง ซึ่งนับวันจิตรกรรมอันมีค่าเหล่านั้นจะหมดสิ้นไป เป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง หากมีผู้สนใจต่อจิตรกรรมฝาผนังโดยแพร่หลาย และให้ความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการที่จะช่วยกันป้องกันดูแลรักษาจิตรกรรมอันเป็นสมบัติของเราให้อยู่ยั่งยืน เพื่อเป็นหลักฐานแสดงความเป็นมาแห่งศิลปวัฒนธรรมด้านนี้ของไทยและเพื่อเป็นเครื่องจำเรณูศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนผู้ได้พบเห็นสืบไปตลอดกาลนาน^{๒๔}

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พิลิฐุ เจริญสุข, *เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒-๕.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ศิลป์ พีระศรี, ศ., *คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง*, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๒), หน้า ๔-๗.

๑.๕.๗ สนิท ตั้งทวี ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในหนังสือเรื่อง “วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา” ว่า ชาดกเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในพระชาติต่างๆ เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงถือกำเนิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นสัตว์เดรัจฉาน ฯลฯ แต่ละชาติทรงแสดงบุญบารมีต่างๆ กันไป ตั้งแต่แสดงสติปัญญาน้อยจนถึงทรงมีสติปัญญาอย่างลึกซึ้ง ทั้งแสดงบารมีตั้งแต่น้อยไปจนถึงแสดงบารมีครบถ้วนทุกประการ จนกระทั่งได้บรรลุพระโพธิญาณและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หนังสือชาดกมักจะกล่าวถึงการกลับชาติของบุคคลต่างๆ ในสมัยพุทธกาลว่า มีอดีตชาติความเป็นมาอย่างไร ซึ่งจะปรากฏในตอนท้ายเรื่องเสมอชาดกที่สำคัญในประเทศไทยมี ๓ เล่ม คือ ชาดกมาลา นิบาตชาดก ปัญญาสาชดก^{๒๕}

๑.๕.๘ สุวิทย์ พวงสุวรรณ ได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “เล่าเรื่องรามเกียรติ์ (ฉบับสมบูรณ์)” ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดเกล้าฯ ให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ ตามบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ลงไว้ที่พระระเบียงรอบวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้นับเป็นงานวิจิตรศิลป์ที่งดงามหาที่เทียบได้ยาก เขียนขึ้นโดยจิตรกรที่มีชื่อเสียงเลื่องลือ ซึ่งได้รับการคัดสรรมาแล้วทั้งสิ้น จึงนับเป็นมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมอันล้ำค่ายิ่ง เยาวชนรุ่นหลังควรทำการศึกษาและทัศนศึกษาให้ถ่องแท้ ที่ผนังพระระเบียงด้านใน มีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ตั้งแต่ต้นจนจบ มีคำโคลงอธิบายภาพจารึกบนแผ่นศิลาติดไว้ที่เสาระเบียง ภาพจิตรกรรมมีทั้งหมด ๑๗๔ ห้อง ดำเนินเรื่องเวียนขวา (ทักษิณาวัตร) บรรยายเรื่องราวรามเกียรติ์ ตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๒๖}

๑.๕.๙ อุทอง ประศาสน์วินิจัย ได้กล่าวถึงจิตรกรรมไว้ในหนังสือเรื่อง “ท่องเที่ยวชาติผ่านจิตรกรรมฝาผนัง: เต ช สุ เน ม” ว่าจิตรกรไทยได้วาดเรื่องราวในชาดกมาช้านาน ภาพเขียนชาดกที่เก่าแก่ที่สุดของไทยพบที่ผนังกรุชั้นล่างของปราสาทวัดราชบูรณะ อยุธยา (พ.ศ.๑๙๖๗) จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเฉพาะเรื่องทศชาติจนเกือบเต็มผนังของพระอุโบสถ น่าจะเริ่มในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้นมา ปัจจุบันสามารถชมได้ที่อุโบสถวัดช่องนนทรี วัดใหม่เทพนิมิต (กรุงเทพฯ) วัดปราสาท (นนทบุรี) และที่ตำหนักสมเด็จพระโสมพะมิตร วัดพุทไธสวรรย์ (อยุธยา) ในสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมการวาดภาพประดับผนังพระอุโบสถ เขียนภาพमारผจญบนผนังด้านหน้าพระประธาน ด้านหลังเขียนภาพไตรภูมิตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผนังด้านข้างเขียนเรื่องพุทธประวัติอีกด้านเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยเรียงลำดับตั้งแต่กัณฑ์ทศพร

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๑-๑๖๓.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน สุวิทย์ พวงสุวรรณ, เล่าเรื่องรามเกียรติ์ (ฉบับสมบูรณ์), (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวาดศิลป์จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓-๖.

ไปจนถึงนครกันท์ ส่วนผนังด้านล่าง (ระหว่างกรอบหน้าต่าง) มักเขียนทศชาติชาดกตั้งแต่พระเตมีย์ไปจนถึงวิรุณบัณฑิต^{๒๗}

๑.๕.๑๐ จันทรีลีตา อารีย์วงษ์ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ ที่ศาลาทิศมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ผลการวิจัยสรุปว่า จิตรกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ ช่างเขียนได้รับความนิยมบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เช่น เหตุการณ์บ้านเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ สังคม ประเพณี การแต่งกาย ลักษณะบ้านเรือน วัดวาอาราม ประสาทราชวัง ธรรมชาติและหมู่สัตว์ต่างๆ การสร้างสรรค์ภาพมีลักษณะพิเศษคือ สีพื้นเป็นสีเข้ม ภาพคนและสถาปัตยกรรมเด่นออกมาเป็นกลุ่มๆ ใช้สีจัด และนิยมใช้สีตรงข้ามตัดกันอย่างรุนแรง ในยุคนี้การเขียนภาพนิยมเขียนภาพพุทธประวัติ ชาดกและวรรณกรรมทางศาสนา จิตรกรรมเขียนขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน เป็นที่นิยมสืบเนื่องกันมาจนเป็นประเพณี ความรู้ด้านจิตรกรรมจะสืบทอดกันมาเป็นสกุลช่าง คือ ทางเครือญาติหรือศิษย์^{๒๘}

๑.๖.๑๑ ฐานิยา ปิ่นจินดา ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัญญาสชาดก และวรรณคดีนิทานจากจิตรกรรมที่บานแฝงและหน้าต่างพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชมหาวิหาร” ผลการวิจัยสรุปว่า งานจิตรกรรมฝาผนังว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดของกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาอย่างมาก มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ มากมาย งานศิลปกรรมจึงเจริญรุ่งเรืองมาก จิตรกรรมที่วาดเป็นแนวอุดมคติ ได้แก่ เรื่องแนวพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ เรื่องราวที่เขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังในสมัยนี้ มีอาทิ เรื่องเกี่ยวกับประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก การสังคายนาพระไตรปิฎก ๙ ครั้ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาและเรื่องอื่นๆ ด้วย ที่บานแฝงและหน้าต่างพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม ราชมหาวิหาร มีภาพจิตรกรรมเขียนสีเรื่องปัญญาสชาดก (ชาดกนอกนิบาต) และวรรณคดีนิทานต่างๆ^{๒๙}

๑.๕.๑๒ เนตรนภา แก้วแสงธรรม ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ชาวจังหวัดอุบลราชธานี: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควายและวัดหนองมะนาว” ผลการวิจัยสรุปว่า หลักธรรม

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน คู่มือของ ประสาทวินิจฉัย, **ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรมฝาผนัง : เต ช สุ เน ม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะบุคคลน้ำริน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๒๘} จันทรีลีตา อารีย์วงษ์, “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่ศาลาทิศมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”, **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ฐานิยา ปิ่นจินดา, “ปัญญาสชาดกและวรรณคดีนิทานจากจิตรกรรมที่บานแฝงและหน้าต่างพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชมหาวิหาร”, **การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๓.

จากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดทั้งสาม แต่ละภาพสะท้อนหลักธรรมเดียวกันคือ ภาพไตรภูมิ แสดงหลักธรรมเบญจศีล หลักกรรมและปฏิจจสมุปบาท ภาพพุทธประวัติ ตอนมารผจญแสดง หลักธรรมเรื่องการดับกิเลส ภาพพระพุทธรูปเจ้าพอบเทวทูตทั้ง ๔ และเสด็จออกบวช แสดงหลักธรรม เรื่องปัญญาและการดับกิเลส ภาพพระพุทธรูปเจ้าดับขันธปรินิพพานและพระสาวกชุมนุมถวายพระเพลิง แสดงหลักธรรมเรื่องความไม่ประมาทและหลักปฏิจจสมุปบาท ในส่วนของวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง พระปาจิตตกุมารชาดกและมัคคะลีผล (นารีผล) ในเรื่องศิลาปชัย แสดงหลักธรรมเรื่องกิเลสตัณหา หรือการเอาชนะกิเลส นำไปสู่การถือศีล หลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวมี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวอุบลราชธานีในด้านต่างๆ ได้แก่ อิทธิพลและคุณค่าต่อความเชื่อ ส่งผลต่อ ความเชื่อเรื่องบุญ บาป นรกสวรรค์ ชาตินี้ชาติหน้า ผีและเทวดา อิทธิพลคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อการประกอบอาชีพแบบการเกษตรแบบพอเพียง การทำงานและแบ่งปัน อิทธิพลคุณค่าต่อ การเมืองการปกครองและสังคม ทำให้เกิดกฎสังคมแบบฮัตติบสองคลองสิบสี่ อิทธิพลคุณค่าต่อการ ปฏิบัติ ทำให้เกิดพิธีกรรมทางศาสนาได้แก่ พิธีบุญพหุเวต ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีแห่ นาง แมวขอฝน ประเพณีการแข่งขันเรือ ประเพณีการบวช อิทธิพลคุณค่าต่อศิลปะทำให้เกิดเอกลักษณ์การ สร้างเสริมและจิตรกรรมฝาผนังแบบอีสานที่เรียกว่า “ฮูปแต้ม” ที่เน้นประโยชน์ใช้สอย^{๓๐}

๑.๕.๑๓ พระพงศ์ศักดิ์ อภิษฐโว (รุ่งสง) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธรูปศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ผลการวิจัยสรุปว่า สื่อจิตรกรรมฝาผนังว่าเป็นสื่อที่มีบทบาท ในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือสื่อจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งถือว่าผู้วาดหรือจิตรกรได้สื่อ ออกมามีเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาในเรื่องต่างๆ ทั้งพุทธประวัติ นิทานชาดกเป็นคติธรรม เตือนใจพุทธศาสนิกชน ทั้งยังมีคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติความ เชื่อ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง ที่สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่น หลังได้ด้วย และกล่าวว่าสื่อจิตรกรรมฝาผนังได้ถูกลดบทบาทลงเหลือเพียงแค่บทบาทในด้านความ- งามทางศิลปะเท่านั้น โดยที่คนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญ ในด้านการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธ- ศาสนา ขาดความรู้ความเข้าใจในความหมายที่แฝงอยู่ จึงทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังไม่ได้รับการ พัฒนา จึงต้องวิจัยให้เห็นความสำคัญของสื่อจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พุทธธรรมที่

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน เนตรนภา แก้วแสงธรรม, “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดอุบลราชธานี: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควายและวัดหนอง มะนาว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ก-ข.

สำคัญ ไปยังผู้ดูหรือผู้ชม เป็นการถ่ายทอดแนวคิดพุทธปรัชญาให้แก่ผู้ที่มีโอกาสได้ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังตามสถานที่ ต่างๆ ถือได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้^{๓๑}

๑.๕.๑๔ พระมหาคชินท์ สุมงฺคโล (อินทร์มนตรี) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม” ผลการวิจัยสรุปว่า สุนทรียศาสตร์เป็นแขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา การที่จะวิเคราะห์ความงามของจิตรกรรมฝาผนัง ภายในวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ แห่งนี้ ในแง่ของพุทธสุนทรียศาสตร์กับสุนทรียศาสตร์ทั่วไปเพราะการหาเหตุผลทางความงามนั้น ส่วนใหญ่ทฤษฎีทั้งหลายต่างก็เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งสองสิ่ง คือ จิตวิสัย (จิตของผู้รับรู้) กับวัตถุวิสัย (วัตถุทางสุนทรียศาสตร์) จึงจำเป็นจะต้องอาศัยพื้นฐานทางอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาทและอภิปรัชญาทั่วไป ในการแสวงหา ความจริงทางสุนทรียะหรือความงามในผลงานด้านจิตรกรรมฝาผนัง^{๓๒}

๑.๕.๑๕ พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น) ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย” ผลการวิจัยสรุปว่า หนังสือปัญญาสชาดกเป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย เพราะรูปแบบในการนำเสนอ เป็นรูปแบบการประกาศพระสัจธรรมของพระพุทธองค์ที่ฉลาดยิ่ง แม้จะเป็นหนังสือธรรมคดี แต่ก็ต่างกับหนังสือธรรมคดีทั่วไป ด้วยมีเนื้อเรื่องเป็นทำนองนิทานมีคติชวนอ่าน บางเรื่องก็มีผู้นำเค้าโครงมาประพันธ์เป็น โคลง ฉันท์ และบทละครกลายเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายไปหลายเรื่องเช่น เรื่องสังข์ทอง เรื่องคาวี เรื่องรถเสน เป็นต้นรูปแบบการนำเสนอที่ผูกด้วยนิทาน ชวนให้ติดตามและไม่น่าเบื่อ แม้ว่าจะมุ่งอธิบายหลักธรรมคำสั่งสอนและคุณธรรม เป็นหลักสำคัญ แต่ถ้านำเสนอโดยการผสมผสานนิทานชาดก โดยใช้วิธีการที่เรียบง่ายและเข้าถึงได้กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวไทยที่ยากจะแยกออกจากกันได้^{๓๓}

^{๓๑} พระพงศ์ศักดิ์ อภิขุขโว (รุ่งสง), “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๓๒} ดุรายละเอียดยใน พระมหาคชินท์ สุมงฺคโล (อินทร์มนตรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรม ฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

^{๓๓} ดุรายละเอียดยใน พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น), “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๖.

๑.๕.๑๖ พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง) ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก” ผลการวิจัยสรุปว่า ความสำคัญของชาดกสรุปได้ว่าเป็นหลักคำสอนหนึ่งในวงศ์คฤศตศาสนา เป็นชีวประวัติของพระโพธิสัตว์ในขณะบำเพ็ญบารมีพระพุทธรเจ้า ทุกพระองค์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าจะต้องบำเพ็ญบารมีมาก่อน พระพุทธรเจ้าทรงยกชาดกขึ้น มาตรัสเพื่อแก้ไขปัญหา โดยการยกเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธรองค์ขึ้นมาเล่าเพื่อแก้ปัญหาในขณะนั้น ชาดกกล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธรองค์ นอกจากจะทราบเรื่องราวต่างๆ และหลักธรรมที่ปรากฏแล้ว หลักธรรมนั้นยังมีคุณค่าสามารถนำมาปฏิบัติในสังคมได้เป็นอย่างดี และ พระมหาพิทักษ์ได้กล่าวอีกว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ทรงกล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ว่า พระอารามต่างๆ ในประเทศไทยมีภาพเขียนบนฝาผนังอยู่มาก ภาพบางภาพเป็นภาพชาดก ถือได้ว่าเป็นภาพสำหรับประกอบคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องสาธกในการแสดงธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไปด้วยและมีความซาบซึ้งในรสพระธรรมยิ่งขึ้น^{๓๔}

๑.๕.๑๗ พระอนุชา อุตตมปญโญ (สิริเศรษฐภักดี) ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเนมิราชชาดก” ผลการวิจัยสรุปว่า อิทธิพลของเนมิราชชาดกที่มีต่อสังคมไทย ๔ ด้านดังนี้ ๑/ด้านจิตรกรรม มีปรากฏอยู่บนผนังถ้ำ โบสถ์ วิหาร ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่นับถือพระพุทธศาสนา มีปรากฏอยู่บนสมุดไทยและหนังสือไทย แบ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังและจิตรกรรมภาพวาดสมุดไทย ซึ่งตอนที่นิยมวาด เป็นตอนที่พระเนมิราชไปนรกเพื่อทอดพระเนตรนรก ๑๕ ชุม และตอนที่พระเนมิราชแสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาบนสวรรค์, ๒/ด้านวรรณกรรม ปัจจุบันมีหนังสือที่แต่งเรื่องนี้, ๓/ด้านการศึกษา มีปรากฏอยู่ในหนังสือนิทานชาดกสำหรับเด็กและเยาวชน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม มีคติธรรมแทรกไว้ท้ายเรื่อง, ๔/ด้านการสังคมสงเคราะห์ พระจริยวัตรของของพระเนมิราชได้กลายมาเป็นต้นแบบของจารีตประเพณีของกษัตริย์ไทย สำหรับหลักธรรมในชาดกเรื่องนี้มีหลักธรรมที่ปรากฏ ได้แก่ หลักธรรมของผู้ครองเรือน เช่น ศีล ๕ อุโบสถศีล สังคหวัตถุ ๔ หลักอริยฐาน เทวธรรม กตัญญูกตเวที กฎแห่งกรรม หลักธรรมของนักบวชเช่น เทวทูต พรหมจรรย์ พรหมวิหาร ๔ กสิณ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘^{๓๕}

^{๓๔} พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก”, วิทยานิพนธ์-พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๓๕} คุรายละเอียดใน พระอนุชา อุตตมปญโญ (สิริเศรษฐภักดี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเนมิราชชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓-๑๘๖.

๑.๕.๑๘ ไพลิน องค์สุพรรณ ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก” ผลการวิจัยสรุปว่า ชาดกมีอิทธิพลต่อสังคมพุทธ ๓ ด้านดังนี้ อิทธิพลต่อระบบพระมหากษัตริย์, อิทธิพลต่อศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม, อิทธิพลด้านวัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิต ส่วนที่มีอิทธิพลต่อจิตรกรรมมีปรากฏตามวัดวาอารามต่างๆ อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิตนั้นก็มิขบพบหลักฐานสำคัญในการสั่งสอนศีลธรรมต่อชาวพุทธ ศีลธรรมที่แทรกอยู่ในชาดกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวไทยมานับตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยแนบแน่นอยู่กับการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มีการบวชเป็นพระภิกษุสามเณร การบวชหนุ่มสาว รักษาศีลอุโบสถในวันพระ มีจิตใจโอบอ้อมอารี เพื่อแบ่งปัน เห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีชีวิตในชาดกยังมีอยู่^{๓๖}

๑.๕.๑๙ มานพ อิศรเดช ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา สกุลช่างเพชรบุรี ที่วัดใหม่สุวรรณาราม” ผลการวิจัยสรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังวัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา ที่กรุชั้นล่างมีเรื่องราวของพุทธประวัติ อติตพุทธ พระอัสติ-มหาสาวก และชาดก เข้าใจว่าเป็นนิบาตชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ๕๔๗ พระชาติ แต่ไม่มีรายละเอียดมากนักจึงไม่ทราบว่าเป็นตอนใด โดยเฉพาะภาพสัตว์ เช่น ภาพหงส์ ซึ่งมีหลายตอนที่เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์หรือหงสชาดก (Hamsajataka) ก็ได้ ชาดกที่ตีความได้ ๒ เรื่องคือ วิทูรชาดก โดยจะปรากฏเป็นภาพวิทูรบัณฑิตนั่งอยู่ตรงกลาง กำลังแสดงธรรมแก่ปุลณณกัณท์และม้า ซึ่งนั่งอยู่ทางด้านซ้ายและขวา เรื่องพรหมนารถชาดก จะเป็นภาพท้าวอังกติราชนั่งอยู่ในปราสาท เจ้าหญิงจุจายอยู่ทางด้านขวามือ นารถพรหมเหาะอยู่เบื้องบนเพื่อมาทำลายมิจนาคิฐิของท้าวอังกติราชและราชบริพาร^{๓๗}

๑.๕.๒๐ วาสนา พบลาภ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดสุวรรณดาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยสรุปว่า จิตรกรรมไทยก่อนรับวัฒนธรรมตะวันตก จิตรกรรมไทยมีลักษณะเป็นจิตรกรรมไทยประเพณี ที่สร้างขึ้นด้วยอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนา มีเนื้อหา รูปแบบ และวิธีการแสดงออกเป็นระเบียบกฎเกณฑ์สืบทอดกันมาช้านาน เป็นศิลปะแบบอุดมคติ เนื้อหาของภาพมักเกี่ยวข้องกับเรื่องราวใน

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ไพลิน องค์สุพรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๘-๑๗๒.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน มานพ อิศรเดช, “ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา สกุลช่างเพชรบุรี ที่วัดใหม่สุวรรณาราม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

พุทธประวัติ อติตพุทธ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ มีแบบแผนการวางตัวที่ไม่แตกต่างกันนัก คือ นิยมเขียนเรื่องพุทธประวัติตอนมารผจญบนผนังสกัดด้านหน้าควบคู่กับภาพจักรวาลบนผนังสกัดด้านหลัง ส่วนบนผนังด้านข้างเหนือช่องหน้าต่างเขียนเป็นแถวเทพชุมนุมหันหน้าสู่ทิศที่ตั้งของพระประธาน ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพพุทธประวัติหรือทศชาติชาดก^{๓๘}

๑.๕.๒๑ สิริสุข เรื่องชีวิติน ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนัง ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนต้นในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยสรุปว่า ภาพเขียนในงานจิตรกรรมฝาผนัง ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในรูปแบบของเอกสารทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการแสดงเนื้อหาเรื่องราวโดยใช้รูปภาพทางศิลปะแทนงานเขียนเป็นตัวอักษร เป็นสื่อสะท้อนให้เห็นถึงที่มาของวัฒนธรรม การใช้ชีวิตและการอยู่อาศัย รวมไปถึงคติ ความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนา ที่สามารถนำมาวิเคราะห์รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ภาพงานจิตรกรรมมีมาแต่ยุคอดีตบนแผ่นหินสลัก เป็นรูปผู้ชายในศิลปะแบบทวารวดี ถือได้ว่าเป็นต้นเค้าของจิตรกรรมฝาผนังของไทย อาจจะมาจากการเข้ามาของพระภิกษุลังกา ที่นำรูปแบบมาจากประเทศอินเดีย จนมาถึงสมัยอยุธยา พบภาพจิตรกรรมในอุโบสถ วิหาร หรือบนสมุดภาพ ส่วนใหญ่ภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นนั้นน่าจะเกิดจากแรงบันดาลใจ โดยเฉพาะในแง่ของการเคารพศรัทธาในพุทธศาสนา^{๓๙}

๑.๕.๒๒ สุพล เต็มตัวรัมย์ ได้กล่าวถึงชาดก ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาพุทธจริยธรรม ในทศชาติชาดก” ผลการวิจัยสรุปว่า การวิจัยมุ่งศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก เพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางให้บุคคลได้นำไปปฏิบัติตาม เพื่อเป็นแบบอย่าง ในการปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุข เพราะพุทธจริยธรรมมีความสำคัญ ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ หลักธรรมในการดำเนินชีวิตเหล่านี้ ล้วนเป็นหลักธรรมที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้ยกย่อง สรรเสริญ เพื่อที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนได้พบกับความสุข เหมือนที่ปรากฏในทศชาติชาดกทุกประการ แต่การดำเนินชีวิตนั้นจะต้องอาศัยพุทธจริยธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สัจจะ เมตตา อุเบกขา ถือได้ว่าหลักธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยในการควบคุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา ใจ และเพื่อให้เป็นไปในทางที่เป็นกุศลเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ศีลธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต ทำให้สังคมสงบสุขได้^{๔๐}

^{๓๘} วาสนา พบลาม, “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดสุพรรณดาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^{๓๙} สิริสุข เรื่องชีวิติน, “จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนต้นในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา”, **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๔๐} สุพล เต็มตัวรัมย์, “การศึกษาพุทธจริยธรรมในทศชาติชาดก”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๑.๕.๒๓ สุรพงษ์ จันลิ้ม ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔” ผลการวิจัยสรุปว่า คุณธรรมจากชาดกมีความมุ่งหมายเพื่ออบรมคุณธรรมและข้อปฏิบัติให้แก่ผู้เรียน และเป็นคติเตือนใจ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ให้รู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประพฤติ สร้างสรรค์จินตนาการเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม มีข้อเสนอแนะในการวิจัยว่า ผลการวิจัยทำให้สามารถนำชาดกไปใช้ในการสอนธรรม เพราะชาดกเป็นการสอนธรรมแบบบุคลาธิษฐาน เป็นแรงจูงใจให้คิดตามและเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์ความประพฤติดีงาม คุณธรรมจากชาดกเป็นคติเตือนใจในการดำเนินชีวิต และนำเรื่องในชาดกมาเป็นอุทาหรณ์เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต^{๔๑}

๑.๕.๒๔ แหวน น้อยคุณ ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์จริยธรรมในมโหสถชาดก” ผลการวิจัยสรุปว่า คุณธรรมจริยธรรมในชาดกในนิบาตทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง แต่ละเรื่องมีคติหรือคุณธรรมสอนใจมากบ้าง น้อยบ้าง โดยเฉพาะมโหสถชาดกเป็นชาดกที่น่าสนใจ มีจริยธรรมโดดเด่นน่าศึกษาอยู่หลายข้อเช่น จริยธรรมความเป็นผู้นำ จริยธรรมที่พบในมโหสถชาดก เป็นไปอย่างสอดคล้องกับพุทธจริยธรรม ทั้งระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง จริยธรรมบางข้อ เช่น จริยธรรมในการพัฒนาตนเอง มีไตรสิกขาทางพระพุทธศาสนาอยู่ครบ จริยธรรมเหล่านี้เมื่อนับอายุตามชาดกก็พบว่า มากกว่าพันปีขึ้นไป แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวยุคสมัย และประเทศชาติได้อย่างไม่คร่ำคร่าไปตามกาลเวลาเลย^{๔๒}

จากการที่ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นถึงที่มาของวัฒนธรรม สังคม ทศนคติ ความเชื่อ จนกระทั่งเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมที่วาดในวัดต่างๆ เป็นแนวพุทธประวัติ ทศชาติ และไตรภูมิเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของวัดสุทัศนเทพวรารามนั้นพบแต่งงานวิจัยภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถเท่านั้น ไม่พบการวิจัยเกี่ยวกับนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

^{๔๑} สุรพงษ์ จันลิ้ม, “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์-พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๐.

^{๔๒} คุรุยาละเอียดใน แหวน น้อยคุณ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์จริยธรรมในมโหสถชาดก”, สารนิพนธ์-ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒-๓.

๑.๖ วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฉบับภาษาไทย และภาพจิตรกรรมที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกาอนุฎีกา เอกสาร ผลงานวิจัย หนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓ สัมภาษณ์ (In-depth interview) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุในวัดสุทัศนเทพวรารามจำนวน ๕ รูป นักวิชาการหรือประชาชนที่มาวัดสุทัศนเทพวรารามจำนวน ๕ คน เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured)

๑.๖.๔ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ สมุดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง

๑.๖.๕ วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์

๑.๖.๖ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบเรื่องราวของนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักธรรม ที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

๑.๗.๓ ทำให้ทราบความสำคัญของหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านต่างๆ

บทที่ ๒

ศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีให้เห็นอยู่มากมายในหลายๆ วัด ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภาพจิตรกรรมที่แสดงถึงพุทธประวัติ อดีตพระพุทธเจ้า และภาพแสดงเรื่องไตรภูมิจากเตมูมิกตา แต่ภาพจิตรกรรมที่พระวิหารหลวงของวัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้ กลับแตกต่างจากที่อื่น คือปรากฏว่ามีภาพที่แสดงถึงเรื่องราวในนิทานชาดกอยู่หลายเรื่อง นอกเหนือจากเรื่องอื่นๆ ที่เหมือนกับวัดทั่วๆ ไปแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าเป็นภาพจากนิทานชาดกเรื่องใดบ้าง ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอะไรที่อ้างอิงได้บ้าง ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงประวัติของวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิหารหลวงและจิตรกรรมฝาผนังที่พระวิหารหลวง ของวัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้ว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง มีภาพจิตรกรรมภาพใดบ้างที่เป็นภาพจากนิทานชาดกในพระไตรปิฎก มีทั้งหมดกี่เรื่อง ดังจะได้ศึกษาเป็นลำดับต่อไป

๒.๑ ความเป็นมาของภาพจิตรกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม

ก่อนที่จะกล่าวถึงภาพจิตรกรรม วัดสุทัศนเทพวราราม ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวัดสุทัศนเทพวรารามเสียก่อน ดังนี้

๒.๒.๑. ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม

วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างขึ้นเมื่อครั้งที่ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ทรงมีพระโองการรับสั่งให้สร้างวัดขึ้นกลางพระนคร ให้สูงเท่าวัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา ทรงสร้างพระอารามนี้โดยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นวิหารสูงใหญ่ ณ ตำแหน่งสำคัญใจกลางพระนคร ตามคติโบราณอันเป็นสัญลักษณ์ของเขาศรีสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล โดยได้อัญเชิญพระศรีศากยมุนี ซึ่งเป็นพระประธานในพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย มาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวงแห่งนี้เมื่อ พ.ศ.๒๓๕๑^๑ และได้

^๑ จิรศักดิ์ แต่งเจณกิจ, “การศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

พระราชทานนามพระอารามว่า “มหาสุทธาวาส” ซึ่งในทางจักรวาลวิทยาหมายถึงรูปาวจรพรหม-โลกชั้นสูงสุด อันเป็นอริยภูมิที่สถิตของพรหม^๒ ประวัติการสร้างวัด ได้ขุดรากพระอุโบสถในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๓๕๑ แต่ก่อสร้างไม่ทันเสร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน งานก่อสร้างส่วนใหญ่ภายในพระอารามกรทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ และต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ ๓ จึงแล้วเสร็จสมบูรณ์ ทั้งพระอุโบสถ พระระเบียงรอบพระวิหาร กุฏิสงฆ์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมจะสร้างเป็นพระอุโบสถให้เป็นพระวิหารหลวงแทน ส่วนพระอุโบสถได้สร้างขึ้นใหม่ทางด้านทิศใต้ท้ายพระวิหารหลวง พร้อมทั้งรัชกาลที่ ๒ เปลี่ยนนามพระอารามใหม่ว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม” ดังมีหลักฐานปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓

ชื่อของวัดสุทัศนเทพวราราม เดิมเรียกว่า “วัดพระโต” หรือ “วัดพระใหญ่” หรือ “วัดเสาชิงช้า” ต่อมาได้เรียกชื่อว่า “วัดทำใหม่ ณ เสาชิงช้า” ปีต่อมาเปลี่ยนเป็นชื่อ “วัดมหาสุทธาวาส” มีความหมายว่า พระอารามแห่งผู้บริสุทธิ์ที่ยิ่งใหญ่ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม” ซึ่งหมายถึงพระอารามอันพระมหากษัตริย์ทรงสร้าง เพื่อเป็นเทพนครที่ประทับของพระอินทร์ สัมพันธ์กับหน้าบันพระวิหารที่ปรากฏรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ และเปลี่ยนเป็น “วัดสุทัศนเทพวราราม” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม” ซึ่งหมายถึงพระอารามอันงามแห่งสุทัศนเทพนคร^๓ ชื่อและสถานที่ตั้งของวัดสุทัศนเทพวราราม บ่งบอกความหมายและความสำคัญของพุทธสถานแห่งนี้ สุทัศนเป็นชื่อนครหลวงของพระอินทร์ ซึ่งตั้งอยู่ ณ ดาวดึงส์พิภพบนยอดเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล สอดคล้องกับตำแหน่งที่ตั้งของพระอาราม ณ ใจกลางพระนคร

พระวิหารหลวง เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๕๐ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดให้ขุดรากและก่อพระวิหาร สร้างฐานชุกชี และอัญเชิญพระศรีศากยมุนีมาประดิษฐานเสร็จสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ก่อฝาผนัง ปูรองเครื่องบน จันทักไม้ เครื่องลายอง หน้าบัน บานประตูหน้าต่างและมุงหลังคา ยังไม่ทันยกช่อฟ้าก็

^๒ เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๐.

^๓ วรณิกา ณ สงขลา, **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม**, กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการและเปิดป้ายโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๙.

สิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างต่อมาจนสำเร็จ ต่อมาในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง ประมาณปี ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙)

ลักษณะพระวิหารหลวง เป็นสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ก่ออิฐถือปูน หันหน้า ทางทิศเหนือ มีฐานประทักษิณรอบพระวิหาร ๓ ชั้น หน้าบันเป็นไม้จำหลักรูปพระอินทร์ทรงช้าง เอราวรรณสัมพันธ์กับความหมายว่าดาวดึงส์พิภพบนยอดเขาพระสุเมรุ หน้าบันมุขเป็นภาพ พระนารายณ์ทรงสุบรรณ ตัวพระวิหารมีประตูด้านหน้า ๓ บานและด้านหลัง ๓ บาน หน้าต่างด้าน ละ ๕ บาน บานประตูเป็นงานจำหลักไม้ไฟพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลวดลาย จำหลักเป็นภาพภูเขา ต้นไม้ คน และสัตว์ต่างๆ ต่อมาได้ถูกไฟไหม้ เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๒ จึงได้ถอด เปลี่ยนนำไปตั้งแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

จากการศึกษา ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาประวัติของวัดสุทัศนเทพวรารามว่า ได้ถูกสร้าง ขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อเนื่องมาจนแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตำแหน่งที่ตั้งของวัดเป็นจุดใจ กลางพระนคร เปรียบได้ตามคติสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล ชื่อวัดสุทัศนเทพ-วราราม บอกถึงสุทิสสนนคร ซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ นอกจากนั้นงาน สถาปัตยกรรมจิตรกรรมฝาผนัง และงานประดับตกแต่งบางอย่างก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนที่จะ จำลองเขาพระสุเมรุไว้ในรูปพุทธสถานกลางเมือง ต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเรื่องภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระวิหารหลวง ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม มีอยู่ทั้งในพระอุโบสถและ พระวิหารหลวง แต่ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเฉพาะในพระวิหารหลวงเท่านั้น ดังต่อไปนี้

๒.๒.๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงแห่งนี้ ศ.ศิลป พีระศรี ได้เขียนไว้ในหนังสือ The origin and evolution of the Thai Murals มีใจความว่า

“จิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศนเทพวราราม จะมีสีค่อนข้างคล้ำ แต่มีองค์ประกอบที่สดใส มาก ดูมีชีวิตจิตใจ พระวิหารแห่งนี้ประดับด้วยภาพเขียนเต็มไปหมดตั้งแต่ราว ๑ เมตรจาก พื้นขึ้นไปจนถึงเพดานอันสูง เสาสีเหลี่ยมใหญ่ก็ประดับด้วยจิตรกรรมเต็มเช่นกัน เท่ากับว่า วิหารแห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของศิลปะไทย มีภาพมากมายที่เป็นเรื่องชาดกต่างๆ ตลอด ถึงภาพในดินแดนเทพนิยาย ประกอบด้วยกนิษฐและกนิฐที่สวยาม ภาพเมืองสวรรค์ ภาพ

จากเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ภาพทิวทัศน์ภูเขาต้นไม้ สระน้ำ นับได้ว่าภาพนี้ก็คือการบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ไว้นั่นเอง”^๔

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า เสมอชัย พูลสุวรรณ ได้กล่าวว่า

“ภายในพระวิหารหลวงมีเสา ๒ แถวๆ ละ ๔ ต้น รวมเสา ๘ ต้น ฐานชุกชีพระประธานอยู่ระหว่างเสาคู่ที่ ๓ และ ๔ ผนังทั้ง ๔ ด้านของเสาทุกต้น มีจิตรกรรมฝาผนังภาพเขียนสีฝุ่นฝีมือช่างหลวง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงเรื่องอดีตพุทธ ภาพไตรภูมิและภาพชาดกต่างๆ ซึ่งภาพเหล่านี้ได้รับการบูรณะเขียนสีซ่อมภาพเดิมที่ชำรุด ลักษณะของจิตรกรรมจึงมีทั้งสมัยรัชกาลที่ ๒, ๓ และ ๕ หรือหลังจากนั้นผสมกัน และยังปรากฏจิตรกรรมบนผนังทั้ง ๔ ด้าน บนคอสองในประธาน โดยมีจารึกบรรยายภาพแต่ละตอนติดประจำอยู่ที่เชิงเสาและเชิงผนัง ภาพบนผนังทั้งสี่ด้านเป็นเรื่องประวัติอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ภาพบนต้นเสาและคอสองในประธานเป็นเรื่องโลกสันฐานและเหตุการณ์ตรงกับที่บรรยายไว้ในจารึกได้ภาพ

ลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังบนต้นเสาและคอสองประธานในพระวิหารหลวง แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ ภาพบนคอสองในประธาน ภาพส่วนยอดเสา และภาพส่วนล่างของเสา

ภาพจิตรกรรมบนคอสองในประธาน เขียนเป็นภาพอากาศัญฐานวิมานของเทวดา บริเวณกึ่งกลางผนังคอสองทางด้านทิศตะวันออก เขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฝั่งตรงข้ามเป็นภาพพระเจดีย์จุฬามณี ซึ่งอยู่บนดาวดึงส์พิภพ

ภาพจิตรกรรมบนผนังส่วนยอดเสา แสดงภาพของภูเขาในปริมณฑลของจักรวาล ประกอบด้วย เขาพระสุเมรุบนยอดเสาคู่หน้า, เขายุคุนธรซึ่งอยู่ชั้นในสุดที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ บนยอดเสาคู่ที่สอง, ยอดเสาคู่ที่สามและสี่แสดงเขาบริกัณฑ์ที่เหลืออีกหกชั้นคือ เขาอิสินทร, เขากวิก, เขาสุทัศน์, เขาเนมินทร, เขาวิมุตตกและเขาอัศกัณ

ภาพจิตรกรรมบนผนังส่วนล่างของเสา มีรายละเอียดมาก บนผนังเชิงเสาด้านที่ ๑ แสดงภาพพิภพอสุรุ กลางเสาเป็นประวัติของพระอินทร์และเทวาสุรสงคราม (เรื่องอสุรากับเทวดา) โดยแสดงเหตุการณ์ที่สมมานพและสหาย ได้จับบนดาวดึงส์พิภพ และจับพวงอสุรทิ้งลงมาจากยอดเขาพระสุเมรุ การวางลำดับภาพเขียนเป็นทักษิณาวรรต เริ่มจากผนังเสา

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

ด้านทิศเหนือซึ่งหันออกสู่ด้านหน้าของพระวิหาร เสาต้นที่หนึ่งนี้เปรียบเสมือนแกนเขาพระ-
สุเมรุ ตั้งแต่ดาวดึงส์พิภพบนยอดเสาลงมาจนถึงพิภพอสูรที่ฐาน

ภาพบนผนังเสาต้นที่ ๒ และ ๓ แสดงมหาสระทั้ง ๗ ในป่าพระหิมพานต์ ซึ่งอยู่ที่ชายขอบ
ของชมพูทวีป มีสระอนินดาตเป็นศูนย์กลาง แวดล้อมด้วยภูเขาหิมพานต์ห้ายอด ภาพบน
ผนังเสาต้นที่ ๔ แสดงภาพเปรตภูมิในที่ต่างๆ บนชมพูทวีปและในป่าหิมพานต์

ภาพบนผนังเสาต้นที่ ๕ แสดงภาพนรกขุมต่างๆ ซึ่งเป็นภูมิต่ำที่สุดของจักรวาล ห่างไกล
จากศูนย์กลางของจักรวาลบนยอดเขาพระสุเมรุที่สุด ภาพบนผนังเสาต้นที่ ๖ ปรากฏภูเขา
หิมพานต์ห้ายอด

ภาพบนผนังเสาต้นที่ ๗ กึ่งกลางผนังเสาเป็นภาพรัตนบัลลังก์ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์
ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ณ มัชฌิมประเทศศูนย์กลางแห่งชมพู-
ทวีป บริเวณที่ประดิษฐานพระรัตนบัลลังก์เรียกว่า ศิระষปฐพี ถือเป็นบริเวณที่มี
ความสำคัญสูงสุดของชมพูทวีป โดยเมื่อเกิดโลกใหม่จะเป็นที่เกิดแผ่นดินเป็นปฐม และเป็น
ที่ถูกทำลายเป็นแห่งสุดท้ายเมื่อโลกถูกทำลาย บริเวณมัชฌิมประเทศแวดล้อมด้วยเมืองโสฬส
(เมืองสำคัญ ๑๖ เมืองบนชมพูทวีป) ซึ่งปรากฏเป็นภาพอยู่บนผนัง ภาพบนเสานี้ถูก
จัดลำดับโดยเริ่มต้นที่พระรัตนบัลลังก์เป็นศูนย์กลางออกไปสู่บริเวณรอบนอกโดยลำดับ

บนผนังเสาต้นที่ ๘ ทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งเป็นเสาน้ำคู่กับเสาต้นที่ ๑ เขียนเป็นภาพมหาทวีป
ทั้งสี่คือ ชมพูทวีปทางทิศใต้, อุตตรกุรุทวีปทางทิศเหนือ, บุรพพิเททวีปทางทิศตะวันออก
และอมรโคยานทวีปทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ และอนุทวีปบริวาร ซึ่งเป็น
องค์ประกอบทางกายภาพของจักรวาล ที่บริเวณกลางเสายังมีภาพเล่าเรื่องชาดก เรื่อง
ประวัติของพระเจ้าสักกมณฑาทศราชา

การจัดลำดับของภาพจิตรกรรมบนต้นเสาทั้งหมด อิงกับศูนย์กลางสามแห่ง คือ
ศูนย์กลางของจักรวาล, ศูนย์กลางของชมพูทวีป และศูนย์กลางของป่าหิมพานต์ โดยเริ่มต้น
ที่ศูนย์กลางออกไปสู่บริเวณรอบนอก

ภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนฯ แสดงชัดเจนถึงความหมายเฉพาะที่
ต้องการสื่อให้เห็นถึงการสมมุติบริเวณพระวิหารหลวงให้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล โดยดูได้
จากภาพโลกสถฐานภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนฯแห่งนี้ เทียบกับภาพจักรวาลที่นิยม
เขียนบนผนังภายในพระอุโบสถทั่วไป จะเห็นความแตกต่างว่าเป็นภาพจักรวาลที่ไม่มีภาพ
พุทธประวัติตอนมารผจญร่วมอยู่ด้วย เพื่อแสดงทางเลือกของพระบรมโพธิสัตว์ ระหว่างการ

เป็นพระพุทธรูปเจ้ากับการเป็นพระมหากษัตริย์ ดังเช่นภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถทั่วไป และการจัดวางองค์ประกอบของจักรวาล การวางตำแหน่งของมหาทวิปอย่างถูกต้อง ตามทิศทางที่ควรจะเป็นในผังของจักรวาล”^๕

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ข้อมูลว่า ภาพจิตรกรรมเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ แบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ

๑. จิตรกรรมประจำผนังพระวิหาร

๒. จิตรกรรมประจำเสาพระวิหาร^๖

จิตรกรรมฝาผนังเขียนเล่าเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ องค์ที่ ๒๘ อยู่ที่พระอุโบสถ และ จิตรกรรมประจำเสาพระวิหารทั้ง ๘ ต้น เขียนเล่าเรื่องชาดกและไตรภูมิพระร่วง^๗ เป็นภาพแสดงภพภูมิต่างๆ ทั้งสุคติและทุคติเช่น เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ นรกภูมิ โลกของสวรรค์ ที่เสาด้านแรกเขียนเรื่องสุทศนนคร เสาด้านสองเขียนเรื่องนันทอุทยาน จิตรลดา เป็นต้น นอกจากนั้นยังสอดแทรกภาพวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยที่เขียนภาพจิตรกรรม^๘ เพื่อใช้ภาพเป็นสื่อในการศึกษาในสมัยนั้น เมื่อได้เห็นภาพนรกแล้วคนก็ไม่กล้าทำชั่ว ภาพสวรรค์ทำให้คนอยากจะทำความดี เป็นสื่อในการเผยแผ่คำสอนและประกาศหัวใจของพระพุทธศาสนา^๙

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ภาพที่เขียนบนผนังทั้ง ๔ ด้าน เขียนเรื่องอดีตพุทธ และภาพที่เสาทั้ง ๘ ต้น เขียนเรื่องไตรภูมิโลก

^๕ ดูรายละเอียดใน เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔**, หน้า ๑๔๔-๑๔๖.

^๖ ผู้วิจัยพบว่าภาพนิทานชาดกทั้งหมดอยู่บริเวณเสาพระวิหาร จึงได้สอบถามผู้รู้เพิ่มเติมว่า ควรเรียกว่าอย่างไรจะเหมาะสม ได้ความรู้ว่าไม่ควรเรียกว่าภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพราะไม่ได้อยู่ที่บริเวณฝาผนัง แต่อยู่บริเวณต้นเสาจึงควรเรียกชื่ออื่น เช่น พม.คิมหันต์ สนุดกาโย เรียกว่าจิตรกรรมประจำเสาพระวิหาร ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรียกว่าจิตรกรรมประดับผนังเสาหรือภาพจิตรกรรมบนพื้นผนังเสา และคุณสุวิทย์ ชมชื่น เรียกว่าจิตรกรรมบนเสา เป็นต้น ผู้วิจัยจึงขอสรุปใช้คำว่า ภาพจิตรกรรม ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้.

^๗ สัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สนุดกาโย, ป.ธ. ๗ คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๘ สัมภาษณ์ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รองคณะบดีฝ่ายวิชาการ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔.

^๙ สัมภาษณ์ พระมหารมย์ อภิธมฺโม, ป.ธ. ๙ รองประธานโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม, ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๔.

หลักฐานและนิทานชาดก มีแผ่นศิลาชนวนจารึกข้อความเป็นอักษรไทย เล่าเรื่องประกอบไว้ด้วยเป็นส่วนๆ โดยเฉพาะที่เสาทั้ง ๘ ต้น จะติดแผ่นศิลาจารึกนี้ทุกเสาทั้ง ๔ ด้าน จำนวน ๓๒ แผ่นแต่ละแผ่นมีเลขกำกับไว้ ข้อความในจารึกมีองค์ประกอบของเรื่องเหมือนกัน เป็นการบรรยายภาพตามเรื่องราว แผ่นศิลาจารึกที่บริเวณผนังพระวิหารเล่าเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์สัมปดินีตามหานิทาน และคัมภีร์วิสุทธิลาสิเนอรรถกถา ส่วนแผ่นศิลาจารึกที่บริเวณเสาศระวิหาร เล่าเรื่องไตรภูมิโลกัฐาน ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์เตุฎมิกถาและชาดก ซึ่งคำจารึกในแผ่นศิลานี้ดูได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓

เสาศระวิหาร เป็นเสา ๔ เหลี่ยมเรียงกันทางด้านทิศตะวันออก ๔ ต้น ทิศตะวันตก ๔ ต้น รวม ๘ ต้น^{๑๐} เขียนเรื่องไตรภูมิและชาดก ในศิลาจารึกที่เสาดแต่ละแผ่นบรรยายภาพที่เสาดแต่ละด้าน ตั้งแต่กลางเสาดจนถึงปลายเสาด ทุกแผ่นมีเนื้อหาจบความในตัว ส่วนกลางเสาดบรรยายภาพเรื่องเกี่ยวกับดาวดึงส์ เทวโลก ปาหิมพานต์ ยมโลก ชาดก ธรรมนิทาน ส่วนปลายเสาดนั้นเป็นเรื่องของวิมานเหนือยอดเขาต่างๆ ในกลุ่มเขาสัตตบริภัณฑ์ มีแผ่นศิลาจารึกที่เสาดจำนวน ๓๒ แผ่น มีหมายเลขกำกับไว้ตั้งแต่แผ่นที่ ๑-๓๒ ที่ส่วนล่างของเสาดแต่ละด้านทั้ง ๓๒ ด้าน และปรากฏเรื่องราวทั้งหมดในคำจารึก ผู้วิจัยจะแสดงเป็นตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ ตารางแสดงเรื่องราวทั้งหมดที่ปรากฏในคำจารึกจากแผ่นศิลาจารึกที่เสาศระวิหารหลวง

จารึก แผ่นที่	เรื่องราวที่ปรากฏในคำจารึก
๑.	เรื่องดาวดึงส์ เรื่องอสุรพิภพ เรื่องปาหิมพานต์ เรื่องกุลาวกชาดก
๒.	เรื่องดาวดึงส์ เรื่องนางสุชาดาเลือกคู่ เรื่องเทวสุรสงคราม เรื่องกุลาวกชาดก
๓.	เรื่องเทวสุรสงคราม เรื่องกุลาวกชาดก
๔.	เรื่องเทวสุรสงคราม เรื่องกุลาวกชาดก
๕.	เรื่องฉันทันตสระ เรื่องทิวาหนชาดก เรื่องอสุรินทราหูจับพระจันทร์
๖.	เรื่องอินดาตสระ เรื่องสามเณรโสภาค เรื่องกากชาดก เรื่องยอดเขาเขาคันธ
๗.	เรื่องรัตกาลสระ เรื่องปลาใหญ่ ๗ จำพวก เรื่องครุฑไปฏก เรื่องยอดเขาเขาคันธ
๘.	เรื่องช้างสิบตระกูล เรื่องสุปารกชาดก เรื่องยอดเขาเขาคันธ
๙.	เรื่องมันทากินสระ เรื่องปณทกรนาคราชชาดก เรื่องยอดเขาเขาคันธ
๑๐.	เรื่องกุนาลชาดก เรื่องสังขชาดก เรื่องยอดเขากวีก
๑๑.	เรื่องภูเขาศรีภูบรรพตที่อาศัยของพญาวานรทั้ง ๓ เรื่องสมตาสนชาดก เรื่องยอดเขาสุทัศน์
๑๒.	เรื่องสี่หะปะชาตสระที่อาศัยของพญาราชสีห์ ๔ ตระกูล เรื่องมหาชนกชาดก

^{๑๐} ดูแผนผังที่ ๑ แผนผังแสดงการจัดเรียงเสาศระวิหารหลวงในภาคผนวก ค. หน้า ๒๖๔ ประกอบ.

	เรื่องยอดเขาเนมินทร
๑๓.	เรื่องมิตตวินทุกษาดก เรื่องยอดเขาวินันต
๑๔.	เรื่องกิงฉันทษาดก เรื่องปลาอานนท์ เรื่องยอดเขาอัศกรร
๑๕.	เรื่องกัญเภาสุรเปรต เรื่องพ่อค้าสำเภา เรื่องยอดเขาจักรวาล
๑๖.	เรื่องนางเวมานิกเปรตหญิงนอกใจสามี เรื่องสามเณรสมณะกับพญาสุละห์ตนาคราช เรื่องยอด- เขาจักรวาล
๑๗.	เรื่องทัพภูปุณษาดก เรื่องขัมพุกษาดก เรื่องพิฬารวตษาดก เรื่องวานรินทษาดก เรื่องสุกรษาดก เรื่องคุณษาดก เรื่องมตปัททิตษาดก เรื่องยอดเขาอัศกรร
๑๘.	เรื่องยมโลก เรื่องอสุรินทราหู เรื่องยอดเขาจักรวาล
๑๙.	เรื่องปาลิมพานต์ เรื่องลฎกิกษาดก เรื่องสิงคาลษาดก เรื่องพญาครุฑกับปลากลืนกินไข่คน กางเขน เรื่องยอดเขาจักรวาล
๒๐.	เรื่องปาลิมพานต์ เรื่องอุลลุกษาดก เรื่องกิงรินทรี เรื่องโลสกษาดก เรื่องมโหสถษาดก เรื่องยอด- เขาจักรวาล
๒๑.	เรื่องสุรณษาดก เรื่องมเหศวรเทวราชบนยอดเขาไกรลาส เรื่องมหาบุญและจุลบุญ เรื่องยอดเขาอิสิณธร
๒๒.	เรื่องเขาจิตรภูมและเขากาลภู เรื่องกากวตีสาดก เรื่องยอดเขากรวิก
๒๓.	เรื่องเขาคันธมาทน์ในปาลิมพานต์ เรื่องพาเวรุษาดก เรื่องยอดเขาสุทัศน์
๒๔.	เรื่องเขาสุทัศน์ภูในปาลิมพานต์ เรื่องสุสันธิษาดก เรื่องยอดเขาเนมินทร
๒๕.	เรื่องแม่น้ำ ๕ สาย เรื่องเมืองโสฬศ ๔ เมือง เรื่องนพปานษาดก เรื่องยอดเขายุคนธร เรื่องชวนหังสษาดก
๒๖.	เรื่องแม่น้ำ ๕ สาย เรื่องเมืองโสฬศ ๔ เมือง เรื่องเทวธัมมษาดก เรื่องสมุททวาณิษษาดก เรื่อง ยอดเขายุคนธร
๒๗.	เรื่องแม่น้ำ ๕ สาย เรื่องเมืองโสฬศ ๔ เมือง เรื่องนาค ๔ ตระกูล เรื่องยอดเขายุคนธร
๒๘.	เรื่องแม่น้ำ ๕ สาย เรื่องเมืองโสฬศ ๔ เมือง เรื่องสุวรรณกั๊กกฏกษาดก เรื่องสุวรรณกัจจปษาดก เรื่องยอดเขายุคนธร
๒๙.	เรื่องบุพพิเททวิป เรื่องพระเจ้าสักกัณทาดุราช(เรื่องมณฑาดุราชษาดก) เรื่องยอดเขาจักรวาล เรื่องพระอินทร์ในดาวดั่งส์พิภพ
๓๐.	เรื่องชมพูทวีป เรื่องมณฑาดุราชษาดก เรื่องยอดเขาจักรวาล
๓๑.	เรื่องอมรโคณาทวีป เรื่องพระเจ้าสักกัณทาดุราช(เรื่องมณฑาดุราชษาดก) เรื่องยอดเขาจักรวาล เรื่องพระอินทร์ประพาสนจิตลดาวัลในดาวดั่งส์พิภพ
๓๒.	เรื่องอุดรภูทวีป เรื่องพระเจ้าสักกัณทาดุราช(เรื่องมณฑาดุราชษาดก) เรื่องยอดเขาจักรวาล เรื่อง พระอินทร์ประพาสนันทวันอุทยานในดาวดั่งส์พิภพ

ที่มา: จากหนังสือภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ของงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร หนังสือการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม ของคุณวรรณภา ณ สงขลา และจากการวิเคราะห์จากข้อความในแผ่นศิลาจารึกเทียบเคียงกับเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของผู้วิจัยเองประกอบ

จากการศึกษา ผู้วิจัยขอสรุปความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนัง วัดสุทัศนเทพวรารามได้ว่า มีทั้งในพระอุโบสถและพระวิหารหลวง ในที่นี้ผู้วิจัยขอลำถึงเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งกล่าวว่าเป็นฝีมือของช่างเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๓ มี ๒ ส่วน คือ บริเวณผนังทั้ง ๔ ด้านปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ไม่ปรากฏภาพนิทานชาดกเลย และที่บริเวณเสาทั้ง ๘ ต้น ประกอบด้วย ภาพไตรภูมิ ภาพนิทานชาดก และภาพเล่าเรื่องประกอบต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากหนังสือภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ของงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร^{๑๑} หนังสือการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวรารามของคุณวรรณภา ณ สงขลา^{๑๒} และจากการวิเคราะห์ข้อความในแผ่นศิลาจารึกเทียบเคียงกับเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ประกอบกับการสัมภาษณ์พระภิกษุที่วัดสุทัศนเทพวราราม จึงปรากฏผลการศึกษาภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง เป็นภาพนิทานชาดกมีทั้งในนิบาตชาดกและนอกนิบาตชาดก ดังนี้

นิทานชาดกในนิบาตชาดก คือนิทานชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก หรือที่เรียกกันว่าพระเจ้าห้าร้อยชาติ จำนวน ๕๔๗ เรื่อง ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวดๆ ตามจำนวนคาถา

จากการศึกษาในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร^{๑๓} ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๒๔ เรื่องแต่ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติม จากข้อความในแผ่นจารึกเทียบกับเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทำให้พบว่ามีนิทานชาดกในนิบาตชาดกเพิ่มอีกจำนวน ๔ เรื่อง คือเรื่องกุลาวกชาดก (๓๑) ว่าด้วยลูกนกครุฑ ปรากฏภาพจิตรกรรมบริเวณเสาต้นที่ ๑ ด้านที่ ๑, ๒, ๓

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายใน พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม, (กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ม.ป.ป.), หน้า ๑๖-๑๙.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วรรณภา ณ สงขลา, การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม, หน้า ๔๒-๔๔.

^{๑๓} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม, หน้า ๑๖-๑๙.

และ ๔ เรื่องปณทกรนาคราชชาดก (๕๑๘) ว่าด้วยปณทกรนาคราช ปรากฏภาพจิตรกรรมบริเวณ
เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๙ เรื่องขมาสนชาดก (๑๓๓) ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึง ปรากฏภาพจิตรกรรมบริเวณ
เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๑ และเรื่องกิงฉันทชาดก (๕๑๑) ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร ปรากฏภาพ
จิตรกรรมบริเวณเสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๔ ซึ่งมีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎก ขบขันมหา
จุฬาฯ และอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า มินิทานชาดกในนิบาตชาดกปรากฏในภาพจิตรกรรมจำนวน
๓๒ เรื่อง จากบริเวณผนังเสาทั้ง ๘ ด้าน ๓๒ ด้าน ซึ่งไม่ปรากฏบริเวณผนังพระวิหารหลวงทั้ง ๔ ด้าน
เรียงนิทานชาดกตามจำนวนนิบาตหรือคาถา ได้ดังนี้

เอกกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องคาถาเดียว ปรากฏนิทานชาดก ๘ เรื่อง ได้แก่

๑. เทวธัมมชาดก (๖)^{๙๔} ว่าด้วยธรรมของเทวดา บริเวณเสาด้านที่ ๗ ด้านที่ ๒๖
๒. นพปานชาดก (๒๐) ว่าด้วยอุบายดื่มน้ำด้วยไม้ข้อ บริเวณเสาด้านที่ ๗ ด้านที่ ๒๕
๓. กุลาวกชาดก (๓๑) ว่าด้วยลูกนกครุฑ บริเวณเสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔
๔. โลกสชาดก (๔๑) ว่าด้วยคนโลเลต้องเศร้าโศก บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๒๐
๕. วานรินทชาดก (๕๗) ว่าด้วยพญาวานรพันศัตรู บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๖. พิฬาวตชาดก (๑๒๘) ว่าด้วยวัตรของแมว บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๗. ขมาสนชาดก (๑๓๓) ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึง บริเวณเสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๑
๘. กากชาดก (๑๔๖) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก บริเวณเสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๖

ทูกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสองคาถา ปรากฏนิทานชาดก ๔ เรื่อง ได้แก่

๙. สิงคาลชาดก (๑๕๒) ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สุนัขจิ้งจอกตาย บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๙
๑๐. สุนทรชาดก (๑๕๓) ว่าด้วยสุนทรทำราชสีห์ บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๑. คุณชาดก (๑๕๗) ว่าด้วยมิตรธรรม บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๒. ทริวาหนชาดก (๑๘๖) ว่าด้วยพระเจ้าทริวาหนะ บริเวณเสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๕

ติกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสามคาถา ปรากฏนิทานชาดก ๓ เรื่อง ได้แก่

๑๓. มันทาตุราชชาดก (๒๕๘) ว่าด้วยพระเจ้ามันทาตุ บริเวณเสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๒๙, ๓๐,

๓๑ และ ๓๒

๑๔. สุวัณณกัฏกชาดก (๒๖๗) ว่าด้วยนางช้างพังอ้อนวอนปู่ทอง บริเวณเสาด้านที่ ๗
ด้านที่ ๒๘

^{๙๔} ตัวเลขในวงเล็บหลังชื่อชาดก แสดงลำดับที่ของนิทานชาดก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตั้งแต่
ลำดับที่ ๑ ถึง ๕๔๗ ในที่นี้ เรื่องเทวธัมมชาดกเป็นเรื่องลำดับที่ ๖.

๑๕. อุกุขชาดก (๒๗๐) ว่าด้วยนกเค้า บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๒๐

จตุกกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสี่คาถา ปราภฏนิทานชาดก ๓ เรื่อง ได้แก่

๑๖. กากวดีชาดก (๓๒๗) ว่าด้วยนางกากวดี บริเวณเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๒

๑๗. ชัมพูกชาดก (๓๓๕) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชัมพูกะอวดเก่งบริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗

๑๘. พาเวรุชาดก (๓๓๙) ว่าด้วยความเสื่อมลามกของกาในแคว้นพาเวรุ บริเวณเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๓

ปัญจกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องห้าคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๓ เรื่อง ได้แก่

๑๙. สุธัมมชาดก (๓๖๐) ว่าด้วยพระนางสุธัมม บริเวณเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๔

๒๐. มิตตวินทุกชาดก (๓๖๙) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ บริเวณเสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๓

๒๑. ฌฏุกิกชาดก (๓๕๗) ว่าด้วยนางนกไข่ บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๙

สัตตกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องเจ็ดคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๑ เรื่อง ได้แก่

๒๒. ทัพพปุปผชาดก (๔๐๐) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทัพพปุปผะ บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้าน

ที่ ๑๗

ทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสิบคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๒ เรื่อง ได้แก่

๒๓. สังขชาดก (๔๔๒) ว่าด้วยสังขพราหมณ์ บริเวณเสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๐

๒๔. สมตปณติตตชาดก (๔๕๔) ว่าด้วยสมตปณติต บริเวณเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗

เอกาทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสิบเอ็ดคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๑ เรื่อง ได้แก่

๒๕. สุปปารกชาดก (๔๖๓) ว่าด้วยพ่อค้าสุปปารกะ บริเวณเสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๘

ทวาทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสิบสองคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๑ เรื่อง ได้แก่

๒๖. สมุททวาณิชชาดก (๔๖๖) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล บริเวณเสาด้านที่ ๗ ด้าน

ที่ ๒๖

เตรสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสิบสามคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๑ เรื่อง ได้แก่

๒๗. ชวนหงส์ชาดก (๔๗๖) ว่าด้วยพญาชวนหงส์ บริเวณเสาด้านที่ ๗ ด้านที่ ๒๕

ติงสตินิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องสามสิบคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๒ เรื่อง ได้แก่

๒๘. ปันทรกนาคราชชาดก (๕๑๘) ว่าด้วยปันทรกนาคราช บริเวณเสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๙

๒๙. กิงฉันทชาดก (๕๑๑) ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร บริเวณเสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๔

อสีตินิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องแปดสิบคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๑ เรื่อง ได้แก่

๓๐. กุณาลชาดก (๕๓๖) ว่าด้วยนกคู้เหว่า บริเวณเสาดันที่ ๓ ด้านที่ ๑๐

มหานิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องมากกว่าแปดสิบคาถา ปราภฏนิทานชาดก ๒ เรื่อง ได้แก่

๓๑. มหาชนกชาดก (๕๓๙) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี บริเวณเสาดันที่ ๓ ด้านที่ ๑๒

๓๒. มโหสถชาดก (๕๔๒) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี บริเวณเสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๒๐

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบ **นิทานชาดกนอกนิบาตชาดก** ปราภฏนิทานชาดก ๖ เรื่อง ได้แก่

๑. สุธนชาดก จากปัญญาสชาดก บริเวณเสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๑
๒. สุวรรณกัจจปชาดกจากปัญญาสชาดก บริเวณเสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๒
๓. เรื่องหญิงนอกใจสามีจากมงคลสูตร บริเวณเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๖
๔. เรื่องพระมหาบุญและจุลบุญจากปุณณิเวทสูตร บริเวณเสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๑
๕. เรื่องพ่อค้าสำเภาแตกพบบางเวมานิกเปรต บริเวณเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๕
๖. เรื่องกัญจิกาสูตรเปรต บริเวณเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๕

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบ **ธรรมนิทาน** ปราภฏนิทาน ๕ เรื่อง ได้แก่

๑. เรื่องสามเณรโสป่ากะกับพญาปัญจนาคราช บริเวณเสาดันที่ ๒ ด้านที่ ๖
๒. เรื่องลูกครุฑโปฏก บริเวณเสาดันที่ ๒ ด้านที่ ๗
๓. เรื่องพญาปลาอานนท์ บริเวณเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๔
๔. เรื่องสามเณรสุมนะกับพญาสุละห์ตนาคราช บริเวณเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๖
๕. เรื่องพญาครุฑกับปลาที่กลืนไข่นกกางเขน บริเวณเสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๑๙

ผู้วิจัยจึงสรุปผลการศึกษาได้ว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ปราภฏที่บริเวณฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ไม่พบภาพนิทานชาดก และบริเวณผนังเสาดันทั้ง ๘ ด้าน (๓๒ ด้าน) ผู้วิจัยพบว่า เป็นภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ได้แก่ นิทานชาดกจาก เอกกนิบาต ๘ เรื่อง ทุกนิบาต ๔ เรื่อง ดิกกนิบาต ๓ เรื่อง จตุกนิบาต ๓ เรื่อง ปัญจกนิบาต ๓ เรื่อง สัตตกนิบาต ๑ เรื่อง ทสกนิบาต ๒ เรื่อง เอกาทสกนิบาต ๑ เรื่อง ทวาทสกนิบาต ๑ เรื่อง เตรสกนิบาต ๑ เรื่อง ดิงสคินิบาต ๒ เรื่อง อสสิคินิบาต ๑ เรื่อง และมหานิบาต ๒ เรื่อง ภาพนิทานชาดกนอกนิบาตจำนวน ๖ เรื่อง ภาพธรรมนิทานจำนวน ๕ เรื่อง รวมมีภาพจิตรกรรมที่เป็นภาพเกี่ยวกับนิทานทั้งหมด ๔๓ เรื่อง แต่ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะภาพนิทาน-

ชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่องเท่านั้น ดังจะได้แสดงเป็นลำดับต่อไป ส่วนภาพจิตรกรรมของนิทานชาดกแต่ละเรื่องนั้น ผู้วิจัยได้แสดงไว้ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๔๙-๒๕๔ ทั้ง ๓๒ เรื่อง

๒.๒ นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

ก่อนที่จะแสดงถึงนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความหมายของนิทานชาดก ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของนิทานชาดก

ดังที่ได้กล่าวถึง ความหมายของนิทานชาดกไว้ในบทที่ ๑ บ้างแล้ว ฉะนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึง ความหมายของนิทานชาดกและคำที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมสักเล็กน้อย ดังนี้

“ชาดก” มาจากรูปศัพท์ ชาตะ+กะ ชาตะ แปลว่าการรวบรวมเรื่องราวทั้งหลายในอดีตให้เป็นบทเดียวกัน^{๑๕}

ชาดกกะ คือคัมภีร์หนึ่งในบรรดาคัมภีร์ต่างๆ จำนวน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิาย ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดกนิเทศ ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และคัมภีร์ชาดกก็เป็นคัมภีร์ที่อยู่ในหลักคำสอน ๙ ประเภทของพุทธศาสนาที่เรียกว่า “นภังคสัตตทฤษี” คือ ๑) สุตตะ ๒) คเณยะ ๓) ไวยาकरणะ ๔) คาถา ๕) อุทานะ ๖) อิติวุตตะกะ ๗) ชาดกกะ ๘) อัมภุคกรรมะ ๙) เวทัลลกะ คัมภีร์ชาดกแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ เรียกปฐมภาค (ภาค ๑) เล่มที่ ๒๘ เรียกทุติยภาค (ภาค ๒)^{๑๖}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า ชาดก มาจากคำว่า “ชาติ” คือ ความเกิด ชาดกกะ ก็คือ ผู้เกิด หมายถึงเรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้นๆ และก็มีแสดงว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าโดยมาก เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี ร่วมด้วยพระสาวกหลายท่าน^{๑๗}

รศ.พัฒน์ เพ็งผลา ได้สรุปความหมายของชาดกไว้ ๓ อย่างคือ หมายถึง เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หมายถึงคำสอนอย่างหนึ่งในจำนวน ๙ อย่างที่เรียกว่า

^{๑๕} บุญย์ นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๑ ตอน อุดมการณ์และกำเนิดพระโพธิสัตว์)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๐.

^{๑๖} บทนำ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๗ หน้า [๗].

^{๑๗} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๐.

“นวังคัสตฤศาสน์” และหมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งใน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์ขุททกนิกายและยังได้นำความหมายของชาดกจากพจนานุกรมทั้งภาษาไทย บาลี และอังกฤษมาแสดงด้วยและยังได้กล่าวถึงแหล่งกำเนิดของนิทานชาดกและได้เทียบเคียงนิทานชาดกกับนิทานอื่นๆ เช่น นิทานอีสป นิทานเก่าแก่ของอินเดีย^{๑๘}

อรรถกถาชาดก หรือชาดกอรรถกถา หรือชาดกอรรถวรรณา^{๑๙} เป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกัจจาย^{๒๐} ได้แต่งอธิบายขยายความนิบาตชาดกให้ชัดเจนขึ้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์ว่า ชาดกัฏฐกถาเป็นอรรถกถาชาดก รจนาโดยพระพุทโธโฆษอาจารย์แบ่งนิทานออกเป็น ๓ ตอน^{๒๑} คือ นิทานในที่ไกล (ทฺูเรนนิทาน) นิทานในที่ไมไกลนัก (อวิทฺูเรนนิทาน) นิทานในที่ใกล้ (สันติเกนิทาน)^{๒๒}

ทฺูเรนนิทาน คือเรื่องที่เล่าตั้งแต่พระมหาสัตว์เป็นสุเมธดาบสได้ตั้งปรารภนาต่อเบื้องบาทพระพุทโธเจ้าที่บังกรจนถึงจุติจากอัฐภาพเป็นพระเวสสันดร แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

อวิทฺูเรนนิทาน คือเรื่องตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงตรัสรู้ที่ควงไม้โพธิ์

สันติเกนิทาน คือนิทานที่ปรากฏในที่ต่างๆ ของพระองค์ที่เสด็จประทับอยู่ในที่นั้นๆ^{๒๓}

โครงสร้างของนิทานชาดกแต่ละเรื่องในอรรถกถา ประกอบด้วย ๕ ส่วน คือ

๑. ปัจจุบันวัตถุ คือ เหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุให้พระพุทโธเจ้าทรงตรัสเล่าเรื่องนิทานชาดก

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน พัฒน์ เพ็งลา, **ชาดกกับวรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๗-๑๖.

^{๑๙} ศาสตราจารย์ T.W.Rhys Davids เรียกอรรถกถาชาดกหรือชาดกอรรถกถาหรือชาดกอรรถวรรณาว่า “The Jataka Books” (หนังสือชาดก) หรือ “The Commentary on The Jatakas” (บุญย์ นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๑ ตอน อุดมการณ์และกำเนิดพระโพธิสัตว์)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๙.

^{๒๐} เชื่อว่าพระพุทโธโฆษหรือพระพุทโธโฆษอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นผู้มีส่วนในการแต่งคัมภีร์อรรถกถา ดูรายละเอียดใน ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๙ และพิสิฐ เจริญสุข, **เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๘๗.

^{๒๒} พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓.

^{๒๓} พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓-๔.

๒. อติตวัตร คือ เหตุการณ์หรือเรื่องราวของนิทานชาดก

๓. คาถา คือ บทร้อยกรองบาลีในรูปคาถา มีคาถาตั้งแต่ ๑ คาถาเรียกว่า เอกนิบาต จนถึงมีจำนวนคาถามากเรียกว่ามหานิบาต

๔. ไวยากรณ์ คือ การอธิบายคาถาชาดก พร้อมทั้งชี้แจงให้ละเอียดขึ้น

๕. สนิมทาน หรือประชุมชาดก หรือการประมวลชาดก ว่าตัวละครในอดีตเป็นใครในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า ต่อมา มีการแต่งคัมภีร์ฎีกาอรรถกถา มีชื่อว่าชาตกฏฐกถา-
ลีนัตถปกาลินี หรือ ลีนัตถปกาลินีแต่งโดยพระธรรมปาละชาวอินเดีย^{๒๔} เพื่ออธิบายขยายความใน
อรรถกถาให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์ที่แต่งเกี่ยวเนื่องกับชาดกอีกหลายคัมภีร์
เช่น ในลังกาทวีปมี ชาตตถกีนทาน รจนาโดยพระจุฬพูทโฆษาจารย์ ในประเทศไทยมี ปัญญาส-
ชาดก สนิมนิทาน ราโชวาทชาดก เป็นต้น^{๒๕}

นอกจากนั้น การตั้งชื่อนิบาตชาดกส่วนมากมักนำชื่อพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในนิบาตชาดก
นั้นๆ มาตั้งชื่อนิบาตชาดก บางนิบาตชาดก ใช้หัวข้อธรรมที่ปรากฏในคานานั้นๆ มาตั้งชื่อนิบาต-
ชาดก บางชาดกใช้สถานที่ที่กล่าวถึงในคานานั้นๆ มาตั้งชื่อนิบาตชาดก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของนิทานชาดกว่า หมายถึงเรื่องราวในอดีตชาติของ
พระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีต่างๆ และเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าหนึ่งใน ๙ อย่างที่เรียกว่า
“นวัคคสัตตสุตต” และหมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งใน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก

๒.๒.๒ นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า มีภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่องนั้น
ต่อไปผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ชื่อเรื่อง เรื่องย่อ ประกอบกับหลักฐานที่
สามารถอ้างอิงได้ ได้แก่ คำจารึกในแผ่นศิลาที่ผนังพระวิหารหลวง ข้อความในคำจารึกนี้ อาจมีการ
ใช้พยัญชนะ ตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง ซึ่งนางสาวก่องแก้ว
วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ ให้ข้อมูลว่า “เป็นการสะกดตัวหนังสือตามเสียงที่ได้ยิน

^{๒๔} นายสุรพงษ์ จันลัม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้
พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”, **วิทยานิพนธ์-
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.
อ้างอิง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดกในประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ ๕**, (ม.ป.ท., ๒๕๑๕), หน้า ๓๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

เนื่องจากยุคนั้นยังไม่มีพจนานุกรมที่ประกาศใช้เป็นมาตรฐานทั่วทั้งประเทศ การเขียนที่เป็นแบบมาตรฐานทั่วทั้งประเทศก็ยังมี”^{๒๖} เอกสารทางราชการของกรมศิลปากร และที่สำคัญคือเนื้อหาที่สอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา สรุปลด้วยคติธรรมและหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละเรื่องทั้ง ๓๒ เรื่อง พอสั่งเขป เรียงนิทานชาดกตามลำดับหมายเลขของแผ่นศิลาจารึกตั้งแต่หมายเลข ๑-๓๒ (รายละเอียดมีในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓) ดังนี้

๑. นิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก

นิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก (๓๑)^{๒๗} ว่าด้วยลูกนกครุฑ^{๒๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑-๔ ซึ่งผู้วิจัยขอยกเฉพาะ คำจารึกแผ่นที่ ๑ มานำเสนอ ดังนี้

“เรื่องโลกสันถานเหลียมนี้ ปลายเสาเรื่องดาวดึงษ์เทวโลก อินทเทวราชกับเทพบริวาร เสพย์สุรามัวเมาสิ้นสติ ชนนั้นมาคมาพบกับสหาย ๓๒ คน ขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพดาในชั้น ดาวดึงษ์ จัปพระอินท์และเทพบริวารซึ่งเมาสุราทั้งลงมายังอสุรพิภพ มาคเทวะบุตรก็ได้เป็น พระอินท์เสวยทิพสมบัติในสุทัศน์เทพนคร ฝ่ายเทพดาซึ่งเมาสุราตกลงมายังพิภพอสุรนั้นรูปกายปรากฏเป็นอสุรทั้งสิ้นครั้นสว่างมาจึงเห็นไม้แคฝอยซึ่งประจำอสุรพิภพอันทรงดอกก็แจ้งว่า ประเทศนี้ใช้ดาวดึงษ์ จึงออกกวาจาว่าเราได้เสพย์สุราแล้ว นามจึงปรากฏว่าอสุราแต่นั้นมา”^{๒๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๑ เอกกนิบาต เรื่องกุลาวกชาดก ว่าด้วยลูกนกครุฑ ดังนี้ “ทำวสัฏกะโพธิสัตว์อมสละชีวิตให้พวกอสุรตรัสสั่งให้มาตลีเทพสารถิ์หันรถกลับ เพราะกลัวลูกนกจะตายว่า มาตลีเทพบุตร ที่ต้นจิวมีลูกนกครุฑอยู่ เอาจงหันงอนรถกลับ เราประสงค์จะสละชีวิตให้พวกอสุร ลูกนกพวกนี้อย่าได้แหลกลาญเลย”^{๓๐}

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์, ข้าราชการบำนาญ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๕ เมษายน ๒๕๕๔.

^{๒๗} ตัวเลขในวงเล็บหลังชื่อชาดก แสดงลำดับที่ของนิทานชาดก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตั้งแต่ลำดับที่ ๑ ถึง ๕๔๗ ในที่นี้ เรื่องกุลาวกชาดก เป็นเรื่องลำดับที่ ๓๑.

^{๒๘} รูปภาพที่ ๕ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๔๙ ประกอบ.

^{๒๙} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑ จากเสาพระวิหารหลวงต้นที่ ๑ ด้านที่ ๑ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๓๐} พ.ศ. เอกก. (ไทย) ๒๗/๓๑/๑๓.

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องกุลาวกชาดก ว่าด้วยการเสียดสละ ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุผู้ดื่มน้ำที่ไม่ได้กรอง ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า อดีตกาล ในนครราชคฤห์ แคว้นมคธ พระโพธิสัตว์เกิดเป็น มหมาณพ เป็นทนายบดี รักษาตีส ๕ สร้างปะรำ ทำศาลา ต่อมาเมื่อมีสหายร่วมทำการกุศล ๓๒ คน ช่วยกันทำถนนหนทาง ทอดสะพาน ขุดสระโบกขรณี สร้างศาลา ให้ทาน รักษาตีส ต่อมาถูกนายบ้านใส่ความว่าเป็นโจร พระราชาจึงให้จองจำ แล้วให้ช่างเหยียบ ช่างก็ไม่เหยียบ พระราชาทรงเลื่อมใสพระราชทานสมบัติให้ ต่อมาได้ร่วมกันสร้างศาลาใหญ่ในทาง ๔ แพร่ง มหมาณพมีภรรยา ๔ คน คือนางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา มหมาณพบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตจึงไปบังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์ พร้อมกับสหายทั้งหมด เมื่อท้าวสักกะเห็นพวกอสูรเฒ่า จึงจับโยนลงไปที่ภพอสูรกายได้เขาสิเนรุ พวกอสูรรู้ว่าไม่ใช่เทวโลก จึงจะไปยึดเทพนครคืนมา ท้าวสักกะจึงได้ทำสงครามกับอสูร แต่พ่ายแพ้จึงหนีไปด้วยเวษยันตราซรดแล่นเข้าไปทำลายป่าไม้จ้าว ทำให้พวกภูณนกครุฑพลัดตกลงมา ท้าวสักกะจึงสั่งให้มาตลีหันรถกลับ เพื่อรักษาชีวิตลูกนกครุฑ แต่ตนจะสละชีวิตให้แก่พวกอสูร เมื่อมาตลีสารถกลับรถ ฝ่ายพวกอสูรคิดว่า มีท้าวสักกะจากจักรวาลอื่นมาช่วย จึงหนีกลับไปยังภพอสูรตามเดิม ท้าวสักกะจึงเสด็จกลับเข้าเทพนคร

ฝ่ายนางสุธรรมา นางสุจิตราและนางสุนันทา ก็จุติมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะ มีเทวสภาชื่อว่าสุธรรมา ได้เกิดขึ้นแก่นางสุธรรมา เพราะผลที่ให้ข้อฟ้า เกิดอุทยานชื่อว่าจิตรลดาวนขึ้นแก่นางสุจิตรา เพราะผลของการทำอุทยาน มีสระโบกขรณีชื่อนันทาเกิดขึ้น แก่นางสุนันทา เพราะผลของการขุดสระโบกขรณี ส่วนนางสุชาดาเกิดเป็นนางนกยาง เพราะไม่ได้กระทำกุศลกรรมไว้ ท้าวสักกะจึงให้นางตั้งอยู่ในตีส ๕ นางก็ได้รักษาตีส แล้วจุติมาเป็นธิดาช่างหม้อ และจุติมาเป็นธิดาของจอมอสูรเวปจิตติ มีรูปร่างงดงามด้วยอานิสงส์แห่งตีส ท้าวสักกะจึงทรงนำนางมายังเทพนคร ประชุมชาดกว่า มาตลีสารถคือพระอนันท์ ท้าวสักกะคือพระพุทธเจ้า”^{๓๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๐๕-๓๑๖.

“จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๑ ช่วงบนเขียนเรื่องดาวดึงส์ ความว่า มหมานพขึ้นไปจุติ เป็นเทพดาบนดาวดึงส์ เหล่าเทวดาและพระอินทร์องค์เก่าจัดงานต้อนรับชวนกันเสปสุรา เมาหมดสติ มหมานพและเทพบริวารจึงจับทิ้งลงมายังอสุรพิภพ ด้านที่ ๒ ช่วงล่าง เขียนเรื่องอสุรพิภพ ความว่า สัมภาระอสุรจัดพิธีให้นางสุชาดาเลือกคู่ นางเลือกพระอินทร์แปลง ด้านที่ ๓ เขียนเรื่องเทวสุรสงคราม ด้านที่ ๔ เขียนเรื่องเทวสุรสงคราม ความว่าสัมภาระอสุร หรือเวปจิตราสูร ยกทัพไปทำสงครามกับพระอินทร์ เจอทัพบริวารคือ นาค ครุฑและท้าว- จาตุมหาราชทั้ง ๔ รบกันผลัดกันแพ้ชนะ”^{๓๒}

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยยังพบว่า ในหนังสือโลกที่ปนี ของพระพรหมโมลี กล่าวถึงไตรตริงษ์- ประวัติของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ว่า

“เมื่อมหมานพอุบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทพบุตรที่อยู่ก่อนมีความยินดี ได้นำน้ำคันท- บานอันเป็นทิพย์มาดื่มเลี้ยงต้อนรับ ซึ่งน้ำนี้มีรสหวานอร่อย แต่พอดื่มเข้าไปแล้ว จะมีอาการ มึนเมาเหมือนสุรา เมื่อพวกเทวดาดื่มแล้วจึงเมามายไม่ได้สติ ท้าวสักกะองค์ใหม่จึงจับโยน ลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงเหลือแต่เทพแค่ ๓๓ องค์สวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า ดาวดึงส์ หมายถึงสวรรค์ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพสามสิบสามองค์ พวกเทวดาที่ถูกโยนลงมา เมื่อได้สติ แล้ว ก็พร้อมใจกันเลิกดื่มน้ำคันทบาน เทพบุตรเหล่านั้นจึงได้ชื่อว่า อสุร แปลว่า ผู้ไม่ดื่มน้ำ คันทบานอันมีฤทธิ์แรงคล้ายสุรา”^{๓๓}

และในหนังสือไตรภูมิภาพหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ใน พระมหาธรรมราชาที่ ๑ กล่าวถึงนครไตรตริงษ์ว่า อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตั้งอยู่สูงขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เหนือยอดเขาสิเนรุซึ่งเป็นเมืองของพระอินทร์^{๓๔}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ไม่ได้ระบุว่า เป็นชาดกเรื่องใด และยังมีข้อความบันทึกไว้ในเอกสารว่า “จิตรกรรมภาพชาดกที่เสาพระวิหาร-

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและ ชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๒๒-๒๓ และการบรรยาย รายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๒๖-๔๖.

^{๓๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), **โลกที่ปนี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๖-๑๖๗.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ไตรภูมิ, **ไตรภูมิภาพหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระมหา- ธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๐-๑๑๐.

หลวง เขียนแทรกไว้ตามภาพไตรภูมิบนเสาด้าน ยกเว้นเสาด้านที่ ๑^{๓๕} แต่ผู้วิจัยพบว่า ข้อความในแผ่นจารึกแผ่นที่ ๑-๔ มีเนื้อหาสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าเป็น นิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก (๓๑) ว่าด้วยลูกนกครุฑ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ การรักษาศีล ๕ อย่าง มั่นคง ย่อมสามารถช่วยนำความสุขมาให้ เมื่อสิ้นชีวิตก็ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และผู้วิจัยยังพบ หลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ทาน การรักษาศีล ๕ วัตรบท ๗ ประการ ความเสียสละ (จาคะ) ความไม่ประมาท ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒. นิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก

นิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก (๑๘๖) ว่าด้วยพระเจ้าทิวาหนะ^{๓๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๕ ดังนี้

“กลางเสารื่องทิวาหนะความว่า บุรุษเกียจคร้านผู้หนึ่งเดิรสารสำเภาไปในมหาสมุทร สำเภาแตก เกาะกระดานขึ้นเกาะได้แก้วที่สุกกรเดิรน้ำได้ ถึงฝั่งจึงเอาแก้วแลกพว้ากรายแลม้อ ทิแลกลองแก้ดาบศทั้ง ๓ แล้วก็ฆ่าดาบศทั้ง ๓ เสีย จึงตีกลองให้เปนพลพาหนะขึ้นได้ ก็ยกพลเข้าตีเมืองพาราณสีได้ ก็ได้เปนกษัตริย์ผ่านสมบัติเมืองนั้น ชื่อพระเจ้าทิวาหนะ”^{๓๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๘๖ ทุกนิบาต เรื่องทิวาหนชาดก ว่าด้วยพระเจ้าทิวาหนะ ดังนี้ “พระเจ้าทิวาหนะตรัสถามอำมาตย์ โภธิสัตว์ถึงสาเหตุที่ทำให้มะม่วงรสอร่อย กลับมีรสขมไปได้ อำมาตย์โภธิสัตว์กราบทูลว่า เพราะมะม่วงนั้นมีต้นสะเดาล้อมรอบ รากกับรากเกี่ยวพันกัน กิ่งกับกิ่งประสานกัน การเกี่ยวข้องกับต้นไม้มที่มีรสขม มะม่วงต้นนี้จึงกลายเป็นไม้มที่มีรสขมไป”^{๓๘}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบ นิทานชาดกเรื่องนี้ ปรากฏในอรรถกถาเรื่องทิวาหนชาดก ว่าด้วยพระเจ้าทิวาหนะ ดังนี้

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๖.

^{๓๖} ดูภาพที่ ๖ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๔๙ ประกอบ.

^{๓๗} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๕ จากเสาศระวิหารหลวงต้นที่ ๒ ด้านที่ ๕ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๗๑-๗๒/๘๒-๘๓.

“พระศาสดาทรงปรารภภิกษุคบพวกผิด ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า ในอดีตกาล พราหมณ์สี่คนพี่น้องบวชเป็นฤๅษี อยู่ในหิมาวันตประเทศ ต่อมาฤๅษีพี่ชายใหญ่ถึงแก่กรรม ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เสด็จมาเยี่ยมน้องทั้ง ๓ แล้วมอบของวิเศษไว้ให้แก่ทั้ง ๓ คน คือพราห์ที่ จะตัดตามคำสั่งตัด กลองที่ตีกลองด้านหนึ่ง ข้าศึกจะหนีไป ตีอีกด้านจะมีจตุรงค์เสนามา ห้อมล้อม และหม้อนมส้ม (ทริ) วิเศษไว้ เมื่อต้องการนมส้ม ก็ให้รินหม้อนี้ นมส้มในหม้อนี้จะ ไหลออกไม่มีที่สิ้นสุด จนเป็นแม่น้ำได้ ดาบสทั้ง ๓ ก็ได้ใช้ของวิเศษที่ได้รับมา

มีสุกรตัวหนึ่งคาบแก้วมณีวิเศษเหาะไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง มีคนเรือแตกคนหนึ่งได้ขโมย แก้วมณีนี้ไป แล้วเหาะข้ามทะเลไปถึงที่อยู่ของ ๓ ฤๅษี เมื่อเห็นอานุภาพของวิเศษทั้งสาม จึงลวงฆ่าดาบสทั้งสามเสียแล้วยึดเอาของวิเศษนั้นไป แล้วเหาะไปเมืองพาราณสี ยึดเมือง ได้ด้วยของวิเศษทั้งสาม เป็นพระราชาพระองค์ใหม่พระนามว่า พระเจ้าทริวาหนะ วันหนึ่ง ราชบุรุษเก็บมะม่วงทิพย์ได้ผลหนึ่ง จึงนำไปถวายพระเจ้าทริวาหนะทรงเสวย รสชาติเป็นเลิศ จึงโปรดให้นำเมล็ดไปปลูกในพระราชอุทยาน แล้วให้บำรุงรดด้วยน้ำนม เติมด้วยของหอมห้าชนิด ต้นเจริญเติบโตให้ผลมีรสอร่อย ได้โปรดให้ส่งผลมะม่วงไปถวายพระราชาราชอื่นๆ แต่ใช้เงี่ยงกระเบนแทงหน่อทิ้งออกเสียแล้วส่งไป เพื่อไม่ให้งอกเป็นต้นขึ้น พระราชาองค์หนึ่ง จึงได้ให้นายอุทยานของตนไปทำลายมะม่วงของพระเจ้าทริวาหนะ เขาไปถึงกรุงพาราณสีก็ ไปแฝงตัวเป็นผู้ดูแลอุทยาน ได้นำต้นสะเดาและเถาบอระเพ็ดไปปลูกล้อมรอบต้นมะม่วง ทำให้ต่อมามะม่วงกลับเป็นรสขมแล้วหนีไป เมื่อพระเจ้าทริวาหนะเสวยผลมะม่วง ก็พบว่ามีรสขม อำมาตย์จึงทูลแจ้งเหตุว่า ต้นมะม่วงนี้มีต้นสะเดาและเถาบอระเพ็ดล้อมอยู่ เหตุที่อยู่ร่วมกันกับต้นสะเดาที่มีรสขม มะม่วงจึงมีรสขมไปด้วย จึงทรงรับสั่งให้ตัดและรื้อถอนรากต้นสะเดาและเถาบอระเพ็ดเสีย ให้บำรุงต้นมะม่วงอย่างที่เคยทำมันจึงกลับมีรสเลิศอย่างเดิม ทรงประชุมชาดกว่า อำมาตย์บัณฑิต คือ พระพุทธเจ้า”^{๓๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๕ ช่วงกลางเขียนนิทานชาดกเรื่อง ทริวาหนชาดก อยู่ในทุกนิบาต ความว่า ทริวาหน เป็นบุรุษซึ่งเกี่ยวโดยสารสำเภาไปค้าขายในมหาสมุทร สำเภา

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.พ.ก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕๑-๑๕๖.

แตกแต่รอดชีวิตมาได้ เดินทางต่อไปได้แก่่วิเศษที่สุกรและพบดาบส ๓ องค์ ได้ของวิเศษจากดาบส ๓ อย่างจึงยกทัพไปตีเมืองพาราณสี”^{๔๐}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๕ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกันทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก (๑๘๖) ว่าด้วยพระเจ้าทิวาหนะ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ไม่ว่าคนหรือสัตว์ ย่อมแปรปรวนไปตามผู้ที่ตนใกล้ชิด ดังคำที่ว่า คบคนเช่นไร ย่อมเหมือนคนเช่นนั้น ขึ้นชื่อว่าการอยู่ร่วมกับอสังตบุรุษเป็นสิ่งเลวทราม ทำแต่ความฉิบหาย อย่าว่าแต่อยู่ร่วมกับคนชั่ว ทำความฉิบหายให้แก่มนุษย์เลย แม้ต้นมะม่วงซึ่งไม่มีจิตใจ อยู่ร่วมกับต้นสะเดายังขมได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ มงคลสูตร (อเสวนา จ พาลานั) อปายมุข ๖ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓. นิทานชาดกเรื่องกากชาดก

นิทานชาดกเรื่องกากชาดก (๑๔๖) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก^{๔๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๖ ดังนี้ “กลางเสามีกาโลก ตัวหนึ่งจมน้ำในมหาสมุทรตาย ฟุ้งกาก็พากันมาจวิดน้ำ โพิสัตว์เปนสมุทเทวดาเมตาแก่หมู่กาทั้งหลาย ก็ขับกาให้หนีไป”^{๔๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๔๖ เอกกนิบาต เรื่องกากชาดก ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก ดังนี้ “ฝูงกาปรึกษากันแล้วพูดว่าไม่สามารถจะทำทะเลให้แห้งได้ จึงกล่าวว่า คงของพวกเราแล้วหนอ ปากก็ขีดเขียว พวกเราพากันวิดอยู่ก็ไม่อาจทำให้น้ำแห้งได้ ห้วงน้ำใหญ่ก็ยังคงเต็มอยู่เช่นเดิม”^{๔๓}

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๔๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้าที่ ๕๔-๕๕.

^{๔๑} ดูภาพที่ ๗ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

^{๔๒} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๖ จากเสาพระวิหารหลวงต้นที่ ๒ ด้านที่ ๖ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๔๓} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๔๖/๕๙.

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ปรากฏในอรรถกถาเรื่องกากชาดก ว่าด้วย กาวิดน้ำด้วยปาก ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุชราหลายรูป ร้องให้คร่ำครวญถึง ภรรยาเก่าของพระชรารูปหนึ่งที่ตายไปทรงนำอดีตมาสาธกว่า กาดัวหนึ่งพานางกาผู้ภรรยาเที่ยวหากินถึงฝั่งมหาสมุทร ขณะนั้นฝูงชนทำพิธีกรรมแก้พญานาค ด้วยน้ำมัน ข้าวปายาส ปลา เนื้อและสุรา เป็นต้น เมื่อคนไปกันหมดแล้ว ก็ไปกินเครื่องพิธีกรรมนั้น แต่นางกาได้ดื่มสุราเข้าไปจนเมา จะไปเล่นน้ำในมหาสมุทร มีคลื่นลูกหนึ่งซัดเอานางกาตกไปในมหาสมุทร ปลาตัวหนึ่งจึงสูบนางกาไปกินเสีย กาก็ร้องให้รำพรวณว่า เมียของเราตายแล้ว ฝูงกาจึงมาช่วยกันจะวิดน้ำในสมุทรให้แห้ง แล้วนางกาขึ้นจากมหาสมุทร คิดแล้วก็ลงไปอมน้ำให้เต็มปากแล้วนำไปบ้วนทิ้งบนบก พวกกาขนน้ำเต็มจนคอแห้ง ขาตะไกรล้า เหน็ดเหนื่อยไปตามกัน ไม่อาจทำให้น้ำมหาสมุทรเหือดแห้งได้ ยังคงเต็มเหมือนเดิม เทวดาประจำสมุทร จึงไล่ฝูงกาให้หนีไป ทรงประชุมชาดกว่า นางกาคือภรรยาเก่า กาคือพระชรา ฝูงกาที่เหลือคือพระชรา เทวดารักษาสมุทรคือพระพุทธเจ้า”^{๔๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “กลุ่มภาพช่วงกลาง มีเนื้อที่ประมาณ ๑ ใน ๕ ส่วนของพื้นที่จิตรกรรมทั้งหมด กลุ่มที่ ๑๒ เรื่องกากชาดก อยู่ในเอกนิบาต เขียนเป็นมหาสมุทรมีฝูงกาบินอยู่เหนือพื้นน้ำ ๓๕ ตัว มีเทวดาองค์หนึ่งโผล่ขึ้นมาจากน้ำแค่ครึ่งองค์ กำลังทำท่าไล่ฝูงกา ในมหาสมุทรมีปลา ๔ ตัว”^{๔๕}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๖ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกันทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องกากชาดก (๑๔๖) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะอวยปาก

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ คนโง่ยอมทำอะไรที่ไม่เข้าท่าเสมอ เห็นสิ่งที่ไม่ควรทำว่าควรทำ ทั้งนี้เพราะเขาไม่ได้ใช้สติและปัญญา การทำสิ่งใดโดยไม่ใช้ปัญญา ย่อมทำให้เหนื่อยตายเปล่า ผู้มีความโง่ไม่ใช้ปัญญาย่อมได้รับความลำบาก เสียแรงเปล่าเหมือนพวกกาพากันวิดน้ำทะเลให้แห้งยอมไม่มีวันสำเร็จได้ ส่วนคนฉลาดจะทำการใดต้อง

^{๔๔} ตูรายละเอียดยใน ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๔๓๒-๔๓๕.

^{๔๕} ตูรายละเอียดยใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๖๕.

ตริตรอก่อน รู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความไม่มีปัญญา และมีจิตปฏิฐิ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๔. นิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก

นิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก (๔๖๓) ว่าด้วยพ่อค้าสุปารกะ^{๔๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๘ ดังนี้ “มีเรื่องสุปารกะบังนิตยไปสำเนา”^{๔๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๖๓ เอกาทสกนิบาต เรื่องสุปารกชาดก ว่าด้วยพ่อค้าสุปารกะ ดังนี้

“ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุปารกบัณฑิต ศึกษาวิชาตันหนจนเชี่ยวชาญ แม้ تابอดแล้วยังเลี้ยงตัวเองได้ เมื่อเรือสินค้าของพวกพ่อค้าผู้แสวงหาทรัพย์ ออกไปจากท่าภูกัจจา แล่นไปผิดทิศทาง พวกพ่อค้าได้พบทะเลที่มีลักษณะต่างๆ ได้ถามท่านสุปารกะ พระโพธิสัตว์ว่าชื่อทะเลอะไร จำนวน ๖ ทะเล ได้แก่ ๑ ทะเลขุมมาลี ๒ ทะเลอัคคิมาลี ๓ ทะเลทิมาลี ๔ ทะเลกุสมาลี ๕ ทะเลนพมาลี ๖ ทะเลพลวามุขี จากนั้นท่านสุปารกะก็ได้ตั้งสัจจอธิษฐาน ด้วยสัจจวาจาให้เรือกลับโดยความสวัสดิ์”^{๔๘}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ปรากฏในอรรถกถาเรื่องสุปารกชาดก ว่าด้วยทะเล ๖ ประการ ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภพระปัญญาบารมี ตรัสเรื่องนี้ว่า ในอดีตกาล มีท่าเรือภูกัจจาจะ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุตรของหัวหน้าตันหนชื่อว่า สุปารกกุมาร เมื่อบิดาตายก็ได้เป็นหัวหน้าตันหนแทน เรือที่ท่านเป็นตันหนไม่เคยอัปปางเลย ต่อมาเกิดตาบอดเพราะถูกน้ำเค็มมากเกินไป จึงออกจากตันหน ไปทำงานเป็นพนักงานตีราคา คอยประเมินราคาช้างแก้วม้าแก้วและก้อนแก้วมุกดาแก้วมณี เป็นต้น

วันหนึ่งมีคนนำช้าง ม้า รถและผ้ากัมพลมาถวาย สุปารกะก็ใช้วิธีลูบคลำ ทุกครั้งที่เขาตรวจดูสิ่งของด้วยการลูบคลำนี้ พระราชาทรงพอพระทัยมาก แต่พระราชทานรางวัลเพียง

^{๔๖} ฎีกาที่ ๘ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

^{๔๗} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๘ จากเสาศาพระวิหารหลวงต้นที่ ๒ ด้านที่ ๘ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง..

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๑๐๘-๑๒๐/๓๗๑-๓๗๓.

แค่ ๘ กระษาปณ์เท่านั้น เขาจึงลากลับไปอยู่บ้านตามเดิม พวกพ่อค้าสำเภาก็มาเชิญเขาไปเป็นต้นหนอีก ลงสำเภาไปได้ ๗ วัน ก็เกิดคลื่นลมพัดปกติ ทำให้เรือแล่นไปผิดทาง สุปารกะก็นำเรือฝ่าไปได้ ตลอด ๔ เดือน จนถึงทะเลที่มีฝูงปลา มีสัตว์ระคล้ายคน พวกพ่อค้าก็ถามว่าชื่อทะเลอะไร สุปารกะบอกว่าชื่อ ทะเลขรุมาลี และรู้ว่าทะเลนี้เต็มไปด้วยเพชร เขาจึงให้ลูกเรือไปตักเพชรขึ้นมาโดยใช้อุบายเพื่อไม่ให้ทุกคนเกิดความโลภ แล้วเดินเรือต่อไป ถึงทะเลต่างๆ อีก ๕ แห่ง คือ ทะเลอัคคิมาลี มีน้ำสีเหมือนไฟและพระอาทิตย์ เต็มไปด้วยทองคำ ทะเลทิมาลี มีน้ำเหมือนนมข้นและนมสด เต็มไปด้วยเงินมากมาย ทะเลกุสมาลี มีทองทะเลสีเขียวเหมือนหญ้าคาหรือข้าวกล้า เต็มไปด้วยแก้วนิลมณี ทะเลนพมาลี มีลักษณะเหมือนป่าอ้อและป่าไผ่ มีเพชรตาแมวและไพฑูรย์มากมาย จึงให้นำสมบัติที่พบแต่แห่งนั้นขึ้นเรือแต่พอสมควร จนถึงทะเลพลวามุข ที่น่าสะพรึงกลัว เรือลำใดมาถึงท้องทะเลนี้จะจมหรือแตกทุกคนพากันกลัวตาย สุปารกะจึงทำสังจกิริยาว่า ด้วยอำนาจแห่งศีล ๕ ขอเรือจงกลับได้โดยสวัสดิ์ เมื่อทำสังจกิริยาแล้ว เรือก็พายหัวกลับถึงท่าภูกุ๊กจะในวันนั้นด้วยอานุภาพแห่งสังจจะ สุปารกะก็แบ่งทรัพย์สมบัติให้แก่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ทั้งสอนให้เพียงพอ ทำบุญต่างๆ มีให้ทานเป็นต้น ก็ได้ไปสวรรค์แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า บริษัทของท่านสุปารกะคือพุทธบริษัท สุปารกบัณฑิตคือพระพุทธเจ้า^{๔๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๘ ช่วงกลาง เขียนนิทานชาดกเรื่อง สุปารกชาดก อยู่ในเอกาทศนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น สุปารกบัณฑิต ศึกษาวิชาตันหนจนเชี่ยวชาญ แม้ตาบอดแล้วยังเลี้ยงตัวเองได้”^{๕๐}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๘ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก (๔๖๓) ว่าด้วยพ่อค้าสุปารกะ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ คำสัจย์นั้นช่วยให้รอดพ้นจากอันตรายใหญ่หลวงได้ ผู้มีคุณธรรม สติปัญญา และความตั้งใจในการทำงาน จะได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่นเสมอ ทั้งสามารถทำให้การงานนั้นผ่านพ้นอันตราย ไปสู่ความสำเร็จได้ใน

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกาทศก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๙๑-๙๘.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๔๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๗๗.

ที่สุด และผู้วิจัยยังพบหลักฐานจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความมีปัญญา (ปัญญาบารมี) สัจจะ อธิษฐานบารมี และศีล ๕ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๕. นิทานชาดกเรื่องปณทกรนาคราชชาดก

นิทานชาดกเรื่องปณทกรนาคราชชาดก (๕๑๘) ว่าด้วยปณทกรนาคราช^{๕๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๙ ดังนี้ “กลางเสา มีนิทานอเจลกะ บุรุษเปลือยอันสำแดงความลัษณานาคให้พญาครุฑรู้ จนแผ่นดินสูบบุรุษผู้นั้นลงไปไหม้อยู่ในมหาอเวจีนรก”^{๕๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๑๘ เรื่องปณทกรนาคราชชาดก ว่าด้วยปณทกรนาคราช ดังนี้

“ปณทกรนาคราชคร่ำครวญถึงภัยที่ตนเองได้ก่อกวนจากการไร้ปัญญา พุดจาพล่อยๆ ไม่ระมัดระวัง ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ ตนเองวางใจอเจลกะ (ซีเปลือย) ว่าเป็นสมณะน่านับถือ จึงได้เปิดเผยบอกความลับแก่เขา ต้องพบกับความย่อยยับ เมื่อตำหนิตนเองแล้วจึงสาปแช่งอเจลกะว่า เป็นคนประทุษร้ายมิตร พุดจาส่อเสียด ขอสีระชะของเจ้าจงแตกเป็น ๗ เลี่ยง พระศาสดาทรงประกาศความที่พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ จึงตรัสว่า บุคคลไม่ควรประทุษร้ายมิตร เพราะคนที่จะเลวกว่าคนผู้ประทุษร้ายมิตรไม่มี อเจลกะเมื่อถูกสาปแล้วก็ถูกแผ่นดินสูบ”^{๕๓}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องปณทกรชาดก ว่าด้วยไม่ควรบอกความลับแก่คนอื่น ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภการที่พระเทวทัตทำมุสาวาทแล้วถูกแผ่นดินสูบ ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า ในอดีต พอค้า ๕๐๐ คน เล่นสำเภาไปเรือแตกตายหมด มีบุรุษคนหนึ่งรอดตาย ขึ้นจากทะเลได้แต่ไม่เหลือเสื้อผ้าติดกาย จึงเปลือยกาย คนจึงเข้าใจว่าเป็นสมณะมักน้อยสันโดษ พากันเลื่อมใส สร้างอาศรมให้อยู่เป็นซีเปลือยมีชื่อว่าทัมพียอเจลกะ แม้แต่พญานาคราชชื่อปณทกรนาคราชกับพญาครุฑ ก็ให้การเคารพนับถือ

^{๕๑} ฎีกาที่ ๙ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

^{๕๒} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๙ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๓ ด้านที่ ๙ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๕๓} ฎีกาละเอียดใน พุ.ชา.ตีสดิ. (ไทย) ๒๗/๒๕๔-๒๙๖/๕๗๗-๕๘๓.

วันหนึ่งพญาครุฑมาปรึกษากับซีเปลือยถึงวิธีจับพวงนาค ซีเปลือยจึงไปหลอกถามพวงนาค พวงนาคตอบว่า มันเป็นความลับถึงตายของพวงนาค ซีเปลือยจึงให้สัญญาว่าจะเก็บเป็นความลับไม่บอกใคร พวงนาคจึงบอกว่า พวงนาคกลืนกินก้อนหินใหญ่เข้าไว้ ทำตัวให้หนัก ในเวลาพวงครุฑมาจับศีรษะของพวงนาคไว้ เมื่อมันพยายามจะหลุดก็จะหนักอึ้ง น้ำก็ท่วมทับพวงครุฑจนจมน้ำตาย แต่ถ้าจับที่ขนาบหางจะทำให้พวงนาคมีศีรษะห้อยลงจะส้ารอกสิ่งทีกลืนไว้ออกทางปาก ทำให้ตัวเบาแล้วจึงจะจับไปได้ จากนั้นซีเปลือยก็บอกความลับแก่พญาครุฑตามที่พวงนาคบอก พญาครุฑจึงจับปันทรงนาคราชได้ พวงนาคราช จึงรู้ตัวว่าภัยเกิดจากตนเอง ที่ได้บอกความลับที่ตนควรจะรักษาแก่คนชั่ว แล้วพูดอ่อนวอนขอชีวิต พญาครุฑจึงกล่าวสอนว่า ไม่ควรบอกความลับแก่ใคร แล้วก็ปล่อยพวงนาคไป พวงนาคราชจึงได้ไปหาซีเปลือย กล่าวว่าแล้วสาปแช่ง ศีรษะของซีเปลือยก็แตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยงและแผ่นดินก็สูบตกรกอบเวжі ทรงประชุมชาดกว่า ซีเปลือยคือพระเทวทัต พวงนาคราชคือพระสารีบุตร ส่วนพญาครุฑคือพระพุทธเจ้า”^{๕๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้

“จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๙ ช่วงกลางเขียนนิทานชาดกเรื่อง กทมัมพยะอะเจละกะ ซึ่งเดิมเป็นพ่อค้าสำเภาเมืองพาราณสี ออกเดินทางค้าขายทางสำเภา เรือเกิดอัปปาง จึงว่ายน้ำเข้าหาฝั่งรอดชีวิต แต่ปราศจากเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เดินทางขอทานเรื่อยไป ชาวบ้านพบเข้าพากันเลื่อมใส เพราะคิดว่าเป็นผู้ถือสันโดษ ต่อมาเมื่อพวงนาคและพญาครุฑพากันเลื่อมใส มาเฝ้าปรนนิบัติแต่เจละกะได้บอกความลับของพวงนาคต่อพญาครุฑ เมื่อพวงนาคและพญาครุฑทราบจึงแข่งให้อะเจละกะถูกรณีสืบ”^{๕๕}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากรนี้ ได้ระบุว่าเป็นชาดกเรื่องกทมัมพยะอะเจละกะ แต่เนื้อหาของเรื่องกลับสอดคล้องกับนิทานชาดกเรื่องปันทรงนาคราชชาดก ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและข้อความในจารึกแผ่นที่ ๙ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอสรุปว่า ไม่ใช่นิทานชาดกเรื่องกทมัมพยะอะเจละกะ ตามที่ปรากฏในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร แต่เป็นนิทานชาดกเรื่องปันทรงนาคราชชาดก (๕๑๘) ว่าด้วยปันทรงนาคราช

^{๕๔} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๑๘-๔๓๖.

^{๕๕} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๗๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๘๖.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ บุคคลไม่ควรบอกความลับแก่ใครๆ ไม่ว่ามิตรเทียมหรือมิตรแท้แต่เป็นคนใจ หรือมีปัญญาแต่ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บุคคลควรรักษาความลับนั้นไว้ เหมือนรักษาชุมทรัพย์ ความลับอันบุคคลอื่นรู้เข้าทำให้แพรงพรายไม่ดีเลย^{๕๖} เว้นจากพวกอมิตรทั้งหลาย ดุจคนผู้รักชีวิตเว้นไกลจากหมู่สรรพิษ สมณะนักบวช ต้องประกอบด้วยความละเอียด ความอดกลั้น ความฝึกตน ความอดทน ไม่โกรธง่าย ละวาจาเสื่อมเสีย จึงจะชื่อว่าเป็นสมณะ จึงจะเข้าถึงแดนสวรรค์ และโทษของการกล่าวมุสาว่าท และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความประมาท มิฉฉาวาจา มิฉฉาอาชีวะ และความเมตตา (พรหมวิหาร) เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๖. นิทานชาดกเรื่องกุณาลชาดก

นิทานชาดกเรื่องกุณาลชาดก (๕๓๖) ว่าด้วยนกดูเหว่า^{๕๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๐ ดังนี้

“ปาพระหิมพานต์ในที่นั้นมีมหาสระหนึ่งชื่อกุณาระสระ มีพญากาฬาลายตัวหนึ่งคือองค์พระโพธิสัตว์แห่งเรา มีบริวาร ๕๐๐ ได้เทศนาทรมานพญากาฬาลายว่าเป็นสหายอันชื่อสุระมุข อันมีบริวาร ๕๐๐ ขณะนั้นเทพยดา ยักษ์ คนธรรม ฤาษีสิทธิวิทยารักษิณนาคนาคสุบัณและสัตว์จัตุบาท ทวิบาท มีพญาแร้งเป็นอาทิ ก็มาประชุมกันฟังพญากุณาละราชลำแดงธรรม ในแคว้นแคว้นกุณาละสระเป็นอันมาก”^{๕๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๓๖ อสตีนิบาต เรื่องกุณาลชาดก ว่าด้วยนกดูเหว่า ดังนี้

“ในปาหิมพานต์ มีนกดูเหว่าตัวหนึ่งชื่อกุณาละ มีนางนกดูเหว่าเป็นนางบำเรอ ๓,๕๐๐ ตัว ยังมีนกดูเหว่าตัวอื่นชื่อปุลณมุขะ มีนางนกเป็นบริวาร ๓๕๐ ตัว ต่อมาปุลณมุขะนกดูเหว่าชาวไม่สบายอย่างหนัก ถาวยเป็นเลือดปางตาย นางนกได้พากันทิ้งไป นกกุณาละจึงไปเยี่ยมและช่วยรักษาให้จนหาย และได้แสดงธรรมเรื่องความไม่ดีของหญิงทั้งหลาย ได้แก่ นางกัณหา มีบิดา ๒ คน มีผัว ๕ คน ได้กระทำลามกกับชายเตี้ยค่อมเหมือนผีหัวขาด

^{๕๖} พุ.ชา.ตีสตี.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๒๖.

^{๕๗} ดูภาพที่ ๑๐ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

^{๕๘} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๐ จากเสาชิงช้าวิหารหลวง ต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

เป็นคนที่ ๖ นางสมณีนี้อุปัชฌายาวิ กระทำลามกกับนักเลงสุรา พระนางกาภาวดี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ได้กระทำลามกกับพญาครุฑเวนเตยยะและ นนุกูเวรคนธรรพ์ พระนางกรุงคเทวีมเหสีของพระเอฬิกกุมาร ได้กระทำลามกกับฉัพคุมารเสนาบดีและธนนเตวาสีคนรับใช้ของฉัพคุมารเสนาบดี พระมารดาของพระเจ้าพรหมทัตทรงทอดทิ้งพระเจ้าโกศลแล้วได้ทรงกระทำลามกกับปัญญาจลจันทพราหมณ์ พระนางกสินราเทวีพระมเหสีของพระเจ้ากสินรี ได้แอบลักลอบเป็นชู้กับชายง่อยเปลี้ย พระนางปัญจปาปี พระมเหสีของพระเจ้าพกะและพระเจ้าพาวริยะ ประพตือนาจารย์กับคนใช้ พระนางปิงคยานีพระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ได้ทรงประพตือนาจารย์กับคนเลี้ยงม้า บรรดาผู้หญิงได้กระทำความลามก จึงไม่ควรวางใจผู้หญิง

นกกุณาละยังสอนนกปุลณมุขะอีกหลายอย่าง เช่น หญิงทั้งหลายยอมดูหมิ่นสามีด้วยเหตุ ๘ ประการ หญิงยอมนำความเดือดร้อนใจมาให้สามีด้วยเหตุ ๙ ประการ^{๕๙} หญิงยอมยั่ววนชายด้วยเหตุ ๔๐ ประการ^{๖๐} หญิงประทุษร้ายสามี ด้วยเหตุ ๒๕ ประการ^{๖๑} หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่ว เมื่อได้โอกาสหรือที่ลับ บุรุษไม่ควรจะเชื่อถือหญิงทั้งหลาย แล้วพญานกกุณาละแสดงถึงความไม่ดีของผู้หญิงอีกหลายประการ พญาแร้งชื่ออานนท์ ก็ได้แสดงโทษของหญิงต่อด้วย เมื่อพญาแร้งอานนท์แสดงจบ นารทฤๅษีจึงกล่าวโทษแห่งหญิงเหล่านั้นบ้าง จากนั้นพญานกกุณาละโพธิสัตว์ก็ประกาศโทษของหญิงเหล่านั้นให้ยิ่งขึ้นไปอีกหลายประการ สอนว่าผู้ใดขาดตบะอันเป็นกุศล ประพติจิตอันมิใช่ของพระอริยะ ผู้นั้นต้องไปสู่นรก แล้วมากำเนิดในสัตว์ดิรัจฉาน ไม่พ้นจากวิสัยเปรต และอสุรกาย ถึงทุกติ ชายใดไม่ต้องการหญิง ประพตติพรหมจรรย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์และนางเทพอัปสรในวิมานทอง พึงได้คติที่เข้าถึงวิสัยความปราศจากราคะ เป็นผู้ดับแล้ว พึงได้นิพพาน พ้นทุกข์ทั้งปวง

เมื่อแสดงจบลงแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็พากันสาธุการ พญาแร้งอานนท์ พราหมณ์นารทฤๅษี พญานกปุลณมุขะ และพญานกกุณาละก็พากันรวิวารของตนๆ ไปสู่ที่อยู่เดิม ทรงประชุมชาดกว่า ตถาคตเป็นพญานกกุณาละ พระอุทายเป็นพญานกดูเหว่าขาว พระอานนท์เป็นพญาแร้ง พระสารีบุตรเป็นนารทดาบส พุทธบริษัทเป็นบริษัททั้งหลาย”^{๖๒}

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๒๙๘-๓๐๐/๑๔๓-๑๔๔.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๓๐๐-๓๐๗/๑๔๔-๑๔๗.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๒๙๐-๓๙๐/๑๓๔-๑๕๘.

บุรุษหามาได้โดยยากให้จับหาย เหมือนปลาติ้มคละกลืนกินมังกรในทะเล หญิงมีกามคุณ ๕ อัน น่ายินดีเป็นทำเลหากิน เป็นคนหยิ่ง จิตไม่เที่ยงตรง ไม่สำรวม ย่อมเข้าไปหาชายผู้ประมาท เหมือน แม่น้ำไหลไปสู่มหาสมุทร หญิงได้ชื่อว่าฆ่าชาย ด้วยราคะและโทสะ ย่อมเผาชายเช่นดังเปลวไฟ ย่อมเกาะชายที่มีจิตถูกราคะย้อม เหมือนเถายานทรายเกาะไม้สาละในป่า หญิงใช้มารยาตั้งร้อย เหมือนดังคนเล่นกลและอสุรินทราหู นรชนผู้มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา แม้จะมีเดช ถ้าตกอยู่ใน อำนาจของหญิงแล้ว ย่อมไม่รู้เรื่อง เหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับ ย่อมพินาศ บุรุษผู้มีปัญญา ปราศจากความสุข พึงเว้นหญิงเสีย เป็นต้น และผู้วิจัยยังพบหลักฐานจากเรื่องนี้ ได้แก่ กาม (กาม-สังวร การสำรวมในกาม) ตัณหา คือ ๕ ความไม่ประมาท และพรหมจรรย์ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษา วิเคราะห์ในบทต่อไป

๗. นิทานชาดกเรื่องสังขชาดก

นิทานชาดกเรื่องสังขชาดก (๔๔๒) ว่าด้วยสังขพราหมณ์^{๖๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๐ ดังนี้ “กลางเสามีนิทาน นางเมขลาอุ้มสังขพราหมณ์กับนางผู้หนึ่ง สำเภาตรงขึ้นจากมหาสมุทร”^{๖๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๔๒ ทสก-นิบาต เรื่องสังขชาดก ว่าด้วยสังขพราหมณ์ ดังนี้ “นางเทพธิดากล่าวว่า ท่านสังขพราหมณ์ ในมหาสมุทรนี้ มีข้าว น้ำ ที่นอน ที่นั่ง และยานนानาชนิด จะมอบให้ทุกอย่างตามที่ใจของท่าน สังข-พราหมณ์ปราศรัยว่า สังขพราหมณ์จึงถามว่านี้เป็นผลแห่งกรรมอะไรของตน เทพธิดาตอบว่า เป็นอานิสงส์ที่ถวายรองเท้าให้ภิกษุรูปหนึ่งสวม ในหนทางที่ร้อน”^{๖๗}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสังขชาดก ว่าด้วยสังข-พราหมณ์ ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภการถวายบริขารทั้งปวง ของอุบาสกคนหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรง ตรัสเล่าอานิสงส์ที่ถวายรองเท้าเป็นที่พึงได้ว่า ในอดีตกาล มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อสังขจะเป็น ผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก ได้สร้างโรงทาน ๖ แห่ง ให้ทานวันละ ๖ แสน ต่อมาจะไปค้าสำเภา

^{๖๕} ฎีกาที่ ๑๑ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

^{๖๖} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๐ จากเส้าพระวิหารหลวง ต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้ พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๓๙-๔๘/๓๒๘-๓๒๙.

ได้เดินใส่รองเท้าและกางร่มไปกลางแดด ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เดินเหยียบทรายมาร้อนๆ ในตอนกลางวัน จึงถวายเป็นรองเท้าและร่มไป เมื่อสังขพราหมณ์ออกเรือไปได้ ๗ วัน เรือก็แตก สังขพราหมณ์ได้ว่ายน้ำอยู่ ๗ วัน วันนั้นเป็นวันอุโบสถ เขาจึงรักษาอุโบสถศีล นางเทพธิดาชื่อมณีเมขลาได้มาช่วย และบอกว่าถ้าเขาปรารถนาสิ่งใด ก็จะทำให้สิ่งนั้นแก่เขาทุกอย่าง เพราะเขาได้ถวายเป็นรองเท้ากับพระปัจเจกพุทธเจ้า นางเทพธิดาได้เนรมิตเรือขึ้นเต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการ และมีรัตน ๗ ประการบรรจุทุกเต็มเรือ ให้สังขพราหมณ์และคนที่เหลือขึ้นเรือ แล้วนำส่งถึงบ้านเมือง พราหมณ์ก็ครอบครองทรัพย์นับประมาณมิได้ ให้ทานรักษาศีลจนตลอดชีวิต ครั้นสิ้นชีวิตแล้วพร้อมด้วยบริษัทได้ไปเกิดในเทพนคร ทรงประชุมชาดกว่า นางเทพธิดาคือนางอุบลวันฉัตร บุรุษอุปัฏฐากคือพระอานนท์ สังขพราหมณ์คือพระพุทธรเจ้า”^{๖๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐ ช่วงกลาง เขียนนิทานชาดกเรื่อง สังขพราหมณ์ชาดก อยู่ในทศกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสังขพราหมณ์ ได้ถวายเป็นรองเท้าแก่พระปัจเจกโพธิ์ อานิสงส์นั้นช่วยให้ปลอดภัย เมื่อสำเภาแตกในมหาสมุทร”^{๖๙}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๐ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก (๔๔๒) ว่าด้วยสังขพราหมณ์

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผลแห่งการถวายนานในท่านผู้ทรงศีลโดยเฉพาะพระปัจเจกพุทธเจ้า อาจทำให้ผู้ถวายนั้นได้สมบัติอันเป็นทิพย์ และส่งผลให้รอดพ้นจากอันตรายแห่งชีวิตได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ทาน อุโบสถศีล ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๘. นิทานชาดกเรื่องมตาสนชาดก

นิทานชาดกเรื่องมตาสนชาดก (๑๓๓) ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึง^{๗๐}

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๕๒-๕๖๐.

^{๖๙} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๗๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๙๔.

^{๗๐} ฎีกาที่ ๑๒ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๐ ประกอบ.

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๑ ดังนี้ “กลางเสามี พญานาคอยู่ในมหาสมุทรพนพิศม์ต้องพุกษชาติอันอยู่ริมฝั่งน้ำใหม่เป็นจุดไป หมูนกซึ่งทำรัง อาศัยอยู่บนต้นไม้ก็นักวินาศภัยด้วยพิศม์แห่งพญานาค”^{๗๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๓๓ เอกนิบาต เรื่องมตาสนชาดก ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึ่ง ดังนี้ “พระโพธิสัตว์ เสวย พระชาติเป็น พญานกเมื่อเห็นที่อยู่มีภัย มีเปลวเพลิงลุกโผลงจากน้ำ จึงพาฝูงนกไปอาศัยอยู่ที่อื่น”^{๗๒}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมตาสนชาดก ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึ่ง ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งถูกไฟไหม้บรรณศาลา จึงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า อดีตกาลพระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นพญานก พาบรรดานกบริวารไปอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ริม ธารน้ำ กิ่งไม้ที่เหล่านกนั้นจับอยู่ ยื่นแผ่ออกไปในธารน้ำที่มีพญานาคดุร้ายตนหนึ่งอาศัยอยู่ คิดว่า นกทั้งหลายได้ถ่ายมูลลงไปในธารน้ำที่อยู่ของตน จึงคิดอุบายทำน้ำให้ลูกเป็นไฟเผา ต้นไม้ ให้พวกนกหนีไป ด้วยความโกรธพญานาคได้ทำให้น้ำเดือดพล่านขึ้นก่อน ต่อมาจึงทำ น้ำให้มีควันขึ้น สุดท้ายจึงทำให้เป็นเปลวเพลิงลุกโผลงขึ้น พญานกโพธิสัตว์ได้เห็นดังนั้นก็ นึกแปลกใจว่าปกติจะใช้น้ำดับไฟ แต่น้ำนี้น้ำกลับลุกเป็นไฟ คงมีอันตรายจึงได้ชักชวน บริวารบินหนีไปอยู่ที่อื่น ฝ่ายพวกนกที่ไม่เชื่อฟังพญานกโพธิสัตว์ยังคงจับอยู่ที่เดิมไม่ไปไหน ก็ถึงแก่ความตายทั้งหมด ทรงประชุมชาดก ว่า พญานกโพธิสัตว์คือ พระพุทธเจ้า”^{๗๓}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๑ ช่วงกลาง เขียนเรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ในมหาสมุทร พ่นพิษไปถูกบรรดาสัตว์ และพืชในบริเวณนั้น”^{๗๔}

^{๗๑} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๑ จากเสาศระวิหารหลวง ด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๑ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้ พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๗๒} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๓/๕๔-๕๕.

^{๗๓} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๘๘-๓๘๙.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและ ชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๗๙ และการบรรยาย รายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๐๑.

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากรนี้ ไม่ได้ระบุว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องใด แต่ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๑ และในเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก (๑๓๓) ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ เมื่อใดรู้ว่ามีภัยควร หนีจากที่นั้น หรือหาวิธีการป้องกันภัยนั้น ที่อยู่อันเหมาะสมคือที่อยู่ที่ปลอดภัยปราศจากศัตรูมา ปองร้ายทำลายกัน เมื่ออยู่ที่ใดแล้วอย่ามั่งง่าย ทำสกปรก คนอื่นเขาจะเกลียดชัง และทำร้ายเอา^{๗๕} และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ปัญญา และความรอบคอบ รู้จักพิจารณา เป็นต้น ดัง จะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๙. นิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก

นิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก (๕๓๙) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี^{๗๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๒ ดังนี้ “กลางเส้าเรื่อง มหาชนกสำเภาแตก ห้วยน้ำอยู่ในมหาสมุทร”^{๗๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๓๙ มหานิบาตชาดก เรื่องมหาชนกชาดก ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี ดังนี้

“เทพธิดากล่าวว่า ใครกัน ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นผั่ง ก็ยังเพียรพยายาม (ว่าย) อยู่ในท่ามกลางสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์อะไร จึงพยายามเต็มที่อยู่อย่างนี้ พระมหาชนก โภทิสต์ตอบว่า เราพิจารณาเห็นธรรมนิยมของโลก และอานิสงส์ของความพยายาม เพราะฉะนั้น ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นผั่ง เราจึงเพียรพยายาม (ว่าย) อยู่ในท่ามกลางสมุทร ต่อมา เมื่อพระโภทิสต์ได้ครองราชสมบัติในเมืองมิถิลาแล้ว ทรงระลึกถึงผลแห่งความเพียรชอบ ของพระองค์ด้วยความปิติ”^{๗๘}

^{๗๕} พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเทศ ป., นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕๒๕.

^{๗๖} รูปภาพที่ ๑๓ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

^{๗๗} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๒ จากเส้าพระวิหารหลวง ด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๒ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้ พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๗๘} คุรุยละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๒๓-๒๙๕/๒๐๒-๒๒๘.

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมหาชนกชาดก ว่าด้วย พระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี ดังนี้

“พระศาสดา ทรงพระปรารภมหาภิเนกขัมมบารมี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า พระเจ้ามหาชนกทรงครองเมืองมิลิลาแห่งรัฐวิเทหะ ทรงมีพระโอรสสององค์ คือ เจ้าอริฏฐชนก และ เจ้าโปลชนก เมื่อเสด็จสวรรคต เจ้าอริฏฐชนกก็ได้ครองราชย์แทน เจ้าโปลชนกทรงเป็น อุปราชา ต่อมาเมื่ออำมาตย์คนหนึ่งทูลยุยงพระราชาว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จึงทรงสั่งให้จองจำ แต่พระโปลชนกมหาอุปราชาสามารถเสด็จหนีไปได้ ต่อมาได้ยกทัพไปเมืองมิลิลา พระเจ้าอริฏฐชนกทรงสิ้นพระชนม์ในสนามรบ เจ้าโปลชนกจึงทรงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองมิลิลา สืบต่อมา ฝ่ายพระเทวีก็ทรงพระครรภ์อยู่ได้เสด็จหนีไปนครกาลจัมปากะ โดยมีท้าวสักกเทวราชมาช่วย จากนั้นมีพราหมณ์ทศปาโมกข์คนหนึ่งมาพบได้รับดูแลเป็นน้องสาว จนพระนางก็ประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า มหาชนกกุมาร เมื่อทรงเจริญวัยและได้ทราบความจริงทั้งหมด ทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง เมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี ทรงคิดว่า จะเอาราชสมบัติคืน จึงลงเรือไปค้าขายเพื่อให้มีทรัพย์เพิ่มขึ้นแล้ว จะไปเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดาคืน

ในระหว่างทางเกิดพายุใหญ่คลื่นซัดจนเรือแตกทุกคนตายหมด ขณะที่พระเจ้าโปลชนก-ราชาก็ได้สวรรคตในวันนั้นเหมือนกัน แต่พระมหาชนกทรงว่ายน้ำอยู่ใต้ออกถึง ๗ วัน เมื่อถึงวันอุโบสถ จึงทรงสมาทานอุโบสถศีล ต่อมานางมณีเมขลามาช่วยอุ้มพาไปจนถึงฝั่งเมืองมิลิลา ในขณะที่เมืองมิลิลา พระราชาโปลชนกไม่มีพระโอรส ทรงมีแต่พระธิดาพระนามว่า เจ้าหญิงสิวลี พระเจ้าโปลชนกตรัสสั่งเสนาว่า ให้มอบราชสมบัติให้แก่ผู้มีความสามารถดังต่อไปนี้ คือ ๑. เป็นผู้ที่ทำให้พระราชธิดาพอพระทัยได้ ๒. สามารถรู้ทางด้านไหนเป็นด้านหัวนอนของบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ๓. สามารถยกธนูใหญ่ ซึ่งต้องใช้แรงคนธรรมดาถึงพันคนจึงจะยกขึ้นได้ ๔. สามารถชื่อบอกขุมทรัพย์มหาศาลทั้ง ๑๖ แห่งได้ มีพิธีเสวยราชธิดาซึ่งไปหยุดตรงที่พระมหาชนก จึงได้ถูกทูลเชิญให้ครองราชย์สมบัติ และทรงแก้ปัญหาได้ครบทั้ง ๔ ประการ ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงสิวลี ครองเมืองมิลิลา และได้โปรดให้เชิญพระมารดาและพราหมณ์ทศปาโมกข์จากเมืองกาลจัมปากะ ทรงอุปถัมภ์บำรุงให้สุขสบายตลอดมา จนมีพระโอรสทรงพระนามว่าท้าวกุมาร

วันหนึ่ง พระมหาชนกทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ทำให้พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ ว่าเปรียบเหมือนต้นมะม่วงที่มีผลก็มีภัย หากไม่มีผลก็ไม่มีภัย จึงเสด็จออกผนวช แม้พระนางสิวลีจะติดตามมาทรงอ้อนวอนให้เสด็จกลับ ทรงทำอุบายสัก

เท่าไร เช่น ให้เฝ้าโรงเรือน ให้แสดงว่ามีโจรปล้นฆ่าชาวบ้านและแวนแคว้น ก็มีได้สนพระทัย ขณะเสด็จไปมีดาบสชื่อนารทะและมิคาชินะได้มาถวายโอวาทแล้วกลับไป

พระนางสิวลียังทรงติดตามพระมหาชนกต่อไปอีก วันหนึ่งมีสุนัขทำขึ้นเนื้อตกไว้ พระมหาชนกจึงเก็บมาเสวย ต่อมาทรงพบเด็กหญิงสวมกำไลข้อมือ พบนายช่างทำลูกศร แล้วถอนหญ้ามางกระต่ายขึ้นมาตรัสว่า เมื่อถอนแล้วไม่อาจต่อกันได้อีก เหมือนการอยู่กัน ของสองพระองค์ ทรงต้องการเสด็จผนวช พระนางสิวลีจึงเสด็จกลับเข้าสู่พระราชวัง อภิเษก พระทีฆมาดุมารขึ้นเป็นพระราชา แล้วพระนางโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นในที่ต่างๆ เพื่อรำลึกถึง พระมหาชนก แล้วผนวชเป็นดาบสนี้ด้วย ทั้งสองพระองค์เมื่อสวรรคตต่างก็เสด็จไปสู่ พรหมโลก ทรงประชุมชาดกว่า ท้าวสักกะเทวราชคือพระอนรุทธะ พรหมมณีคือศาปาโมกข์คือ พระกัสสปะ นางมณีเมขลาเทพธิดาคืออุบลวรรณาภิษุณี นารทดาบสคือพระสารีบุตร มิคาชินดาบสคือพระโมคคัลลานะ นางกุมาริกาคือนางเขมาภิษุณี ช่างศรคือพระอานนท์ ราชบริษัทที่เหลือคือพุทธบริษัท สิวลิเทวีคือราหุลมารดา พระชนกพระชนนีคือมหाराช- ศักยสกุล ส่วนพระมหาชนกก็คือพระพุทธเจ้า”^{๗๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้

“ด้านที่ ๑๒ ช่วงกลาง เขียนนิทานชาดกเรื่อง มหาชนกชาดก อยู่ในมหานิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระชนกราชกุมาร เป็นผู้มีความเพียรมั่นคง เมื่อเรือแตกต้อง ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร นางเมขลาช่วยให้พ้นจากสมุทรอันตราย ต่อมาได้เป็นกษัตริย์ครอง นครมิถิลา แคว้นวิเทหะและในที่สุดได้เสด็จออกผนวชเป็นราชฤๅษี”^{๘๐}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๒ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก (๕๓๙) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ เกิดเป็นคนควรมี ความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงแก่งที่มุ่งหวัง เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ก็จงเพียร แล้ว

^{๗๙} ตูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๔๔-๑๕๔.

^{๘๐} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๔๐ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดู ได้ในหน้า ๑๐๖.

ความสำเร็จจะมาเยือน และต้นไม้บางต้นเจริญงอกงามและอยู่ได้อย่างปลอดภัยเพราะไม่มีผล แต่บางต้นกลับถูกทำลายหักโค่น เพราะผลของมันเอง ชีวิตที่มีสมบัติก็เช่นกันกับต้นไม้ที่ไม่มีผล ชีวิตของผู้ที่ครอบครองสมบัติ ย่อมมีแต่ภัยอันตรายตลอดเวลา แต่ผู้ไม่มีสมบัตินั้นไม่ต้องหวาดกลัวอะไร และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ทาน ศีล ความกตัญญู ความเพียรพยายาม วิริยะ บารมี ทศพิธราชธรรม ปัญญา ความไม่ประมาท ความสันโดษ ไตรสิกขา และพรหมจรรย์ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์กันในบทต่อไป

๑๐. นิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก

นิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก (๓๖๙) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ^{๔๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๓ ดังนี้

“มีนิคมแห่งหนึ่ง บุรุษผู้หนึ่งชื่อมิตตวินทุ ลามานดาจะโดยสารพานิชไปค้าสำเภามาณดาห้ามมิตตวินทุก็เอาทำประหารมารดาล้มลง แล้วก็มาลงสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรต้องพายุโหมถึง ๗ วันนายสำเภาให้พานิชในลำเรือจับสลาก มิตตวินทุจับต้องจลาจลกาลกีนีถึง ๓ ตั้รังพานิชทั้งปวงก็จับมิตตวินทุ ใส่แพลอยเสียดกลางมหาสมุทร มิตตวินทุขึ้นเกาะหนึ่งได้เที่ยวไปในเกาะได้นางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ว วิมานทองปนภรรยา ๓๒ นาง แล้วไปพบเปรตอันกัจจกรผัดผั้นอยู่บนศีศะ มิตตวินทุเห็นจัจจกรจุดดอกบัวก็ขอจัจจกรแก้เปรตนั้นมาผัดอยู่บนศีศะแห่งตนเสวยเวทนาอยู่”^{๔๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๖๙ ปัญจนินบาต เรื่องมิตตวินทุกชาดก ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ ดังนี้

“นายมิตตวินทุกะเห็นเทพบุตรโพธิสัตว์ จึงถามว่าตนได้กระทำความชั่วอะไรไว้ จักรนี้จึงได้จรดที่ศีรษะแล้วผัดผั้น อยู่บนหัวของตน เทพบุตรตอบว่า ท่านมีความปรารถนามากเกินไป ได้ครอบครองนางถึง ๓๒ นาง ก็ไม่พอใจ จึงได้ถูกจักรผัดผั้นอยู่ที่ศีรษะ ผู้มีความปรารถนามากเกินไป ชนเหล่าใดกำหนดตามความอยาก ชนเหล่านั้นจึงต้องเพินจักรไว้”^{๔๓}

^{๔๑} ดูภาพที่ ๑๔ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

^{๔๒} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๓ จากเสาศาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๔ ด้านที่ ๑๓ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๐๐-๑๐๔/๒๑๗-๒๑๘.

นอกจากนี้ ยังปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๘๒ เอกนิบาต เรื่องมิตตวินทชาดก ว่าด้วยนายมิตตวินทะถูกจักรหิณบดขยี้ ดังนี้ เทพบุตรโพธิสัตว์เห็นนายมิตตวินทะตกนรก จึงกล่าวว่า “ท่านเลยปราสาทแก้วผลึก ปราสาทเงิน และปราสาทแก้วมณีมาแล้ว มาถูกจักรกรรต สำเร็จด้วยหินพัคณอยู่ ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จักไม่พ้นจากจักรกรรตตราบนั้น”^{๔๔} และยังปรากฏเป็นเรื่องคล้ายกันในชาดกลำดับที่ ๑๐๔ เอกนิบาต ดังนี้ เรื่องมิตตวินทชาดกว่าด้วยนายมิตตวินทะ ตกนรกเพราะความโลภ^{๔๕} และชาดกลำดับที่ ๔๓๙ เรื่องจตุทวารชาดก ว่าด้วยเมืองมี ๔ ประตุมิฉะนั้นคล้ายกัน ดังนี้ “นายมิตตวินทะถามรุกขเทวดาโพธิสัตว์ว่า ตนทำกรรมชั่วอะไรจึงถูกขังเหมือนนก และถูกจักรบดขยี้ และจักรจะอยู่บนหัวนานเท่าใด รุกขเทวดาตอบว่าเพราะมีความปรารถนามากเกินไปและไม่ทำตามคำของผู้ดูแลเคราะห์ ต้องทูลจักรไว้ชั่วชีวิต”^{๔๖}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมิตตวินทชาดก ว่าด้วยจักรกรรตพัฒน์หัว ดังนี้

“พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุว่ายากูรูปหนึ่ง จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาเป็นชาดกว่า ในอดีตกาล ครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ามิตตวินทกะ บิดามารดาเป็นพระโสดาบัน เมื่อบิดาตายลงมารดาจึงได้สั่งสอนให้รู้จักให้ทาน รักษาศีล มารดาได้จ้างให้เขาไปรักษาอุโบสถศีล เขาก็ไปนอนหลับจนเข้าจึงได้มารับค่าจ้าง แล้วนำไปทำทุนค้าขายได้กำไรมามาก จึงคิดจะลงเรือไปค้าขาย มารดาห้ามปราม ทัดทานขอร้องไม่ให้ไป เขาก็ไม่เชื่อฟัง กลับทุบตีมารดาและผลักไสจนทำให้นางล้มลงเสียชีวิต แล้วเขาก็ออกเดินทางลงเรือแล่นไปในทะเล เรือล่องไปได้ ๗ วัน ก็หยุดนิ่ง มิตตวินทกะจับได้สลาภกาลกิณี ๓ ครั้ง เขาจึงถูกจับลอยแพกลางทะเล ไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ได้นางเวมานิกเปรต^{๔๗} ๔ นางในวิมานแก้วผลึก ลอยแพต่อไปได้นางเวมานิกเปรตอีก ๘ นางอยู่ในวิมานเงิน ๑๖ นางอยู่ในวิมานแก้วมณี และ ๓๒ นางอยู่ในวิมานทอง ด้วยความที่ไม่จักพอใจและเป็นผู้ว่ายากไม่ฟังใคร มิตตวินทกะจึงไปถึงอุสสทนรกที่เขาเห็นเป็นเมืองๆ หนึ่ง ได้เห็นสัตว์นรกมีจักรกรรตมัดอยู่บนศีรษะเห็นว่าเป็นดอกบัว จึงร้องขอ เมื่อจักรกรรตมัดบนศีรษะจึงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส

^{๔๔} ฎรายละเอียดใน ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๘๒/๓๔.

^{๔๕} ฎรายละเอียดใน ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๐๔/๔๓.

^{๔๖} ฎรายละเอียดใน ขุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๑-๑๐/๓๒๑-๓๒๒.

^{๔๗} เวมานิกเปรต คือ เปรตจำพวกหนึ่ง มีวิมาน ได้เสวยสุขเป็นเทพธิดาอยู่ในวิมาน ๗ วัน แล้วต้องไปเสวยทุกข์เป็นเปรต ๗ วัน สลับกันอย่างนี้ไปตลอดจนกว่าจะพ้นกรรม.

ครั้งนั้นเทวราชโพธิสัตว์เที่ยวไปถึงอุสสทนรก มิตตวินทุกะจึงถามว่า ตนทำบาปกรรมใดไว้ เทพบุตรตอบว่า เพราะตณหาความโลภ ไม่รู้จักพอ จึงต้องรับกรรมถูกจักรกรดปั่นศีรษะเช่นนี้ เทพบุตรตอบแล้วก็กลับไปสู่วิมาน ส่วนมิตตวินทุกะต้องทนทุกข์ทรมานรับกรรมนั้นนานแสนนาน ทรงประชุมชาดกว่า มิตตวินทุกะคือภิกษุว่ายาก เทพบุตรคือพระพุทธเจ้า”^{๔๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้

“จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๓ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่อง มิตตวินทุกะ ในปัญจกนิบาต ความว่า มิตตวินทุกะลามารดาจะไปค้าสำเภา มารดาห้าม กลับต่อว่าทุบตีมารดา แล้วออกเดินทางไปกับบรรดาพ่อค้า วันหนึ่งสำเภาโดนพายุ นายสำเภาจึงให้ทุกคนบนเรือจับฉลาก มิตตวินทุกะจับได้ฉลากกาลกนิ พ่อดำทั้งหลายจึงจับมิตตวินทุกะใส่ล้อยแพไปจนไปพบนางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ว วิมานเงิน วิมานทองและได้นางเปรตเป็นภรรยา ๓๒ นาง แล้วออกเดินทางต่อไป เจอเปรตมีจักรผันอยู่บนศีรษะ มิตตวินทุกะเห็นกงจักรเป็นดอกบัว จึงขอกงจักรจากเปรตตนนั้น”^{๔๕}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๓ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก (๓๖๙) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ อย่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว กรรมชั่วที่ทำไว้ ย่อมสามารถลงตาให้เห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นผิดเป็นชอบได้ ผู้ที่มีความปรารถนามากเกินไป ไม่รู้จักพอ คนหัวดีก็ ไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของพ่อแม่ ครู อาจารย์หรือผู้ที่ปรารถนาดี ย่อมได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความอกตัญญู กรรม (อุกุศลกรรมบท ๑๐) และตณหา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒๐๘-๒๐๙, พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒๙๕-๒๙๙, พุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๑๓-๖๑๕ และ พุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๒๔-๕๓๒.

^{๔๕} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาด้านในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๑๓ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๑๗-๑๑๘ .

๑๑. นิทานชาดกเรื่องกิงจันทชาดก

นิทานชาดกเรื่องกิงจันทชาดก (๕๑๑) ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร^{๙๐}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๔ ดังนี้

“เมืองพาราณสี พราหมณ์ปุโรหิตผู้หนึ่ง พินาศจากความไม่เป็นยุติธรรมมักรับสินบน ลูกความ กลับความแพ้งเป็นชนะๆ เป็นแพ้งเื่องๆ วันหนึ่งได้ผลหมากม่วงแก่หญิงลูกความอัน รักษาอุโบสถศีลผลหนึ่ง ครั้นชีวิตก็ไปบังเกิดเป็นเวมานิกเปรต เพลากลางวันเสวยทิพย์สมบัติในวิมานของท่ามกลางสวนหมากม่วงทิพย์ กลางคืนรูปแปรเป็นสูงได้ ๓ โยชน์ มือเปนนคมจอบแสะหลังตน กินเที่ยวอยู่ในสวนหมากม่วง ครั้งหนึ่งนางรุกขเทพธิดาพาราณสี อันออกบรรพชาเป็นดาบสมาเก็บผลหมากม่วงกิน ก็พบเปรตนั้นได้สนทนากัน”^{๙๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๑๑ ดึงสตินิบาต เรื่องกิงจันทชาดก ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร ดังนี้

“เทพธิดาผู้รักษาแม่น้ำกล่าวกับกิงจันทดาบสว่า ปราณนาอะไร ดาบสตอบว่าต้องการ มะม่วงที่มีรสเลิศ จะตายถ้าไม่ได้ฉัน เทพธิดาจึงว่าผลไม้ลดยมาตามแม่น้ำ แล้วจึงนำดาบสนั้นไปสู่สวนมะม่วง ได้ฉันมะม่วงจนอิ่ม ตกกลางคืนดาบสได้พบกับเทพบุตรเสวยทิพย์สมบัติ มีหญิง ๑๖,๐๐๐ เป็นนางบำเรอ กลางวันกลายเป็นเปรตกัดกินเนื้อหลังของตน เปรตจำพระดาบสได้จึงบอกว่าตนประพฤตินี้ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหากินบนหลังคนจึงต้องกัดกินเนื้อหลังของตนเสวยทุกขเวทนา”^{๙๒}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องกิงจันทชาดก ว่าด้วยโทษที่ฉกฉวยเอาประโยชน์ของคนอื่น ดังนี้

“ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองนครพาราณสีโดยธรรม ทรงเป็นผู้มีศรัทธา ปสาทะ ไม่ประมาทในทานศีล และอุโบสถกรรม ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการบริพารให้ตั้งมั่นในกุศลจริยา แต่มีปุโรหิตคนหนึ่งเป็นผู้พินาศจากชอบกินสินบน วินิจจยอรรถคติโดยอยู่ยุดิธรรม ในวันอุโบสถตรัสสั่งให้ประชาชน และอำมาตย์รักษาอุโบสถ ปุโรหิตคนนี้ก็โกหกว่าตน

^{๙๐} ฐานาพที่ ๑๕ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

^{๙๑} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๔ จากเสาศาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๔ ด้านที่ ๑๔ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๙๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ที.ส.ติ. (ไทย) ๒๗/๑-๒๑/๕๓๘-๕๔๒.

สมาทานอุโบสถแล้ว เมื่ออำมาตย์ผู้หนึ่งท้วงว่าไม่ได้สมาทานอุโบสถ ปุโรหิตนั้นก็แก้ตัวว่า จะรักษาอุโบสถศีลที่บ้านในเวลากลางคืน วันหนึ่งมีสตรีผู้มีศีลคนหนึ่งมาเยือนฟองคคี ปุโรหิต จึงให้มะม่วงไปรับประทานก่อนที่จะสมาทานอุโบสถ

ต่อมาปุโรหิตนั้นตายไปเป็นเทพบุตรในวิมานทองอันงาม อยู่ในสวนอัมพวัน มีบริเวณ ๓ โยชน์ ใกล้ฝั่งน้ำโกสิกคางคานทีในหิมวันตประเทศ ทรงรูปร่างสง่าแวดล้อมด้วยนางเทพกัญญาหมื่นหกพัน แต่ได้เสวยสิริสมบัตินั้นเฉพาะในเวลากลางคืนเท่านั้น เวลากลางวันก็กลายเป็นเปรต มีไฟติดทั่วร่างกาย นิ้วแต่ละนิ้วที่มีมือทั้งสองข้างมีเล็บโตประมาณเท่าจอบใหญ่ เขาเอาเล็บกรีดจิกควักเนื้อข้างหลังของตนออกมากิน เสวยทุกขเวทนา ร้องโอดครวญ อยู่ในสวนอัมพวัน ตกกลางคืนก็เป็นเทพบุตรอีก เวมานิกเปรต^{๙๓} นั้นได้สวนอัมพวัน ด้วยผลแห่งการให้ผลมะม่วงแก่สตรีผู้สมาทานอุโบสถ

ต่อมาพระเจ้าพาราณสีได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นดาบส วันหนึ่งได้ฉันผลมะม่วง ที่ลอยมาตามน้ำจากสวนอัมพวัน ก็ติดใจอยากฉันอีก จึงไปนั่งคอยดูอยู่ที่ริมแม่น้ำถึง ๗ วัน นางเทพธิดาผู้รักษาแม่น้ำ จึงพาพระดาบสไปที่สวนอัมพวัน เพื่อฉันผลมะม่วง จนได้พบเห็นเปรตกำลังเสวยทุกข์ พอพระอาทิตย์ตกดิน เปรตนั้นมีหญิงพ่อนแวดล้อม เสวยทิพยสมบัติ จึงตรัสถามว่า ทำกรรมอะไรไว้ เปรตจำพระดาบสได้จึงทูลว่า ตนเป็นปุโรหิต ที่ได้เสวยความสุขในกลางคืน เพราะผลแห่งอุโบสถกึ่งหนึ่งที่ตนได้ทำมา แต่ที่ได้เสวยทุกขเวทนาในเวลากลางวัน เพราะผลแห่งบาปกรรมที่ทำไว้เมื่อเป็นผู้พิพากษา ได้ชำระคดีโดย อยุติธรรม รับสินบน ชูดเลือดเนื้อประชาชนทางเบื้องหลัง จึงต้องควักเนื้อของตนกิน ตั้งแต่นั้นมาเปรตนั้นก็บำรุงพระดาบสด้วยผลมะม่วงสุก พระดาบสก็กระทำกสิณ จนได้ฌานและอภิญญาแล้วได้ไปสู่พรหมโลก ทรงประชุมชาดกว่า นางเทพธิดาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ส่วนดาบสคือพระพุทธรเจ้า^{๙๔}

^{๙๓} เวมานิกเปรต คือ เปรตจำพวกหนึ่ง มีวิมานเหมือนเทวดา ได้เสวยสุขและทุกข์สลับกันอย่างนี้ไปตลอดจนกว่าจะพ้นกรรม ในกรณีนี้เสวยสุขเป็นเทพบุตรอยู่ในวิมานตอนกลางคืน แล้วต้องไปเสวยทุกข์เป็นเปรตตอนกลางวัน สลับกันไป.

^{๙๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๒๖๘-๒๘๕.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๑๔ ช่วงล่าง เขียนเรื่องเวมานิกเปรต ความว่า ปุโรหิต เมืองพาราณสี กินสินบนลูกความ พิกษาความไม่ยุติธรรม ตายกลายเป็นเปรต”^{๙๕}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบข้อความที่พญาสิทธิไทยได้พระราชนิพนธ์ ไว้ในหนังสือไตรภูมิ-กถาหรือไตรภูมิพระร่วงว่า

“แลมีเปรตจำพวกหนึ่งมีวิมานดังเทพยดา แลมีเครื่องประดับนิตีเยรย้อมแล้วไปด้วยเงิน แลทองของแก้ว แลเครื่องประดับนิตาภรณ์ใส่แล้วด้วยแก้วสัตตพิริรัตนะ แลมีนางฟ้าหมื่นหนึ่งห้อมล้อมเป็นบริวาร เปรตนั้นยากเผ็ดเร็ดไร้รักหนา หาอาหารจะกินมิได้แล ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดังมีดกรदनั้น มาข่วนมาขูดเอาเนื้อแลหนังของตนออกมากินต่างอาหารได้ เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพ้นมันได้เป็นนายเมือง แลแต่งบังคับความราษฎร์ทั้งหลายได้ แลมันย่อมมีกินสินจ้างของชาติที่ผู้ชอบได้มันว่าผิดที่ผู้ผิดได้มันว่าชอบ มันมิได้กระทำโดยแพ่งธรรมหาปมิได้แล”^{๙๖}

และยังมีรายละเอียดของเนื้อเรื่องประกอบในตอนท้าย คล้ายกับในอรรถกถา กล่าวถึงเจ้าเมืองได้สั่งให้คนทั้งหลายจำศีล มีนายเมืองผู้หนึ่ง ได้กลับไปจำศีลที่บ้านแล้วตายไปเป็นเปรต จากกรรมที่กินสินจ้าง แต่มีผลบุญจากการจำศีลจึงมีวิมานและนางฟ้าหมื่นหนึ่งเป็นบริวาร^{๙๗}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากรนี้ ระบุว่า เป็นเรื่องเวมานิกเปรต และไม่ได้ระบุว่าเป็นนิทานชาดกเรื่องใด แต่ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๔ เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก (๕๑๑) ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผลของบุญและบาป บาปบุญที่ทำเวลาใดก็ได้ผลเวลานั้น แต่จะไม่ให้ผลพร้อมกัน จะให้ผลต่างเวลากัน แม้จะเป็นวันเดียวกันดังเรื่องนี้กลางวันแสวงผลบาปเป็นเปรต กลางคืนแสวงผลบุญเป็นเทวดา บุคคลใดเป็นผู้

^{๙๕} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๑๓ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๒๒.

^{๙๖} ไตรภูมิ, ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาสิทธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๓๑.

^{๙๗} ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑-๓๒.

ชุดเลือดเนื้อผู้อื่น บุคคลนั้นย่อมต้องกินเนื้อหลังของตน และผู้วิจัยยังพบหลักฐานจากเรื่องนี้ ได้แก่ กรรม ตัณหา มงคลสูตร (มิจฉาอาชีวะ) ทาน ศีล ความไม่ประมาท และพรหมจรรย์ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๑๒. นิทานชาดกเรื่องทัพพุปผชาดก

นิทานชาดกเรื่องทัพพุปผชาดก (๔๐๐) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทัพพุปผะ^{๙๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “ปาหิมพานต์นาค ทั้งสองอาโศรยริมฝั่งน้ำได้ปลาตเพียนตัวหนึ่งซึ่งท้องกลางตัวเป็นส่วนของตน ไม่ตกลงกันจึงไปหาสุนัขจิ้งจอกๆ ก็แบ่งส่วนกลางเป็นของตน ท่อนหัวท่อนหางได้แก่นาคสองตัวนั้นโพธิสัตว์เป็นรุกขเทวดาเห็นก็ติเตียนสัตว์ทั้ง ๓”^{๙๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๐๐ สัตตก-นิบาต เรื่องทัพพุปผชาดก ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทัพพุปผะ ดังนี้

“นาคที่หากินอยู่ในน้ำลึกให้นาคที่หากินตามริมฝั่งช่วยกันจับปลา แล้วทะเลาะวิวาทกัน จึงให้สุนัขจิ้งจอกชื่อทัพพุปผะช่วยตัดสินให้ สุนัขจิ้งจอกจึงให้นาคผู้หากินตามฝั่งได้ท่อนหาง นาคผู้หากินทางน้ำลึกได้ท่อนหัว ส่วนท่อนกลางเป็นของมัน แล้วคาบท่อนกลางไปให้แก่เมีย นาคทั้ง ๒ จึงพูดกันว่าถ้าไม่ทะเลาะกันก็จะมีอาหารไปนานวัน”^{๑๐๐}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องทัพพุปผชาดก ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทัพพุปผะ ดังนี้

“พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระอุปนันทศากยบุตรผู้โลกมาก ได้ตรัสอดีตนิทานว่า กาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาประจำอยู่ต้นไม้ที่ฝั่งแม่น้ำ มีสุนัขจิ้งจอกสองตัวเมีย วันหนึ่งตัวเมียเกิดแพ้ท้องอยากกินเนื้อสดๆ ให้สุนัขสามีช่วยหามาให้หน่อย ขณะนั้นมีนาค ๒ ตัวหากินอยู่ฝั่งแม่น้ำนั้น ตัวหนึ่งหากินอยู่ในน้ำลึก อีกตัวหนึ่งหากินตามฝั่ง วันนั้นมีนาคตัวหากินในน้ำลึกได้ปลาตัวใหญ่ตัวหนึ่ง แต่ไม่สามารถนำปลาขึ้นฝั่งได้ จึงเรียกนาคอีกตัวมาช่วยกัน พอลากปลาขึ้นฝั่งได้แล้วนาคทั้งสองตัวทะเลาะกันตกลงแบ่งปลากันไม่ได้

^{๙๘} ฎีกาภาพที่ ๑๖ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

^{๙๙} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาศาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พ.ช.า.สตุตก. (ไทย) ๒๗/๒๙-๓๘/๒๖๐-๒๖๑.

พอดีสุนัขจิ้งจอกชื่อว่าทพปุปผะเดินผ่านไปพบเข้า นากทั้งสองตัวจึงให้สุนัขจิ้งจอกช่วย ตัดสินให้ สุนัขจิ้งจอกจึงแบ่งปลาออกเป็น ๓ ส่วน โดยท่อนหางเป็นของนากผู้หากินตามฝั่ง ท่อนหัวเป็นของนากผู้หากินทางน้ำลึก ส่วนท่อนกลางเป็นของมันผู้พิพากษา แล้วคาบเอา ปลาท่อนกลางไปให้แก่เมีย นากทั้ง ๒ จึงพูดกันว่า ถ้าไม่ทะเลาะกัน ก็จะมีอาหารไปนานวัน รุกขเทวดาเห็นเหตุการณ์นั้นโดยตลอด ทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกคือพระอุปัชฌายะ รุกขเทวดาคือพระพุทธเจ้า”^{๑๐๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่อง ทพปุปผ-ชาดก อยู่ในสัดส่วนที่ ๑๖ ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา เห็นนากสองตัววิวาท กันเรื่องแบ่งปลา ในที่สุดสุนัขจิ้งจอกซึ่งเป็นผู้ตัดสินเอาท่อนกลางไปกินแต่ผู้เดียว”^{๑๐๒}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องทพปุปผ-ชาดก (๔๐๐) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทพปุปผะ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ การทะเลาะแก่งแย่ง กันอาจนำความวุ่นวายล่มจมมาสู่ตนได้ การทะเลาะวิวาทกัน ทำให้ขาดสติปัญญา ทำให้เสียรู้แก่ผู้ ที่ฉวยโอกาสเจ้าเล่ห์เพทุบาย ฉกฉวยเอาผลประโยชน์ที่ตนควรได้ไปเสีย คนทั้งหลายสูญเสียทรัพย์ก็ เพราะทะเลาะกัน ญาติพี่น้องเพราะทะเลาะกันเรื่องมรดก จึงเป็นเหตุให้เสียทรัพย์เพื่อจ้างทนายให้ เป็นผู้แบ่งปันให้ ดังนั้น จึงไม่ควรทะเลาะกัน เพราะจะนำความสูญเสียทรัพย์มาให้ ดังข้อความว่า “ในมนุษย์ ข้อพิพาทกันเกิดขึ้น ณ ที่ใด พวกเขาจะวิงวอนผู้พิพากษาเป็นผู้แนะนำพวกเขา ฝ่ายพวกเขาก็จะเสียทรัพย์ เหมือนนาก ๒ ตัวนั่นเอง พระคลังหลวงจึงพอกพูนขึ้น”^{๑๐๓} และผู้วิจัยยังพบ หลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ การทะเลาะวิวาท สารานิยธรรม(การอยู่ร่วมกัน) และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๑๗๑-๑๗๗.

^{๑๐๒} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพ ดูได้ในหน้า ๑๓๙.

^{๑๐๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.สตตก. (ไทย) ๒๗/๓๔/๒๖๑.

๑๓. นิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก

นิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก (๓๓๕) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกขัมพุกะอดเก่ง^{๑๐๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “นิทานหนึ่งมีสุนัขจิ้งจอกขึ้นสู่ช้าง”^{๑๐๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๓๕ จตุกกนิบาต เรื่องขัมพุกชาดก ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกขัมพุกะอดเก่ง ดังนี้

“ราชสีห์โพธิสัตว์สอนสุนัขจิ้งจอกชื่อขัมพุกะว่า ช้างนั้นมีร่างกายสูงใหญ่และมีงายาว เจ้าไม่ได้เกิดในตระกูลของราชสีห์ที่สามารถจับช้างได้ และเมื่อเห็นสุนัขจิ้งจอกตายแล้ว จึงกล่าวว่า สัตว์ใดมิใช่ราชสีห์ ทำท่าทางเหมือนราชสีห์ สัตว์นั้นจะเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอกถูกช้างเหยียบตายคาแผ่นดินผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และมั่นคง มีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนขัมพุกะที่ถูกช้างฆ่าอนตายอยู่ ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกายและกำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษา มาและด้วยคำสุภาสิต ประมาณตนแล้วจึงทำการงาน ผู้นั้นย่อมมีชัยประสบกับความสำเร็จ”^{๑๐๖}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องขัมพุกชาดก ว่าด้วยโทษที่ไม่รู้จักประมาณตน ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภพระเทวทัตทำท่าทางอย่างพระองค์ ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ วันหนึ่ง ฆ่ากระบือกินเนื้ออิ่มแล้วกลับมายังถ้ำ สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งพบราชสีห์นั้น เมื่อไม่อาจหลบหนี จึงนอนหมอบขอเป็นผู้อุปัฏฐากราชสีห์ ราชสีห์จึงนำสุนัขจิ้งจอกนั้นไปยังที่อยู่ของตน แล้วนำเนื้อที่เหลือมาเลี้ยงดูมันทุกวันๆ วันหนึ่งมันคิดจะไปฆ่าช้างกินแล้วจักนำมาเผื่อราชสีห์ด้วย ราชสีห์ได้ห้ามไว้ แต่มันก็ดื้อไม่เชื่อฟังไปยืนบนยอดเขา เห็นช้างเชือกหนึ่งกำลังเดินไปตามเชิงเขา จึงกระโดดไปหมายว่าจักตกลงบนกระพอง

^{๑๐๔} ฎีกาที่ ๑๗ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

^{๑๐๕} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาชิงช้าวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๐๖} ฎีกาละเอียดใน พ.ศ.๒๕๖๓. (ไทย) ๒๗/๑๓๗-๑๔๐/๑๔๕.

ของช้างนั้น แต่พลาดตกไปที่ใกล้เท้า ช้างจึงเหยียบสุนัขจิ้งจอกสี่ระยะแหกตายคาที่ ทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกคือพระเทวทัต ราชสีห์คือพระพุทเจ้า”^{๑๐๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่องขัมพูชาตก อยู่ในจตุกกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ตีเตียนสุนัขจิ้งจอกผู้ไม่รู้กำลัง ของตัว ริทำอำนาจอย่างราชสีห์จนถึงแก่ความตาย”^{๑๐๘}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องขัมพูชาตก (๓๓๕) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกขัมพูกะอวดเก่ง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ โทษที่ไม่รู้ประมาณ ตน ผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และ มั่นคง มีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนขัมพูกะที่ถูกช้างฆ่าจนตายอยู่ ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกายและ กำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษามา และด้วยคำสุภาสิต ประมาณตน แล้วจึงทำการงาน ผู้นั้นย่อมมีชัยประสบกับความสำเร็จ^{๑๐๙} และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความไม่รู้จักประมาณตน (สัปปริสธรรม ๗) และความไม่มีปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษา วิเคราะห์ในบทต่อไป

๑๔. นิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก

นิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก (๑๒๘) ว่าด้วยวัตรของแมว^{๑๑๐}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “นิทานหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกทำอุบายจำศีลลงกินหนู”^{๑๑๑}

^{๑๐๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๕๑-๔๕๔.

^{๑๐๘} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาด้านในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพ ดูได้ในหน้า ๑๔๑.

^{๑๐๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๗-๑๔๐/๑๘๕. และ ชุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๕๓.

^{๑๑๐} ดูภาพที่ ๑๘ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๑ ประกอบ.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๒๘ เอกกนิบาต เรื่องพิฬารวตชาดก ว่าด้วยวัตรของแมว ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหนู ได้ต่อสู้กับสุนัขจิ้งจอกที่หลอกกินบิรवारของตน พญาหนูโพธิสัตว์กล่าวตำหนิสุนัขจิ้งจอกว่า เป็นผู้หลอกลวง เอาธรรมบังหน้าซ่อนตนประพฤติชั่ว เหมือนความประพฤติของแมว”^{๑๑๒}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมุสิกชาดก ว่าด้วยความประพฤติของผู้เอาธรรมบังหน้า ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหนู มีบิรवारหลายร้อยตัวอยู่ในป่า หมาจิ้งจอกตัวหนึ่ง เห็นฝูงหนูนั้นคิดจะกินหนูเหล่านี้ จึงทำอุบายลวง พญาหนูเห็นมันแล้วคิดว่า หมาจิ้งจอกนี้คงเป็นผู้มีศีล จึงถามว่าชื่ออะไร มันตอบว่า ชื่อธรรมิกะ ซึ่งแปลว่าผู้ตั้งอยู่ในธรรม^{๑๑๓} ที่ยืนด้วยเท้าข้างเดียว ไม่ยืนเหยียบแผ่นดินด้วยสี่เท้า เพราะถ้าเหยียบแผ่นดินสี่เท้า แผ่นดินก็จะไม่อาจทนอยู่ได้ อาจจะถล่ม ยืนอ้าปากเพื่อกินลมอย่างเดียว ไม่กินอาหารอื่น หันหน้าทำความเคารพต่อพระอาทิตย์ พญาหนูโพธิสัตว์หลงเชื่อ เมื่อเวลาพาฝูงหนูกลับไป สุนัขจิ้งจอกก็จับเอาหนูตัวสุดท้ายกินทุกครั้ง จนฝูงหนูบางตาลง พญาหนูจึงตั้งข้อสงสัยในสุนัขจิ้งจอก ในวันหนึ่งจึงเดินตามหลังฝูง หมาจิ้งจอกก็วิ่งตามไปจับถูกพญาหนูๆ จึงว่า เจ้าสุนัขจิ้งจอกเจ้าเล่ห์ ประพฤติแอบอ้าง แล้วกระโดดกัดคอสุนัขจิ้งจอกถึงแก่ความตาย บิรวารก็กัดกินเนื้อสุนัขจิ้งจอกนั้นเป็นอาหาร นับแต่นั้นมาพวกหนูก็อยู่กันอย่างมีความสุข ไม่มีภัย ทรงประชุมชาดก ว่า สุนัขจิ้งจอกคือภิกษุหลอกลวง พญาหนูคือพระพุทธเจ้า”^{๑๑๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่องมุสิกชาดก

^{๑๑๑} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาศระวิหารหลวง ด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน พ.ช.า.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๒๘/๕๒.

^{๑๑๓} ปู่ย แสงฉาย, **พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๘.

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน พ.ช.า.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๗๑-๓๗๓.

อยู่ในเอกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาหนู ปรากฏสุนัขจิ้งจอกซึ่งทำอุบาย หลอกกินบริวารของตน”^{๑๑๕}

อย่างไรก็ดี ชื่อเรื่องของนิทานชาดกเรื่องนี้ ในเอกสารของกองโบราณคดี เขียนชื่อนิทานชาดกว่าเรื่องมุสิกชาดก ใกล้เคียงกับชื่อเรื่องในอรรถกถาคือเรื่องมุสิกชาดก แต่ในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย ปรากฏชื่อชาดกว่าเรื่องพิฬารวตชาดก ซึ่งทั้งหมดมีเนื้อเรื่องที่สอดคล้องกัน ผู้วิจัยจึงขอใช้ชื่อพิฬารวตชาดก ตามพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก (๑๒๘) ว่าด้วยวัตรของแมว

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผู้เอารธรรมบังหน้า เจ้าเล่ห์หลอกลวงตักสุนัขจิ้งจอก จะต้องถึงความพินาศ “ผู้ใดแลเห็นธรรมเป็นธงชัย ให้สัตว์ทั้งหลายตายใจ ซ่อนตนประพฤติชั่ว ความประพฤติของผู้นั้นชื่อว่าประพฤติของแมว”^{๑๑๖} และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ มาया (อุปกิเลส ๑๖) และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๑๕. นิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก

นิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก (๕๗) ว่าด้วยพญาวานรพันศัตรู^{๑๑๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “นิทานหนึ่ง โพธิสัตว์เปนวานรลงฆ่าจะระเซ้ทั้ง ๒ อันคิดร้ายต่อเธอ”^{๑๑๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๗ ทุกนิบาต เรื่องวานรินทชาดก ว่าด้วยพญาวานรพันศัตรู ดังนี้ “จะเข้กล่าวว่าคุณคคที่ประกอบด้วย

^{๑๑๕} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๔๑.

^{๑๑๖} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๒๘/๕๒., พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๗๒.

^{๑๑๗} ดูภาพที่ ๑๙ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

^{๑๑๘} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

คุณธรรม ๔ ประการ จึงปรากฏชัดได้ว่า พญาวานรผู้ใดมีธรรม ๔ ประการนี้คือ (๑) สัจจะ (๒) ธรรมะ (๓) อิติ (๔) จาคะ เช่นกับท่าน ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นได้”^{๑๑๙}

นอกจากนี้ ยังมีนิทานชาดกที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกัน แต่ต่างกันเล็กน้อยที่อุบายการเอาตัวรอดของพญาวานรดังนิบาตชาดกเรื่อง สุธสมารชาดก จะได้แสดงต่อไป ดังนี้

นิทานชาดกเรื่องสุธสมารชาดก (๒๐๘) ว่าด้วยปัญญาของจระเข้ ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๐๘ ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานร เอาตัวรอดจากจระเข้ได้ด้วยปัญญา และได้กล่าวกับจระเข้ว่า ผลมะม่วง ผลหว่า และผลขนุนที่เห็นที่สมุทรฝั่งโน้น ผลมะเดื่อของเราประเสริฐกว่า ท่านมีร่างกายใหญ่โต แต่ปัญญาน้อย จึงถูกเราลวง”^{๑๒๐}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสุธสมารชาดก กล่าวว่า “พระพุทธองค์ ทรงปรารภพระเทวทัตหมายจะปลงชีวิตพระองค์ ทรงตรัสเล่า ดังนี้ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานรอาศัยอยู่ตรงค้ำแม่น้ำคงคา ซึ่งมีจระเข้สองสามภรรยาอาศัยอยู่ จระเข้ภรรยาแพ่ท้องอยากกินเนื้อหัวใจของพญาวานร จระเข้สามีจึงทำอุบายลวง พญาวานรว่าจะพาข้ามแม่น้ำไปกินผลไม้ฝั่งตรงข้าม พญาวานรหลงเชื่อขึ้นขึ้นหลังจระเข้ จระเข้พาไปได้หน่อยก็จมตัวลง พญาวานรจึงร้องขึ้น จระเข้จึงบอกว่า ภรรยาตนแพ่ท้องอยากกินเนื้อหัวใจลิง พญาวานรจึงว่าหัวใจตนไม่ได้อยู่ที่ตัวแต่แขวนไว้ที่ต้นมะเดื่อ เพราะว่าเมื่อกระโดดไปตามยอดไม้ หัวใจก็คงจะแหลกราญไปหมด จระเข้จึงพาไปที่ต้นมะเดื่อ เมื่อถึงต้นมะเดื่อ พญาวานรก็กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อไป แล้วกล่าวว่า หัวใจของสัตว์ใดจะมาแขวนไว้บนยอดไม้ ทรงประชุมชาดกว่า จระเข้สามีคือพระเทวทัต นางจระเข้คือนางจิณฺณมาณวิกา ส่วนพญาวานรโพธิสัตว์คือพระพุทธเจ้า”^{๑๒๑}

นอกจากเรื่องทีกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีนิทานชาดกที่มีเนื้อเรื่องเหมือนกันแต่มีคาถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกต่างกันเล็กน้อยคือ เรื่องกุมภิลชาดกและวานรชาดก ซึ่งเนื้อหาของทั้ง ๒ เรื่องนี้ในอรรถกถาก็มีความคล้ายคลึงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยจึงขอนำเฉพาะเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกมาแสดงพอสังเขป ดังนี้

นิทานชาดกเรื่องกุมภิลชาดก ว่าด้วยจระเข้สรรเสริญพญาวานร ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๒๔ ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานรแสดง

^{๑๑๙} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๕๗/๒๔.

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทูก. (ไทย) ๒๗/๑๑๕-๑๑๖/๙๕.

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทูก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๒๓๕-๒๓๗.

ธรรมแก่จระเข้ว่าผู้ที่มีธรรม ๔ ประการคือ สัจจะ ธรรม ธิติ จาคะ ย่อมพ้นจากศัตรูได้ ส่วนผู้ใดไม่มีคุณธรรมอันเป็นเครื่องให้เจริญอย่างยิ่ง ๔ ประการนี้คือสัจจะ ธรรมะ ธิติ จาคะ ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นไม่ได้”^{๑๒๒}

นิทานชาดกเรื่องวานรชาดก ว่าด้วยวานรโพธิสัตว์ ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๔๒ ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานร คิดหาอุบายเอาตัวรอดจากจระเข้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง แล้วได้กล่าวกับจระเข้ว่า ตนสามารถขึ้นจากน้ำมาบนบกได้ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของจระเข้อีกต่อไป พอกันทีสำหรับผลมะม่วง ลูกหว้า และขนุน ที่ต้องข้ามฝั่งสมุทรไปกิน กินผลมะเดื่อฝืนนี้ดีกว่า”^{๑๒๓}

รวมเรื่องที่ว่าด้วยพญาวานรกับจระเข้ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๔ เรื่องคือ วานรินทชาดก สูงสูมารชาดก กุมภิลชาดกและวานรชาดก ดังที่ได้แสดงมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องวานรินทชาดก ว่าด้วยพญาวานรพ้นศัตรู ดังนี้

“พระพุทธรองค์ ทรงปรารภพระเทวทัตเพียรพยายามจะปลงพระชนม์พระองค์ ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาแสดงว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานรอาศัยอยู่ในป่าใหญ่ ใกล้แม่น้ำแห่งหนึ่ง กลางแม่น้ำนั้นมีเกาะหนึ่งซึ่งอุดมด้วยผลไม้ นานาชนิด ทุกๆ วัน พญาวานรจะกระโดดข้ามไปยังเกาะนั้น โดยกระโดดไปบนก้อนหินที่โผล่พ้นน้ำกลางลำน้ำ กระโจนข้ามไปอีกทอดหนึ่ง ในแม่น้ำนั้น มีจระเข้ผัวเมียอาศัยอยู่ นางจระเข้เกิดแพ้ท้อง อยากจะกินหัวใจวานร จระเข้สามีก็คิดอุบายขึ้นไปนอนหมอบนิ่งบนก้อนหิน ซึ่งพญาวานรใช้เป็นทีกระโดด เมื่อพญาวานรจะกระโดดข้ามอย่างทุกๆ วัน ก็รู้สึกผิดสังเกตว่า หินก้อนนั้นสูงพ้นน้ำผิดปกติ น้ำก็ไม่ได้ลดลง จึงแสวงหาเป็นเรียกก้อนหิน ๓ ครั้ง จระเข้ก็หลงกลตอบออกไป พญาวานรจึงรู้ว่าเป็นจระเข้มานอนอยู่ต้องการหัวใจของวานร พญาวานรจึงออกอุบายให้จระเข้เฝ้าปากไว้ตนจะกระโดดลงไปในปากจระเข้ ให้คาบไว้ พญาวานรรู้ว่ากรรมดาของจระเข้เมื่อเฝ้าปากก็จะหลับตา พญาวานรก็กระโดดลงไปเหยียบศีรษะจระเข้ในเวลา

^{๑๒๒} ตูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๔๗-๑๔๘/๑๐๔ และ ชุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๓๐๖-๓๐๗.

^{๑๒๓} ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๖๕-๑๖๘/๑๙๐-๑๙๑.

หลับตา กระโดดขึ้นฝั่งไปอย่างรวดเร็ว ทรงประชุมชาดกว่า จระเข้คือพระเทวทัต เมื่อยจระเข้คือนางจิณฺจมาณวิกา พญาวานรคือพระพุทธเจ้า”^{๑๒๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่องกุมภิลชาดก อยู่ในทุกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาวานร ทำอุบายลวงจระเข้และหนีพ้นอันตรายได้”^{๑๒๕}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า นิทานชาดกเรื่องนี้ มีข้อขัดแย้งบางประการตั้งแต่ในคำจารึกที่ภาพจิตรกรรมที่เขียนว่าวานรลวงจระเข้ทั้ง ๒ ซึ่งไม่สอดคล้องกับภาพจิตรกรรมและเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ที่พญาวานรไม่ได้ฆ่าจระเข้เลย เพียงแต่ได้ใช้ปัญญาลวงจระเข้พาตนเองรอดพ้นจากการต้องการหัวใจของตนจากจระเข้ไปได้โดยปลอดภัย และดร.พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ต้องการบำเพ็ญบารมีจะไม่ฆ่าใคร^{๑๒๖} ในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุว่าเป็นนิทานชาดกเรื่องกุมภิลชาดก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า มีเรื่องที่ว่าด้วยพญาวานรกับจระเข้ที่สอดคล้องกับพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาราม และอรรถกถา มากกว่าเรื่องนี้ คือ นิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก เป็นชาดกลำดับที่ ๕๗ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก (๕๗) ว่าด้วยพญาวานรพ้นศัตรู

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้ที่มีธรรม ๔ ประการคือ สัจจะ ธรรม ธิติ จาคะ ย่อมพ้นจากศัตรูได้ ส่วนผู้ใดไม่มีคุณธรรมอันเป็นเครื่องให้เจริญอย่างยิ่ง ๔ ประการนี้คือ สัจจะ ธรรมะ ธิติ จาคะ ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นไม่ได้ ผู้ใดไม่รู้เท่าทันเหตุที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ผู้นั้นจะตกอยู่ในอำนาจของศัตรูและจะเดือดร้อนในภายหลัง ส่วนผู้ใดรู้เท่าทันเหตุที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ผู้นั้นย่อมพ้นจากความคับขันอันเกิดจากศัตรู และจะไม่เดือดร้อนในภายหลัง ผู้มีปัญญาย่อมเอาตัวรอด และต้องใช้ปัญญาในเวลาเกิดเหตุคับขัน และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ปัญญา สัจจะ ธรรมะ ธิติ และจาคะ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๑๒๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๗๑-๗๔.

^{๑๒๕} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข, อดีตหัวหน้ากองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ มิถุนายน ๒๕๕๔.

๑๖. นิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก

นิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก (๑๕๓) ว่าด้วยสุกรทำราชสีห์^{๑๒๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “นิทานหนึ่งสุกรชั้น
ผู้พญาราชสีห์”^{๑๒๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๕๓
ทุกนิบาต เรื่องสุกรชาดก ว่าด้วยสุกรทำราชสีห์ ดังนี้ “สุกรได้ทำราชสีห์โพธิสัตว์ให้ต่อสู้กันกล่าวว่า
เป็นสัตว์มี ๔ เท้าเท่ากัน กลับมาก่อนสหาย ท่านกลัวหรือจึงหนี ราชสีห์โพธิสัตว์กล่าวตอบว่า เจ้า
สุกร เจ้ามีเนื้อตัวไม่สะอาด ขนก็เหม็นเน่ากลิ่นคลุ้งกระจายไป ถ้าจะสู้กันก็ขอยกชัยชนะให้”^{๑๒๙}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสุกรชาดก ว่าด้วยหมูทำ
ราชสีห์ ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า ในอดีตกาล พระโพธิ-
สัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ มีสุกรจำนวนมากอาศัยอยู่ใกล้สระ วันหนึ่งพญาราชสีห์
ล่าสัตว์กินจนอิ่มแล้วไปดื่มน้ำในสระ เห็นสุกรแล้วคิดว่าสักวันจะกินมัน จึงหลบไปก่อน แต่
สุกรตัวหนึ่งกลับคิดว่าราชสีห์กลัวมัน จึงทำราชสีห์สู้ ราชสีห์จึงรับคำท้าว่าอีก ๗ วันมาสู้กัน
สุกรตัวนั้นไปเล่าให้ญาติฟัง พวกมันต่างพากันตกใจกลัว เจ้าหมูไม่รู้กำลังของตัวเองจะสู้กับ
ราชสีห์พวกเราจะพลอยตายไปด้วย มันจึงหาวิธีแก้ โดยให้ไปคลุกเกลือกกับมูลเนาในที่
ถ่ายอุจจาระของพวกดาบส แล้วรอให้ตัวแห้งทำอยู่ทั้ง ๗ วัน พอวันสุดท้ายก็เกลือกตัวให้
เปียกชุ่มด้วยน้ำค้างแล้วให้ไปยืนเหนือลมเพื่อให้ราชสีห์ได้กลิ่นเหม็น พญาราชสีห์จึงไม่ทำ
อันตรายอะไรด้วยมันสกปรก ไม่อาจกัดด้วยปากหรือเหยียบด้วยเท้า ขอยอมแพ้ให้สุกรชนะ
แล้วกลับไป สุกรจึงว่าตนชนะแล้วแต่พวกมันตัวอื่นๆ ไม่กล้าอยู่ที่นี่อีกต่อไป เพราะคิดว่าคง
ถูกจับกินเข้าสักวัน จึงหนีไปอยู่ที่อื่น ทรงประชุมชาดกว่า สุกรคือภิกษุแก่ พญาราชสีห์คือ
พระพุทธรเจ้า”^{๑๓๐}

^{๑๒๗} ฎีกาพที่ ๒๐ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

^{๑๒๘} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาชิงช้าวัดมหาธาตุฯ ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้
พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๒๙} ฎีกาละเอียดใน ข.ชา.ท.ก. (ไทย) ๒๗/๕-๖/๖๓.

^{๑๓๐} ฎีกาละเอียดใน ข.ชา.ท.ก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕-๑๘.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก อยู่ในทุกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ไม่เข้าใกล้สุกรซึ่งเกลือกอาจมน แล้วมาทำรบ”^{๑๓๑}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก (๑๕๓) ว่าด้วยสุกรทำราชสีห์

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ คนโง่เมื่อเห็นผู้อื่น เกลียดตัวก็เข้าใจว่าเขาโง่แล้ว หาว่าโง่กว่าเขาไม่สู้เพราะเกลียดต่างหาก เข้าทำนองอย่าเอาไม่สั้นไปรันจี้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ การไม่รู้จักประมาณตน (สัปปริสธรรม ๗) ดังจะได้ ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๑๗. นิทานชาดกเรื่องคุณชาดก

นิทานชาดกเรื่องคุณชาดก (๑๕๗) ว่าด้วยมิตรธรรม^{๑๓๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “นิทานหนึ่งราชสีห์ ตกหล่มสุนัขช่วยขึ้นได้”^{๑๓๓}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๕๗ ทุกนิบาต เรื่องคุณชาดก ว่าด้วยมิตรธรรม ดังนี้

“สุนัขจึงจอกฟังกาของนางสุนัขจึงจอกแล้วจึงเข้าไปหาราชสีห์โพธิสัตว์ บอกเหตุที่ภรรยา และบุตรของราชสีห์คุกคามว่า ผู้มีอำนาจย่อมขับไล่ผู้น้อยตามความพอใจของตน นี่เป็น ธรรมดาของผู้มีกำลัง นางได้คุกคามบุตรและภรรยาของตน จงรู้ว่าที่พึ่งของพวกเรามีภัย แล้ว ราชสีห์โพธิสัตว์จึงไปเตือนนางราชสีห์ภรรยาว่า ถึงแม้ว่ามิตรจะมีกำลังด้อยกว่า แต่

^{๑๓๑} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๔๒.

^{๑๓๒} ดูภาพที่ ๒๑ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

^{๑๓๓} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

ดำรงอยู่ในมิตรธรรม เขาเชื่อว่าเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นมิตร และเป็นเพื่อน อย่าได้ดูหมิ่นสุนัขจิ้งจอกผู้ให้ชีวิตแก่เรา”^{๑๓๔}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องคุณชาดก ว่าด้วยมิตรธรรม ดังนี้

“พระพุทธเจ้าทรงปรารภ พระอนนทเถระได้ผ้าสาฎก ๑,๐๐๐ ผืน ได้ตรัสอดีตนิทานมาสาธกว่า กาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชสีห์ วันหนึ่งจะจับเนื้อตัวหนึ่ง จึงกระโดดตกลงไปในบ่อโคลนตมไม่สามารถขยับเขยื้อนขึ้นมาได้ ยืนอดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งผ่านมา ราชสีห์จึงร้องเรียกมันให้ช่วยเหลือ มันเข้าไปช่วยเหลือจนราชสีห์ขึ้นจากหล่มได้ แล้วไปล่าเนื้อมามอบให้สุนัขจิ้งจอกกิน แล้วพาไปอยู่ที่ถ้ำด้วยกันพร้อมกับครอบครัว ต่อมานางราชสีห์เกิดระแวงขึ้น จึงได้ขับไล่พวกสุนัขจิ้งจอก เมื่อราชสีห์รู้จึงได้เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกเป็นผู้มีบุญคุณ ช่วยเหลือชีวิตตนขึ้นจากโคลนตม ถ้าไม่ได้สหายจิ้งจอกนี้ช่วยตนคงตายอยู่ที่นั่นให้นางราชสีห์ฟัง พร้อมทั้งเตือนนางราชสีห์ นางฟังแล้วจึงขอโทษสุนัขจิ้งจอกแต่นั้นมาสัตว์ทั้งหมดก็อยู่อย่างกลมเกลียวกันเหมือนเดิมเป็นมิตรกันตลอด ๗ ชั่วตระกูล ทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกคือพระอนนท ราชสีห์คือพระพุทธเจ้า”^{๑๓๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๑๗ ช่วงล่าง เขียนนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก อยู่ในทุกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ นับถือสุนัขจิ้งจอกซึ่งเคยช่วยชีวิตไว้”^{๑๓๖}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก (๑๕๗) ว่าด้วยมิตรธรรม

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ มิตรแท้ ย่อมช่วยเหลือให้พ้นภัยได้ เพื่อนที่ดีไม่ควรดูถูกรังเกียจเด็ดขันธ์เพื่อนของตนซึ่งมีฐานะด้อยกว่า และผู้วิจัย

^{๑๓๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๓-๑๔/๖๕.

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๓๕-๔๒.

^{๑๓๖} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๔๓.

ยังพบหลักฐานจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความมัตถัญญกตเวที และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๑๘. นิทานชาดกเรื่องมตบัณทิตชาดก

นิทานชาดกเรื่องมตบัณทิตชาดก (๔๕๔) ว่าด้วยมตบัณทิต^{๑๓๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๗ ดังนี้ “กลางเสาเรื่องพญางูกระลงล้ามาไปเที่ยวค้าขาย”^{๑๓๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๕๔ ทสก-นิบาต เรื่องมตบัณทิตชาดก ว่าด้วยมตบัณทิต ดังนี้

“โรหิณียอำมาตย์กราบทูลพระเจ้าวสุเทพว่ามตบัณทิตเป็นบ้า จนพระราชเจ้าต้องเสด็จมาตรัสถามว่า ต้องการกระต่ายชนิดใด มตบัณทิตกราบทูลว่า อยากได้กระต่ายจากดวงจันทร์ พระราชาจึงตรัสว่าปรารถนาสิ่งที่ไม่ควรปรารถนา ต้องการกระต่ายจากดวงจันทร์ ให้ตายก็เป็นไปไม่ได้ มตบัณทิตกราบทูลว่า ที่เจ้าพี่ยังทรงเศร้าโศกถึงพระโอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ฐานะที่ไม่ควรได้ คือ ลูกที่เกิดมาแล้วขออย่าได้ตายเลย ฐานะอันเป็นสิ่งที่หาไม่ได้ จะได้มาจากไหน พระราชาจึงทรงสรรเสริญมตบัณทิตว่าเป็นคนเฉลียวฉลาด ทำให้หายเศร้าโศกได้”^{๑๓๙}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมตบัณทิตชาดก ว่าด้วยความดับความโศก ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภุมมพิกุลตาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า ในอดีตกาล พระเจ้ามหาวิงสะ ครองเมืองอสิตัญจนคร มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ พระนามว่ากังสะ และอุปกังสะ มีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่าเทวคัพภา ซึ่งถูกทำนายว่า พระโอรสของพระนางเทวคัพภาจะทำกัณโศตรกัณโศตวิให้พิณาศ เมื่อพระราชเจ้าเสด็จสวรรคต พระเจ้ากังสะได้เป็นพระราช อุปกังสราชโอรสได้เป็นอุปราช พระนางเทวคัพภาถูกเลี้ยงให้อยู่ในปราสาทเสาเดียว มีนางทาสีชื่อนันทโคปาและทาสีชื่ออันธกเวณชฺช สามียศอยู่ดูแลรับใช้ แต่พระนางก็แอบ

^{๑๓๗} ดูภาพที่ ๒๒ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

^{๑๓๘} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๗ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๓๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๑๖๕-๑๗๙/๓๕๐-๓๕๓.

ลักลอบได้เสียกับ อุปสาครอุปราชผู้เป็นสหายของอุปกังสอุปราช จนมีพระธิดา ๑ องค์ พระนามว่า อัญชนเทวี

หลังจากนั้นพระนางเทวคัพภาก็แอบมีโอรสอีก ๑๐ องค์ แต่ได้แอบแลกเปลี่ยนกันเลี้ยง เจียนกับนางนันทโคปาที่มีธิดา ๑๐ คนเช่นกัน โอรสของพระนางเทวคัพภานามว่าวาสุเทพ เป็นพี่ใหญ่ พลเทพ จันทเทพ สุริยเทพ อัคคีเทพ วรุธเทพ อัชชุนะ บัชชุนะ สมตบัณฑิต อังกฤษะ เมื่อเติบโตขึ้นก็เที่ยวปล้นไปทั่ว จนพระราชบิดาต้องปราบปรามและได้รู้ความจริงว่าเป็น โอรสของพระนางเทวคัพภา จึงให้มาต่อสู้กับนักปล้น ๒ คน ชื่อวานูระ กับมฤฎฐิกะ แต่ก็ถูก พลเทพฆ่าตายทั้งคู่ ก่อนที่มฤฎฐิกะจะตายได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ขอให้ได้เป็นยักษ์ได้กิน พลเทพ ครั้นตายไปแล้ว จึงเกิดเป็นยักษ์อยู่ในดงชื่อกาฬมัตติกะ จากนั้นพี่น้องทั้ง ๑๐ ก็ได้ ปลงพระชนม์พระราชบิดาทั้งสองผู้เป็นลุงของตน แล้วยึดราชสมบัติสัตตอัญชนคร ยกมารดา บิดาขึ้นครองราชย์สมบัติ ส่วนพวกเขาทั้ง ๑๐ คนไปชิงราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งหมด หก หมื่นสามพันนคร แล้วมารวมกันอยู่ที่กรุงทวารวดี แบ่งราชสมบัติกันปกครอง โดยพระอังกฤษะ พระอนุชาองค์สุดท้ายสละราชสมบัติให้กับพระนางอัญชนเทวีภคินี ส่วนพระองค์ไปทำการ ค้าขาย ต่อมาก็มีโอรสธิดา

พระโอรสผู้เป็นที่รักยิ่งองค์หนึ่งของพระเจ้าวาสุเทพสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงเศร้าโศก ละ สรรพกิจเสีย เอาแต่นอนร้องไห้คร่ำครวญถึงโอรสที่สิ้นไป สมตบัณฑิตจึงทำอุบายเป็นคนบ้า แหงนดูอากาศเดินบ่นไปทั่วเมืองว่า จะเอากะต่ายจากดวงจันทร์ พระราชาจึงว่าเป็นบ้าไป แล้ว ตายเปล่าก็ไม่ได้ สมตบัณฑิตจึงว่า ตนปรารถนาจะตายจากดวงจันทร์ยิ่งดีกว่า พระเจ้าพี่ ที่เศร้าโศกถึงโอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ตนปรารถนาสิ่งให้เห็นปรากฏอยู่แท้ๆ แต่เจ้าพี่ ทรงเศร้าโศกเพื่อทรงประสงค์สิ่งที่มีได้ปรากฏอยู่ พระเจ้าวาสุเทพทรงสดับแล้วจึงได้หายโศก

ต่อมากษัตริย์พี่น้องทั้ง ๑๐ เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนถึงฆ่ากันตาย เหลือแต่พระเจ้า- วาสุเทพ พลเทพ อัญชนเทวีภคินี และบุโรหิต ที่พากันขึ้นรถหนีไปถึงดงกาฬมัตติกะ ที่มฤฎฐิกะคน ปล้ำตั้งความปรารถนาไว้ได้เกิดเป็นยักษ์อยู่ในดงนั้น จึงได้จับพลเทพกินเสีย พระเจ้าวาสุเทพก็ถูก หอกแทงสิ้นพระชนม์ กษัตริย์พี่น้องทั้งหมดนอกจากอัญชนเทวีแล้วถึงความพินาศสิ้น ทรงประทุษ- ฆาตกว่า โรหิณียอำมาตย์คือพระอานนท์ วาสุเทพคือพระสารีบุตร พวกที่เหลือนอกนี้คือพุทธบริษัท ส่วนสมตบัณฑิตคือพระพุทธเจ้า”^{๑๔๐}

^{๑๔๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๖๖๑-๖๗๕.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๑๗ ช่วงกลาง เขียนภาพในเรื่องสมทบบัณฑิตชาดก อยู่ในทศกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสมทบบัณฑิต คิดอุบายให้พระราชภาดาหายจากความโศกเศร้า ถึงโอรสที่สิ้นพระชนม์”^{๑๔๑}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๗ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสมทบบัณฑิตชาดก (๔๕๔) ว่าด้วยสมทบบัณฑิต

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผู้มีปัญญาอย่าอมทำให้ผู้อื่นปราศจากความเศร้าโศก เหมือนสมทบบัณฑิตทำให้เชษฐภคินีปราศจากความเศร้าโศกได้ด้วยปัญญา และผู้มีปัญญาไม่ควรทุกข์โศกถึงผู้ที่ตายไป ขึ้นชื่อว่าของที่ไม่ควรได้บุคคลก็ไม่ควรหวัง การร้องไห้รำพันถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ไม่ได้ทำให้คนตายฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ การทะเลาะวิวาท ความสามัคคี (สาราณียธรรม ๖) และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ทำการวิจัยในบทต่อไป

๑๙. นิทานชาดกเรื่องลูกกษัตริย์ชาดก

นิทานชาดกเรื่องลูกกษัตริย์ชาดก (๓๕๗) ว่าด้วยนางนงไฉ้^{๑๔๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๙ ดังนี้ “ปาหิมพานต์มี พญาช้างเผือกภาบริวารเที่ยวหากิน พบพองนงไฉ้อันคลอดไว้ในหนทาง เธอเย็นคร่อมไว้จนฝูงช้างบริวารไปสิ้นแล้วเธอก็เดินไป พายหลังมีคชสารตัวหนึ่งมาเหยียบพองนงไฉ้นั้นให้ทำลาย นางนงไฉ้จึงไปบอกกามาจิกจกขุข้างนั้นให้บอดจนข้างนั้นไปเที่ยวตกเหวตาย”^{๑๔๓}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๕๗ ปัญจกนิบาต เรื่องลูกกษัตริย์ชาดก ว่าด้วยนางนงไฉ้ ดังนี้

^{๑๔๑} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๕ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๔๓.

^{๑๔๒} ดูภาพที่ ๒๓ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

^{๑๔๓} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๙ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๙ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

“นางนงไฉ่ประคองปีกยื่นข้างหน้าพญาช้างโพธิสัตว์กล่าวอ่อนวอน ขออย่าได้ฆ่าลูกน้อยของตน และกล่าวอ่อนวอนกับช้างอีกเชือกเช่นกัน แต่ช้างเชือกนี้ไม่ยอมกลับกล่าวว่า จะฆ่าลูกนก จะใช้เท้าซ้ายบดขยี้มันได้ แม้ตั้ง ๑๐๐,๐๐๐ ตัวให้แหลกราญ นางนงไฉ่อาฆาตกล่าวว่ากำลังไม่ใช่จะทำให้สำเร็จทุกอย่าง คนโง่เขลามีกำลังไว้เพื่อฆ่าผู้อื่นและตนเอง ตนจะทำความหายนะให้แก่พญาช้างที่ฆ่าลูกน้อยผู้ด้อยกำลังของตน พระศาสดาทรงประมวลาชาดก ตรัสว่า จงดูนางนงไฉ่ กา แมลงวัน และกบ ได้ฆ่าช้าง จงดูการจองเวร อย่างก่อเวรกับใครแม้ผู้ไม่เป็นที่รัก”^{๑๔๔}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องลลุกกชาดก ว่าด้วยคติคนมีเวร ดังนี้

“พระพุทธเจ้า ทรงปรารภพระเทวทัตผู้ไม่มีความกรุณาปราณีแก่หมู่สัตว์ ได้ตรัสอดีตนิทานว่า กาลครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างมีช้างบริวาร ๘๐,๐๐๐ เชือก อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของช้างนั้นมีนางนงไฉ่ (นกตั๋ยตีวิด) ตัวหนึ่งทำรังอยู่ที่พื้นดิน มีลูกนกหลายตัว

วันหนึ่งพญาช้างนำบริวารหากินไปถึงที่นั้น นางนงไฉ่กลัวว่าจะเหยียบลูกนก จึงพูดอ่อนวอนพญาช้างว่าอย่าได้เหยียบลูกนกเลย พญาช้างจึงยืนคร่อมรังนกไว้ให้ช้างบริวารเดินผ่านไปก่อน แล้วกล่าวเตือนนางนงไฉ่ว่า ยังมีช้างดุร้ายอีกเชือกหนึ่งจงอ่อนวอนเอาเอง เมื่อช้างดุร้ายเชือกนั้นมาถึงที่นั้น นางนงไฉ่ก็พูดอ่อนวอนเช่นเดิม แต่ช้างนั้นไม่สนใจเดินเข้าไป กระที่บรังนกจนแหลกแล้วเดินจากไป นางนงไฉ่จึงอาฆาตช้างเชือกนั้น แล้วไปหากาแมลงวันหัวเขียวและกบ เล่าเรื่องให้ฟังแล้วขอความช่วยเหลือ กาได้ไปจิกตาของช้างตัวนั้น จนบอดทั้งสองข้าง แมลงวันหัวเขียวก็ไปไขหนอนใส่ตาช้างอีก สร้างความเจ็บปวดทรมานให้แก่ช้างเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาช้างมองไม่เห็นทางเดินไปหาสระน้ำดื่ม ได้ยินเสียงกบร้องจึงคิดว่ากบร้องอยู่ข้างสระน้ำ แต่กบอยู่ข้างเหวจึงเดินไปตกเหวตายสมใจนางนงไฉ่ ทรงประชุมชาดกว่า ช้างดุร้ายคือพระเทวทัต พญาช้างคือพระพุทธเจ้า”^{๑๔๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๑๙ เรื่องลลุกกชาดก อยู่ในปัญจกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์

^{๑๔๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๓๙-๔๓/๖๒-๖๓.

^{๑๔๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๕๕๕-๕๕๙.

เสวยพระชาติเป็น พระยาช้างเที่ยวหากินกับบริวารแปดหมื่น ได้ช่วยชีวิตลูกนกไข่ไว้ ภายหลังมีช้างตัวหนึ่ง เหยียบลูกนกนั้นตาย นางนกไข่จึงหาอุบายฆ่าช้างตัวนั้นเสีย”^{๑๔๖}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๙ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องลูกนกไข่ชาดก (๓๕๗) ว่าด้วยนางนกไข่

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ อย่าหมิ่นศัตรูว่ามีกำลังน้อย ผู้มีกำลังเหนือกว่าผู้อื่น ไม่ควรเบียดเบียนข่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่า เพราะวิสัยของผู้ถูกเบียดเบียน ย่อมหาอุบายแก้แค้นจนสำเร็จ^{๑๔๗} เหมือนนางนกไข่ อีกประการก็ชี้ให้เห็นว่า กำลังกายย่อมสู้กำลังปัญญาไม่ได้ ดังพระพุทธเจ้าเทศนาไว้ว่า ปญญํ นปฺปมชฺช เชยฺย^{๑๔๘} บุคคลไม่พึงประมาทปัญญา^{๑๔๙} พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเราไม่ควรทำกับใครๆ แม้สัตว์ทั้ง ๔ ร่วมมือกันทำให้ช้างผู้มีกำลังกว่าให้ตายได้” แล้วตรัสต่อว่า “ท่านจงดูกา นางนกไข่ กบ และแมลงวันหัวเขียว สัตว์เหล่านี้ได้ฆ่าช้างแล้ว จงดูการจองเวรของคนคู่เวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พวกเธออย่าได้ก่อเวรกับใครๆ แม้กับคนไม่เป็นที่รักเลย”^{๑๕๐} และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ปัญญา ความสามัคคี และพยายาม เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๐. นิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก

นิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก (๑๕๒) ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สุนัขจิ้งจอกตาย^{๑๕๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๑๙ ดังนี้ “นิทานหนึ่งมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ลวงพญาราชสีห์ ๗ ตัวพี่น้องให้โจนเข้ากระแทบเขาศิลากรตตายสิ้น แล้วสุนัขจิ้งนั้นก็มาเกี่ยวพาลนางราชสีห์น้องสุดท้องๆ ก็เปล่งสีหะนาทแผดสุนัขจิ้งตาย”^{๑๕๒}

^{๑๔๖} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร*, หน้า ๑๓๖ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๕๘.

^{๑๔๗} พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์, *นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ*, หน้า ๑๖๔.

^{๑๔๘} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๔๓/๔๐๓, ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๔๘/๓๐๗, และ ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๖๘/๓๑๓.

^{๑๔๙} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๔๓/๔๐๓, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๔๘/๔๐๕ และ ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๖๘/๔๑๓.

^{๑๕๐} ชุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๔๓/๖๓.

^{๑๕๑} ดูภาพที่ ๒๔ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๒ ประกอบ.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๑๕๒ ทุกนิบาต เรื่องสังคาลชาดก ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สุนัขจิ้งจอกตาย ดังนี้

“ราชสีห์โพธิสัตว์เห็นพี่ชายทั้ง ๖ ตาย จึงกล่าวว่าภาระงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อนเหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก พระศาสดาตรัสเหตุที่สุนัขจิ้งจอกตาย ราชสีห์ได้บันลือสีหนาทไปทั่วภูเขเงิน สุนัขจิ้งจอกที่อาศัยอยู่ในภูเขเงิน ได้ยินเสียงกึกก้องของราชสีห์ เกิดความสะดุ้งกลัวจนหัวใจแตกตาย”^{๑๕๓}

ผู้วิจัยพบว่า นิทานชาดกเรื่องสังคาลชาดกนี้มีปรากฏชื่อซ้ำกันหลายที่ เช่น นิบาตชาดกลำดับที่ ๑๑๓ ๑๔๒ และ ๑๔๘ แต่มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับในแผ่นศิลาจารึกในวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งนิบาตชาดกเรื่องที่ ๑๕๒ มีเนื้อเรื่องตรงกับในแผ่นศิลาจารึก

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสังคาลชาดก ว่าด้วยการทำโดยไม่พิจารณา ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภบุตรช่างกลบคนหนึ่ง หลงรักพระราชาธิดาของพระเจ้าลิขณวโงศ์หนึ่ง จนตรอมใจตาย จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาแสดงว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ มีน้องชายหกตัว มีน้องหญิงหนึ่งตัว อาศัยอยู่ในถ้ำทอง ใกล้กันนั้นมีถ้ำแก้วผลึกอยู่ถ้ำหนึ่งมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ สุนัขจิ้งจอกมีจิตรักใคร่ในนางราชสีห์ เมื่อพี่ชายทั้ง ๗ ออกไปหาอาหาร เหลือแต่นางราชสีห์ตัวเดียวอยู่ในถ้ำ สุนัขจิ้งจอกจึงไปเกี่ยวพาราสี นางราชสีห์ไม่ชอบใจเลย

เมื่อราชสีห์พี่ชายกลับมา นางจึงได้เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกมาเกี่ยวพาราสีให้ราชสีห์ผู้พี่ฟัง ราชสีห์พี่ชายทั้ง ๖ ตัวก็เดือดดาล แลเห็นแก้วผลึกในถ้ำนั้นเป็นอากาศว่าง คิดว่าจักฆ่ามันเสียจึงวิ่งเข้าใส่ด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ จึงชนกับแก้วผลึกถึงแก่ความตาย ราชสีห์พี่ชายใหญ่ เห็นพี่น้องทั้งหกตายหมด มองดูแล้วใคร่ครวญว่าธรรมชาติสุนัขจิ้งจอกจะนอนอยู่บนอากาศไม่ได้เป็นอันขาด พิจารณาแล้วจึงรู้ว่าเป็นถ้ำแก้วผลึก ไม่ใช่อากาศว่าง แล้วราชสีห์โพธิสัตว์ก็ส่งเสียงร้องบันลือ สีหนาทขึ้น สุนัขจิ้งจอกได้ยินเสียงแล้วก็หัวใจแตกตายด้วย

^{๑๕๒} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๙ จากเสาศระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๙ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๕๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทูก. (ไทย) ๒๗/๓-๔/๖๒-๖๓.

ความกลัว ทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกคือบุตรช่างกลับก นางราชสีห์คือพระธิดาของ เจ้าลิขณวิ น้องๆ ทั้งหกคือพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง ราชสีห์พี่ใหญ่คือพระพุทธเจ้า”^{๑๕๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “เรื่องสิงคาลชาดก อยู่ในทุกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น ราชสีห์พี่ชายใหญ่ กล่าวเตือนน้องชายทั้งหก ซึ่งเสียชีวิตเพราะปราศจากความพิจารณา”^{๑๕๕}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๑๙ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก (๑๕๒) ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สุนัขจิ้งจอกตาย

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ การจะตอบโต้ศัตรู จงพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อน ว่าศัตรูอยู่ในภาวะอย่างใดแน่ มิใช่เอาแต่ความโกรธ หรืออารมณ์ วู่วาม เพราะการทำเช่นนั้นเป็นการขุดหลุมฝังตัวเอง หรือพาตัวเองไปสู่หลุมฝังศพ ท่ามกลางเสียง หูแว่วของศัตรูโดยแท้^{๑๕๖} การงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อน เหมือนกลืนของร้อนเข้าไปในปาก^{๑๕๗} อาจตายได้เพราะความโง่เขลา และผู้วิจัยยังพบหลักธรรม จากเรื่องนี้ ได้แก่ ความประมาท และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๑. นิทานชาดกเรื่องอุลughชาดก

นิทานชาดกเรื่องอุลughชาดก (๒๗๐) ว่าด้วยนกเค้า^{๑๕๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๐ ดังนี้ “นิทานหนึ่งมีพญา สุวรรณราชหงส์จับอยู่ยังสุวรรณบรรพต มีปักษาชาติทั้งหลายต่างๆ มาประชุมกันในที่นั้น กากับนก เค้าจิกตีกัน”^{๑๕๙}

^{๑๕๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๐-๑๔.

^{๑๕๕} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและ ชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๓๖ และการบรรยาย รายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๕๙.

^{๑๕๖} พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเพศ ป., **นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ**, หน้า ๕๙๒.

^{๑๕๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๓/๖๒ และ ชุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๒-๑๓.

^{๑๕๘} ดูภาพที่ ๒๕ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๗๐ ติกนิบาต เรื่องอุลughชาดก ว่าด้วยนกเค้า ดังนี้ “กาดัวหนึ่งไม่พอใจการตั้งนกเค้าให้เป็นราชา จึงกล่าวขออนุญาตพูดกับนกทั้งหลายว่า มันไม่ชอบใจการแต่งตั้งนกเค้าให้เป็นใหญ่ ให้มองดูหน้านกเค้าที่ยังไม่โกรธดูซิ ถ้านกเค้าโกรธจะทำหน้าอย่างไร”^{๑๖๐}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องอุลughชาดก ว่าด้วยหน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภการทะเลาะของกาและนกเค้าว่า ในอดีตกาล ครั้งปฐมกับ มนุษย์ ประชุมกันแต่งตั้งพระราชา ฝ่ายสัตว์ ๔ เท้าก็ตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชา พวกปลาในมหาสมุทรก็ได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชา หมุนนกก็พากันประชุมปรึกษากัน ควรตั้งนกสักตัวหนึ่งเป็นพระราชา แล้วตั้งนกเค้าให้เป็นหัวหน้า แต่มีกาดัวหนึ่งคัดค้านว่า ให้ดูหน้าของนกเค้าผู้ยังไม่โกรธ ยังเห็นปานนี้ เมื่อโกรธ หน้าตาจะเป็นเช่นไร การตั้งนกเค้านี้ให้เป็นพระราชา กาไม่พอใจ กากล่าวแล้วก็บินร้องไปว่า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจๆ ฝ่ายนกเค้าก็โกรธมากได้บินไล่กานั้นไป ตั้งแต่นั้นมา กากับนกเค้าจึงได้ผูกเวรกันและกันมาจนถึงปัจจุบัน ในที่สุดนกทั้งหลายจึงตั้งหงส์โปดกหงส์ทองให้เป็นพระราชา ทรงประชุมชาดกว่า หงส์โปดกหงส์ทองผู้ได้รับอภิเษกให้เป็นพระราชาคือพระพุทธเจ้า”^{๑๖๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “เรื่องอุลughชาดก อยู่ในติกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ ได้รับเลือกเป็นพระยานก เพราะกากับนกเค้าแก่งแย่งกัน”^{๑๖๒}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๐ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องอุลughชาดก (๒๗๐) ว่าด้วยนกเค้า

^{๑๕๙} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๐ จากเสาชิงช้าวัดพระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๖๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ติก. (ไทย) ๒๗/๕๘-๖๐/๑๓๓.

^{๑๖๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๑๖-๑๑๙.

^{๑๖๒} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาชิงช้า ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๓๖ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๖๔.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ เป็นผู้นำคนหน้าตาจะต้องยิ้มแย้มเบิกบานเป็นที่สบายใจของลูกน้องและผู้พบเห็น และการผูกเวรกันคือผูกใจเจ็บต่อกัน คิดมุ่งร้ายกัน ย่อมไม่ดี ทั้งคนและสัตว์ การผูกเวรกันย่อมทำตัวให้เป็นข้าศึกกันโดยไม่รู้ตัว ดังพุทธภาษิตว่า น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมุนฺตีช ก ทาจน^{๑๖๓} ไม่ว่าเวลาไหนๆ เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร เวรย่อมระงับด้วยความไม่มีเวรเท่านั้น บุคคลไม่ควรผูกเวรว่าผู้หนึ่งหรือผู้ใด ต่อาว่าเรา พุบตีเรา ฉกฉลักสิ่งของๆ เรา ชนเรา^{๑๖๔} ควรนึกเสียว่า การที่เราทำอย่างนั้นก็เพราะบุพกรรมที่มีมา เมื่อนึกอย่างนี้แล้วเวรย่อมระงับไป จงอย่าผูกอาฆาตมาดร้าย หมายม้นผูกเวรกรรมต่อกัน^{๑๖๕}

นอกจาก ผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ การทะเลาะวิวาท และการผูกเวรพยาบาท เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๒. นิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก

นิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก (๕๔๒) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี^{๑๖๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๐ ดังนี้ “มีแมลงมูมใหญ่ตัวหนึ่งชักใยปิดปากถ้ำ ผูกกินรีกับเข้าออกไปมาตัดใยก็จับกินเป็นอาหาร ดาบสผู้หนึ่งดีแมลงมูมก็ได้นางครุฑกินรีเป็นภรรยา”^{๑๖๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๕๔๒ มหา-นิบาต เรื่องมโหสถชาดก ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ดังนี้

“พระเจ้าวิเทหะตรัสกับมโหสถบัณฑิตโพธิสัตว์ ถึงเรื่องพระเจ้าจุฬินพรหมทัตผู้ครองแคว้นปัญจาละ เสด็จยกกองทัพมา มีกษัตริย์จาก ๑๐๑ แคว้น ตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นปัญจาละ กรุงมิถิลาถูกล้อมด้วยกองทัพ ๓ ชั้น มโหสถกราบทูลว่าพระเจ้าจุฬินพรหมทัตทรงปรารถนาจะปลงพระชนม์พระองค์เหมือนนายพรานเนื้อด้วยนางเนื้อ คือพระธิดาของ

^{๑๖๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๗/๒๐๓.

^{๑๖๔} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๗๘ และ ช.ช. (ไทย) ๒๕/๓-๔/๒๔-๒๕.

^{๑๖๕} ปุ๋ย แสงฉาย อนงคาราม, พระเจ้า ๕๐๐ ชาดิหรือมหานิบาตชาดกพิสดาร ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๒, หน้า ๖๗.

^{๑๖๖} รูปภาพที่ ๒๖ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

^{๑๖๗} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๐ จากเสาศระวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

พระเจ้าจุฬินี พระเจ้าวิเทหะไม่พอพระทัยจึงดำทับไล่มโหสถบัณฑิตไป มโหสถบัณฑิตก็หนีลี้ภัยไปจากราชสำนัก ต่อมาได้ขึ้นกษัตริย์ครองนครที่ชื่อมาธุระ ให้ไปสืบความลับ กับนางนกลาลิกาที่ถูกเลี้ยงไว้ใกล้ที่บรรทมของพระเจ้า ปัญจาละ มั่นรู้ความลับทุกอย่างของพระราชาและเกวัญพรหมณโกสิยโคตร นักแซกเต้มาธุระก็ไปหานางนกลาลิกาพูดจาวนล้อมเมื่อนกลาลิกาพูดว่านักแซกเต้กับนางนกลาลิกาจะอยู่ร่วม กันได้อย่างไร นักแซกเต้จึงยกเรื่องในอดีตมากล่าวว่า มีพระชนนีของพระเจ้ากรุงสิพีพระนามว่า ชัมพาวดี เป็นพระมเหสีของพระเจ้าวาสุเทพกัณโศตร และมีกนิษฐ์หรือรัตนวดีได้ร่วมรักกับวัจนดาบส มนุษย์ได้ร่วมรักกับนางเนื้อก็มี ในความใคร่ มนุษย์หรือสัตว์ไม่มีต่างกัน นางนกลาลิกาจึงยอมบอกความลับทั้งหมดแก่นักแซกเต้มาธุระผู้บัณฑิต ซึ่งได้นำไปแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต ซึ่งสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ทั้งหมดด้วยปัญญา ทำให้ทุกชีวิตรอดปลอดภัย โดยพระเจ้าจุฬินีทรงยกย่องเลื่อมใสได้มอบทองคำ หมูบ้าน ทาสี ภรรยา และกองทัพให้แก่มโหสถกลับเมืองมิลิลา”^{๑๖๔}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมโหสถชาดก ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ ตรัสว่า ในอดีตกาล พระเจ้าวิเทหะเสวยราชสมบัติในกรุงมิลิลา แคว้นวิเทหะ มีบัณฑิต ๔ คน ชื่อเสนกะ ปุกกุสะ กามินทะและเทวินทะ มโหสถเป็นบุตร สิริวัธกะเศรษฐีและนางสุมนาเทวี เมื่อคลอดออกมามีแท่งโอสถอยู่ในมือ ได้ช่วยคนป่วยและบิดาที่ปวดศีรษะหายได้ เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมากเมื่ออายุ ๗ ขวบได้สร้างศาลา ขุดสระโบกขรณีและทำอุทยาน รู้จักตัดสินคดีความต่างๆ สามารถแก้ปัญหาทั้ง ๑๙ ข้อของพระเจ้าวิเทหะได้ ได้แก่ปัญหาเรื่องขึ้นเนื้อ โคเครื่องประดับทำเป็นปล้องๆ กลุ่มด้าย บุตร คนเดียวชื่อโคพิกาฬ รถ ท่อนไม้ ศีรษะ ฐู โกวแก้วมณี ให้โคตัวผู้ตกถูก ข้าว ซึ่งข้าพห้อยด้วยเชือกทราย สระน้ำ อุทยาน แก้วมณีบนรั้งกาพระเจ้าวิเทหะราชทรงรับมโหสถบัณฑิตไว้เป็นราชบุตร

ต่อมามโหสถได้ตอบปัญหาข้อข้องใจของพระเจ้าวิเทหะประการต่างๆ เช่นเรื่องกิ่งก้านได้ทอง เรื่องสิริกับกาลกรรณี เรื่องแพะในทิวาตสนิบาต เรื่องสิริเมณฑกปัญหา เรื่องฉันทนปถปัญหา ต่อมามโหสถได้ภรรยาชื่อนางอมราเทวี เป็นผู้ที่มีปัญญา เรื่องโจรลักรัตนะ ๔ คน บัณฑิตทั้ง ๔ คนได้คิดอุบายกำจัดมโหสถ จนมโหสถต้องหนีไปแต่นางอมราเทวีได้ช่วยแก้ต่างให้สามี ต่อมามีเรื่องปัญหาหนึ่งห้อย เรื่องภูริปัญหา เรื่องเทวปัญหา เรื่องปริณิทนกถา

^{๑๖๔} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ. (ไทย) ๒๔/๕๙๐-๗๘๓/๒๗๔-๓๐๔.

มโหสถได้ทูลแจ้งความลับที่ไม่ดีของบัณฑิตทั้ง ๔ ให้แก่พระเจ้าวิเทหะทรงทราบ ทรงจะลงโทษถึงประหารแต่มโหสถได้ทูลขอไว้ ต่อมาพระเจ้าจุลนีพรหมทัต ครองราชสมบัติในอุตรปัญจาลนคร มีบุโรหิตชื่อเกวัญ ได้คิดการกันหมายจะลวงเอากษัตริย์ ร้อยเอ็ดพระนครมาฆ่าด้วยสุราเจือยาพิษ จะได้รวบทุกเมืองในชมพูทวีป แต่มโหสถรู้ความลับจากนกแก้วสุวโปตกชื่อมาถุระ ที่มโหสถเลี้ยงไว้ได้ฟังเรื่องนั้นทั้งหมด จึงคิดช่วยชีวิตกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดไว้ได้

พระเจ้าจุลนีทรงเห็นว่ามิดิลา เป็นเมืองเดียวที่ไม่ตกเป็นของพระองค์จึงได้คิดอุบายยกพระราชธิดาพระนามว่า ปัญจาลจันตี ให้เป็นชายาของพระเจ้าวิเทหะราช โดยที่นางนกสาลิกาของพระเจ้าจุลนีได้ยินแผนการทั้งหมดนั้น ซึ่งนกสุวบัณฑิตได้มาสืบข่าวกับนางนกสาลิกาโดยการลวงเกี่ยวพารานสีต่างๆ เช่น ได้เล่าเรื่องที่นางกิริชอรันวดิได้ร่วมรักกะดาบสชื่อวัจฉะว่า ในอดีตกาล มีฤาษีชื่อวัจฉะ ไกล่บรรณศาลาของฤาษี มีถ้ำซึ่งพวกกินนรออาศัยอยู่ แต่ที่ปากถ้ำนั้น มีแมงมุมตัวใหญ่ตัวหนึ่งคอยดักกัศริระของกินนรเพื่อกินเลือด กินนรจึงให้ดาบสฆ่ามันเสีย แล้วจะให้กิริชอรันวดิ ดาบสจึงตีแมงมุมด้วยค้อนจนตาย แล้วอยู่กินกับกิริจนมีบุตรธิดา แสดงถึงวัจฉดาบสเป็นมนุษย์ ยังร่วมรักกับกิริผู้เป็นดิรัจฉานได้ เราเป็นนกทั้งคู่ย่อมอยู่ร่วมกันได้ นางนกสาลิกาลงเหยียบมเสียตัวและได้บอกความลับทั้งหมดแก่นกสุวบัณฑิต มโหสถจึงคิดแก้อุบายของพระเจ้าจุลนี โดยได้สร้างอุโมงค์ใต้ดินมีกลไกและประตูลับต่างๆ สลับซับซ้อน ทำให้พระเจ้าวิเทหะรอดพ้นจากอันตรายกลับเมืองมิดิลาได้ แล้วมโหสถก็ตามกลับมาที่หลัง เมื่อพระเจ้าวิเทหะสวรรคตแล้ว มโหสถก็ได้ไปรับราชการรับใช้พระเจ้าจุลนี ตามที่ได้เคยทรงเชื้อชวนมโหสถไว้ ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าจุลนีคือพระสารีบุตร พระเจ้าวิเทหะคือพระกาฬทายี เกวัญพรหมทัตคือพระเทวทัต นางอมราเทวีคือพระนางพิมพา นกสุวบัณฑิตคือพระอานนท์ พระมโหสถคือพระพุทธเจ้า”^{๑๖๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “เรื่องกินนรกิริในมโหสถชาดก อยู่ในมหานิบาต ความว่ามีแมงมุมใหญ่ คอยดักจับกินนรกิริกินเป็นอาหาร พวกกินนรจึงขอร้องให้ดาบสตนหนึ่งช่วยปราบแมงมุม เมื่อดาบสฆ่าแมงมุมสำเร็จ จึงได้กินรินางหนึ่งเป็นภริยาตอบแทน”^{๑๗๐}

^{๑๖๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๒๕๖-๕๒๑.

^{๑๗๐} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๓๖ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๖๕.

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๐ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก (๕๔๒) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ ผู้มีสติปัญญา เฉลียวฉลาดประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐที่คอยกำกับให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร มีความสุขุมรอบคอบ มิได้หลงใหล ในลาภยศสรรเสริญ จึงจะได้รับยกย่องสรรเสริญว่าเป็นบัณฑิต และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ปัญญา ความซื่อสัตย์ และความกตัญญู เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๓. นิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก

นิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก (๔๑) ว่าด้วยคนโลเลต้องเศร้าโศก^{๑๗๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๐ ดังนี้ “กลางเสามีบุรุษชาวเมืองพาราณสี ชื่อมิตวินธุ ลงนั่งแพลัดกลอยไปถึงเกาะได้นางเวมานิกเปรตเปนมรรยา ๓๒ นาง แล้วเที่ยวไปพบยักษ์มีเพศเป็นแพะกับมิตวินธุกลับมาตักยั้งเมืองพาราณสี”^{๑๗๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๑ เอกนิบาต เรื่องโลสกชาดก ว่าด้วยคนโลเลต้องเศร้าโศก ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เล่าเรื่องนายมิตวินธุกะที่ไม่ทำตามคำสอนจึงได้รับความทุกข์ กล่าวว่า ผู้ใดไม่ทำตามคำสอนผู้หวังความเจริญผู้นั้นเคราะห์ด้วยเหตุอันเป็นประโยชน์ ผู้นั้นย่อมเศร้าโศก เหมือนมิตวินธุกะจับขาแพะแล้วเศร้าโศกอยู่”^{๑๗๓}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องโลสกชาดก ว่าด้วยคนที่ต้องเศร้าโศก ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภพระโลสกตีสสเถระ ผู้ทำตระกูลให้พินาศ ผู้ปราศจากลาภ เมื่อถือปฏิสนธิในท้องหญิงชาวประมงคนหนึ่ง ทำให้หมู่บ้านแก้วภูมิคามในแคว้นโกศล ชาวประมงหาปลาไม่ได้เลยสักตัว จากนั้นมาชาวประมง เหล่านั้นก็พากันพบแต่ความพินาศ ถูกไฟไหม้บ้าน ๗ ครั้ง ถูกปรับ ๗ ครั้ง ได้หาตัวกาลกรรณี จึงแบ่งเป็นสองพวกไปเรื่อยๆ กระทั่งเหลือ

^{๑๗๑} ฎีกาที่ ๒๗ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

^{๑๗๒} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๐ จากเสาชะวาทวิหารหลวง ต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๗๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๔๑/๑๗-๑๘.

ตระกูลของเขา ก็รุมกันโบยตีไล่ออกไป พอคลอดแล้วโตขึ้นมารดาจึงทิ้งหนีไป จนพระสารีบุตรพาไปบวช จนเป็นพระโสดกตีสสเถระ เป็นพระไม่มีบุญ มีลาภน้อย ท่านไม่เคยได้ฉันเต็มท้อง ท่านเจริญวิปัสสนาจนสำเร็จพระอรหันต์ เป็นคนอัปลาภจนวันปรินิพพาน เพราะครั้งก่อนได้ทำลายลาภของผู้อื่น ครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า เคยเป็นภิกษุเจ้าอาวาส มีภุมมพินธุหนึ่ง เป็นผู้อุปัฏฐาก

ต่อมาเมื่อพระชีณาสพองค์หนึ่งได้มาถึงถิ่นนี้ ภุมมพินธุให้การอุปฐากพระอาคันตุกะอย่างดี พระเจ้าอาวาสไม่พอใจและเริ่มอิจฉา วันรุ่งขึ้นท่านเจ้าอาวาสก็ตีระฆังด้วยเล็บ เคาะประตูด้วยเล็บ แล้วไปสู่เรือนของภุมมพินธุโดยล้าพังกบอกว่าพระอาคันตุกะยังไม่ตื่น ขณะที่พระชีณาสพได้เหาะไปที่อื่นแล้ว ภุมมพินธุได้ฝากข่าวปายาสไปถวายพระชีณาสพ พระเจ้าอาวาสก็นำไปเผาทิ้งเสีย เมื่อกลับถึงวัดไม่พบภิกษุรูปนั้น จึงคิดว่าคงเป็นพระชีณาสพ ตนได้ทำกรรม เพราะเห็นแก่ท้อง จึงได้ตรอมใจจนมรณภาพไปเกิดในนรกหลายแสนปี แล้วมาเกิดเป็นยักษ์ ๕๐๐ ขาติ เป็นสุนัข ๕๐๐ ขาติ จุตจากสุนัขก็มาเกิดในตระกูลคนเชื้อใจชื่อมิตตพินทุกะ บิดามารดาต้องทุกข์ยากเชื้อใจจึงทุบตีขับไล่เขาออกไป จนไปพบกับพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ สอนศิลปะแก่มาณพ ๕๐๐ คน ในเมืองพาราณสี เขาก็ได้ศึกษาด้วย แต่เป็นเด็กดื้อ ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอน เทียวชกต่อย แม้พระโพธิสัตว์จะสั่งสอนก็ไม่เชื่อฟัง เขาจึงเป็นคนโง่เขลา หนีเที่ยวไป ได้ทำให้ชาวบ้าน ภูกราชทัณฑ์เจ็ดครั้ง ไฟไหม้บ้านเจ็ดครั้ง บ่อน้ำพังเจ็ดครั้ง จึงรุมตีขับไล่เขาออกไป

เขาจึงไปเป็นลูกเรือ เรือแล่นไปได้ ๗ วัน ก็หยุดนิ่ง เขาจับสลากกาลกรรณได้ ๗ ครั้ง จึงถูกลอยแพไปพบวิมานแก้วผลึก มีเทพธิดา ๔ นาง ด้วยผลที่ได้รักษาศีลไว้ในศาสนาของพระกัสสปะพุทธเจ้า แต่เป็นเวมานิกเปอต เขาลอยแพต่อไปอีก ได้เทพธิดา ๘ นางในวิมานเงิน ๑๖ นาง ในวิมานแก้วมณี ๓๒ นางในวิมานทอง จนไปถึงเมืองยักษ์ มียักษ์นิตน หนึ่งแปลงกายเป็นแม่แพะเทียวอยู่ มิตตพินทุกะ คิดจะจับแพะกิน จึงถูกนางยักษ์สลัดข้ามทะเลไปตกที่เมืองพาราณสี ขณะนั้นแม่แพะของพระราชาถูกโจรลักมาซ่อนไว้ มิตตพินทุกะจึงคิดว่าจะให้แพะดีดกลับไปถึงวิมานของเทพธิดา เมื่อเขาจับแม่แพะก็ร้องขึ้น เขาจึงถูกจับเพราะเข้าใจผิดว่าเป็นคนขโมยแม่แพะ ถูกทุบตี พอดีอาจารย์ทิศาปาโมกข์มาพบจึงได้ช่วยเขาไว้ ทรงประชุมชาดกว่า มิตตพินทุกะคือพระโสดกตีสสเถระ อาจารย์ทิศาปาโมกข์คือพระพุทธเจ้า”^{๑๗๔}

^{๑๗๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒-๑๒.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ช่วงกลาง เขียนภาพนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก อยู่ในเอกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอาจารย์ที่สาปามอกซ์ ตีเตียนศิษย์ชื่อ มิตวินทุ (มิตตพินทุกะ) ที่ไม่เอาใจใส่ในการเรียนวิชา เทียวกระเจิงไปจนต้องราชาอาญา”^{๑๗๕}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๐ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก (๔๑) ว่าด้วยคนโลเลต้องเศร้าโศก

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผู้ใดไม่รู้จักรัสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ควรทำและไม่ควรทำ ไม่ทำตามคำสอนของผู้หวังความเจริญผู้นั้นเคราะห์ด้วยเหตุอันเป็นประโยชน์ ผู้นั้นย่อมเศร้าโศก ได้รับทุกข์ คนที่มีนิสัยชอบอิจฉาตาร้อน กลัวคนอื่นได้ดีเด่นกว่าตน หรือแย่งของๆ ตน ย่อมประสบเคราะห์กรรมเลวร้ายในบั้นปลาย และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ กรรม การขาดปัญญา ศีล และอุปกิเลส ๑๖ (ฉิฉา) เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๔. นิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดก

นิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดก (๓๒๗) ว่าด้วยนางกากวดี^{๑๗๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๒ ดังนี้ “กลางเสามีพญาครุฑธำมรงค์นางกาก็มีเสี้ยวพระจำรวพรหมทัตจากเมืองพาราณสีไปวิมานฉิมพลี”^{๑๗๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๒๗ จตุกนิบาต เรื่องกากวดีชาดก ว่าด้วยนางกากวดี ดังนี้ “นวกุเวรคณธรรพได้ขับร้องเพลงถึงนางกากวดี พญาครุฑได้ฟังจึงถามว่าเขาข้ามแม่น้ำเกปุกะข้ามสมุทรทั้ง ๗ และขึ้นไปยังวิมานฉิมพลีได้อย่างไร

^{๑๗๕} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๖ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๖๖.

^{๑๗๖} ดูภาพที่ ๒๔ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

^{๑๗๗} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๒ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๒ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

นวกุเวรคนธรรพ์ตอบว่าไปได้เพราะท่าน พญาครุฑจึงกล่าวติเตียนตนเองว่าตัวใหญ่เสียเปล่า แต่หาไม่มีความคิดไม่ เพราะได้นำชายชู้ของเมียตัวเองทั้งไปทั้งกลับ”^{๑๗๘}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องกาคาติชาดก ว่าด้วยนางกาคี ดังนี้

“พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่ง เพราะอำนาจกิเลส ตรัสเล่าว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพระราชผู้ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีพระนามว่า กาคาติ มีพระรูปโฉมงดงามยิ่ง ดุจนางเทพอัปสร วันหนึ่งมีพญาครุฑตนหนึ่งแปลงร่างเป็นมนุษย์มาเล่นสกากับพระราชินี ได้พบเห็นพระนางกาคาตินั้นแล้วเกิดความรักใคร่ในนาง จึงแอบพานางหนีไปร่วมอภิรมย์ที่วิมานฉิมพลี

พระราชินีให้คนธรรพ์ชื่อนวกุเวรไปค้นหาและนำพระเทวีกลับมา คนธรรพ์จึงแอบเกาะระหว่างปีกของพญาครุฑไปจนถึงวิมานฉิมพลี ลักลอบได้เสียกับพระนางกาคาติที่วิมานนั้น แล้วก็อาศัยพญาครุฑนั้นกลับมาเมืองพาราณสีอีก เมื่อพญาครุฑมาเล่นสกากับพระราชินีอีก คนธรรพ์ก็ถือพิณมาที่สนามสกา ขับร้องเป็นเพลงเรื่อง พญาครุฑ พระนางกาคาติ สุขบรรณภาพ พญาครุฑได้ฟังดังนั้น จึงถามว่า ท่านไปได้อย่างไร นวกุเวรคนธรรพ์ จึงบอกว่าไปกับท่าน พญาครุฑ จึงกล่าวติเตียนตนเองด้วยความเจ็บใจ ที่มีร่างกายใหญ่โตเป็นพาหนะให้ชายชู้ของเมียทั้งไปและกลับ พญาครุฑจึงนำพระนางกาคาติมาถวายคืนพระราชินี แล้วไม่กลับมาเล่นสกาอีกเลย ทรงประชุมชาดกว่า นวกุเวรคือภิกษุผู้กระสันจะสึกในบัดนี้ ส่วนพระราชินีคือพระพุทธรเจ้า”^{๑๗๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๒๒ ช่วงกลาง เขียนภาพเรื่องกาคาติชาดก อยู่ในjektukinibat ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี พญาครุฑลักนางกาคี พระราชเทวีของพระองค์ไปไว้ ณ วิมานฉิมพลี”^{๑๘๐}

^{๑๗๘} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๐๕-๑๐๘/๑๗๘.

^{๑๗๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๑๕-๔๑๘.

^{๑๘๐} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาศาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๖๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๘๑.

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๒ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องกาแก้วดีชาดก (๓๒๗) ว่าด้วยนางกาแก้วดี

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ไม่มีใครจะเก็บรักษาสตรีไว้ได้นอกจากสตรีนั้นจะรักษาตนเอง สตรีที่ไม่มีความซื่อตรงต่อสามี ย่อมมีนิสัยไม่เลือกนุรุช สุดแต่ว่าจะได้โอกาสที่จะนอกใจสามีเมื่อใด เมื่อตายจะต้องตกนรก^{๑๔๑} สตรีที่มีสามีแล้วควรระมัดระวังตัวในเรื่องเพศสัมพันธ์ ไม่ควรมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่น เพราะมีแต่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง การประพฤติตนในแนวทางที่สังคมไม่ยอมรับ จะทำให้ถูกลงโทษทางสังคมดังกล่าว และด้วยกาแก้วดีเองจึงทำให้เกิดคำว่า “อิกากิ” ในสังคมไทย คำนี้จะใช้เรียกสตรีที่มากู้หลายผัว^{๑๔๒} และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความไม่ซื่อสัตย์ ศีล ตัณหา และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๕. นิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก

นิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก (๓๓๙) ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ^{๑๔๓}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๓ ดังนี้ “กลางเสามีพานิชพวกหนึ่งจับกาซึ่งลงไปขายแก่ชาวเมืองในเกาะ พานิชซื้อพวกหนึ่งภานกยลงไปขายแก่ชาว เมืองในเกาะนั้นอีก”^{๑๔๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๓๙ จตุกนิบาต เรื่องพาเวรุชาดกว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ ดังนี้

พระศาสดาได้ตรัสว่า “เพราะยังไม่เห็นนกยุงที่มีหงอน มีเสียงอันไพเราะ ประชาชนในแคว้นพาเวรุนั้นได้พากันบูชาด้วยเนื้อและผลไม้ แต่เมื่อใดนกยุงที่มีเสียงไพเราะมายังแคว้นพาเวรุ เมื่อนั้นลามและสักการะของกาก็เสื่อมถอยไป ตราบใดพระพุทธเจ้าผู้เป็น

^{๑๔๑} ปู่ แสงฉาย อนงคาราม, พระเจ้า ๕๐๐ ชาดิหรือมหานิบาตชาดกพิสดาร ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๒, หน้า ๒๔๒.

^{๑๔๒} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, รศ.ดร., วรณคดีชาดก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๙๐.

^{๑๔๓} ฎภาพที่ ๒๙ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

^{๑๔๔} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๓ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๓ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

พระธรรมราชาผู้ทำโลกให้สว่างไสวยังมีได้ อุบัติขึ้น ตรานั้น ประชาชนก็พากันบูชาสมณะ และพรหมณ์เหล่าอื่นจำนวนมาก แต่เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้มีพระสุรเสียงไพเราะทรงแสดงธรรม เมื่อนั้นลามสัการะของพวกเดียรธียก็เสื่อมไป”^{๑๘๕}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องพาเวรุฐชาดก ว่าด้วย พวกเดียรธียเสื่อมลามสัการะ ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภเดียรธียทั้งหลาย ผู้เสื่อมลามสัการะ จึงตรัสเรื่องในอดีตว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นนกยูง เป็นผู้เลิศด้วยความงดงาม ในกาลนั้น พ่อค้าพวกหนึ่งพากันสำหรับบอกทิศไปยังพาเวรุฐโดยทางเรือ ในพาเวรุฐนี้ไม่มีนกอยู่เลย พวกชาวเมืองเห็นกาในกรง จึงชื่นชมสรรเสริญกว่าสวยงาม ได้ขอซื้อกาในราคาหนึ่งร้อย กหาปณะ แล้วนำไปไว้ในกรงทอง ประณีตอย่างดีด้วยปลา เนื้อ และผลไม้ ต่อมาพ่อค้าเหล่านั้นจับพญานกยูงได้ แล้วนำไปยังพาเวรุฐ คนทั้งหลายเห็นความสวยงามและเสียงอันไพเราะแล้วเกิดความโสมนัส จึงขอซื้อพญานกยูงนี้ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน แล้วจัดให้นกยูงนั้นอยู่ในกรงอันวิจิตรตระการ ด้วยรัตนะ ๗ ประณีตด้วยปลา เนื้อ ผลไม้ และข้าวตอกเคล้าน้ำผึ้ง กับน้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวด เป็นต้น นับแต่กาลที่พญานกยูงนั้นมาแล้ว ลามและสัการะของกาก็หมดไป ไม่มีใครเหลียวแล กาจิ้งร้องกาๆ แล้วบินจากไป ทรงประชุมชาดกว่า กาคือนิครนถ์นาฏบุตร พญานกยูงคือพระพุทธเจ้า”^{๑๘๖}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๒๓ ช่วงกลางเขียนเรื่องพาเวรุฐชาดก อยู่ในจุดกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกยูง แสดงการพ้อนางและบรรเลงเสียงให้พวกชนชาวพาเวรุฐดู ได้รับการสัการะยิ่งกว่ากาซึ่งเคยได้รับการสัการะมาก่อน”^{๑๘๗}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๓ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องพาเวรุฐชาดก (๓๓๙) ว่าด้วยความเสื่อมลามของกาในแคว้นพาเวรุ

^{๑๘๕} ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๕๓-๑๕๖/๑๘๘.

^{๑๘๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๗๑-๔๗๔.

^{๑๘๗} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสายภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๖๙ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๘๖.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ตราบใดที่คนเรายังไม่พบของที่ดีกว่าก็เข้าใจว่า ของที่ตนมีอยู่เป็นของประเสริฐเลิศลอย แต่เมื่อใดได้พบของที่ดีกว่าเข้า เมื่อนั้นของที่มีอยู่ก็เป็นของที่ไร้ค่าไปทันที และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ โลก-ธรรม ๘ และไตรลักษณ์ (อนิจจัง) เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๖. นิทานชาดกเรื่องสุสันธิชาดก

นิทานชาดกเรื่องสุสันธิชาดก (๓๖๐) ว่าด้วยพระนางสุสันธิ^{๑๘๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๔ ดังนี้ “กลางเสามีพญาครุฑแปลงเพศเป็นมานพ เล่นสกากับพระเจ้าพรหมทัตเมืองพาราณสี แล้วลักภานางสุธนธัมเหสีไปวิมานไม้ไทรยี่ในเกาะ”^{๑๘๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๓๖๐ ปัญจนิบาต เรื่องสุสันธิชาดก ว่าด้วยพระนางสุสันธิ ดังนี้

“คนธรรพ์ชื่ออัคคะ ในเวลาพญาครุฑโพธิสัตว์มาเล่นสกา จึงถือพิณขับร้องถวายพระเจ้าตมพะ พญาครุฑได้ฟังดังนั้น จึงถามอัคคะคนธรรพ์ว่า ท่านข้ามสมุทรไปได้อย่างไร เห็นเกาะเสมะได้อย่างไร พระนางกับท่านพบกันได้อย่างไร อัคคะคนธรรพ์จึงตอบว่าไปด้วยเรือพวกพ่อค้า เรือแตกแล้วจึงเกาะแผ่นกระดานลอยไปพบพระนางสุสันธิทรงพลอบโยนแล้วทรงอุ้มไปให้ข้าว น้ำ ผ้าและที่นอนด้วยพระองค์เอง”^{๑๙๐}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสุสันธิชาดก ว่าด้วยนางผิวหอม

“พระศาสดาทรงปรารภ ภิกษุผู้กระสันอยากสึกเพราะสตรี จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกว่า ในอดีตกาล พระราชาตมพราช ครองนครพาราณสี มีพระอัครมเหสีพระนามว่าสุสันธิ ทรงพระรูปโฉมอันล้ำเลิศ พระโพธิสัตว์เป็นพญาครุฑ อยู่ในสุบรรณพิภพ วันหนึ่งพญาครุฑแปลงเพศเป็นมานพไปเล่นสกากับพระเจ้าตมพราช เมื่อได้พบกับพระนางสุสันธิก็

^{๑๘๘} ฎีกาพที่ ๓๐ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๓ ประกอบ.

^{๑๘๙} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๔ จากเสาชะพระวิหารหลวง ต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๔ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๙๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๕๖-๕๙/๒๐๙-๒๑๐.

มีจิตปฏิพัทธ์กัน พระยาสุพรรณจึงบันดาลให้เกิดลมพายุขึ้นในนคร และทำเมืองให้มีคดง แล้วพาพระเทวีเหาะไปสู่สม อภิรมย์ ยังพิภพของตนแล้วก็ไปเล่นสกากับพระราชาก็

ฝ่ายพระราชาทรงให้คนธรรพ์ ชื่อว่าอัคคะ ไปตามหาพระมเหสีที่หายไป คนธรรพ์จึงออกไปค้นหา ได้ติดเรือของพ่อค้าไป คนธรรพ์ได้ขับร้องเพลงจนพวกปลาตื่นจนเรือแตก นายอัคคะจึงได้เกาะแผ่นกระดานลอยไปจนถึงสุพรรณพิภพ พบพระนางสุสนธิเทวี ได้ร่วมอภิรมย์กัน โดยปกปิดพระยาสุพรรณไว้ เมื่อมีเรือผ่านมา นายอัคคะจึงได้นั่งเรือกลับไปยังนครพาราณสีและได้เฝ้าพระราชา เมื่อพระยาสุพรรณมาเล่นสกาอีก อัคคะคนธรรพ์จึงถือพิณ ขับร้องถวายพระราชาทรงฟังเรื่องพระนางสุสนธิ พระยาสุพรรณจึงได้รู้ความจริงเกิดร้อนใจ จึงนำพระนางมาถวายคืนพระราชา แล้วไม่กลับมาอีกเลย ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้า- ตัมพรราชคือพระอนันท์ พระยาสุพรรณคือพระพุทธเจ้า”^{๑๙๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ช่วงกลาง เขียนเรื่องสุสนธิชาดก อยู่ในปัญจกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นพญาครุฑ แปลงตัวเป็นมาณพไปเล่นสกากับพระเจ้าตัมพรราช แล้วพานางสุสนธิ มเหสีของพระเจ้าตัมพรราชหนีไป ภายหลังพญาครุฑทราบว่ นางสุสนธิเคยสมสู่กับคนขับเพลงของ พระเจ้าตัมพรราชจึงได้นำนางส่งคืน”^{๑๙๒}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๔ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสุสนธิชาดก (๓๖๐) ว่าด้วยพระนางสุสนธิ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผู้หญิงนั้นเลี้ยงยาก และไว้ใจได้ยากที่สุด แม้จะเก็บนางใส่ไว้ในกำปั้นญุญแจอย่างแน่นหนา นางก็ต้องหาทาง ออกมาคบขู้ขี้ชายอื่นจนได้ และไม่ควรผิดในลูกเมียผู้อื่น และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความไม่ซื่อสัตย์ คีล ตัณหา และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๑๙๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๗๕-๕๘๐.

^{๑๙๒} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า ๑๗๐, การบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๙๑.

๒๗. นิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก

นิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก (๒๐) ว่าด้วยอุบายตีม้น้ำด้วยไม้้อ^{๑๙๓}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๕ ดังนี้ “มีเรื่องโพธิสัตว์ เป
นพญาวานรนายฝูงอิฐฐานลำไม้้อให้เป็นปล่องทูลตลอด ให้บริวารจุ่มลงในสระดูน้ำกิน ฝึเสื้อ
น้ำในสระมีอาจทำร้ายได้”^{๑๙๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๐
เอกนิบาต เรื่องนพปานชาดก ว่าด้วยอุบายตีม้น้ำด้วยไม้้อ ดังนี้ “พระโพธิสัตว์กับภราทษสได้ตอบ
กัน พระยาวานรไม่เห็นรอยเท้าขึ้นมา เห็นแต่รอยเท้าที่ลงไป จึงกล่าวว่าพวกเราจัก ตีม้น้ำด้วย
หลอดไม้้อ ท่านก็จักฆ่าเราไม่ได้”^{๑๙๕}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องนพปานชาดก ว่าด้วย
การพิจารณา ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภท่อนไม้้อเป็นรูทะลุตลอด เพราะการอธิษฐานเดิมของพระองค์
จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพญากระปี่ มีบริวารแปดหมื่นตัว ได้
สั่งหมู่วานรว่าในป่านี้อาจมีต้นไม้มีพิษบ้าง สระโบกขรณีที่มีอมมนุษย์หวงแห่นบ้าง เมื่อจะกินผลไม้
ใดที่ยังไม่เคยกิน หรือน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม ให้ถามก่อน วันหนึ่ง ไปถึงที่สระโบกขรณี ก็ไม่ตีม้น้ำ นั่งคอย
เมื่อพญาวานรโพธิสัตว์มาถึง ก็เดินวนเวียนสระโบกขรณีนั่น เห็นแต่รอยเท้าลงไม่เห็นรอยเท้าขึ้น รู้
ว่าสระโบกขรณีนี้มีอมมนุษย์หวงแห่น ฝ่ายฝึเสื้อน้ำจึงแปลงรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว แยกน้ำออกมา
พญาวานรจึงนำท่อนไม้้อมา ระลึกถึงบาร์มีทั้งหลาย แล้วกระทำสังกิริยาเอปากเป่าไม้้อได้เป็น
โพรงตลอด ไม่เหลือปล่องอะไรๆ ไว้ภายใน แล้วนำท่อนไม้้อท่อนอื่นมาเป่าให้เป็นเช่นนี้ ด้วยการ
อธิษฐานไม้้อแม้ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีก็เป็นรูตลอดตั้งแต่นั้นมา แล้วถือไม้้อนั่งล้อมสระ
โบกขรณีอยู่ที่ฝั่งสูบน้ำมาดื่มเหมือนตีม้น้ำด้วยก้านบัว ฝึเสื้อน้ำก็ไม่ได้วานรสักตัวจึงกลับไป ทรง
ประชุมชาดกว่า ฝึเสื้อน้ำคือพระเทวทัต วานรแปดหมื่นคือพุทธบริษัท พญาวานรคือพระพุทธเจ้า”^{๑๙๖}

^{๑๙๓} ฎีกาพที่ ๓๑ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๑๙๔} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๕ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๕
และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้
พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๑๙๕} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๒๐/๘-๙.

^{๑๙๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๒๖๐-๒๖๔.

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๗ ด้านที่ ๒๕ ช่วงล่าง เขียนภาพนิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก อยู่ในเอกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาवानร แก่กลรากษสจนพ้นอันตรายได้”^{๑๙๗}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๕ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก (๒๐) ว่าด้วยอุบายดื่มน้ำด้วยไม้ข้อ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ การอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นของอัศจรรย์ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ สัจจกิริยา สัจจะ และอธิษฐานบารมี เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๘. นิทานชาดกเรื่องชนนังสชาดก

นิทานชาดกเรื่องชนนังสชาดก (๔๗๖) ว่าด้วยพญาชนนังส^{๑๙๘}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่น ๒๕ ดังนี้ “มีชนนังสราชหงส์บินแห่งพระอาทิตย์”^{๑๙๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๗๖ เตรสนิบาต เรื่องชนนังสชาดก ว่าด้วยพญาชนนังส ดังนี้

“พระราชเจ้าเชื้อเชิญพญาหงส์โพธิสัตว์ด้วยความรักใคร่ และได้เชื้อเชิญให้พญาหงส์อยู่ด้วยกัน แต่พญาหงส์ได้ปฏิเสธเพราะเกรงว่าเมื่อพระราชเจ้ามาแล้วจะย่างตนกินเสีย จิตใจของมนุษย์รู้ได้ยาก จากมิตรอาจกลายเป็นศัตรูไปได้ และกล่าวว่า ผู้มีจิตเลื่อมใสกัน ถึงจะอยู่ยังปากฝั่งสมุทร ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้กัน ส่วนผู้มีจิตคิดประทุษร้ายถึงจะอยู่ใกล้ ก็ชื่อว่าอยู่ยัง

^{๑๙๗} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๙๓, การบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๑๙๗.

^{๑๙๘} ดูภาพที่ ๓๒ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๑๙๙} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๕ จากเสาศระวิหารหลวง ด้านที่ ๗ ด้านที่ ๒๕ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

ปากฝั่งสมุทร การอยู่ร่วมกันนานเกินไป คนที่รักกันก็จะกลายเป็นไม่รักกัน แล้วได้ทูลลากลับไป”^{๒๐๐}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องชนหังสชาดก ว่าด้วยพญาชนหงส์

“พระศาสดาทรงพระปรารภพระเทศนาทัฬหีมมณฺหคฺคหสูตร ตรัสดังนี้ ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดชนหงส์ เป็นผู้มีกำลังและความเร็วยิ่งนัก มีหงส์เก้าหมื่นเป็นบริวาร อาศัยอยู่ ณ ภูเขาจิตตภูฏ แม้แต่พระเจ้าพาราณสีก็ทรงเลื่อมใสให้ความเคารพสักการะ ครั้งนั้น หงส์ไปดกสองตัวผู้เป็นน้องชายของพญาหงส์ จะไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ แม้พญาหงส์พี่ชายจะทัดทานก็ไม่เชื่อฟัง หงส์ทั้งคู่ก็ไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ จนหมดแรง พญาหงส์โพธิสัตว์จึงประคองแล้วพากลับเขาจิตตภูฏ ตนเองก็บินกลับมาบินแข่งกับพระอาทิตย์ แล้วหวนคิดได้ว่าไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย จึงไปพระนครพาราณสีเพื่อแสดงธรรมแก่พระราชาดีกว่า

พญาหงส์ได้เล่าเรื่องที่หงส์น้องชายทั้งสองและตน ได้ไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ พระราชาจึงทรงอยากจะดูความเร็ว พญาหงส์จึงแสดงให้ดูด้วยการเปรียบเทียบ ให้นายขมังธนู ๔ นาย มายิงธนูไป ๔ ทิศ พร้อมกัน แล้วบินไปเก็บลูกศรทั้ง ๔ นั้นมา โดยมีให้ทันตกดิน แล้วบอกว่ามีความเร็วอื่นที่เร็วกว่าความเร็วนี้คือ อายุสังขารของสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นแตกสลาย เร็วกว่าความเร็วขนาดสูงสุด ตั้งร้อยเท่าพันเท่า พระราชาจึงทรงสะดุ้งกลัวต่อมรณภัย พญาหงส์โพธิสัตว์จึงสอนต่อว่า ให้ทรงเจริญมรณสติไว้ ทรงประพฤตินในสุจริตธรรม ทรงกระทำบุญมีให้ทาน เป็นต้น ดำรงอยู่ในความไม่ประมาท พระราชาจึงทรงอ่อนน้อมให้พญาหงส์อยู่ด้วยในราชสำนัก แต่พญาหงส์ปฏิเสธ แล้วถวายโอวาทว่าไม่ให้ทรงละเมิดทศพิธราชธรรม ให้ครองราชย์โดยธรรม แล้วก็บินกลับไป ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีคือพระอานนท์ หงส์น้องเล็กคือพระโมคคัลลานะ หงส์น้องกลางคือพระสารีบุตร พญาหงส์ที่เหลือคือพุทธบริษัท ชนหงส์โพธิสัตว์คือพระพุทธเจ้า”^{๒๐๑}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๒๕ ช่วบน เขียนภาพนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก อยู่ในเตรสนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์มีกำลังบินรวดเร็ว บินแข่งพระอาทิตย์ได้ ภายหลัง

^{๒๐๐} ดูรายละเอียดใน พ.ช.า.ตรรก. (ไทย) ๒๗/๒๗-๓๙/๔๐๐-๔๐๒.

^{๒๐๑} ดูรายละเอียดใน พ.ช.า.ตรรก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๑๙-๒๒๙.

แสดงความเร็วให้พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรแล้ว แสดงธรรมให้พระเจ้าพาราณสีสลดพระทัยว่า ชีวิตมนุษย์เร็วกว่า”^{๒๐๒}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๕ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องชนนังสชาดก (๔๗๖) ว่าด้วยพญาชนนังส

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ กำลังความเร็วของอายุของสรรพสัตว์รวดเร็วยิ่งกว่าสิ่งใดๆ ในโลก อย่าได้ประมาท อายุสังขารในหมู่สัตว์เป็นภาวะชั่วประเดี๋ยว สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะชั่วคราว ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอุปนิยสูตรว่า “ชีวิตถูกชรานำเข้าไป อายุจึงสั้น ผู้ที่ถูกชรานำเข้าไปแล้วไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลพิจารณาเห็นภัยนี้ในมรณะ ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเกิด”^{๒๐๓} และยังมีคติธรรมอีกว่าจิตใจมนุษย์รู้ได้ยาก การอยู่ด้วยกันนานเกินไปคนรักกันก็กลายเป็นคนไม่รักกันได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ อนิจจัง ความไม่ประมาท และปัญญา เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๒๙. นิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก

นิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก (๖) ว่าด้วยธรรมของเทวดา^{๒๐๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๖ ดังนี้ “กลางเสามีเรื่องโพธิสัตว์ เปนมหัสาสะกุมารสำแดงเทวะธรรมกะเถา โปรดยักขรักขบาฬีเสื่อน้ำ ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ประการ ภาจันทกุมาร สุริยกุมาร ผู้น้องมาส่งคืนให้ เธอภาน้องทั้งสองกลับมา”^{๒๐๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๖ เอกนิบาต เรื่องเทวธัมมชาดก ว่าด้วยธรรมของเทวดา ดังนี้ “พระโพธิสัตว์กล่าวว่าบุคคลผู้ถึงพร้อม

^{๒๐๒} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๙๓, การบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๒๐๑.

^{๒๐๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓/๔.และ ในอุตตรสูตร ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๐/๑๐๖.

^{๒๐๔} ดูภาพที่ ๓๓ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๒๐๕} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๖ จากเสาศระวิหารหลวง ต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๖ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

ด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกขธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๒๐๖}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องเทวธรรมชาดก ว่าด้วยธรรมของเทวดา ดังนี้

“พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภ ภิกษุผู้มีภักดีมากรูปหนึ่ง ทรงตรัสนิทานว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตแห่งนครพาราณสี ในแคว้นกาฬี พระนามว่า มหิสาสากุมาร มีพระอนุชาพร้อมมารดา พระนามว่า จันทกุมาร เมื่อพระมารดาสวรรคต พระราชบิดาก็มีพระมเหสีใหม่ และได้ประสูติพระโอรสอีกองค์หนึ่ง พระนามว่า สุริยกุมาร พระนางได้กราบทูลขอพระราชสมบัติแก่พระโอรสของพระนาง พระราชาทรงห้ามไว้ และทรงเกรงว่า พระนางจะคิด ร้ายต่อโอรสทั้งสอง จึงให้หนีไปก่อน เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้วค่อยกลับมาครองราชสมบัติ แต่สุริยกุมารได้ตามเสด็จไปยังป่าหิมพานต์ด้วย

พระมหิสาสากุมารให้พระสุริยกุมารไปนำน้ำที่สระน้ำมา แต่ในสระน้ำนั้นมีผีเสื้อน้ำตนหนึ่งได้พรจากท้าวเวสวัณว่า จะได้กินคนที่ลงยังสระนี้ ยกเว้นผู้ที่รู้จักเทวธรรมเท่านั้นจะกินไม่ได้ รากษสจึงถามเทวธรรม สุริยกุมารตอบว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่า เทวธรรม รากษสจึงจับไป ต่อมา เมื่อพระจันทกุมารตามมาก็ได้ตอบว่า เทวธรรม คือทิศทั้ง ๔ จึงถูกจับไปอีกองค์ พระมหิสาสากุมารจึงตามไปที่สระนั้น เห็นรอยเท้าลงของพระอนุชา ทั้งสองจึงรู้ว่าสระนี้มีรากษส เมื่อถูกถามจึงได้ตรัสตอบว่า เทวธรรมคือหิริและโอตตปปะ รากษสจึงคืนน้องชายให้ พระโพธิสัตว์จึงตรัสสอนรากษสให้ละบาปสร้างกุศล

ต่อมาเมื่อรู้ว่าพระชนกสวรรคต จึงพากันกลับเมืองพาราณสี พระมหิสาสากุมารได้ครองราชสมบัติ ตั้งพระจันทกุมารเป็นอุปราช สุริยกุมารเป็นเสนาบดี ให้การบำรุงรักษาสยักร์อย่างเลิศ ทรงประชุมชาดกว่า ผีเสื้อน้ำคือภิกษุผู้มีบริขารมาก พระสุริยกุมารคือ พระอานนท์ พระจันทกุมารคือพระสารีบุตร พระมหิสาสากุมารคือพระพุทธเจ้า”^{๒๐๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๒๖ ช่วงกลาง เขียนภาพนิทานชาดกเรื่องเทวธรรมชาดก อยู่ในเอกนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโอรสพระเจ้ากรุงพาราณสี พาอนุชาสององค์ไปอยู่ในป่า

^{๒๐๖} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๕/๓.

^{๒๐๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๑๙๑-๒๐๑.

พระอนุชาทั้งสองถูกผีเสื้อน้ำจับและถามเทวธรรม แต่แก้ไม่ได้ พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมทรมานผีเสื้อน้ำจนหายพยุศ^{๒๐๘}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๖ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก (๖) ว่าด้วยธรรมของเทวดา

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ ผู้มีหิริโอตตปปะคือความละอายต่อความชั่ว กลัวต่อความชั่ว ละอายและกลัวว่าผู้อื่นจะติเตียน เรียกว่าผู้มีเทวธรรม ทำให้ตนเองพ้นภัยได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ หิริโอตตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓๐. นิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก

นิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก (๔๖๖) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล^{๒๐๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๖ ดังนี้ “เรื่องหนึ่งว่าด้วยพานิชพวกละ ๕๐๐ ลำเนา สัดไปขึ้นอาศรัยอยู่ในเกาะ พวกหนึ่งฟังโอวาท โพธิสัตว์กลับมาประเทศแห่งตน พวกหนึ่งมิได้ฟังคำโพธิสัตว์น้ำท่วมตาย”^{๒๑๐}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๔๖๖ ทวาทสกนิบาต เรื่องสมุททวาณิชชาดก ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล ดังนี้

“พระศาสดาตรัสว่า เกาะนี้ดีกว่าชมพูทวีป เทพบุตรกล่าวว่าในคืนวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ คลื่นทะเลจะท่วมเกาะ ให้พากันไปที่อื่น เทพบุตรร้ายกาจอีกตนบอกว่าน้ำทะเลจะไม่ท่วมเกาะ ไม่ต้องเศร้าโศก จงรื่นเริงกัน อยู่ต่อไปชั่วลูกหลาน นายช่างผู้โง่เขลา เชื่อคำของเทพบุตรผู้ร้ายกาจ แต่นายช่างผู้ฉลาด ได้ชักชวนให้สร้างเรือเตรียมไว้ พระศาสดาตรัสว่าผู้มีปัญญา

^{๒๐๘} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๙๓ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้าที่ ๒๐๕.

^{๒๐๙} รูปภาพที่ ๓๔ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๒๑๐} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๖ จากเสาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๖ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

ไม่ปล่อยให้ประโยชน์ล่องลอยไป จึงไปโดยสวัสดิ์ ส่วนคนพาลไม่รู้ถึงประโยชน์ ย่อมถึงความพินาศ”^{๒๑๑}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสมุททวานนิชาดก ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภความที่พระเทวทัตพาสกุลอุปัฏฐากของพระเทวทัต ๕๐๐ ตระกูลไปเกิดในนรกอเวจี แล้วทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า ในอดีตกาล มีหมู่บ้านช่างไม้พันครอบครัว พวกมันลงเรือหนีไปถึงเกาะแห่งหนึ่งซึ่งสมบูรณ์ด้วยผลาผลต่างๆ ที่เกิดเอง และมีบุรุษเปลือยคนหนึ่งอาศัยอยู่บนเกาะนี้ เกาะนี้มีเทวดารักษา เทวดาไม่ชอบของสกปรก ต่อมาพวกช่างไม้ได้คิดพากันทำเมรย์ตีกันทำเกาะให้สกปรกด้วยปฏิกูล เทวดาจึงโกรธจะบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด มีเทพบุตรผู้ทรงธรรมบอกช่างไม้ว่า เทวดาพากันโกรธแล้ว จะบันดาลให้น้ำท่วมเกาะ ให้รีบหนีไปจากเกาะเสีย เทพบุตรอีกองค์หนึ่งเหยี้ยมโหด หลอกว่าไม่ต้องเชื่อเทพบุตรองค์ก่อน ให้อยู่กันตามสบาย แต่หัวหน้าช่างไม้บัณฑิตมีปัญญาได้พาบริวารทำเรือเตรียมไว้ ในขณะที่ช่างไม้ที่เป็นพาลพร้อมพวกช่างไม้ ๕๐๐ ผู้หมกมุ่นในรส ก็เชื่อถือเทพบุตรองค์หลังอยู่อย่างสบายไม่เตรียมการอะไรไว้เลย เมื่อถึงเวลาน้ำทะเลก็ท่วมเกาะจริงๆ พวกช่างไม้ที่ทำเรือเตรียมไว้ก็ลงเรือหนีไป ส่วนพวกที่ไม่ได้เตรียมไว้ก็จมน้ำตายหมดสิ้น ทรงประชุมชาดกว่า ช่างไม้ผู้พาลคือพระเทวทัต เทพบุตรผู้ไม่ดำรงธรรมคือโกกาลิกะ เทพบุตรผู้ทรงธรรมคือพระสารีบุตร ส่วนช่างไม้ผู้เป็นบัณฑิตคือพระพุทธเจ้า”^{๒๑๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “เรื่องสมุททวานนิชาดก อยู่ในทวาทสนิบาต ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าทะเล เตรียมการล่องหน้าไว้ล่วงหน้าจนตรายพาพวกที่เชื่อถือนอกจากน้ำท่วมได้”^{๒๑๓}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๖ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสมุททวานนิชาดก (๔๖๖) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล

^{๒๑๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทวาทสก. (ไทย) ๒๗/๒๕-๓๖/๓๗๘-๓๘๐.

^{๒๑๒} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทวาทสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๑๒๕-๑๓๕.

^{๒๑๓} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสายภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๙๓ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๒๐๖-๒๐๗.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ หากอาศัยอยู่ที่ใด ก็ไม่ควรทำลายที่อยู่นั้น อย่าทำให้สกปรก รกรุงรัง หรืออะอะโว้ยวาย ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนรำคาญ จะพาลไม่ชอบใจ กลายเป็นศัตรูคอยทำลายล้างไปได้ เมื่อเห็นว่าจะมีภัยมา ควรรักษาทางป้องกันไว้เพื่อจะได้แก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ เข้าทำนองว่า กันไว้ดีกว่าแก้ จึงเตรียมพร้อมและเชื่อฟังผู้ปวารณาดิเสมอ แม้ไม่เชื่อสิ่งใดก็ให้ฟังหูไว้หู เตรียมการไว้ล่วงหน้าก่อนภัยจะมาถึงตัว เป็นการดีกว่าที่จะไม่เตรียมอะไรไว้เลย เมื่อภัยมาถึง แม้ชีวิตก็เอาไม่รอด และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ปัญญา และมงคลสูตร (การเคารพ เชื่อฟัง) เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓.๑. นิทานชาดกเรื่องสุวรรณกัณฐกฏชาดก

นิทานชาดกเรื่องสุวรรณกัณฐกฏชาดก (๒๖๗) ว่าด้วยนางข้างพังอ่อนนวนนุทอง^{๒๑๔}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๘ ดังนี้ “มีเรื่องโพธิสัตว์เบญญาข้างตระกูลจัดทนต์ศรีเขียวดุจหย้าคา สंहารมหาคูลีระกะนุทองในชาดสระ”^{๒๑๕}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๖๗ ดิกนิบาต เรื่องสุวรรณกัณฐกฏชาดก ว่าด้วยนางข้างพังอ่อนนวนนุทอง ดังนี้

“ข้างโพธิสัตว์ให้ข้างพังทราบวาทนถุญหนีบเพื่อจะไม่ให้นางหนีไป จึงกล่าวว่าตณถุญหนีบแล้ว ร้องขอความกรุณาอย่าทิ้งเราผู้เป็นสามีชีวิตไป นางข้างพังได้ปลอบโยนข้างโพธิสัตว์แล้วอ่อนนวนนุทองให้ปล่อยสามีของตนว่าเป็นสัตว์น้ำที่ประเสริฐกว่าปูทั้งหลายในสมุทร ในแม่น้ำคงคาและในแม่น้ำยมุนา”^{๒๑๖}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสุวรรณกัณฐกฏชาดก ว่าด้วยปูทอง ดังนี้

“พระศาสดาทรงปรารภอุบาสิกาที่ช่วยสามีให้พ้นภัยด้วยวาจาอ่อนหวาน ตรัสเรื่องในอดีตว่า ในอดีตกาล มีพญาปูทองตัวใหญ่อาศัยอยู่ในห้วงน้ำใหญ่ชื่อว่า กุฬีรหะ แปลว่า หนองปู ปูทองนั้นใหญ่โตเท่าลานนวดข้าว จับข้างกินเป็นอาหาร จนข้างทั้งหลายไม่กล้าลง

^{๒๑๔} ฎีกาที่ ๓๕ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๒๑๕} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๘ จากเสาชิงช้าวัดหลวง ต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๘ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๒๑๖} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.ดิก. (ไทย) ๒๗/๔๙-๕๐/๑๓๑.

ห้วงน้ำนั้น ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช้างมีกำลังเรียวแรงสมบุรณ์ มีบริวารมาก มีนางช้างพังเชือกหนึ่งเป็นภรรยา

วันหนึ่งได้บอกช้างบิดาว่าตนจะจับปูใหญ่ให้ได้ จึงถามช้างทั้งปวงว่า ปูนั้นจับช้างในเวลากลาง ในเวลาหาอาหาร หรือในเวลาขึ้น ได้ฟังว่า ในเวลาขึ้น จึงให้พวกช้างลงห้วงน้ำ กินอาบจนเพียงพอแล้วขึ้นมาก่อน ตนเดินอยู่หลังโขลงช้าง พญาปูจึงเอาก้ามทั้งคู่นีบเท้าพระโพธิสัตว์ไว้แน่นจุดดึงช้างพระโพธิสัตว์จะให้เข้าปากตน พระโพธิสัตว์ จึงร้องให้ช่วย ช้างทั้งปวงกลัวมรณภัย ส่งเสียงร้องแล้วหนีไป เหลือแต่นางช้างได้กล่าวพลบสามิแล้วอ่อนหวาน พญาปูทองด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน ขอให้ปล่อยสามิตน พญาปูได้ยินเสียงนางช้างก็ใจอ่อน จึงคลายก้ามออกจากเท้าช้าง ช้างจึงยกเท้าเหยียบหลังปูจนกระดองแตก ผุ่งช้างก็ได้กลับมาช่วยกับกระเทียบพญาปูจนแหลกละเอียด

ก้ามทั้งสองของพญาปูได้กระเด็นตกไปแล้วลอยแม่น้ำคงคาไป ก้ามหนึ่งลอยไปติดอยู่หน้าท่าหลวง พระราชาพี่น้อง ๑๐ องค์ พบเข้าก็เอาไปทำตระโพนชื่ออาณิกมุทิงคะ ส่วนอีกก้ามลอยเข้าไปยังมหาสมุทร พวกอสูรนำไปแล้วทำเป็นกลอง ชื่ออัมพรภริ ต่อมา พวกอสูรพ่ายแพ้ในสงครามกับท้าวสักกะ จึงทิ้งกลองหนีไป ท้าวสักกะจึงให้นำไปไว้ในดาวดึงส์ กลองนี้ตีเสียงดังกระหึ่มดุจเมฆคำราม ทรงประชุมชาดกว่า ช้างพังคืออุบาสิกาภรรยา ช้างสามิคือพระพุทเจ้า^{๒๑๗}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้ “ด้านที่ ๒๘ ช่วงล่าง เขียนภาพนิทานชาดกเรื่องกัฏฐชาดก อยู่ในตึกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้าง ถูกปูใหญ่หนีบ นางช้างภรรยาวิงวอนขอให้ปูปล่อย ปูเพลินฟังคำวิงวอนจึงเผลอวางก้าม พระโพธิสัตว์จึงกระเทียบปูตาย”^{๒๑๘}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๘ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องสุวัณณกัฏฐชาดก (๒๖๗) ว่าด้วยนางช้างพังอ่อนหวานปูทอง

^{๒๑๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๐๑-๑๐๕.

^{๒๑๘} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๙๔ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๒๑๖.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ สตรีก็มีคุณค่า ความจงรักภักดีต่อสามีของตน อาจช่วยชีวิตของสามีได้โดยอุบายที่อ่อนโยน คำพูดที่อ่อนหวาน เป็นที่จับใจของศัตรู ทำให้ปล่อยสามีให้พ้นจากภัยอันตรายได้ สอนให้สตรีปฏิบัติตัวอย่าง ถ้าวรรณิชาทอดทิ้งสามีของตนในยามตกทุกข์ได้ยาก บัณฑิตว่าสตรีนั้นเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานที่ยังช่วยเหลือจงรักภักดี ไม่ทิ้งสามีในยามที่มีอันตราย และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ กุศลกรรมบถ ๑๐ (วชิรสูตร) ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

๓.๒. นิทานชาดกเรื่องมณฑาตุราชชาดก

นิทานชาดกเรื่องมณฑาตุราชชาดก (๒๕๔) ว่าด้วยพระเจ้ามณฑาตุ^{๒๑๙}

นิทานชาดกเรื่องนี้ เริ่มต้นข้อความที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๒๙ ดังนี้

“กลางเสามีพระเจ้ามณฑาตุราชกับราชบริสัษทวงศ์ข้างแก้วไปชมบุพพิเททวิป จากจารึกแผ่นที่ ๓๐ ดังนี้ พระเจ้ามณฑาตุราชได้เสวยศิริราชสมบัติในที่นั้น แล้วเสด็จขึ้นไปครองสมบัติในดาวดึงษเทว ฌลกย์แล้วตกลงมายังพระอุทยานริมพระนคร ให้หาพระราชนัดมาเฝ้าแล้วสวรรคต จากจารึกแผ่นที่ ๓๑ ดังนี้ กลางเสามีพระเจ้ามณฑาตุราชทรงจักรแก้วภาบริวารไปชมอมรโคญานทวิป และจากจารึกแผ่นที่ ๓๒ ดังนี้ กลางเสามีพระเจ้ามณฑาตุราชทรงม้าแก้วภาบริวารมาชมอุตรกรูทวิป”^{๒๒๐}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ ๒๕๔ ตักนิบาต เรื่องมณฑาตุราชชาดก ว่าด้วยพระเจ้ามณฑาตุ ดังนี้ “พระศาสดาตรัสว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ สัตว์ทั้งหลายบนแผ่นดิน ล้วนเป็นทาสของพระเจ้ามณฑาตุหมดทั้งนั้น และความไม่อื้อในกามทั้งหลาย กามทั้งหลายมีความยินดีน้อยแต่มีทุกข์มาก สวากของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ยินดีในกามทั้งหลาย แต่ยินดีในความสิ้นตัณหา”^{๒๒๑}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบนิทานชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องมณฑาตุราชชาดก ว่าด้วยกามมีความสุขน้อยมีทุกข์มาก ดังนี้

^{๒๑๙} ดูภาพที่ ๓๖ ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๕๔ ประกอบ.

^{๒๒๐} ข้อความจากคำจารึกในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ ๒๙-๓๒ จากเสาศาพระวิหารหลวง ต้นที่ ๘ ด้านที่ ๒๙-๓๒ และดูคำจารึกทั้งหมดได้ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓ ซึ่งข้อความในคำจารึกนี้เป็นคำโบราณ อาจมีการใช้พยัญชนะตัวสะกดหรือวรรณยุกต์ที่แตกต่างกับการเขียนในปัจจุบันบ้าง.

^{๒๒๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ดิก. (ไทย) ๒๗/๒๒-๒๔/๑๒๔-๑๒๕.

พระศาสดา ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่งเพราะเห็นความสวยงามของสตรี จึงตรัสเรื่องนี้ว่า ในอดีตกาล พระเจ้ามณฑาตุทรงประกอบด้วยรัตนะ ๗ และอิทธิฤทธิ์ ๔ ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขย

วันหนึ่ง พระเจ้ามณฑาตุได้เสด็จไปยังเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาพร้อมด้วยจักรแก้วและบริวาร ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้ให้การต้อนรับ และถวายราชสมบัติในเทวโลก กาลเวลาล่วงไป ช้านาน พระองค์ไม่สามารถทำตณหาให้เต็มต่อพระราชประสงค์ได้ จึงทรงเสด็จไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะเทวราชทรงแบ่งเทวราชสมบัติของพระองค์กึ่งหนึ่ง ถวายพระเจ้ามณฑาตุ แต่นั้นมา พระราชา ๒ พระองค์ ทรงครองราชสมบัติในภพดาวดึงส์ เมื่อกาลเวลาล่วงไป สามโกฏิหกหมื่นปี ท้าวสักกะก็จุติไป ท้าวสักกะพระองค์อื่นก็มาอุปบัติแทน เป็นเช่นนี้ จนนับท้าวสักกะถึง ๓๖ พระองค์จุติไปแล้ว พระเจ้ามณฑาตุยังคงครองราชสมบัติในเทวโลก

เมื่อเวลาล่วงไป กามตัณหา ก็ยังเกิดขึ้นแก่พระองค์เพิ่มมากยิ่งขึ้นจึงทรงดำริว่าจะฆ่าท้าวสักกะเสีย แล้วครองราชสมบัติในเทวโลกคนเดียว แต่ก็ไม่สามารถฆ่าท้าวสักกะได้ ด้วยตณหาคือความอยากเป็นเหตุของความวิบัติ อายุสังขารของท้าวเธอจึงเสื่อมไป ความชราก็ปรากฏ ธรรมดารา่างกายมนุษย์ย่อมไม่แตกดับในเทวโลก พระเจ้ามณฑาตุจึงพลัดจากเทวโลกตกลงในพระราชอุทยานในมนุษยโลก ทรงมีรับสั่งว่า ให้แจ้งข่าวแก่มหาชนว่า พระเจ้ามณฑาตุมหาราชครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ครองราชสมบัติใน เทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาตลอดกาลนาน แล้วได้ครองราชสมบัติในเทวโลก ตามปริมาณพระชนมายุของท้าวสักกะถึง ๓๖ องค์ ยังทำตณหาคือความอยากให้เต็มไม่ได้เลย ได้สวรรคตไปแล้ว แล้วก็เสด็จสวรรคตไป ทรงประชุมชาดก พระเจ้ามณฑาตุมหาราชคือพระพุทธเจ้า”^{๒๒๒}

นิทานชาดกเรื่องนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปรากฏข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนี้

“จิตรกรรมที่เสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๒๙ ช่วงกลาง เขียนภาพพระเจ้าสักกมณฑาตุราชทรงช้างแก้วทอดพระเนตรบุพพิเทหทวีป พร้อมด้วยข้าราชการบริวาร ด้านที่ ๓๐ จิตรกรรมด้านนี้เขียนเรื่องมณฑาตุราชชาดก อยู่ในติกนิบาตร ความว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามณฑาตุราชบรมจักรพรรดิ ไม่มีความอิมในกามารมณ์ จนได้ขึ้นไปเสวยสมบัติในสวรรค์แล้วก็ยัง

^{๒๒๒} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ดิก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕-๖๐.

ไม่เพียงพอพระทัย ต้องพลัดตกลงมาจากดาวดึงส์เพราะเหตุแห่งกามวิตก ด้านที่ ๓๑ กลางเส้าเป็นภาพพระเจ้าสักกัณฐาทุราชทรงจักรแก้ว ทอดพระเนตรอมรโคยานทวิปพร้อมข้าราชบริพาร ด้านที่ ๓๒ ช่วงกลางเขียนภาพพระเจ้าสักกัณฐาทุราชทรงม้าแก้ว ทอดพระเนตรอุตรกรูทวิป พร้อมกับข้าราชบริพาร”^{๒๒๓}

ดังจะเห็นได้ว่า ข้อความในจารึกแผ่นที่ ๒๙-๓๒ และเอกสารของกองโบราณคดี เนื้อหา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยจึงสรุปว่า เป็นนิทานชาดกเรื่องมันธาทุราชชาดก (๒๕๘) ว่าด้วยพระเจ้ามันธาทุ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีคติธรรมจากนิทานชาดกเรื่องนี้ คือ พระศาสดาตรัสว่า “ขึ้นชื่อว่าความอึดในกามทั้งหลายไม่มีแม้ด้วยฝนกหาปณะ กามทั้งหลายมีความยินดีน้อยแต่มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้ชัดแล้วอย่างนี้ สวากของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์ แต่ยินดีในความสิ้นตัณหา”^{๒๒๔} การอยู่ครองเรือนไม่อาจทำตัณหาให้เต็มได้ ขึ้นชื่อว่ากามตัณหาให้เต็มได้ยาก ประดุจมหาสมุทร แม้จะครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครองเทวราชสมบัติในเทวโลก ก็ไม่สามารถที่จะทำกามตัณหาของตนให้เต็มได้ และผู้วิจัยยังพบหลักธรรมจากเรื่องนี้ ได้แก่ ตัณหา (ความไม่อึดในกาม) และความไม่สันโดษ เป็นต้น ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

สรุปผลการศึกษาบทที่ ๒

จากผลการศึกษาภาพจิตรกรรมทั้งหมดในพระวิหารหลวง โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับนิทานชาดก แสดงให้เห็นชัดเจนถึงแนวคิดในการจัดสร้างพระวิหารหลวงแห่งนี้ ที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เป็นจุดศูนย์กลางของพระนครเทียบกับจุดศูนย์กลางของจักรวาล กล่าวคือ ในทางจักรวาลวิทยา หรือจากคัมภีร์ไตรภูมิภควา ได้กล่าวถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ในสวรรค์ชั้นนี้ มีเมืองสุทนต์นครเป็นเมืองหลวง มีท้าวสักกะเป็นเทวราชา โดยตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๗ ของยอดเขาในจักรวาล ซึ่งปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมอยู่บริเวณคอเส้าทั้ง ๘ ด้าน และในนิทานชาดกที่ได้นำมาวาดทั้ง ๓๒ เรื่องก็มีเรื่องราวที่เกี่ยวกับยอดเขาทั้ง ๗ และปาหิมพานต์ เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้สร้างมีความตั้งใจให้พระวิหารหลวงแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางของเมืองพ้องกันกับชื่อของวัดสุทนต์เทพวราราม ก็เป็นชื่อของสุทนต์นครนั่นเอง

^{๒๒๓} คุรยละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เส้า ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทนต์เทพวรารามราชวรวิหาร**, หน้า ๒๒๐-๒๒๑ และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า ๒๒๔-๒๔๙.

^{๒๒๔} คุรยละเอียดใน ชุ.ชา.ติก. (ไทย) ๒๗/๒๓-๒๔/๑๒๕. และ ชุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๙.

จากการศึกษา นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ผู้วิจัยพบภาพจิตรกรรมที่เป็นภาพนิทานชาดกปรากฏเฉพาะบริเวณผนังของเสาทั้ง ๘ ต้น ๓๒ ด้าน แต่ไม่พบภาพนิทานชาดกที่ผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวงเลย ผู้วิจัยขอสรุปว่า มีนิทานชาดกในนิบาตจำนวนทั้งหมด ๓๒ เรื่อง ดังจะได้แสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๒ ตารางสรุปนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

เรื่อง ที่	จารึก แผ่นที่	ชื่อเรื่องนิทานชาดก	เสาศาสนวิหารที่ปรากฏ นิทานชาดก
๑	๑-๔	กุลาวกชาดก(๓๑)ว่าด้วยลูกนกครุฑ	เสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๑,๒,๓,๔
๒	๕	ทริวาทชาดก(๑๘๖)ว่าด้วยพระเจ้าทริวาทนะ	เสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๕
๓	๖	กากชาดก(๑๔๖)ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก	เสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๖
๔	๘	สุปปารกชาดก(๔๖๓)ว่าด้วยพ่อค้าสุปปารกะ	เสาด้านที่ ๒ ด้านที่ ๘
๕	๙	ปັນทรณาคราษชาดก(๕๑๘)ว่าด้วยปັນทรณาคราษ	เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๙
๖	๑๐	กุนาลชาดก(๕๓๖)ว่าด้วยนกคูเหว่า	เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๐
๗	๑๐	สังขชาดก(๔๔๒)ว่าด้วยสังขพราหมณ์	เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๐
๘	๑๑	สมตาสนชาดก(๑๓๓)ว่าด้วยภัยเกิดจากที่พึง	เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๑
๙	๑๒	มหาชนกชาดก(๕๓๙)ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญ วิริยบารมี	เสาด้านที่ ๓ ด้านที่ ๑๒
๑๐	๑๓	มิตตวินทุกชาดก(๓๖๙)ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ	เสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๓
๑๑	๑๔	กิงฉันทชาดก(๕๑๑)ว่าด้วยดาบสผู้มีความพอใจอะไร	เสาด้านที่ ๔ ด้านที่ ๑๔
๑๒	๑๗	ทัพภูปุณชาดก(๔๐๐)ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อทัพภูปุณ	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๓	๑๗	ขัมพุกชาดก(๓๓๕)ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชื่อขัมพุกะอดทน	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๔	๑๗	พิพัรวตชาดก(๑๒๘)ว่าด้วยวัตรของแมว	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๕	๑๗	วานรินทชาดก(๕๗)ว่าด้วยพญาวานรินคัตรู/ กุมภิล ชาดก(๒๒๔)	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๖	๑๗	สุกรชาดก(๑๕๓)ว่าด้วยสุกรทำราชสีห์	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๗	๑๗	คุณชาดก(๑๕๗)ว่าด้วยมิตรธรรม	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๘	๑๗	สมตปัททิตชาดก(๔๕๔)ว่าด้วยสมตปัททิต	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๗
๑๙	๑๙	ลภูกิกชาดก(๓๕๗)ว่าด้วยนางนกไผ่	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๙
๒๐	๑๙	สิงคาลชาดก(๑๕๒)ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สุนัขจิ้งจอกตาย	เสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๑๙

๒๑	๒๐	อุลughขาดก(๒๗๐)ว่าด้วยนกเค้า	เสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๒๐
๒๒	๒๐	มโหสถขาดก(๕๔๒)ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี	เสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๒๐
๒๓	๒๐	โลสขาดก(๔๑)ว่าด้วยคนโลเลต้องเศร้าโศก	เสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๒๐
๒๔	๒๒	กากวดีขาดก(๓๒๗)ว่าด้วยนางกากวดี	เสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๒
๒๕	๒๓	พาเวรุขาดก(๓๓๙)ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ	เสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๓
๒๖	๒๔	สุสันธิขาดก(๓๖๐)ว่าด้วยพระนางสุสันธิ	เสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๔
๒๗	๒๕	นพปานขาดก(๒๐)ว่าด้วยอุบายดื่มน้ำด้วยไม้ข้อ	เสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๕
๒๘	๒๕	ชวन्हังสขาดก (๔๗๖)ว่าด้วยพญาชวन्हังส	เสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๕
๒๙	๒๖	เทวธัมมขาดก(๖)ว่าด้วยธรรมของเทวดา	เสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๖
๓๐	๒๖	สมุททวณิขาดก(๔๖๖)ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล	เสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๗
๓๑	๒๘	สุวัณณกักกฏขาดก(๒๖๗)ว่าด้วยนางช้างพังอ้อนวอนปูทอง	เสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๘
๓๒	๒๙-๓๒	มันธัตราขาดก(๒๕๘)ว่าด้วยพระเจ้ามันธัต	เสาดันที่ ๘ ด้านที่ ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒

ที่มา: จากการสรุปผลของผู้วิจัย ซึ่งได้จากการศึกษาจากภาพจิตรกรรมและแผ่นจารึกที่เสาประกอบกับเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารอื่นๆ ประกอบการสัมภาษณ์พระภิกษุของวัดสุทัศนเทพวราราม

ดังที่ได้แสดงมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษาว่า วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างขึ้น เมื่อครั้งที่ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี โดยมีคติให้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ตรงตำแหน่งที่ตั้งใจกลางพระนคร บริเวณพระวิหารหลวงเทียบได้กับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์บนยอดเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลตามหลักจักรวาลวิทยา โดยมีภาพจิตรกรรมซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่แสดงถึงเรื่องไตรภูมิและนิทานชาดกที่แตกต่างจากที่อื่น ภาพจิตรกรรมบริเวณผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวงเป็นภาพเรื่องราวอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ไม่พบภาพนิทานชาดก โดยภาพจิตรกรรมนิทานชาดกปรากฏอยู่บริเวณผนังของเสาพระวิหารหลวงทั้ง ๘ ต้น ๓๒ ด้าน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่าเป็นภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวนทั้งสิ้น ๓๒ เรื่อง ซึ่งมีความสอดคล้องกับคำจารึกในแผ่นศิลาที่ผนังพระวิหารหลวง พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารของกรมศิลปากร ดังที่ได้แสดงมาแล้ว ดังกล่าวข้างต้น ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงหลักธรรมที่แฝงอยู่ในนิทานชาดกนั้นเป็นลำดับไป

บทที่ ๓

หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

จากการที่ได้ศึกษาถึงภาพจิตรกรรมนิทานชาดกมาในบทที่ ๒ ซึ่งปรากฏว่ามีนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าในนิทานชาดกแต่ละเรื่องนั้นมีคติธรรมหรือหลักธรรมต่างๆ ที่น่าสนใจจำนวนมาก ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมตามที่ปรากฏในนิทานชาดก จากภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม พอสังเขปต่อไป

จากการศึกษาและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งหลักธรรมในระดับโลกียะและหลักธรรมในระดับโลกุตระ กล่าวคือ

โลกุตระ (โลกุตระ) คือ พ้นจากโลก เหนือโลก พ้นวิสัยของโลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม คู่กับโลกียะ ในอรรถกถาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พระอรหันต์เป็นผู้ที่อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว บรรลุประโยชน์ ถึงความหลุดพ้น”^๑

ปรากฏในทศสูตรว่า “สามัญญผล (ผลแห่งความเป็นสมณะ) ๔ ได้แก่

๑. โสดาปัตติผล

๒. สกทาคามีผล

๓. อนาคามีผล

๔. อรหัตตผล”^๒

โลกุตระธรรม ธรรมอันมิใช่วิสัยของชาวโลก สภาวะพ้นโลกมี ๕ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑^๓

นอกจากนี้ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘) กล่าวในหนังสือโลกที่ป็นว่า

^๑ คุรยละเอียดใน ส.บ. (ไทย) ๑๗/๑๑๐/๒๐๕.

^๒ คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๑.

“โลกุตระภูมิ คือ ภูมิที่พ้นจากโลก ได้แก่ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร มีอยู่ ๔ ภูมิ คือ โสตาปันนโลกุตระภูมิ สกิทาคามีโลกุตระภูมิ อนาคามีโลกุตระภูมิ และอรหัตโลกุตระภูมิ

๑. โสตาปันนโลกุตระภูมิ ผู้ใดปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี จนบรรลุถึงภูมินี้ ย่อมได้ชื่อว่า พระอริยบุคคล เป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธศาสนา จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ จะเกิดอีกไม่เกิน ๗ชาติ

๒. สกิทาคามีโลกุตระภูมิ ผู้ใดปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี จนบรรลุถึงภูมินี้ ย่อมได้ชื่อว่า พระอริยบุคคลชั้นที่ ๒ ในพระพุทธศาสนา จะกลับมาเกิดในวัฏสงสารอีกเพียงชาติเดียว

๓. อนาคามีโลกุตระภูมิ ผู้ใดปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี จนบรรลุถึงภูมินี้ ย่อมได้ชื่อว่า พระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ ในพระพุทธศาสนา ย่อมไม่กลับมาเกิดในมนุษย์โลกอีกเลย

๔. อรหัตโลกุตระภูมิ ผู้ใดปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี จนบรรลุถึงภูมินี้ ชื่อว่า พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด ในพระพุทธศาสนา เป็นผู้พ้นจากกองทุกข์ในวัฏสงสาร”^๔

หลักธรรมที่พบในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ หรือ โลเกีย คือ เกี่ยวกับโลก ทางโลก เนื่องในโลกเรื่องของชาวโลก ยังอยู่ในภพสาม ยังเป็นกามาวจร รูปาวจร หรืออรูปราวจร คู่กับโลกุตระ^๕ ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างพระวิหารหลวงนี้ให้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล คือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อีกทั้งชื่อของวัดสุทัศนเทพวราราม ก็พ้องกับนครหลวงสุทศนครในสวรรค์ชั้นนี้ด้วย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ ฉะนั้นหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวงส่วนใหญ่จึงเป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ ซึ่งยังเกี่ยวข้องกับกามภูมิในไตรภูมิภพ ได้แก่ อบายภูมิทั้ง ๔ มนุษย์ภูมิและสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุถือว่าเป็นแกนกลางของจักรวาลตามหลักจักรวาลวิทยา ซึ่งปรากฏสวรรค์ชั้นนี้ชัดเจนในนิทานชาดกเรื่องกุลาวชาดกและมันธาดุราชชาดก ดังปรากฏในภาพจิตรกรรมที่บริเวณเสาคู่หน้าของพระวิหารหลวง ด้านที่ ๑ และ ๘ แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องของกามภูมิอันเกี่ยวข้องกับโลกียะ ในขณะที่จุดประสงค์ ในการสร้าง วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ต้องการให้เป็นมหาสุทธาวาสที่อยู่ของพระอนาคามี มาเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นชื่อวัดสุทัศนเทพวราราม คติในการสร้างวัดก็

^๔ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘). โลกนาถที่ปณี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕, หน้า ๒๗๒-๒๘๓.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๑.

เปลี่ยนไปด้วย หลักธรรมก็เป็นเรื่องของกามภูมิ จึงเป็นโลกียะมากกว่าโลกุตระ^๖ และโดยเฉพาะที่พระวิหารหลวงแห่งนี้ ผู้สร้างก็ต้องการให้เป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล เทียบได้กับเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล หลักธรรมในนิทานชาดกที่พบส่วนใหญ่ จึงเป็นหลักธรรมระดับโลกียะ โดยพระภิกษุของวัดสุทัศนเทพวราราม และนักวิชาการ ได้ให้ทรรศนะไว้ ดังนี้

พระมหาคิมหันต์ สุนตกาโย กล่าวว่า “หลักธรรมในนิทานชาดกที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ”^๗

พระมหานิคม นิสโก กล่าวว่า “หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวงทั้งหมดเป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ ทั้งที่แต่เดิมนั้น รัชกาลที่ ๑ ต้องการสร้างวัดนี้ให้เป็นมหาสุทธาวาส จึงตั้งชื่อวัดว่าวัดมหาสุทธาวาส อันเป็นที่อยู่ของพระอนาคามี มาเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดสุทัศนเทพวราราม คดีในการสร้างวัดก็เลยเปลี่ยนแปลงไปด้วย หลักธรรมที่แฝงอยู่ในภาพจิตรกรรมก็เป็นเรื่องของกามภูมิในไตรภูมิมากกว่า เพราะจะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมด้านบนจะเป็นเรื่องสวรรค์ ตรงกลางเป็นเรื่องนิทานชาดก ด้านล่างเป็นเรื่องราวของป่าหิมพานต์ นรกภูมิ เรื่องของคนที่ทำความชั่ว ซึ่งเป็นวงจรของกามภูมิ

นอกจากนั้นจากการวางแผนผังของวัด แสดงชัดเจนว่าวัดนี้เป็นสวรรค์ เช่น หลังคาพระวิหารหลวงสี่ทอง หมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังคาพระอุโบสถสี่เหลี่ยมตรงกลาง หมายถึงโลกมนุษย์ คณะทั้ง ๑๕ คณะ และศาลาเดินศาลาลอยจำนวน ๑๖ ศาลา หมายถึง ๑๖ ชั้นฟ้า ๑๕ ชั้นดิน และได้สรุปว่า ภาพจิตรกรรมเฉพาะที่ด้านเสาพระวิหารหลวงเป็นเรื่องราวของกามภูมิ จึงจัดได้ว่า หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวงเป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ ในส่วนโลกุตระนั้น เป็นโลกุตระธรรม ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ มีเฉพาะเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า แสดงการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์”^๘

^๖ สัมภาษณ์ พระมหานิคม นิสโก, เปรียญธรรม ๗ คณะ ๖ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^๗ สัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สุนตกาโย, เปรียญธรรม ๗ คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๘ สัมภาษณ์ พระมหานิคม นิสโก, เปรียญธรรม ๗ คณะ ๖ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระมหานารท วิชิตโต กล่าวว่า “เบื้องต้นเป็นธรรมในระดับโลกียะ คือธรรมที่อยู่ในโลก เป็นเรื่องทางโลก การแยกเป็นโลกียะหรือโลกุตระนั้น เป็นมุมมองของคนที่จะแยก แต่ธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสโดยลำดับเหตุการณ์ พุทธบริษัททั้ง ๔ ถ้านำพระธรรมวินัยไปปฏิบัติที่ถูกต้อง จะใช้คำว่าพระนาคาน้ำ เช่นพระโศดบันอย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น เมื่อเข้าสู่มรรคมงคล ๘ สามารถนำไปสู่โลกุตระได้ พระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น มีการจัดขบวนการได้ดีมาก ทำให้มองเห็นว่าเป็นธรรมสำหรับฆราวาสกับธรรมของบรรพชิต พระพุทธเจ้าไม่ได้แยกพระธรรมเป็นโลกียะหรือโลกุตระ ตัวอย่างเช่น พระอนาคามี พระสกิทาคามี ซึ่งอยู่ในกระแสพระนิพพาน พระโศดบันเป็นผู้มีดวงตาเห็นธรรม โลกียะคืออยู่ในโลกียวิสัย ตราบจนกว่าจะได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระอริยะ เช่น พระโศดบัน เป็นต้น ทุกวันนี้ทุกคนก็ปฏิบัติตามธรรมโดยมีธรรมฝ่ายโลกียะ อยู่ในภพภูมิต่างๆ เช่น อปายภูมิทั้ง ๔ เมื่อประพฤติดิพคธรรมเป็นอกุศลกรรม แต่ถ้าประพฤติกุศลกรรมบถ ได้แก่ ศีล ๕ จะเป็นมนุษย์ เทวธรรม จะเป็นเทวดา พรหมธรรม จะเป็นพระพรหม เป็นต้น”^๙

ดร.พิสิฐ เจริญสุข กล่าวว่า “หลักธรรมเป็นเครื่องมือ ต้องแยกตั้งแต่โลกียะไปสู่โลกุตระ เช่น ศีล ๕ ขึ้นโลกียะก็ปฏิบัติตามแต่ไปถึงโลกุตระก็ทิ้งศีล ๕ ไม่ได้ ศีล ๕ ต้องสมาทาน ตั้งใจว่าจะรักษา แต่ในระดับโลกุตระไม่ต้องสมาทาน เบื้องต้นเรารักษาศีล ต่อไปศีลรักษาเรา เมื่อชำนาญแล้วเป็นไปโดยอัตโนมัติ นำไปสู่โลกุตระ เป็นความรู้สึกที่จะละสิ่งไม่ดี หลักธรรมในระดับโลกุตระก็ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น นางวิสาขาที่มีครอบครัว แต่เป็นพระอริยะชั้นโศดบัน^{๑๐} ซึ่งเป็นระดับโลกุตระ”^{๑๑}

^๙ สัมภาษณ์ พระมหานารท วิชิตโต, ปรีชญธรรม ๗ คณะ ๒ ครูสอนพระนวก. วัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนนักเรียนธรรมศึกษานักเรียน โรงเรียนเบญจมราชาลัย, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^{๑๐} พระอริยะในทางพระพุทธศาสนามี ๔ ชั้น ได้แก่ พระโศดบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์.

^{๑๑} สัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข, อดีต ผอ.กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ เมษายน ๒๕๕๔.

รศ.ดร.พัฒน์ เฟื่องผลา กล่าวว่า “ส่วนใหญ่นิทานชาดก ตั้งแต่เอกนิบาตจนถึงอัสติ-นิบาต มักจะพูดถึงธรรมในระดับโลกียะ แต่ถ้าเป็นมหานิบาตจะพูดถึงธรรมในระดับโลกียะจนถึง โลกุตตระ เช่น พระเทมีย์ จะต้องหนีออกบวช”^{๑๒}

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า หลักธรรมในนิทานชาดกที่ปรากฏภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง ส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ แต่สามารถพัฒนาไปสู่โลกุตตระได้ โดยถ้านำหลักธรรมเหล่านี้ หรือพระธรรมวินัยไปปฏิบัติก็สามารถไปสู่โลกุตตระ เป็นพระอริยะได้ และที่แท้จริงแล้ว ธรรมเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด^{๑๓} ต้องปฏิบัติควบคู่กันไป เช่น ศีล ต้องมีหิริ โอตตัปปะประกอบด้วยความมีขันติ อดทนอดกลั้น มีวิริยะ และสัจจะปฏิบัติอย่างตั้งใจจริงจึงจะบรรลุธรรมได้ เป็นต้น ต่อไปผู้วิจัยจะแสดงหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ตามลำดับหัวข้อธรรมจากน้อยไปมาก ดังนี้

๓.๑ กฎแห่งกรรม: กิณันทชาดก

กฎแห่งกรรมหรือกรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของคน โดยกฎแห่งกรรม มนุษย์ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ปรุงแต่งกรรม และกรรมก็เป็นเครื่องปรุงแต่งวิถีชีวิตมนุษย์ ดังพุทธพจน์ว่า “กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก”^{๑๔} แปลว่า “โลกเป็นไปตามกรรม”^{๑๕}

กรรม แปลว่า การงาน หรือ การกระทำ แต่ในทางธรรมหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าไม่มีเจตนาไม่ถือว่าเป็นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๖}

กรรมจำแนกตามมูลเหตุแห่งการกระทำได้ ๒ อย่างได้แก่

- กุศลกรรมคือกรรมที่เป็นกุศล เป็นการกระทำที่ดี เกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

^{๑๒} สัมภาษณ์ รศ.ดร.พัฒน์ เฟื่องผลา, อดีตอาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระมหานารถ วิจิตฺโต, เปรียญธรรม ๗ คณะ ๒ ครูสอนพระนวก. วัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนนักเรียนธรรมศึกษานักเรียน โรงเรียนเบญจมราชาลัย, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^{๑๔} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๖๖๐/๔๖๑.

^{๑๕} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔.

^{๑๖} อญ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

- อกุศลกรรมคือ กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ

จำแนกตามการแสดงออกของกรรมได้เป็น ๓ อย่าง คือ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม

จำแนกตามวิบากหรือการให้ผลของกรรมจัดเป็น ๔ จำพวกคือ

- กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ การประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐
- กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ การประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐
- กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ การกระทำทั่วไปของมนุษย์
- กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ โพชนงค์ ๗ หรือ มรรค ๘^{๑๗}

ในบรรดากรรมทั้ง ๓ อย่าง มโนกรรมสำคัญที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะพุดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”^{๑๘} และ “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะพุดดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๑๙}

ผลของกรรม ปรากฏในจูฬกัมมวิภังคสูตร^{๒๐} เมื่อถามถึงเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นคนเลวหรือคนดี มีความแตกต่างกัน พระพุทธองค์ตรัสว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๒๑} และ “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๒๒}

ในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏหลักกฎแห่งกรรม ของบุโรहितที่ชอบกินสินบน จึงได้ไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต กลางคืนเป็นเทวดาเพราะได้รักษาอุโบสถศีลครั้งวัน เสวย

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๐.

^{๑๘} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๑๙} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๓.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕-๒๙๗/๓๕๐-๓๕๗.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๒๒} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐, อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕-๒๖๖, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔ และ อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๖/๓๕๓.

ความสุข อยู่ในวิมานในสวนมะม่วงเนื่องจากเคยให้ผลมะม่วงแก่หญิงผู้รักษาอุโบสถ แต่กลางวันเป็นเปรต ต้องกินเนื้อหลังของตนจากกรรมที่เคยตัดสินคิดไม่เป็นธรรม^{๒๓}

ผู้วิจัยพบเรื่องนี้ ปรากฏในหนังสือโลกทิปนี ของพระพรหมโมลี กล่าวถึง เปรตมีวิมานว่ามีเปรตคนหนึ่งมีวิมานคู่ทิวเขาในสวรรค์ แต่อดอยากยากไร้ไม่มีอาหารกิน ต้องเอาเล็บมืออันคมกริบคุ้ยดิน ข่วนขุดเอาเนื้อและหนังของตนมากินต่างอาหาร เพราะในชาติก่อนเป็นเจ้าเมืองมีจิตใจโลภ มักกินสินบนของราษฎร มิได้ปกครองเมืองโดยธรรม ไม่ใส่ใจการบุญการกุศล ไม่มีศรัทธาทำบุญทำทาน เมื่อถึงวันอุโบสถได้รับศีลอุโบสถด้วยจำใจ ในตอนกลางคืนเท่านั้น เมื่อไม่เคียดขี้วตอนกลางคืนจึงเป็นลมตายไป แล้วมาเกิดเป็นเวมานิกเปรต ได้วิมานทิพย์ เพราะอานิสงส์ของการรักษาอุโบสถศีล^{๒๔}

ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในหนังสือนิทานมงคลธรรม ว่าด้วยมงคลข้อที่ ๑๘ การงานที่ไม่มีโทษ อนวัชกรรม (การกระทำที่ไม่มีโทษ) มีแต่คุณ มีแต่ประโยชน์ ไม่ผิดกฎหมาย กฎศีลธรรม แต่เรื่องนี้ตรงกันข้าม ฉะนั้นจึงเรียกได้ว่าไม่เป็นมงคล กล่าวถึงปุโรหิตรับสินบน โดยที่พระราชาแต่งตั้งให้ว่ารรคคฤหัสถ์ แก่กินสินบนทำคนผิดให้ถูก ทำคนถูกให้ผิดแสวงหาความร่ำรวยบนความเดือดร้อนของคนอื่น คล้ายกับสำนวนว่า “เป็นผู้กินเนื้อหลังของคนอื่น” และสุภาษิตว่า “ทำนาบนหลังคน” แต่เคยให้มะม่วงผลหนึ่งแก่หญิงที่สมาทานอุโบสถศีลและตนเองก็ได้รักษาอุโบสถศีลคืนหนึ่งกรรมดีที่เขาทำมีเพียงแค่นี้ นอกนั้นก็มิได้กินหลังคนอื่น เมื่อตายแล้วจึงได้มาเกิดเป็นเวมานิกเปรต กลางวันเป็นเปรตเอาเล็บขูดข่วนเนื้อตัวเองให้เจ็บปวด เพราะผลกรรมพอดกกลางคืนก็เป็นเทพบุตรมีวิมานโอ้อ่าสวยงามเสวยสุขอันเป็นทิพย์อยู่ในป่ามะม่วง เขาได้วิมานสวยหรืออยู่ในป่ามะม่วงนั้นเพราะให้มะม่วงเป็นทานแก่สตรีผู้รักษาศีลอุโบสถ แต่ที่ต้องได้รับทุกข์ทรมานด้วยการขูดข่วนเนื้อตัวเองเพราะบาปกรรมที่เป็นผู้พิพากษาจับสินบน ที่เขาได้เสวยสุขอันเป็นทิพย์ในวิมานเวลากลางคืน เพราะผลแห่งการรักษาอุโบสถศีลในเวลากลางคืน^{๒๕}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในหลักกฎแห่งกรรมนี้ พบในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ได้ชัดเจนที่สุด กรรมคือการกระทำ ผู้ทำกรรมใดไว้อย่างไรจะได้รับผลการกระทำของตนทั้งดีและชั่ว

๓.๒ หลักกัตถุญญกตเวที: คุณชาดก มิตตวินทุกชาดก...

^{๒๓} รุราชละเอียดยใน พ.ชา.ศีล.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๒๖๕-๒๘๕.

^{๒๔} รุราชละเอียดยใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า), ๒๕๔๕, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๒๕} รุราชละเอียดยใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๔-๒๐๗.

กตัญญูกตเวทิตะ^{๒๖} หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

ความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กตัญญูแปลว่า (ผู้) รู้อุปการะที่
ท่านทำให้ ผู้รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิตะ แปลว่า ประกาศคุณท่าน ผู้สนองคุณท่าน^{๒๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กตัญญูกตเวทิตะ แปลว่า ผู้รู้อุปการะที่
ท่าน ทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ คำ คือ กตัญญู รู้คุณท่านและกตเวทิตะ ตอบแทนหรือสนอง
คุณท่าน^{๒๘}

ความกตัญญู คือการรู้จักบุญคุณ ความสำนึกและรู้อุปการคุณของผู้ที่กระทำแล้วแก่ตน มีความระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ โดยไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย เรียกได้ว่าเป็นผู้มี
กตัญญู สิ่งที่ต้องกตัญญูมี ๕ ประการ ได้แก่ กตัญญูต่อบุคคล ต่อสัตว์ ต่อสิ่งของ ต่อบุญคุณ ต่อ
ตนเอง^{๒๙} ความกตัญญูกตเวทิตะ ทำให้เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคม คนที่มีความกตัญญูกตเวทิตะยังเป็น
บุคคลที่หาได้ยาก ดังปรากฏในมังคลัตถปิณีว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลก ๒ จำพวก^{๓๐} คือ บุพการี
(ผู้ทำอุปการะก่อน) และกตัญญูกตเวทิตะ (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วตอบแทน)^{๓๑} และที่สำคัญยังเป็น
เครื่องหมายของคนดีด้วย แล้วในมงคลสูตร ยังจัดเป็นมงคลข้อที่ ๒๕ คือ ความกตัญญูและข้อที่ ๑๑
คือ เลี้ยงดูมารดาบิดา จากมงคล ๓๘ ประการ^{๓๒}

ในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก ปรากฏความกตัญญูกตเวทิตะของพญาราชสีห์โพธิสัตว์ ที่มี
ต่อสุนัขจิ้งจอกที่ได้ช่วยชีวิตตน จากการที่ติดหล่มยืนอดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน พญาราชสีห์จึงได้พา
สุนัขจิ้งจอกและครอบครัวไปอยู่ด้วยกันในถ้ำ แล้วเลี้ยงดูอย่างดีจนนางราชสีห์นี้กระวางและได้ข่มขู่

^{๒๖} อ.พ.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมี
บุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

^{๒๙} คูรายละเอียดใน สุรพงษ์ จันลัม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสารการ
เรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า
๓๔-๓๕.

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปล เล่ม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหา-มกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๓.

^{๓๑} คูรายละเอียดใน อ.พ.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๓๒} คูรายละเอียดใน พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘ และ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๗๒/๕๖๑-๕๖๓.

คุกคามนางสนับจิ้งจอกและลูกๆ ให้ออกไปจากที่อยู่ เมื่อครอบครัวสนับจิ้งจอกจะไป พญาราชสีห์จึงได้กล่าวตักเตือนนางราชสีห์ ถึงบุญคุณของสนับจิ้งจอกที่ช่วยชีวิตตนและไม่ให้อริคูณมิตรที่มีกำลังน้อยกว่า นางราชสีห์จึงได้ขอโทษและสำนึกในบุญคุณของสนับจิ้งจอก แล้วทั้งหมดก็อยู่ร่วมกันมาด้วยความรักใคร่กลมเกลียวจนอีกตลอด ๗ ชั่วโมง^{๓๓} แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงความกตัญญูรู้คุณและตอบแทนคุณของสัตว์ใหญ่ มีผลกำลังมาก ที่มีแม่ต่อสัตว์ที่ด้อยกว่าตน

ในนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก ปรากฏความกตัญญูตเวทีของมโหสถบัณฑิต ที่มีปัญญามากจนพระเจ้าวิเทหะทรงพอพระทัย จึงทรงขอมโหสถจากบิดาของเขา เพื่อให้เป็นราชบุตรบุญธรรมของพระองค์ มโหสถก็แสดงความกตัญญู ด้วยการรับราชการด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี แม้เมื่อถูกพระเจ้าวิเทหะตำหนิได้ เนื่องจากไม่พอพระทัยที่มโหสถทูลทัดทานเรื่องที่พระเจ้าอุพนิแห่งแคว้นปัญจาละจะถวายพระธิดาให้แก่พระเจ้าวิเทหะ เพราะทรงปรารถนาจะปลงพระชนม์ พระเจ้าวิเทหะ เหมือนนายพรานเนื้อล่อนเนื้อด้วยนางเนื้อ มโหสถก็หลีกเลี่ยงได้แต่ยังได้คิดหาอุบายวิธีช่วยเหลือพระเจ้าวิเทหะ จนรอดพ้นจากอันตรายได้ และเมื่อพระเจ้าอุพนิได้ทรงเชิญชวนมโหสถให้อยู่รับราชการด้วยกับพระองค์ มโหสถก็ไม่ได้ทอดทิ้งพระเจ้าวิเทหะ ยังคงกลับมารับราชการอยู่กับพระเจ้าวิเทหะ จนพระเจ้าวิเทหะเสด็จสวรรคตแล้ว จึงไปอยู่ที่แคว้นปัญจาละ ตามคำเชิญชวนของพระเจ้าอุพนิ ทั้งเพื่อเป็นการประสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองเมืองด้วยกัน^{๓๔} แสดงให้เห็นถึงความกตัญญู ซื่อสัตย์จงรักภักดีของมโหสถที่มีต่อพระเจ้าวิเทหะ แม้จะมีปัญญามากจนสามารถที่จะเป็นผู้นำพาบ้านเมืองและประชาชนให้รอดปลอดภัยก็ไม่เคยคิดที่จะแย่งราชสมบัติของกษัตริย์เมืองใด

แต่ในด้านตรงกันข้าม ผู้วิจัยก็พบว่า ปรากฏความอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณ ดังนี้

ในนิทานชาดกเรื่องมิตตวันทุกชาดก ปรากฏความอกตัญญูของนายมิตตวันทุกะ ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มารดาต้องจ้างให้เขาไปรักษาศูโรโปสกลีล เขาก็ไม่สนใจอะไรไปนอนหลับจนเช้าจึงได้มารับค่าจ้าง แล้วจะลงเรือไปค้าขาย แม้มารดาห้ามปรามเท่าใดเขาก็ไม่เชื่อฟัง หนำซ้ำกลับทำร้ายมารดาจนนางล้มลงเสียชีวิต แล้วเขาก็ไม่สนใจใยดีลงเรือไปตามความต้องการ จนถูกจับลอยแพกลางทะเล ได้พบนางเวมานิกเปรตและอุสสทนรกได้เห็นสัตว์นรกมีจักร-กรดพัดอยู่บนศีรษะกลับเห็นว่าเป็นเครื่องประดับสวยงาม จึงร้องขอ เมื่อจักรกรดพัดบดศีรษะจึงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส^{๓๕} นี่คือผลจากการไม่กตัญญู ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนตักเตือนของพ่อแม่

^{๓๓} คุรายละเอียดใน พ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๓-๑๔/๖๕ และ พ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๓๕-๔๒.

^{๓๔} คุรายละเอียดใน พ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๒๕๖-๕๒๑.

^{๓๕} คุรายละเอียดใน พ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๑๓-๖๑๕.

ดังที่พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ ป.ธ.๘) กล่าวว่า “ลูกอกตัญญู ให้โทษทั้งภพนี้และภพหน้า เสื่อมจากประโยชน์ทั้งสาม”^{๓๖} และมีพุทธพจน์ที่กล่าวถึงความไม่กตัญญูว่า “ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่เคยทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ใคร ผู้ที่ไม่ตอบแทน อุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้ว น่าตำหนิ ความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้นั้นก็ไร้ประโยชน์”^{๓๗} และในมังคลัตถทีปนี กล่าวว่า “บุตรควรบำรุงมารดาบิดา ถ้านุตรปฏิบัติผิดต่อมารดาบิดา ย่อมประสบทุกข์ มีมิตตวันทุกกะเป็นอุทาหรณ์”^{๓๘} นอกจากนี้ยังถือได้ว่าขาดจากมงคลข้อที่ ๑๑ คือการบำรุงมารดาบิดา ข้อที่ ๑๖ คือ ประพฤติธรรมและข้อที่ ๒๕ คือความกตัญญู

คำว่า มงคล หมายถึง เหตุให้ได้รับความสำเร็จ ความเจริญ และสมบัติทั้งปวง^{๓๙} ปรากฏใน มงคลสูตร ว่าด้วยมงคล (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศีลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาษิต (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อาภูล (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การประพฤติธรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีมีโทษ (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล (๓๑) การเผผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ (๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากธุลี (๓๘) จิตเกษม ทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด ของเทวดาและมนุษย์^{๔๐}

^{๓๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ ป.ธ.๘), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ถวายมุทิตาสักการะพระเถระสายวิมลาคณาจารย์ราชภัฏสกลนครที่ได้รับพระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ เนื่องในวโรกาสพระ-ราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐, หน้า ๕๓.

^{๓๗} พุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๓๑/๑๖๒.

^{๓๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๓.

^{๓๙} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระสูตรตันตระปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๑.

^{๔๐} คุรยละเอียดใน พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘ และ พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๗๒/๕๖๑-๕๖๓.

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในหลักธรรมความกตัญญูนี้ พบในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก มหาชนกชาดก และมโหสถชาดก เป็นต้น ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมประสบกับความสุข ความสำเร็จในชีวิต มีมงคลชีวิต ต่างจากผู้ที่ไม่มีความกตัญญู ซึ่งพบในนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก ย่อมได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งโลกนี้และโลกหน้า ทั้งผู้ที่ไม่มีความกตัญญูก็ยังจัดได้ว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความมงคลชีวิตด้วย

๓.๓ ไตรลักษณ์: พาเวรชาดก ขวนหังสชาดก...

ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ ๓ อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย ๓ อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมชาติของมัน

- อนิจจตา หมายถึง ความเป็นของไม่เที่ยง
- ทุกขตา หมายถึง ความเป็นทุกข์
- อนัตตตา หมายถึง ความเป็นของไม่ใช่ตน

ลักษณะเหล่านี้มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์ ลักษณะทั้ง ๓ เหล่านี้ มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะคือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอกัน จึงเรียกว่า สามัญญลักษณะ หรือ สามัญญลักษณ์ ลักษณะทั้ง ๓ เหล่านี้ ปรากฏอยู่ตามธรรมดาที่แน่นอน เป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือ ธรรมนิยาม และพระพุทธเจ้าตรัสแสดงลักษณะ ๓ อย่างนี้ไว้ในหลัก ธรรมนิยาม^{๔๑} นิยมเรียกสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน^{๔๒}

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ ของพระมหาชนก เมื่อทรงเสด็จประพาสอุทยานทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ต้นหนึ่งไม่มีผล ต้นหนึ่งมีผล รสหวานอร่อย เมื่อเสวยแล้วคิดว่าหากลับจะเสวยอีก แต่พอเสด็จผ่านเข้าไปในอุทยานแล้ว ปรากฏว่าคนอื่นๆ ได้แย่งชิงเก็บผลมะม่วงมากินกัน จนกิ่งหัก ใบร่วง ต้นก็หักโค่นลง แต่มะม่วงอีกต้นยังตั้งอยู่อย่างเดิม มีใบแน่นหนาร่มเย็นเขียวชอุ่ม ทรงเห็นว่า ต้นมะม่วงนี้ถูกหักโค่นลง เพราะมีผลอร่อย ผู้คนจึงพากันสอยบ้าง เค็ดกิ่งและขว้างปาเพื่อเอาบ้าง ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น จนมีสภาพเช่นนั้น ส่วนอีกต้น ไม่มีผล จึงไม่มีคนสนใจ ใบและกิ่งจึงสมบูรณ์เรียบร้อยดี ราชสมบัติ ก็เปรียบเหมือนต้นไม่มีผล อาจถูกทำลาย แม้ไม่ถูกทำลายก็ต้องคอยระแวดระวังรักษา เกิดความกังวล ทำให้

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๘.

^{๔๒} ธนาภิกข, เอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศด้านต่างๆ ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยา-สาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐.

พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ ว่าเปรียบเหมือนต้นมะม่วงที่มีผลก็มีภัย หากไม่มีผลก็ไม่มีภัย^{๔๓} ทำให้ทรงเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ ตามหลักไตรลักษณ์ จึงคิดว่าจะทำตนเป็นผู้ไม่มีกังวลเหมือนต้นไม้ไม่มีผล และการสละราชสมบัติออกผนวชก็เหมือนต้นมะม่วงที่ไม่มีผลย่อมไม่มีภัย จึงเสด็จออกผนวช

ในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของกาที่ได้รับการบำรุงเลี้ยงดูอย่างดี เมื่อนกยูงมากทำให้มันหมดความหมายไปในทันที ไม่มีใครสนใจ แม้จะมองดูมัน^{๔๔}

ในนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ เมื่อพญาหงส์กล่าวกับพระราชว่า มีความเร็วอื่นที่เร็วกว่าคือ อายุสังขารของสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้น ย่อมแตกสลายเร็วกว่าความเร็วขนาดสูงสุด ตั้งร้อยเท่าพันเท่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนิจจังของสรรพสัตว์ มีความทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องแตกสลาย ทำลายไปในที่สุด^{๔๕}

ในนิทานชาดกเรื่องมันธราชชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ ของพระเจ้ามันธราช ที่ทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขย ทรงเล่นเป็นเด็กอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองความเป็นอุปราชอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงครอบครองสมบัติทั้งในมนุษย์โลกและเทวโลก แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานเท่าใดก็ทรงไม่พ้นไปจากหลักไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ ความไม่ไช้ของตน ทรงผลัดตกจากเทวโลก ทรงพบกับความเปลี่ยนแปลงคือความเสื่อมของอายุสังขาร ความชราที่เบียดเบียนพระองค์ ความสิ้นเทวสมบัติ และแม้แต่ชีวิตของพระองค์เอง ทรงถึงแก่ความแตกดับสิ้นพระชนม์ในที่สุด^{๔๖}

วสิน อินทสระ กล่าวว่า มีความตอนหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาว่า ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของโลกทั้งปวง รวมทั้งเทวโลกด้วย นั่นคือ ความไม่เที่ยง^{๔๗} และ พระโศกณมหาราเชระ (มหา-

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๐๕-๑๐๖.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๗๑-๔๗๔.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๑๕-๒๒๕.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕-๖๐.

^{๔๗} วสิน อินทสระ, *หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๔.

สี่สยาดอ) กล่าวว่าพรหมก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจาก ชาติ ชรา และมรณะ ซึ่งเป็นสภาพที่มีอยู่ประจำของชีวิตในทุกภพภูมิ^{๔๘}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในหลักไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พบในนิทานชาดกเรื่อง มหาชนกชาดก ชวนหังสชาดก พาเวรุชาดกและมันธาคูราชชาดก เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ทุกสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสภาพที่มีอยู่ตลอดเวลา

๓.๔ ไตรสิกขา: สังขชาดก ภูณาลชาดก มหาชนกชาดก

ไตรสิกขา ปรากฏในปฐมสิกขัตตยสูตร ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการ คือ ๑. อริสัจสิกขา ๒. อริจิตตสิกขา ๓. อริปัญญาสิกขา

๑. อริสัจสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้ เรียกว่า อริสัจสิกขาภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา เฟื่องพินิจ มีสติ คຸ້ມครองอินทริย ครอบงำทุกทศด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพฤติอริสัจสิกขา อริจิตตสิกขาและอริ-ปัญญาสิกขา

๒. อริจิตตสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุดุคคฤณานที่ไม่ มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

๓. อริปัญญาสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ ทุกขนิ โรธคามินีปฏิปทา”^{๔๙}

ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อ่องขึ้นไปจนบรรลุดุคคฤณานสูงสุด คือพระนิพพาน^{๕๐} เรียก ง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

ในนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก ปรากฏการรักษาอุโบสถศีลของสังขพราหมณ์ เมื่อเรือ ของสังขพราหมณ์แตกในทะเล สังขพราหมณ์ได้ว่ายน้ำอยู่ ๗ วัน เมื่อถึงวันอุโบสถ เขาจึงบ้วนปาก ด้วยน้ำเค็มแล้วรักษาอุโบสถศีล เมื่อนางเทพธิดาเมฆลามาช่วยนำส่งถึงบ้านเมืองแล้ว สังข-พราหมณ์ก็ยังประพฤติดนเป็นผู้ให้ทาน รักษาศีลจนตลอดชีวิต^{๕๑}

^{๔๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสี่สยาดอ), ปฏิจогสมุปบาท เหตุผลแห่งรัฐสงสาร, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐๕.

^{๔๙} ุรายละเอียดใน อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๘-๓๑๙.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๕๑} ุรายละเอียดใน พุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๕๔-๕๕๕.

ในนิทานชาดกเรื่องกุณาลชาดก ปรากฏหลักไตรสิกขา ของพญานกกุณาละ ที่มีปัญหาเห็นโทษของสตรีทั้งยังได้แสดงธรรมมีประการต่างๆ เช่นกล่าวว่า ผู้ใดขาดบะอันเป็นกุศลประพฤติกิริตอันมิใช่ของพระอริยะ ผู้นั้นต้องกลับจากเทวโลกไปสู่นรก เหมือนพ่อค้าซื้อหม้อแตก บุรุษผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมถูกติเตียนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เป็นคนโง่เขลา ย่อมไปผิดพลาดไม่แน่นอน เหมือนรถที่เทียมด้วยลาโง่ไปผิดทาง แม้กระทั่งพญาแร้งอาณนท์ นารทฤๅษีก็ได้แสดงความเป็นผู้มี ศีล สมาธิ ปัญญา โดยการกล่าวสนับสนุนพญานกกุณาละถึงโทษของสตรีประการต่างๆ ที่เป็นภัยต่อการประพฤติพรหมจรรย์ และทำให้เข้าสู่ทุกข์ โดยพญานกกุณาละกล่าวสรุปในตอนท้ายอีกว่าผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรก แล้วมาในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้นจากวิสัยเปรต และอสุรกาย หญิงย่อมทำลายความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ และยังทำชายนั้นให้ถึงทุกข์อีกด้วย ชายใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์และนางเทพอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง พึงได้คฤที่แก้วล่วงเสียดซึ่งกามธาตุ รูปธาตุสมภพ และคติที่เข้าถึงวิสัยความปราศจากการะ เป็นผู้ดับแล้ว พึงได้นิพพาน พ้นทุกข์ทั้งปวงได้^{๕๒}

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักไตรสิกขา ของพระมหาชนกที่ได้ทรงเสด็จ ออกผนวช หลังจากทรงใช้ปัญญาพิจารณาเห็นต้นมะม่วงที่มีผลแล้วถูกทำลาย เปรียบได้ดังราชสมบัติที่อาจถูกแย่งชิง ต้องคอยระวัง แต่ต้นไม้ที่ไม่มีผลกลับไม่ถูกทำลาย พระองค์จึงได้สละราชสมบัติเสด็จออกผนวช เป็นผู้ทรงศีลและทำอภิญญาและสมาบัติ ไม่เสื่อมจากฌาน ทั้งยังปรากฏผู้ที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอื่นๆ กือนารทะดาบส มิคาชินดาบส และแม้แต่พระนางสิวลี ก็ปฏิบัติอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงทำกนิมบริกรรมจนบรรลุมาน^{๕๓}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ พบในนิทานชาดกหลายเรื่องเช่น สังขชาดก กุณาลชาดกและมหาชนกชาดก เป็นต้น เพื่อเป็นการฝึกอบรมชีวิตจิตใจให้สูงขึ้น โดยการรักษาศีล เจริญสมาธิ ใช้ปัญญาพิจารณา ปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุถึงโลกุตระ

๓.๕ ความสันโดษ: มหาชนกชาดก มันทาตุราชชาดก

สันโดษ ปรากฏในสันตจุฎฐสูตร ว่าด้วยความสันโดษด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเกศขบิหาร ตามมีตามได้^{๕๔} ปรากฏพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่

^{๕๒} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อสิตติ. (ไทย) ๒๘/๒๕๐-๓๕๐/๑๓๔-๑๕๘ และ ขุ.ชา.อสิตติ.อ. (ไทย) ๖๒/๒/๑/๔๘๘-๕๖๔.

^{๕๓} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๐๕-๑๔๓.

^{๕๔} คุรยละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๔/๒๓๓-๒๓๔.

เป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนความสันโดษนี้ ความสันโดษย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก”^{๕๕}
และยังได้จัดให้เป็นมงคลข้อที่ ๒๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายของคำว่า "สันโดษ" ว่าหมายถึง ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตน ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ ได้แก่

“๑. ขยาลากสันโดษ ยินดีตามที่ได้”^{๕๖}, ยินดีตามที่ได้ คือตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่คิดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เคียดรื้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ไม่ริษยาเขา

๒. ขยาลปลันโดษ ยินดีตามกำลัง”^{๕๗} คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ยอมสละให้แก่ผู้อื่น ที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓. ขยาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร”^{๕๘} คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติน่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวิตรัดเกลียดตน ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองเลือกหาของปอนๆ มาใช้ หรือตนเองมีโอกาสนจะได้ลาภอย่างหนึ่ง

^{๕๕} อนุ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๑๕.

^{๕๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๓๓๓.

^{๕๗} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๓๓๓.

^{๕๘} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๓๓๓.

แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็
สละ ให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น คนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน”^{๕๙}

นอกจากนั้นยังกล่าวว่า สันโดษ ๓ นี้เป็นคำอธิบายของพระอรรคจารย์ ซึ่งมุ่งแสดงข้อ
ปฏิบัติของพระภิกษุโดยเฉพาะ คฤหัสถ์สามารถปฏิบัติได้ตามสมควร^{๖๐}

ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงความสันโดษ ในหนังสือนิทานมงคลธรรมว่า
เป็นมงคลข้อที่ ๒๔ สันโดษ คือ ความภูมิใจในผลได้ ผลสำเร็จที่ตนได้รับหลังจากทุ่มเทความรู้
ความสามารถ และพละกำลังลงไป ในทางที่ถูกตามทำนองคลองธรรม^{๖๑}

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักสันโดษ ของพระมหาชนกเมื่อทรงเห็น
ในความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ โทษของการครองราชย์สมบัติ ทรงถือสันโดษ ผนวชอยู่
ผู้เดียวในพระราชวัง โดยไม่ติดต่อกับผู้ใดอยู่ถึง ๘ เดือน ทรงยินดีพอใจที่จะถือเพศนักบวช แม้พระ
นางสวลีจะเสด็จติดตามไปอ้อนวอนให้ทรงเสด็จกลับมาครองราชย์สมบัติ พระมหาชนกก็ไม่ทรงยินดี
เมื่อทรงพบก่อนเนื้อที่สุนัขทำตกไว้ ทรงพอใจที่จะเก็บมาเสวยด้วยเห็นว่าเป็นของไม่มีเจ้าของ เมื่อ
ทรงเห็นเด็กหญิงสวมกำไล ก็ทรงตรัสแนะให้พระนางสวลีพิจารณาถ้อยคำของเด็กหญิง ว่ากำไล
นั้นเปรียบเหมือนคนที่อยู่สองคน ย่อมกระทบกระทั่งกัน ทรงยินดีที่จะอยู่คนเดียว เมื่อพบนายช่าง
ทำลูกศรก็ทรงตรัสอีกว่า“การที่ต้องหลับตาข้างหนึ่งเวลาตัดลูกศรนั้น ก็เพราะถ้าลืมตาสอง ข้างจะไม่
เห็นว่าข้างไหนคด ข้างไหนตรง เหมือนคนอยู่สองคนก็จะขัดแย้งกัน ถ้าอยู่คนเดียวก็ไม่ขัดแย้งกับ
ใคร” ที่สุดก็ทรงถอนหญ้ามางกระด่ายขึ้นมาแล้วตรัสว่า หญ้ามางกระด่ายแต่เดิมอยู่ติดกัน เมื่อถอน
แล้วไม่อาจต่อกันได้อีก เหมือนการอยู่กันของสองพระองค์ พระองค์ประสงค์จะเดินทางไปตาม
ลำพัง เพื่อแสวงหาความสงบ ไม่ประสงค์จะมีเรื่องขัดแย้งกระทบกระทั่ง หรือความไม่สงบอันเกิด
จากการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอีกต่อไป^{๖๒} แสดงให้เห็นถึงความสันโดษของพระมหาชนก

ในนิทานชาดกเรื่องมันธาคูราชชาดก ปรากฏความไม่สันโดษ ของพระเจ้ามันธาคู ที่แม้
ได้เสวยราชสมบัติในมนุษย์ทั้งหมดและได้ครองเทวโลก แต่ต้องพลัดตกลงมาเพราะกามวิตก พระ-
เจ้ามันธาคูทรงประกอบด้วยรัตนะ ๗ และอิทธิฤทธิ์ ๔ ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่

^{๕๙} คุรายละเอียดยใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๖๐} คุรายละเอียดยใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๖๑} คุรายละเอียดยใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, หน้า ๒๕๘.

^{๖๒} คุรายละเอียดยใน พ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๐๖-๑๕๔.

พันปี ทรงสามารถเสด็จไปยังเทวโลก ได้เสวยทิพย์สมบัติอยู่ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา แต่พระองค์ก็ยังไม่สามารถทำค้นหาให้เต็มต่อพระราชประสงค์ได้ จึงทรงเสด็จไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะเทวราชได้แบ่งเทวราชสมบัติกึ่งหนึ่งถวายให้ครองราชสมบัติในภพดาวดึงส์ครึ่งหนึ่ง ผ่านไปสามโกฏิหกหมื่นปี ท้าวสักกะก็จุติไปถึง ๓๖ พระองค์แล้ว พระเจ้ามนธาตุยังคงครองราชสมบัติในเทวโลก พระองค์ก็ยังไม่อื้มต่อกำหนดหา จึงทรงดำริจะครอบครองราชสมบัติในเทวโลกคนเดียว โดยคิดจะฆ่าท้าวสักกะเสียแต่ไม่อาจทำได้ ความอยากทำให้อายุสังขารของท้าวเธอเสื่อมลง จึงตกจากเทวโลกมาสวรรคตในโลกมนุษย์^{๖๓}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักสันโดษ พบในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก และความไม่สันโดษในนิทานชาดกเรื่องมณฑาชาดก จะพบความแตกต่างกันว่า เมื่อใดบุคคลมีความสันโดษแม้ราชสมบัติใดๆ ก็ไม่ปรารถนา แต่เมื่อใดที่ขาดความสันโดษ แม้สมบัติในเทวโลกสักเท่าใดก็ไม่อาจทำให้ความอยากหรือค้นหาเต็มได้ ต้องพบกับหายนะคือความเสื่อมสิ้นไปในที่สุด

๓.๖ หลักมรवासธรรม ๔: กุลาวกชาดก วานรินทชาดก...

หลักมรवासธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน^{๖๔} ปรากรกพุทธภาษิตในอาพวกสูตรว่า “บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธามีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม ธิติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก”^{๖๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่

“๑. สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

๒. ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไข ขอบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

๓. จันติ คือ ความอดทน ตั้งใจทำหน้าที่ด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว ไม่ท้อถอย

๔. จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส ความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะให้การร่วมมือ ช่วยเหลือ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว”^{๖๖}

^{๖๓} คุรายละเอียดใน พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕-๖๐.

^{๖๔} คุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๖๕} คุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔ และ พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๕๔๕.

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓.

ในนิทานชาดกเรื่องกลาวกชาดก ปรากฏหลักมรณาวาธรรม ๔ ของมมมานพเป็นผู้ที่มีการครองเรือนอย่างเหมาะสม เขาได้บำเพ็ญวัตรบท ๗ คือ การบำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การทำความอ่อนน้อมถ่อมตนแก่คนผู้เป็นใหญ่ในตระกูล ๑ การกล่าววาจาสัตย์ ๑ วาจาไม่หยาบ ๑ วาจาไม่ส่อเสียด ๑ และไม่ตระหนี่ ๑ ตลอดชีวิต เขาเป็นตัวอย่างที่ดีจนมีเพื่อนๆ ที่เอาเป็นแบบอย่างและได้ร่วมกันสร้างกุศล สร้างสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน รู้จักเสียสละความสุขส่วนตัว มีความอดทนตั้งใจ จริงจังในการทำงานนั้น ดังปรากฏสิ่งที่พวกเขาทำ เช่น ศาลา ถนนหนทาง สะพาน สระน้ำ อุทยาน การปลูกต้นไม้ เป็นต้นซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมทั่วไป ใครผ่านไปมาก็ได้รับความสะดวกสบายจากสิ่งทีพวกเขาทำด้วยกำลังกายและความตั้งใจจริง ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งโดยส่วนตนและส่วนรวม เป็นประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมมมานพสิ้นชีวิตไป ก็ไปบังเกิดเป็นท้าวสักกะในสวรรค์พร้อมทั้งเพื่อนๆ ๓๒ คนและแม้แต่ภรรยาทั้ง ๓ ก็ได้ไปสู่สวรรค์เช่นกัน^{๖๗}

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักสัจจะในนิทานชาดกเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องนพปานชาดก สุปารกชาดก มหาชนกชาดก วานรินทชาดกหรือกุมภิลชาดก เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่า สัจจะ หมายถึง ความจริง คำนี้เมื่ออยู่ร่วมหรือผสมกับคำอื่นทำให้มีความหมายมีลักษณะเป็นอย่างอื่น เช่น คำว่า วาจาสัจ สัจธรรม อริยสัจ สัจจารมมี สัจจกิริยา สัจจอธิฐาน เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า “**สัจจกิริยา**” แปลว่า การกระทำสัจจะ หมายถึง การอ้างพลังสัจจะหรือการอ้างเอาความจริงเป็นพลังบันดาล คือยกเอาคุณธรรมที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญมาหรือมีอยู่ตามความจริง หรือแม้แต่สภาพของตนเองที่เป็นอยู่จริงในเวลา นั้น มาอ้างเป็นพลังอำนาจ สำหรับขจัดปัดเป่าอันตรายที่ได้ประสบ เมื่อหมดทางแก้ไขอย่างอื่น ไม่ใช่การขอร้อง การวิงวอน การบนบาน การสาปแช่ง การสบถสาบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจลลบันดาลภายนอก แต่กลับเป็นการเสริมย้ำความมั่นใจในคุณธรรม และความเพียรพยายามของตน และทำให้มีกำลังใจเข้มแข็งเพิ่มขึ้น สัจจกิริยาพบได้บ่อยในชาดก เช่น ทำให้ดันอ้อกลวง เพื่อช่วยฝูงลิงให้ดื่มน้ำได้โดยปลอดภัย ให้เรือพ้นจากทะเลร้าย ให้พ้นจากการจองจำเพราะถูกใส่ความ ให้พ้นจากการถูกลงโทษให้ช้างเหยียบในกรณีถูกใส่ความว่าเป็นโจร^{๖๘}

^{๖๗} คุรายละเอียดใน พ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑๐๐๕-๑๐๔.

^{๖๘} คุรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๘๑-๒๘๒.

กรณีทำให้ตื่นอีกลง ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องนพปนาชค เมื่อพวกวานรทั้งหลาย จะกินน้ำในสระที่มีผีเสื้อน้ำคอยดักกินสัตว์ทุกตัวที่ลงไป พญาวานรโพธิสัตว์จึงว่า จะไม่ยอมกิน และจะไม่ลงไปสระด้วย แล้วให้วานรทั้งแปดหมื่น ถืบท่อนไม้ก้อนละท่อน คั้นน้ำในสระ โบกขรณี เหมือนคั้นน้ำด้วยกำนับว พญาวานรกล่าวแล้ว จึงให้น้ำท่อนไม้มาท่อนหนึ่ง ระลึกลง บารมีทั้งหลาย แล้วกระทำ “สังจิกิริยา” เอาปากเป่า ไม้ท่อนได้เป็นโพรงตลอด ไม่เหลือปล้องอะไร ว่างภายใน แล้วนำท่อนไม้ท่อนอื่นมาเป่าให้เป็นเช่นนี้ แล้วอธิษฐานต่ออีกว่า ไม้ท่อนแม่ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีนี้ จงเป็นรูตลอด จากการอธิษฐาน ตั้งแต่นั้นมา ไม้ท่อนที่เกิดรอบสระโบกขรณี ทุกต้นก็เกิดเป็นรูเดียวตลอด เหล่าวานรทั้งหมดก็ได้ดื่มน้ำอยู่ที่ฝั่ง โดยไม่ต้องลงไปสระ รอดพ้นจากการถูกผีเสื้อน้ำจับกิน^{๖๙}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบว่า ในหนังสือคู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี กล่าวถึงสังจะใน **อธิษฐานธรรม** คือ ธรรมที่ต้องพยายามให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่ภายในใจ มี ๔ อย่างคือ

๑. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และโทษ
๒. สังจะ ความจริงใจ คือ ทำจริง ได้จริง สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี
๓. จาคะ การเสียสละ สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ
๔. อุปสมะ สงบใจ จากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ^{๗๐}

กรณีทำให้เรือพ้นจากทะเลร้าย ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก เมื่อเรือได้แล่นผิดทางไปพบทะเลลักษณะต่างๆ ทั้ง ๖ ทะเล จนถึงทะเลชื่อพลวามุขี มีน้ำเดือดพล่านพุ่งขึ้น มีคลื่นซัดรุนแรงมาก มีเสียงน่ากลัวมาก น่าสยดสยอง ฟังคล้ายเสียงของอมนุษย์ เรือลำใดมาถึงท้องทะเลนี้ก็จะจมหรือแตก ทุกคนพากันกลัวตาย ท่านสุปปรกจึงทำสังจิกิริยา โดยกล่าวว่า “ตั้งแต่ข้าพเจ้าระลึกลงตนได้ ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสา ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกลัวแก่สิ่งเบียดเบียนสัตว์แม้สักตัวเดียวเลย ด้วยสังจิวาจา นี้ ขอเรือจงกลับได้โดยสวัสดิ”^{๗๑} เมื่อทำสังจิกิริยาแล้ว ก็รดน้ำลงที่แอกเรือ เรือที่แล่นผิดทางมาตลอด ๔ เดือน ก็กลับถึงท่าภูฏักณะ ในวันนั้นด้วยอานุภาพแห่งสังจะ แล้วเรือยังแล่นเลยไปบนบกได้อีกประมาณ ๘ อุสกะ^{๗๒}

^{๖๙} คุราชละเอียดยใน พ.ช.เอกก. (ไทย) ๒๗/๒๐/๘-๘. และ พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๖๐-๒๖๔.

^{๗๐} สำนักเรียนวัดประยุรวงศาสดา, **คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรกระรัต, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐ และคุราชละเอียดยใน พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.๘), **อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๘-๘๓.

^{๗๑} คุราชละเอียดยใน พ.ช.เอกกาทส. (ไทย) ๒๗/๑๒๐/๓๗๓ และ พ.ช.เอกกาทส.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๕๗.

^{๗๒} คุราชละเอียดยใน พ.ช.เอกกาทส.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๕๘.

จากเนื้อหาของชาดกเรื่องนี้ ได้พบความหมายของ “สัจจะ” ๒ ประการ คือ สัจจะวาจา และสัจจกิริยา

สัจจะวาจา หมายถึง การบอกความจริงหรือการยืนยันถึงความจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๗๓}

สัจจกิริยา หมายถึง การอ้างความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสักขีพยาน^{๗๔}

นอกจากนั้น นิทานชาดกเรื่องนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ที่มีมรรชาธรรม ๔ ของ ท่านสุปปารกะอย่างครบถ้วน ทั้งสัจจะ ทำจริงพูดจริงตามที่กล่าวมาแล้ว ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ เมื่อรู้ว่าตนตบอดแล้วก็ไปทำงานกับหลวง โดยการปรับตัว ฝึกใช้วิธีการอุปถัมภ์ของจรรยาของสิ่งใดดีหรือไม่ มีขันติ คือ ความอดทน แม้ตบอดก็ยังไปทำงานได้ ทั้งรับราชการและยังสามารถกลับไปเป็นต้นหนเรือ เมื่อเจอทะเลต่างๆ ก็ไม่หวั่นไหว ท้อถอยจนพาทุกคนกลับมาถึงบ้านได้โดยปลอดภัย พร้อมกับทรัพย์สมบัติที่ได้จากท้องทะเล และได้แบ่งปันทรัพย์สมบัตินั้นให้แก่ทุกๆ คน โดยไม่หวงแหน นับได้ว่าเป็นจาละการเสียสละ ผลประโยชน์-สุขส่วนตน ตั้งแต่ที่ได้นำทุกคนออกสู่ทะเลทั้งที่ตนตบอด แต่เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ท่านจึงได้ยอม ทั้งยังได้ให้ความรู้ คำแนะนำสั่งสอน ไม่ให้ทุกคนเกิดความโลภเมื่อเจอสมบัติต่างๆ กลางทะเล ให้นำมาแบ่งพอประมาณ ให้รู้จักเพียงพอ

กรณีทำให้พ้นจากการจองจำเพราะถูกไล่ความ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก เมื่อเจ้าอริราชชนก ได้ครองราชย์แทนพระราชบิดา เจ้าโปลชนกทรงเป็นอุปราช มีอำมาตย์คนหนึ่งทูลยุยงพระเจ้าอริราชชนกว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จะปลงพระชนม์พระราช พระอริราชชนก ราชทรงสดับคำบอปปๆ จึงทรงเชื่อตาม สั่งให้จองจำพระโปลชนกมหาอุปราช พระโปลชนกทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้าคิดก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่องจองจำจงอย่าหลุดจากมือและเท้า แม้ประตูก็จงอย่าเปิด ถ้ามิได้ก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่องจองจำจงหลุดจากมือและเท้า แม้ประตูก็จงเปิด เครื่องจองจำได้หักเป็นท่อนๆ ประตูก็เปิดออกในทันใด พระโปลชนกสามารถเสด็จออกจากที่คุมขังได้ หลบหนีออกไปยังปัจฉิมคามแห่งหนึ่ง ต่อมาได้รวบรวมไพร่พลจนมีกำลังมากพอ ได้ยกทัพกลับไปทำสงครามกับพระเจ้าอริราชชนก แล้วยึดเมืองมิลิตาได้^{๗๕}

กรณีทำให้พ้นจากการถูกลงโทษให้ชังเหยียบ ในกรณีถูกไล่ความว่าเป็นโจร ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก เมื่อมจมาณพและเพื่อนๆ ทั้ง ๓๒ คน ถูกนายบ้านไล่ความต่อพระราช

^{๗๓} บุญ นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๕ ตอนการบำเพ็ญสัจจะบารมี), (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๗๕} คุรยละเอียดใน พ.ช.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๘๔-๘๕.

ว่าเป็นโจร เนื่องจากการที่เขาได้ชักชวนทุกคนให้รักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ดื่มสุรา เป็นต้น ทำให้นายบ้าน เสียผลประโยชน์ เช่นจากค่าสุรา พระราชาจึงให้ไปนามมมานพและเพื่อนๆ มาจองจำโดยไม่ได้ไต่สวน แล้วสั่งให้ช่างเหยียบ มมมานพได้บอกเพื่อนๆ ว่าให้ระลึกรั้งศีล เจริญเมตตาแก่ทุกคน ทั้งผู้กระทำการต่อเสียด พระราชา ช้าง และร่างกายของตน ช้างก็ไม่เหยียบ ส่งเสียงร้องลั่นแล้วหนีไป พระราชาจึงคิดว่ามีมนต์อะไร หรือไม่ มมมานพกราบทูลว่า มนต์คือการรักษาศีล ๕ เจริญเมตตา ให้ทาน ทำถนนหนทาง ขุดสระโบกขรณี สร้างศาลา เป็นเครื่องป้องกัน เป็นความเจริญ ของพวกตน^{๗๖}

สัจจะปรากฏในสโมธานกถา สรุปการบำเพ็ญบารมี ๓๐ กล่าวว่า “ในภพที่เราเป็น สุปราบัตตผู้เป็นนักปราชญ์ ยังเรือให้ข้ามสมุทรจนถึงฝั่งด้วยสัจจะและเป็นวามรข้ามกระแสน้ำมนต์ได้ด้วยสัจจะ”^{๗๗} แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจะอุปบารมีด้วยการทำสังกิริยา

ในนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดกและเรื่องกุมภิลชาดก พญาวานรโพธิสัตว์ได้อาตัวรอดจากจระเข้ ที่ต้องการหัวใจลงไปให้แก่ภรรยาที่กำลังแพ้ท้อง ด้วยปัญญาและสัจจะวาจา จนแม้แต่จระเข้เอง ก็ยังต้องกล่าวสรรเสริญพญาวานรว่า “พญาวานร ผู้ใดมีธรรม ๔ ประการนี้ คือ (๑) สัจจะ (๒) ธรรมะ (๓) ธิริ (๔) จาคะ เช่นกับท่าน ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นได้”^{๗๘} ในกปิลราชจริยา ว่าด้วยจริยาของพญาวานร^{๗๙} กล่าวว่า ในกาลที่เป็นพญาวานร อยู่ ณ ชอกฏเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ถูกจระเข้ขวางทางไปไหนไม่ได้ ไม่สามารถกระโดดกลับไปฝั่งตรงข้ามได้ เมื่อจระเข้พูดว่า “มาเถิด” พญาวานรก็พูดกับจระเข้ขึ้นว่า “แม่เรากำลังจะไป” แล้วกระโดดลงเหยียบศีรษะจระเข้ขึ้น แล้วไปยืนอยู่ที่ฝั่งโน้น พญาวานรได้ทำตามคำของจระเข้ที่กล่าวหลอกลวงนั้น นี่เป็นสัจจะบารมีของพญาวานร

อย่างไรก็ตาม มีคำอธิบายเพิ่มเติมของคุณธรรม ๔ ประการ ที่ปรากฏนั้น ขอกกล่าวถึงเฉพาะ สัจจะ พญาวานรได้กล่าวคำสัตย์ เมื่อพูดว่าจะไปสู่สำนักจระเข้ก็ไปจริง มิได้กล่าวมุสาวาท เรียกได้ว่า พญาวานรเป็นผู้มีวาจาสัตย์^{๘๐}

^{๗๖} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๐๘-๓๐๙.

^{๗๗} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/ไม่ปรากฏข้อ/๗๖๖.

^{๗๘} พุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๔๗/๑๐๔ และ พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๕๗/๒๔.

^{๗๙} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๖๗-๗๐/๗๖๖-๗๖๗.

^{๘๐} คุรยละเอียดใน ชาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เรื่อง นิบาตชาดก เล่ม ๑, หน้า ๑๘๗.

ดร.บุญ นิลเกษ ได้กล่าวถึง คุณค่าแห่งสัจจะ^{๑๑} ว่าสัจจะเป็นสิ่งที่ให้คุณค่าแก่ชีวิตของผู้ที่ประพฤติ เป็นสิ่งอมตะแม้จะกล่าวกี่ครั้งๆ ก็ยังเป็นอยู่เช่นเดิม เพราะเป็นความจริงตามนั้น และผู้ที่มีสัจจะเป็นธรรมประจำใจแล้ว ย่อมได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อื่น และสามารถช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกตามที่ได้ยกมา พระพุทธศาสนาได้เน้นหนักให้เห็นคุณค่าของสัจจะ นับได้ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิต ไม่ว่าโดยส่วนตัวหรือสังคมส่วนรวม

สรุปว่าในหลักธรรมฆราวาสธรรม ๔ ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการครองเรือน ได้แก่สัจจะ ทัมะ จันติ จาคะ พบในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น เรื่องกุลาวกชาดก สุปปรกชาดกและวานรินทชาดก เป็นต้น จะเห็นได้ว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ นี้มีความจำเป็นและสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นสามารถรอดพ้นจากอันตราย ประสบกับความสุขและความสำเร็จในชีวิต

๓.๗ หลักพรหมวิหารธรรม: กุลาวกชาดก กากชาดก สุกรชาดก...

พรหมวิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม)^{๑๒}

พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า ดำเนินชีวิตหมั่นจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ^{๑๓} ประกอบด้วย

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ทุกชีวิต

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของผู้อื่น

มุทิตา คือ พลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้า ความเจริญรุ่งเรือง พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนเสมอ

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริง วางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง ไม่หวั่นไหว เทียงตรง ไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชัง มองเห็นการที่บุคคลจะได้ผลดีหรือชั่ว สมควร

^{๑๑} บุญ นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๕ ตอนการบำเพ็ญสัจจบาร์มี), หน้า ๕๐.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

แก่เหตุที่ประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม^{๘๔}

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าผู้มีพรหมวิหารธรรม จะช่วยเหลือผู้อื่นทั้งมนุษย์และสัตว์ด้วยความเมตตากรุณา และยังประกอบด้วยอุเบกขา บางทีก็แปลพรหมวิหารว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมที่ทำให้เป็นพรหม พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อัปมัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่มีจำกัดขอบเขต^{๘๕}

ประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ปรากฏในคัมภีร์พระสูตรต้นฉบับว่า เมตตาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดพยาบาท กรุณาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดวิหิงสา มุทิตาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดอริอุเบกขาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดราคะ^{๘๖} และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ในปริเฉทที่ ๕ พรหมวิหารนิเทศว่า มีประโยชน์คือ ความสุขอันเกิดจากปัญญาที่เห็นแจ้งชัดอันเป็นภายในและสมบัติที่บุคคลพึงได้ในภพที่ไปบังเกิด แล้วยังมีประโยชน์ในแต่ละส่วนทั้ง ๔ ส่วนของพรหมวิหาร คือ เมตตา ทำให้ปราบพยาบาทได้ กรุณาทำให้ปราบวิหิงสา (การเบียดเบียน) ได้ มุทิตา ทำให้ปราบอริ (การไม่ยินดีด้วย) ได้ อุเบกขาทำให้ปราบราคะ (ความกำหนัด) ได้^{๘๗}

อานิสงส์ของพรหมวิหารธรรม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า อานิสงส์ของกรุณา^{๘๘} อานิสงส์มุทิตา^{๘๙} และอานิสงส์อุเบกขาเป็นเช่นเดียวกับอานิสงส์ของเมตตาทุกประการ^{๙๐} คือ

มีอานิสงส์ ๑๑ ประการ ได้แก่ ๑. หลับเป็นสุข ๒. ตื่นเป็นสุข ๓. ไม่ฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖. เทวดาทั้งหลายรักษา ๗. ไฟ ยาพิษ

^{๘๔} พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **คู่มือมนุษย์และธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิชัณนัฏส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐.

^{๘๕} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๖/๓๒๕.

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ไทเป (ไต้หวัน): The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖๕.

^{๘๘} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๐.

^{๘๙} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๘.

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๖.

หรือศัตรู กล้ากราบไม่ได้ ๘. จิตตั้งมั่นได้เร็ว ๙. สีน้าสดใส ๑๐. ไม่หลงลืมสติตาย ๑๑. เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๙๑}

ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ปราภฏลักพรหมวิหารธรรมของมมมานพ เมื่อมมมานพพร้อมเพื่อนๆ ทั้ง ๓๒ คนได้ถูกนายบ้านไล่ความว่าเป็นโจร พระราชารับสั่งให้นำช้างมาเหยียบ มมมานพได้สั่งสอนเพื่อนๆ ว่าให้ระลึกถึงศีล เจริญเมตตาภาวนาในพระพระราช เจริญเมตตาในคนผู้กระทำการต่อเสียด เจริญเมตตาในช้าง และในร่างกายของตน ทุกคนได้กระทำความดีจะใสช้างเท่าใดช้างก็ไม่เข้าใกล้ไม่เหยียบ ส่งเสียงร้องแล้วหนีไป แม่นำช้างเชือกอื่นมาอีกก็เป็นเช่นเดียวกัน เมื่อพระราชอยากทราบว่ามิมีนตอะไรดี มมมานพจึงกราบทูลว่า มนต์คือการรักษาศีล ๕ การเจริญเมตตาให้ทาน สร้างสาธารณประโยชน์ พระราชจึงพระราชทานอิสระและทรัพย์ให้^{๙๒}

นอกจากนั้น เรื่องนี้ยังปรากฏในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก” ว่า

“กรณีเรื่องมมมานพ เป็นประวัติของท้าวสักกะก่อนที่จะไปบังเกิดบนสวรรค์ ท่านได้พาสหาย ๓๒ คนสร้างถนน นายบ้านไม่พอใจจึงใส่ร้ายว่าเป็นกลุ่มโจร พระราชจึงรับสั่งให้จับกุมตัวมาให้ประหารชีวิตโดยวิธีให้ช้างเหยียบ มมมานพจึงให้อาวตแก่สหายทั้ง ๓๒ คนนั้นโดยให้ยัดมันอยู่ในเมตตาธรรม อย่าแสดงความโกรธต่อใครๆ ทั้งในพระราช ช้างและตนเอง ด้วยอานุภาพเมตตา แม่นายความจะพยายามใสช้างเข้าไปให้เหยียบ ช้างก็ไม่ยอมเดินเข้าไป ถึงจะเอาเสื่อมาวางปิดทับบนตัวคนพวกนั้น ช้างก็ไม่ยอมเดินเข้าไปแต่กลับวิ่งหนีไป”^{๙๓}

ในนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก ปราภฏความมีเมตตา กรุณาของพระมหีสาสกุมาร เมื่อยักษ์ได้นำพระอนุชาทั้งสองคนมาคืนให้แล้ว ได้ตรัสสอนยักษ์นั้นด้วยความเมตตากรุณาว่า เกิดเป็นยักษ์กินเนื้อและเลือดของคนอื่นเป็นอาหารก็เพราะบาปกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน แล้วยังกระทำความบาปนั้นอีก จะทำให้นรกได้ จงเลิกทำบาปแล้วบำเพ็ญกุศล เมื่อกลับเมืองพาราณสีจึงพากย์ไปด้วยประทานตำแหน่งอุปราชแก่พระจันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร ให้ทำที่อยู่ที่

^{๙๑} ดูรายละเอียดใน อจ.เอกาทศก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๐-๔๖๑ และ พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๕๐๘-๕๐๙.

^{๙๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑๐๘-๓๐๙.

^{๙๓} พระมหาพิทักษ์ สุขเมธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒ อ้างใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๒, หน้า ๑๔๕.

อันน่ารื่นรมย์ให้แก่ยักษ์ ท่านบำรุงให้ได้รับพลีสักการะได้บูชาอันเลิศ ดอกไม้อันเลิศ ของหอมอันเลิศ ผลไม้อันเลิศ และ ภัตอันเลิศ^{๙๔} ด้วยพระเมตตาของพระมหิศาสกุมาร

ในนิทานชาดกเรื่องปัทมทกชาดก ปรากฏความมีเมตตาของพญาครุฑ เมื่อจับพญานาค ปัทมทกนาคราชได้แล้ว พญานาคได้อ้อนวอนร้องขอชีวิตต่อพญาครุฑ พญาครุฑมีเมตตาได้กล่าวสอนว่าไม่ควรบอกความลับแก่ผู้อื่น ให้คิดเสียตัวเอง ไม่ควรคิดเสียชื่อเสียงที่หลอกลวงความลับของตนได้ แล้วก็ปล่อยพญานาคไปโดยไม่ทำอันตรายใดๆ^{๙๕}

ในนิทานชาดกเรื่องลวกกิกชาดก ปรากฏความเมตตาของพญาช้างโพธิสัตว์ เมื่อถูกนางนกไ้ร้องขอชีวิตของลูกๆ นางขอไม่ให้พญาช้างเดินมาทางที่รังของนางอยู่ พญาช้างได้ยอมตามที่นางขอ และได้ยื่นคร่อมรังนกไว้ด้วย เพื่อกันไม่ให้ช้างบริวารเดินผ่านมาเหยียบเอา แล้วกล่าวเตือนนางนกไ้ว่ายังมีช้างคู่ร้ายอีกเชือกหนึ่งต้องอ้อนวอนเขาเอง^{๙๖}

ในนิทานชาดกเรื่องสมุททวณิชาดก เมื่อเทวดาจะบันดาลให้น้ำท่วมเกาะ ปรากฏความเมตตาของเทพบุตรองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ทรงธรรม มีใจเมตตาสงสาร พวกคนทั้งหลาย ไม่อยากเห็นความพินาศของพวกเรา จึงมาขึ้นอยู่บนอากาศทางทิศเหนือ บอกช่างไม้ว่า ฟุ้งเทวดาพากันโกรธแล้วอย่าอยู่ ณ ที่นี้เลย อีกครั้งเตือน พวกเทวดาจักให้น้ำทะเลท่วมเกาะ ฆ่าพวกท่านเสียทั้งหมด จงพากันออกจากเกาะนี้หนีไปเสีย แล้วเตือนอีกว่าในวันพระจันทร์เพ็ญ ทะเลจักมีคลื่นจัด จะท่วมเกาะใหญ่นี้ให้จมลง คลื่นทะเลอย่าฆ่าท่านทั้งหลายเสียเลย ให้พากันไปหาที่พึ่งอาศัยที่อื่นเถิด^{๙๗} ช่างไม้พวกที่เชื่อจึงได้เตรียมเรือไว้ทำให้รอดพ้นความตายได้ เพราะความเมตตากรุณาของเทพบุตรองค์นี้ ที่มาช่วยเตือนภัย

ในนิทานชาดกเรื่องกากชาดก ปรากฏความมีเมตตากรุณาของเทวดาประจำสมุทร ที่เห็นพวกกาพากันช่วยกันวิดน้ำทะเล จนเหน็ดเหนื่อยแทบตาย ถึงจะวิดจนตายก็ไม่มีทางสำเร็จได้ ถ้าไม่ช่วยพวกมันปล่อยให้ทำต่อไปคงตายเปล่า เทวดาประจำสมุทรจึงสำแดงรูปให้น้ำสะฟิงก์แล้ว เพื่อได้ฝูงกาพวกนี้ให้หนีไป^{๙๘}

^{๙๔} คุราชละเอียดใน พ.ช.า.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๒๐๑.

^{๙๕} คุราชละเอียดใน พ.ช.า.ศีลิต.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๒๖-๔๓๑.

^{๙๖} คุราชละเอียดใน พ.ช.า.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕๕-๕๕๕.

^{๙๗} คุราชละเอียดใน พ.ช.า.ทวาทสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๑๒๕-๑๓๐.

^{๙๘} คุราชละเอียดใน พ.ช.า.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๔๓๕.

ในนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก ปรากฏความมีเมตตากรุณาของมโหสถบัณฑิต ที่มีต่ออาจารย์ทั้ง ๔ แม้ว่าจะถูกอาจารย์ทั้ง ๔ ใส่ความว่าคิดกบฏต่อพระเจ้าวิเทหะ เมื่อได้รู้ความลับที่สำคัญของอาจารย์ทั้ง ๔ และทูลแจ้งต่อพระเจ้าวิเทหะ แล้วทรงให้เนรเทศและประหารชีวิตอาจารย์ ทั้ง ๔ แต่มโหสถก็มีเมตตาทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ และขอให้ทรงยกย่องอยู่ในตำแหน่งเดิม ด้วยความมีเมตตาของมโหสถนี้ นักปราชญ์ทั้ง ๔ ก็หมดพยศ ไม่คิดร้ายต่อมโหสถอีกเลย^{๙๙}

ในนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก ปรากฏการมีอุเบกขาของพญาราชสีห์ ที่สามารถวางใจเฉยได้เมื่อถูกสุกรซึ่งเป็นสัตว์ต่ำชั้นกว่าตนทำสู้อยู่ โดยใช้ถ้อยคำทั้งยั่วทั้งหมิ่นประมาทตนว่ากลัว ไม่กล้าสู้ว่า “นี่สหายเรากี่มี ๔ เท้า ถึงท่านก็มี ๔ เท้า จึงกลับมาท่อนสหาย ท่านกลัวหรือ จึงได้หนีไป”^{๑๐๐} และเมื่อถึงวันนัดสู้สุกรได้ทำอุบายไปคลุกตัวให้เหม็นเน่าด้วยคูล พญาราชสีห์ก็ไม่คิดจะทำอะไรมันเพราะรังเกียจความสกปรกเหม็นเน่าของมัน กล่าวว่า ถ้าสุกรต้องการจะสู้รบกับตน ตนขอยกชัยชนะให้สุกร ราชสีห์กล่าวยอมแพ้แล้วกลับไป^{๑๐๑} สุกรลำพองใจว่าตนชนะแต่สุกรตัวอื่นพากันหวาดกลัวว่าสักวันจะต้องถูกพญาราชสีห์จับกินแน่นอน จึงพากันรีบหนีไป

ในหนังสือวรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี ได้กล่าวถึงการมีอุเบกขาของพญาราชสีห์ เมื่อมีหมูवादศีตวันหนึ่ง ไปทำรบกับพญาราชสีห์ ครั้นถึงวันนัด หมูตัวนั้นก็ไปเกลือกตัวกับสิ่งโสโครกจนเหม็นไปทั้งตัว พญาราชสีห์วางเฉย ไม่ยอมลดตัวไปต่อสู้กับหมูซึ่งเป็นสัตว์ชั้นต่ำ หมูจึงแพ้ภัยตัวเอง^{๑๐๒}

สรุปว่าหลักพรหมวิหารธรรม ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พบในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ฦกติกชาดก และสุกรชาดก เป็นต้น จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าผู้ที่มีพรหมวิหารธรรมย่อมได้รับอานิสงส์ ๑๑ ประการ อาทิอยู่อย่างเป็นสุข เป็นที่รักของมนุษย์และอมมนุษย์เทวดา รักษา เป็นต้น และพรหมวิหารธรรมสามารถช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายได้

๓.๘ สังคหัตถ์ ๔: กุลาวกชาดก ฦกติกชาดก...

สังคหัตถ์ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔^{๑๐๓} ปรากฏในสังคหสูตรว่า

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒๕๖-๕๒๑.

^{๑๐๐} พุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๕/๖๓.

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๘.

^{๑๐๒} ดูรายละเอียดใน พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาสน์, ๒๕๒๘), หน้า ๔๓.

^{๑๐๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

“สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการ คือ (๑) ทาน (การให้) (๒) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) (๓) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) (๔) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกและสมานัตตตาในธรรมนั้นๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้จะช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พืงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พืงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความ เป็นใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ”^{๑๐๔}

นอกจากนั้น ยังปรากฏในลักขณสูตรว่า “ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิด เป็นมนุษย์สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ (๑) ทาน (การให้) (๒) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) (๓) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) (๔) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)”^{๑๐๕}

สังคหวัตถุ ๔^{๑๐๖} หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานมนุษย์ไว้ในความสามัคคี^{๑๐๗} แปลว่า หลักการสงเคราะห์ หมายถึงหลักสังคัมสงเคราะห์^{๑๐๘} ประกอบด้วย

“๑. ทาน หมายถึงการให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยะวาจา หรือเปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาอ่อนหวาน สุภาพ ไพเราะ น่าฟัง มีประโยชน์ มีเหตุผล คำพูดที่รักษาน้ำใจ สมานไมตรีกัน ก่อให้เกิดความสามัคคี ความรักใคร่นับถือกัน เห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจกัน

๓. อตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือชวนช่วยช่วยเหลือการงาน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนการปรับปรุงแก้ไขส่งเสริมสนับสนุนในด้านจริยา

๔. สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ คือ การทำตน วางตัวเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอแก่ทุกคน ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข

^{๑๐๔} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑ และ สังคหวัตถุสูตร อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๖/๓๓๓.

^{๑๐๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๓๐-๑๓๑.

^{๑๐๖} ดูรายละเอียดใน พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.๘), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, หน้า ๒๕๖-๒๕๘.

^{๑๐๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓.

^{๑๐๘} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๕.

ตลอดจนวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตาม
ทำนองครองธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๑๐๙}

ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ปราภูลัทธิกรรมสังหวัตถุ ๔ ของมจจมาณพ เป็นผู้ที่มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้อื่นและทำสิ่งที่เป็นสาธารณะอยู่เสมอ เช่น วันหนึ่งเอาเท้ากวาดฝุ่นเพื่อให้บริเวณนั้นน่ารื่นรมย์แก่คนทั้งปวง ต่อมาได้สร้างปะรำขึ้น แล้วรื้อออกสร้างเป็นศาลา ปูอาสนะแผ่นกระดานในศาลานั้นแล้ว ตั้งคุ่มน้ำดื่มไว้ เพื่อให้คนที่เดินทางสัญจรไปมาได้แวะพักและมีความสุขสบาย พร้อมทั้งยังได้ชักชวนเพื่อนๆ อีก ๓๒ คนให้ทำสะพานข้ามแม่น้ำ ขุดสระโบกขรณี ทั้งยังบำเพ็ญวัตรบท ๗ คือ การบำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การกระทำความอ่อนน้อมถ่อมตนแก่คนผู้เป็นใหญ่ในตระกูล ๑ การกล่าววาจาสัตย์ ๑ วาจาไม่หยาบ ๑ วาจาไม่ส่อเสียด ๑ และไม่ตระหนี่ ๑ ตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิต ก็ไปบังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์ พร้อมกับสหยาทั้งหลายก็บังเกิดในภพดาวดึงส์นั้นด้วยเช่นกัน^{๑๑๐}

ในนิทานชาดกเรื่องสุวรรณกัถกกุฏชาดก ปราภูลัทธิกรรมสังหวัตถุ ๔ ของนางข้างพัง ที่ประพาศติดต่อกับสามีด้วยการช่วยเหลือ มีน้ำใจไม่ทอดทิ้งสามีในยามลำบากมีภัยอันตรายอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้ใช้วาจาอ่อนหวานไพเราะ น่าฟังปลอบใจให้กำลังใจสามี และใช้ถ้อยคำที่นุ่มนวลสุภาพมีเหตุผลชวนฟังอ่อนหวานปฐทองขอให้ปล่อยสามีตน จนพญาปูฟังจนเพลิน ได้ปล่อยข้างสามีให้หลุดจากก้ามได้^{๑๑๑} นับว่าได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสามีด้วยคำพูดที่ถูกต้องของผู้ฟัง

ในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก ปราภูลัทธิกรรมสังหวัตถุ ๔ ของพญาราชสีห์ เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ช่วยชีวิตให้พ้นจากหล่มขึ้นมาได้ ก็ไปจับสัตว์มาแล้วเสียดสละแบ่งปันให้แก่สุนัขจิ้งจอก ทั้งยังได้อุปการะเลี้ยงดูทั้งครอบครัว พญาราชสีห์เป็นผู้รักษาคำพูด ทั้งใช้วาจาไพเราะ มีเหตุผล พูดประสานประโยชน์ เมื่อนางราชสีห์ระแวงครอบครัวสุนัขจิ้งจอก ก็ได้พูดชี้แจงทำให้เกิดความสามัคคีรักใคร่กันทั้งสองครอบครัว^{๑๑๒} อีกทั้งยังเป็นผู้ที่วางตนเหมาะสม ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย จนอยู่ร่วมกันมาได้ถึง ๗ ชั่วโมง

ในเรื่องนี้ นางพิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์ ได้วิจัยว่า ราชสีห์เป็นผู้นำที่มีสังกหวัตถุอย่างแท้จริง เมื่อได้รับการช่วยเหลือแล้ว ก็รู้จักตอบแทนบุญคุณด้วยการให้ การพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ

^{๑๐๙} คุรายละเอียดใน พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *คู่มือมนุษย์และธรรมานุชีวิต*, หน้า ๒๑.

^{๑๑๐} คุรายละเอียดใน ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๐๖-๓๑๐.

^{๑๑๑} คุรายละเอียดใน ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๐๔-๑๐๕.

^{๑๑๒} คุรายละเอียดใน ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๓/๔๑.

เป็นมิตร มีน้ำใจ และยังได้กล่าวเตือนสติและให้ข้อคิดแก่ภรรยา ถึงความเป็นมิตรแท้ของสุนัขจึงออก
จึงอยู่ร่วมกันฉันมิตรที่ดี รักใคร่ปรองดอง กลมเกลียว สามัคคีกันอย่างต่อเนื่องถึง ๗ ชั่วโมง^{๑๑๓}

สรุปว่าในหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคน ได้แก่ทาน ปิยะวาจา
อิตถจริยา สมานัตตตา พบในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก สุวณณกัถกกุณฑกและคุณชาดก เป็น
ต้น ดังจะเห็นได้ว่าการรู้จักให้ มีวาจาที่ไพเราะน่าฟัง รู้จักประพุดตลกให้เป็นประโยชน์และทำตน
เสมอต้นเสมอปลายต่อกัน ทำให้บุคคลในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นมิตรมีแต่ความสงบสุข

๓.๕ อริยสัจ ๔: ฆาตชนชาดก กากวติชาดก...

อริยสัจ ๔ ปรากฏในทสุตตรสูตรว่า “ธรรม ๔ ประการที่ควรรู้อย่างยิ่ง คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่

๑. ทุกขอริยสัจ (อริยสัจคือทุกข์)

๒. ทุกขสมุทัยอริยสัจ (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์)

๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ (อริยสัจคือความดับแห่งทุกข์)

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)”^{๑๑๔}

ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า“เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔
ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ อริยสัจ ๔ ประการ คือ
ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”^{๑๑๕}

จากการที่ได้ศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดกในภาพจิตรกรรมนี้ ปรากฏว่าในอรรถกถา
มีการกล่าวถึง การประกาศอริยสัจในตอนจบของเรื่อง จนทำให้ผู้ที่ได้ฟังเทศนาในขณะนั้นบรรลु
ธรรมถึงขั้นโลกุตตระ ผู้วิจัยขอยกมาแสดงพอสังเขป ดังนี้

ในนิทานชาดกเรื่องฆาตชนชาดก ปรากฏข้อความว่า พระศาสดาทรงนำพระธรรม
เทศนานี้แล้ว ตรัสประกาศสัจจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะภิกษุดำรงอยู่ในอหัตผล^{๑๑๖}

^{๑๑๓} ดูรายละเอียดใน พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า
๑๒๗.

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘.

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๕๕.

^{๑๑๖} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๕๒.

ในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก ปรากฏข้อความว่า พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนา
แล้ว ทรงประกาศสังฆธรรม เมื่อจบสังฆธรรมภิกษุบางพวกได้เป็นโสดาบัน บางพวกเป็นสกทาคามี
บางพวกเป็นพระอนาคามี บางพวกได้เป็นอรหันต์^{๑๑๗}

ในนิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดก ปรากฏข้อความว่า พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนา
นี้แล้ว จึงทรงประกาศสังฆะทั้งหลาย ในเวลาจบสังฆะ ภิกษุผู้กระสันจะสึกดำรงอยู่ใน โสดา-ปัตติผล^{๑๑๘}

ในนิทานชาดกเรื่องมันธาคูราชชาดก ปรากฏข้อความว่า พระศาสดาทรงนำพระธรรม
เทศนาแล้ว จึงทรงประกาศสังฆะทั้งหลาย ในเวลาจบสังฆะ ภิกษุผู้กระสันจะสึกตั้งอยู่ใน โสดา
ปัตติผล คนเป็นอันมากแม้เหล่าอื่นก็ได้บรรลุนิโสดาปัตติผล^{๑๑๙}

จากนิทานชาดกที่ยกมาเป็นตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้นิทานชาดกเป็น
สื่อในการอธิบายพระสังฆธรรม นั่นคือ อริยสัจ ๔ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นั่นเอง มีผลทำ
ให้มีผู้บรรลุธรรมตั้งแต่โสดาบันไปจนถึงอรหันต์ได้ มุ่งสู่โลกุตระภูมิ หลุดพ้นโลก

๓.๑๐ อิทธิบาท ๔: มหาชนกชาดก

อิทธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ)^{๑๒๐} คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่ง
หมาย หรือเรียกสั้นๆ ว่า หลักความสำเร็จ^{๑๒๑} มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. นันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและ
ปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒. วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอา
ธุระ ไม่ท้อถอย

๓. จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่
ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

^{๑๑๗} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๓/๔๒.

^{๑๑๘} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๑๘.

^{๑๑๙} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๐.

^{๑๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๑๒๑} พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), คู่มือมนุษยและ
ธรรมบุญชีวิต, หน้า ๓๖.

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น”^{๑๒๒}

เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ หรือการดำเนินชีวิตเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต ได้แก่

- ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน ทั้งตนเองและผู้อื่น เช่น มีสุขภาพดี มีงานทำ มีเงินใช้ มียศ มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม

- ประโยชน์เบื้องหน้า เป็นชีวิตที่มีคุณค่ามีความสุขภายใน เช่น ความภูมิใจ ซาบซึ้งใจ อิ่มใจ ความมั่นใจ มีปัญญาแก้ปัญหาชีวิตได้

- ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นจุดหมายสูงสุดของการมีชีวิตคือการมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต ไม่มีความหวั่นไหวเศร้าโศกมีความสงบสัจขึ้นเบิกบานใจอยู่เสมอ

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เป็นชาดกที่เล่าถึงการบำเพ็ญวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ ในระดับขั้นอุปบารมี^{๑๒๓} เมื่อพระมหาชนกได้เพียรพยายามว่ายนํ้าอยู่ถึง ๗ วัน เทพธิดาฉนิเมขลา ได้ถามว่า “ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง จะทนว่ายไปทำไมกัน”^{๑๒๔} พระมหาชนกทรงตอบว่า “ความเพียรมีอันสงส์ แม้จะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็จะพยายาม(ว่าย)อยู่ในมหาสมุทร”^{๑๒๕} และกล่าวต่อว่า “คนที่ทำความเพียรนั้น แม้จะต้องตายไปในขณะกำลังทำความเพียรพยายามอยู่ก็จะไม่มีผู้ใดตำหนิติเตียนได้ เพราะได้ทำหน้าที่เต็มกำลังแล้ว ผู้ทำหน้าที่ถูกผู้ชายจะไม่ถูกหมิ่นญาติ เทวดา และพรหมทั้งหลายนิทา ทั้งจะไม่เดือดร้อนภายหลัง บุคคลประกอบการงานด้วยพิจารณาเห็นผลมุ่งหมาย แม้การงานนั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม คนอื่นๆพากันจมนํ้าแต่เราคนเดียวยังคงพยายามอยู่ เราจะพยายามตามกำลังความสามารถเพื่อไปให้ถึงฝั่ง จักทำความเพียร”^{๑๒๖}

^{๑๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐. และดูรายละเอียดใน พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), คู่มือมนุษยและธรรมนุษยชีวิต, หน้า ๓๖.

^{๑๒๓} ดูรายละเอียดใน บุญชัย นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๕ ตอน การบำเพ็ญสังฆบารมี), หน้า ๓๓.

^{๑๒๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๒๓/๒๐๒.

^{๑๒๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๒๓/๒๐๒.

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๒๔-๑๓๑/๒๐๒-๒๐๔ และ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/

นางมณีเมขลาฟังแล้วก็ได้สรรเสริญความเพียรของมหาชน แล้วช่วยอุ้มพระมหาชนกขึ้นสู่ฝั่งในเมืองมิลินดา

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีความเพียร แม้จะตายก็ถือว่าไม่ตาย การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความพยายาม การงานอันนั้นก็ไร้ผล แม้จะรู้ว่าสิ่งที่เรากำลังกระทำนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม ถ้าไม่เพียรพยายาม แต่กลับหมดมานะเสียก่อน ย่อมไม่มีวันบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ บุคคลควรตั้งความเพียรพยายาม แม้การนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม

ดร.บุญย์ นิลเกษ ได้กล่าวถึงวิธีว่า “ต้องมีคุณธรรมอื่นๆ ประกอบด้วย ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ในการดำรงชีวิตทั่วไป พระพุทธศาสนาได้เน้นให้เห็นคุณค่าของวิธีในลักษณะค่อนข้างสูง เช่น มีคำกล่าวว่า ผู้ขาดวิธีในการดำรงชีวิตนั้น ทำให้ฐานะของเขาตกต่ำได้ ผู้มีวิธีประจำตัว ทำให้ชีวิตของเขามีค่าเหนือผู้ใด ความกล้าหาญและความเข้มแข็งเป็นเครื่องช่วยให้เราทำงานทุกอย่างได้สำเร็จตามคาดหมายเสมอ”^{๑๒๗}

สรุปว่าในหลักธรรมอริยบท ๔ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งพบในนิทานชาดกเรื่องมหาชนชาดก สามารถทำให้บุคคลประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมายไว้ได้

๓.๑๑ หลักความสามัคคี: ชวนหังสชาดก ลมุกกิกชาดก ทัพทปุปผชาดก อูลูกชาดก

หลักความสามัคคี หรือสาราณียธรรม^{๑๒๘} ปรากฏในโกสัมพียสูตรว่า

“สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุด แม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๑๒๗} ดูรายละเอียดใน บุญย์ นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๕ ตอน การบำเพ็ญสังฆารมย์), หน้า ๖๕.

^{๑๒๘} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๘, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕-๖๑ และ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๓-๔๒๘.

๕. เป็นผู้มิศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้าง ไม่พริ้ว เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและ
ทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๖. เป็นผู้มีทักท้วงโดยทักท้วงอันประเสริฐ เป็นนิยานิกกรรม เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่
ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อ
ความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
ทักท้วงไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิยานิกกรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความ
สิ้นทุกข์โดยชอบ นี่เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดกุมสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ไว้ ภิกษุทั้งหลาย
ยอดอันเป็นส่วนสูงสุดเป็นที่ยึดกุมเรือนยอด แม้ฉันใด ทักท้วงไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็น
นิยานิกกรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดกุมสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ไว้”^{๑๒๙}

สาราณียธรรม เป็นหลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักธรรมที่จะ
เสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือใน
การเสริมสร้างสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้าง
ความสามัคคีสมานฉันท์และความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมธรรมทั้ง ๖
ประการไปใช้อยู่ตลอดเวลา จากการศึกษา ผู้วิจัยพบหลักธรรมสาราณียธรรม ในนิทานชาดกจาก
ภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ทั้งที่ปรากฏความสามัคคีและขาดความสามัคคี
คือ การทะเลาะวิวาท จะยกมาแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ในนิทานชาดกเรื่องชวนหังสชาดก ปรากฏหลักสาราณียธรรม หลักธรรมอันเป็นที่ตั้ง
แห่งความระลึกถึง เสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอ ในยามที่ระลึกถึงกัน
ของพญาหงส์โพธิสัตว์และพระเจ้ากรุงพาราณสี โดยพญาหงส์ได้ถวายธรรมแด่พระราชา พระราชา
จึงได้เชื่อเชิญให้พญาหงส์อยู่ด้วยกัน แต่พญาหงส์ก็ได้ปฏิเสธ โดยกล่าวว่า “สหายผู้มีจิตเลื่อมใส ถึง
จะอยู่ยังฟากฝั่งสมุทร ถ้ามีจิตเลื่อมใสต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้กัน ส่วนสหายผู้มีจิตคิดประทุษร้ายถึงจะ
อยู่ใกล้ ถ้ามีจิตคิดประทุษร้ายต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ยังฟากฝั่งสมุทร”^{๑๓๐} และได้ทูลลากลับไป โดยได้
กล่าวเพิ่มเติมว่า “เพราะการอยู่ร่วมกันนานเกินไป คนที่รักกันก็จะกลายเป็นไม่รักกัน เพราะเหตุนี้
ข้าพระองค์ขอลากลับไป ก่อนที่จะไม่เป็นที่รักของพระองค์”^{๑๓๑}

^{๑๒๙} คุรุบาละเอียคใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๒๕-๕๓๓.

^{๑๓๐} พ.ชา.ตรศก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๔๐๒ และ พ.ชา.ตรศก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๗.

^{๑๓๑} พ.ชา.ตรศก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๔๐๒ และ พ.ชา.ตรศก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๗.

ในนิทานชาดกเรื่องมณฑปนิทชาดก ปรากฏความสามัคคีของพี่น้องทั้ง ๑๐ แต่เป็นไปในทางที่ไม่ดี คือเที่ยวพากันไปชิงราชสมบัติในชมพูทวีปได้ทั้งหมด ๖ หมื่น ๓ พันนคร ด้วยความสามัคคีกัน แล้วมารวมกันอยู่ที่กรุงทวารวดี แบ่งราชสมบัติกันปกครอง อยู่ต่อมาจนมีโอรสธิดาต่อๆ มาอีก ต่อมากษัตริย์พี่น้องทั้ง ๑๐ เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนถึงฆ่ากันตาย เหลือแต่พระเจ้าวสาสุเทพ พลเทพ อัญชนเทวิภคินี และปุโรหิต แต่พลเทพถูกยักษ์กินเสีย พระเจ้าวสาสุเทพถูกนายพรานแทงสิ้นพระชนม์ สุดท้ายจึงเหลือแต่พระนางอัญชนเทวีน้องคนเดียว^{๑๓๒} แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ตน และการทะเลาะวิวาทไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำความหายนะมาสู่ตน

ในนิทานชาดกเรื่องลูกกษัตริย์ชาดก ปรากฏความสามัคคีของสัตว์ตัวเล็กๆ ๔ ตัว คือ นางนกไส้ กา แมลงวันและกบ ที่ได้ช่วยกันกำจัดช้างเถรเชือกหนึ่งซึ่งได้เหยียบทำลายรังของนางนกไส้ แม่นางจะได้อ่อนนวลขอช้างเชือกนั้นแล้ว ช้างนั้นก็ไม่สนใจ ทำให้ลูกๆ ของนางตายหมด นางนกไส้จึงไปขอความช่วยเหลือจากเพื่อนอีก ๓ ตัวดังกล่าว โดยกาได้ไปจิกตาของช้างนั้นให้บอดทั้งสองข้าง แล้วแมลงวันก็ไปไข่หนอนใส่ตาช้าง เพื่อสร้างความเจ็บปวดทรมานให้แก่ช้าง ต่อมา ด้วยตาที่บอดช้างเดินสะเปะสะปะ โชนะโชนะแสวงหาสระน้ำดื่ม กบก็ไปยื่นร้องที่ปากเหว ช้างนั้นได้ยินเสียงกบก็เข้าใจว่ากบร้องอยู่ข้างสระน้ำ เดินไปตามเสียงกบก็พลัดตกเหวตายในที่สุด^{๑๓๓} สัตว์เล็กๆ ทั้ง ๔ ก็ได้ร่วมมือกันด้วยความเป็นอันเดียวกัน ช่วยเหลือกัน สามารถกำจัดช้างซึ่งมีขนาดและพลังกำลังที่มากกว่าตนจนสำเร็จได้

ในนิทานชาดกเรื่องทัพปลาชาดก ปรากฏทั้งความสามัคคีและการทะเลาะวิวาท ชาดกความสามัคคีของนก ๒ ตัวที่มีความสามัคคีช่วยกันหาปลากิน ตัวหนึ่งหากินอยู่ฝั่งแม่น้ำ อีกตัวหากินอยู่ในน้ำลึก วันหนึ่งนกตัวหากินในน้ำลึกได้ปลาตะเพียนแดงตัวใหญ่ตัวหนึ่ง แต่ไม่สามารถนำปลาขึ้นฝั่งได้ เพราะปลาตัวใหญ่เกินไป นกอีกตัวซึ่งอยู่บนฝั่งจึงมาช่วยกันลากปลาขึ้นฝั่งไปได้ เสร็จแล้วนกทั้งสองตัวตกลงแบ่งปลาไม่ได้ทะเลาะกัน พอดีสุนัขจิ้งจอกเดินผ่านไปพบเข้า นกทั้งสองตัวจึงให้สุนัขจิ้งจอกช่วยแบ่งปลาให้ สุนัขจิ้งจอกจึงแบ่งปลาออกเป็น ๓ ส่วน โดยท่อนหางเป็นของนกผู้หาตามฝั่ง ท่อนหัวเป็นของนกผู้หาในน้ำลึก ส่วนท่อนกลางเป็นของมันผู้พิพากษาแล้วก็คาบปลาท่อนกลางเดินจากไป นกทั้งสองจึงพูดกันว่า ถ้าไม่ทะเลาะกัน ก็จะมีอาหารได้หลายวัน^{๑๓๔} เพราะทะเลาะกัน ไม่เมตตากัน ไม่สามัคคีกัน จึงเสียส่วนที่ดีไป

^{๑๓๒} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๕/๖๖๑-๖๖๕.

^{๑๓๓} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕๕-๕๕๕.

^{๑๓๔} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๕/๑๓๓-๑๓๓.

ในนิทานชาดกเรื่องอุลughชาดก ปรากฏการทะเลาะวิวาทของกาและนกเค้า เนื่องจากกาไม่พอใจที่จะให้นกเค้าเป็นพระราชอาของนก กาวาหน้าของนกเค้าขนาดยังไม่โกรธ ยังเห็นปานนี้ เมื่อโกรธ หน้าตาจะเป็นเช่นไร นกเค้าจึงโกรธมาก ได้บินไล่ก้านั้นไป^{๑๓๕}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการดังกล่าว ซึ่งพบในนิทานชาดกเรื่องชวนหังสชาดก เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่น ให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง ความสมานฉันท์และความเจริญก้าวหน้าทั้งทั้งหลายทั้งปวง ดังพระพุทธทวณะว่า “ความสามัคคีของหมู่คณะเป็นเหตุนำความสุขมาให้”^{๑๓๖}

และ “สาราณียธรรมนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน”^{๑๓๗} ดังพระพุทธทวณะว่า “วิวาท์ ภยโต ทิสฺวา สมคฺคา สจฺฉิลา โหถ เอสา พุทฺธานุสาสนี”^{๑๓๘} ท่านทั้งหลายจงเห็นความวิวาทโดยความเป็นภัย และความไม่วิวาทโดยความปลอดภัยแล้ว เป็นผู้พร้อมเพรียง มีความประนีประนอมกันเถิด^{๑๓๙} ซึ่งการทะเลาะวิวาท ดังเช่นปรากฏในนิทานชาดกเรื่องทัพปุปผชาดก และอุลughชาดก นอกจากจะต้องพบกับความสูญเสียแล้วยังทำให้เกิดความพยายาบทกันอีก สังคมก็ไม่สงบสุข

๓.๑.๗ อบายมุข ๖: สมุททวณิชาดก ทวิวาหนชาดก

อบายมุข^{๑๔๐} ปรากฏในสังคาลกสูตร ได้แก่

“๑. การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย

๒. ขอบเที่ยวกลางคืน

๓. ขอบเที่ยวดูการละเล่น

๔. ดิถการพนัน

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร

๖. ความเกียจคร้านการงาน”^{๑๔๑}

^{๑๓๕} คุรยละเอียดใน พ.ชา.ติ.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๑๖-๑๑๘.

^{๑๓๖} คุรยละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๕๓.

^{๑๓๗} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๓.

^{๑๓๘} พ.จ.ร. (บาลี) ๓๓/ไม่ปรากฏข้อ/๖๒๘.

^{๑๓๙} คุรยละเอียดใน พ.จ.ร. (ไทย) ๓๓/ไม่ปรากฏข้อ/๗๗๕.

^{๑๔๐} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๒๐๒-๒๐๕.

^{๑๔๑} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๕๕-๒๑๘.

โทษของอบายมุข ๖ คือ

๑. การเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัย มีโทษ คือ เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค เสื่อมเสียเกียรติยศชื่อเสียง ไม่รู้จักอาย ทอนกำลังสติปัญญา

๒. ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ คือ ชื่อว่าไม่รักษาตัว ชื่อว่าไม่รักบุตร ภรรยา (สามี) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงของคนอื่น มักถูกใส่ความ มักได้รับความลำบากเดือดร้อน

๓. ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษ คือ เสียเวลา เสียทรัพย์สิ้น เสียการเสิงาน เสียชื่อเสียง

๔. ดิถการพนัน มีโทษ คือ เมื่อชนะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียขายทรัพย์ ทรัพย์ย่อมฉิบหาย ขาดความน่าเชื่อถือ ถูกดูหมิ่นจากสังคม ไม่มีใครอยากได้เป็นคู่

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษ คือ ทำให้อาจจะกลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ได้แก่ นักการพนัน นักเลงหญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกลวง นักเลงหัวไม้

๖. ความเกียจคร้านการงาน มีโทษ คือ ทำให้ไม่อยากทำงาน ชีวิตก็ไม่เจริญก้าวหน้า โภคทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด โภคทรัพย์ที่มีอยู่ก็มีแต่จะหมดไป

ถ้าผู้ใดมัวสุมอยู่ในอบายมุขทั้ง ๖ ดังกล่าวมานี้อย่างถอนตัวไม่ขึ้น เขาก็จะพบแต่ความพินาศฉิบหาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า อบายมุข หมายถึง ช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อหยับแห่งโภคทรัพย์^{๑๔๒}

ในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก ปรากฏหลักธรรมอบายมุข เมื่อหัวหน้าพวกช่างไม้ ๕๐๐ ตระกูล ได้ชักชวนพรรคพวกทำเมรัยด้วยน้ำอ้อยดื่มกัน พวกนี้ร่ำร่ำเล่นด้วยความเมามาย ถ้ายอจระและปัสสาวะไว้แล้วไม่กลบ ทำให้เกะสกปรกด้วยปฏิกูล เทวดาจึงโกรธว่า คนพวกนี้ที่ทำให้สกปรก จะบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด แม้จะมีเทวดามาเตือนก็ไม่ฟังเพราะมัวแต่มัวสุมเมามาย สนุกสนานสำราญ เพลิดเพลินจนลืมตัวมัวเมา ไม่คิดเตรียมการใดๆ เกิดความเกียจคร้าน ต่างกับ พวกช่างไม้อีกพวกที่มีความขยัน เชื่อฟัง ไม่มัวเมาหลุ่มหลงกับสิ่งเสพติด มีผู้นำที่ดีชักนำพรรคพวกให้เตรียมพร้อมไว้ด้วยการทำเรือเตรียมไว้ เมื่อน้ำทะเลท่วมเกาะจริงๆ พวกที่เตรียมเรือไว้จึงรอดตาย แต่อีกพวกที่ไม่คิดทำการใดๆ ไว้ก็พินาศย่อหยับถึงแก่ความตายทั้งหมด^{๑๔๓} เพราะคบเพื่อนชั่วพาฉิบหาย หลงอยู่ในทางแห่งอบายมุข

^{๑๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๐.

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทวาทสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๑๒๕-๑๓๓.

ในนิทานชาดกเรื่องทริพาหนชาดก ปรากฏหลักธรรมอบายมุข ในหัวข้อคบคนชั่วเป็นมิตร เมื่อมะม่วงมีรสขมคล้ายกับสะเดาและเถาประเพ็ดที่ปลูกล้อมรอบ^{๑๔๔} ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงต้นมะม่วงกับสะเดา ในมงคลข้อที่ ๑ คือการไม่คบคนพาลว่า การคบคนพาลพลอยทำให้พฤติกรรมของผู้ที่คบหาเป็นคนพาลไปด้วย เพราะนิสัยไม่ดีนั้นจะค่อยๆ ซึมซับในจิตใจของผู้คบหา อย่างว่าแต่คนเลย แม้ต้นไม้ สัตว์ ก็เป็นไปด้วย ดังเรื่องนี้ ขนาดต้นไม้อยู่ใกล้กับต้นไม้ที่มีรสขม ยังกลายสภาพเป็นต้นไม้ที่ให้ผลขมได้ จึงเตือนว่าให้ห่างไกลคนชั่วไว้นั้นแหละดี ดังพระบาลีว่า ยัมเว เสวติ ตาติโส^{๑๔๕} คบคนเช่นใด ย่อมเป็นคนเช่นนั้น^{๑๔๖}

๓.๑๓ สัปปริสธรรม ๗: ชัมพุกชาดก สุกรชาดก สิงคาลชาดก

สัปปริสธรรม ๗ หมายถึง ธรรมของสัตว์บุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตว์บุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี^{๑๔๗} ปรากฏในสังคีตสูตร ดังนี้

- “๑. ชัมมัญญดา (รู้จักเหตุ)
๒. อัตถัญญดา (รู้จักผล)
๓. อัตตัญญดา (รู้จักตน)
๔. มัตตัญญดา (รู้จักประมาณ)
๕. กาลัญญดา (รู้จักกาล)
๖. ปริสัญญดา (รู้จักชุมชน)
๗. ปุคคลปโรปรัญญดา (รู้จักบุคคล)”^{๑๔๘}

ในนิทานชาดกเรื่องชัมพุกชาดก ว่าด้วยโทษที่ไม่รู้ประมาณตน เห็นได้ชัดเจนในสุนัขจิ้งจอกชื่อชัมพูกะ เป็นผู้ที่ไม่มีสัปปริสธรรม ๗ สุนัขจิ้งจอกได้รับการเลี้ยงดูจากราชสีห์ทุกวันๆ วันหนึ่งมันเกิดมานะขึ้นมา มันจึงบอกราชสีห์ว่าจะไปฆ่าช้างเชือกหนึ่งกินแล้วจะนำมาเพื่อราชสีห์ด้วย ราชสีห์ก็ห้ามมันว่าเป็นเพียงสุนัขจิ้งจอก มิได้เกิดในกำเนิดสัตว์ที่ฆ่าช้างได้ มันก็คือไม่เชื่อฟังคำ

^{๑๔๔} คุรยลละเอียดใน พุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๓/๑/๓/๑๕๕.

^{๑๔๕} คุรยลละเอียดใน พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๓๖/๒๕๑-๒๕๒. และ พุ.ชา.วิสดี. (บาลี) ๒๓/๑๘๑/๓๔๘.

^{๑๔๖} คุรยลละเอียดใน พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๔๓๖-๔๓๗ และ พุ.ชา.วิสดี. (ไทย) ๒๓/๑๘๑/๕๐๑.

^{๑๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐.

^{๑๔๘} คุรยลละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

ของราชสีห์ ไปกระโดดตะครุบช้าง แต่พลาดตกไปที่ใกล้เท้าช้าง ช้างจึงกระเทือนศีรษะมันแหลกนอนตายคาที่^{๑๔๙} ราชสีห์ได้กล่าวว่า

“สัตว์ใดมิใช่ราชสีห์ ทำตนเป็นราชสีห์ ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอกถูก ช้างเหยียบตาย ผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และมันคงมีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนหมีพุงทะ ที่ถูกช้างฆ่าจนตายอยู่ ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกาย และกำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษามา และด้วยคำสุภาษิตประมาณตนแล้ว จึงทำการงานผู้นั้นย่อมมีชัยอย่างไพบูรณ์”^{๑๕๐} นี่แสดงให้เห็นหลักสัปปริสธรรม ๗ ของราชสีห์

ในนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก ว่าด้วยหมูทำราชสีห์ สุกรตัวหนึ่งเห็นราชสีห์ไม่ทำร้ายตนเพราะกินอิ่มแล้วกลับเข้าใจว่าราชสีห์คงกลัวมัน จึงไปทำสัญญากับราชสีห์ว่าเป็นสัตว์มี ๔ เท้าเท่ากัน โดยไม่รู้จักประมาณตนว่าเป็นแค่สัตว์ชั้นต่ำกว่าราชสีห์ด้อยกว่าทั้งกำลังกายและสติปัญญา ก่อนถึงวันนัดพวกญาติเห็นว่ามันต้องถูกราชสีห์ฆ่าตายแน่ไม่มีสุกรตัวใดจะรอดได้ จึงได้ช่วยคิดอุบายให้มันไปจับตัวกับสิ่งโสโครกจนเหม็นเน่า แม้ราชสีห์เองเมื่อได้กลิ่นอันเน่าเหม็นของมันก็ไม่อยากแม้เพียงเข้าใกล้ มันก็ยังไม่รู้ตัวอีกว่าเขารังเกียจตัวเอง ไม่ใช่ว่าไม่กล้าต่อสู้ด้วย แต่พวกญาติๆของสุกรตัวนี้เห็นว่าขึ้นอยู่ที่นี้ต่อไปจะต้องถูกราชสีห์จับกินทั้งหมดเป็นแน่ จึงได้หนีไปอยู่ที่อื่นด้วยความหวาดกลัวในอำนาจของราชสีห์ที่พวกตนไม่สามารถจะต่อสู้ได้เลย^{๑๕๑}

ในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ปรากฏว่ามีสุนัขจิ้งจอกที่ต้องตายเพราะความไม่รู้จักประมาณ ไปหลงรักนางราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าตน มันได้ไปเกี่ยวพาราสีนางราชสีห์ ทำให้นางไม่พอใจเลย นางจึงบอกราชสีห์พี่ชาย ราชสีห์พี่ชายก็ไปสำรวจดูมัน แล้วแค่ส่งเสียงร้องบันลือสีหนาทเท่านั้น ด้วยพลังเสียงที่ทรงอำนาจสะท้านสะเทือนไปทั่ว เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ยินเสียงแล้วก็หัวใจแตกตายด้วยความกลัว^{๑๕๒}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักธรรมสัปปริสธรรม ๗ โดยเฉพาะการไม่รู้จักประมาณตน ซึ่งพบในนิทานชาดกเรื่องหมีพุงชาดก สุกรชาดกและสิงคาลชาดก เป็นต้น เป็นตัวอย่างของผู้ที่ขาดสัปปริสธรรม เพราะไม่รู้จักประมาณตนจึงทำให้ต้องได้รับความเดือดร้อน จนอาจถึงขั้นต้อง

^{๑๔๙} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๕๑-๔๕๔.

^{๑๕๐} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๓-๑๔๐/๑๘๕.

^{๑๕๑} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๓/๑/๓/๑๕-๑๘.

^{๑๕๒} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๓/๑/๓/๑๐-๑๔.

เสียชีวิต ไม่ว่าในการทำกิจการงานใดก็ตาม บุคคลควรรู้จักประมาณกำลังความสามารถของตนจะได้ไม่ต้องประสบกับความล้มเหลว หรือการอยู่ร่วมกันในสังคมบุคคลควรรู้จักการวางตัวที่ดี จะได้เข้าสังคมได้อย่างราบรื่น เป็นสังคมที่ไม่วุ่นวาย

๓.๑๔ อริยทรัพย์ ๗: สุปปารกชาดก เทวธัมมชาดก มโหสถชาดก นพปานชาดก...

อริยทรัพย์ ๗ หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ^{๑๕๓} ปรากฏในทศสูตรสูตร ว่า “ธรรม ๗ ประการที่มีอุปการะมาก คือ อริยทรัพย์ ๗”^{๑๕๔} และปรากฏในสังฆิตตชนสูตร ว่าด้วยอริยทรัพย์โดยย่อ ว่าทรัพย์ ๗ ประการ คือ

๑. สัทธาธนะ (ทรัพย์คือศรัทธา)
๒. สีลธนะ (ทรัพย์คือศีล)
๓. หิริธนะ (ทรัพย์คือหิริ)
๔. โอตตปฺปธนะ (ทรัพย์คือโอตตปฺปะ)
๕. สุตธนะ (ทรัพย์คือสุตะ)
๖. จาคธนะ (ทรัพย์คือจาคะ)
๗. ปัญญาธนะ (ทรัพย์คือปัญญา)

ผู้ใดมีทรัพย์ ๗ ประการนี้ บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า ‘เป็นคนไม่ขัดสน’ ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า”^{๑๕๕}

อริยทรัพย์ ๗ เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ทำให้ไม่อ้างว้างยากจน และเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย ธรรมทั้ง ๗ อย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็น พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวาง เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่น ให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมาก^{๑๕๖}

^{๑๕๓} คุราวละเอียดยใน พระเทพวิสุทธิญาณ(อุบล นนฺทโก ป.ธ.๘), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๑๕๔} คุราวละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๕๗.

^{๑๕๕} คุราวละเอียดยใน อจ.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๕/๘.

^{๑๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๔.

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลบางคนที่ “ผู้ไม่มีศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะและปัญญาในกุศลธรรม บุคคลนี้ เรียกว่า เป็นคนจนเงี้ยว ยากไร้ในอริยวินัย และบุคคลนั้นย่อมประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เปรียบเป็นการถูนี้”^{๑๕๗}

ทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นทรัพย์ภายในดีกว่าทรัพย์ภายนอก ดังนี้คือ ทำให้ปลื้มใจ ใช้จ่ายอย่างไม่รู้จักหมดสิ้น โจรปล้นหรือลักขโมยไปไม่ได้ สามารถตามคิดไปได้ทุกแห่ง ช่วยในการดำรงชีวิต เป็นธรรมที่สนับสนุนการทำความดีทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการพึ่งตนเอง^{๑๕๘}

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าศิลปินที่เป็นอริยทรัพย์ มีทั้งศิลปิน ๕ และศิลปินโอบุสธ ปรากฏในชาดกหลายเรื่องเช่น เรื่องกุลาวกชาดก สุปปารกชาดก ภูณาลชาดก สังขชาดก มหาชนกชาดก มิตตวินทกชาดก กิงฉันทชาดกและโลกชาดก เป็นต้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏการรักษาศิลปินของมมมานพพร้อมเพื่อนๆ และภรรยาเป็นผู้มีศิลปิน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ จนได้ไปเกิดในสวรรค์ทุกคน ยกเว้นนางสุชาดาที่เป็นภรรยาคนที่ ๔ ของมมมานพ ไม่ได้กระทำกุศลกรรมจึงไปบังเกิดเป็นนางนกยางอยู่ที่ซอกเขาในป่าแห่งหนึ่ง ท้าวสักกะจึงเสด็จไปพานางมายังเทวโลก ทรงแสดงเทพนครอันน่ารื่นรมย์ แล้วให้นางตั้งอยู่ในศิลปิน ๕ แล้วนำไปปล่อยคืนที่เดิม ท้าวสักกะทรงทดสอบว่านางนกยางจะรักษาศิลปินหรือไม่ จึงเสด็จไป แปลงรูปเป็นปลา นอนหงายอยู่ นางนกยางคิดว่าปลาตายจึงคาบ ปลาจึงกระดิกหาง นางนกยางจึงปล่อยปลานั้นเพราะมีชีวิตอยู่ ท้าวสักกะรู้ว่านางรักษาศิลปินได้ นางก็ได้รักษาศิลปินตลอดชั่วอายุ จนจุติจากอภัพนั้นมาเป็นธิดาช่างหม้อ ท้าวสักกะทรงทดสอบอีก โดยบรรทุกฟักทองคำมาเต็มรถ แปลงกายเป็นคนแก่ ป่าวร้องว่า ให้ผู้ที่รักษาศิลปินมารับเอาฟักเหลืองไป ไม่ต้องซื้อ ไม่มีใครรู้จักศิลปิน นางสุชาดาจึงไปขอฟักเหลืองนั้น บอกว่าตนรักษาศิลปิน ท้าวสักกะจึงให้แล้วจากไป นางสุชาดารักษาศิลปินตลอดชั่วอายุ จุติจากอภัพนั้นไปบังเกิดเป็นธิดาของจอมอสูรนามว่าเวปจิตติ มีรูปร่างงดงาม ด้วยอานิสงส์แห่งศิลปิน ท้าวเวปจิตติให้ธิดาเลือกสามีตามความชอบใจของตน ท้าวสักกะจึงทรงแปลงกายเป็นอสูร นางสุชาดาจึงได้เลือกเป็นสามีด้วยอำนาจความรักอันมีในกาลก่อน ท้าวสักกะจึงทรงนำนางมายังเทพนคร ทรงให้เป็นใหญ่กว่านางพื่อนจำนวน ๒๕๐๐ โกลี^{๑๕๙}

ในนิทานชาดกเรื่องสุปปารกชาดก ปรากฏการรักษาศิลปิน ๕ ตอนที่ท่านสุปารกะได้อ้างถึงศิลปินเพื่อทำสังกิริยาว่า ตั้งแต่ ข้าพเจ้าระลึกถึงตนได้ ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสา ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกแกล้งเบียดเบียนสัตว์เลย ด้วยสังกิริยา ขอบใจจึงกลับได้โดยสวัสดิ์ ด้วยอำนาจแห่งศิลปิน ๕ สิ่งของผู้อื่น

^{๑๕๗} คุรยละเอียดใน อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๓-๕๑๑.

^{๑๕๘} สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส, คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี, หน้า ๔๑.

^{๑๕๙} คุรยละเอียดใน พ.ช.า.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๐๕-๓๑๕.

แม้เพียงเส้นหญ้าก็ไม่เคยหิยบฉวยเลย ภรรยาของผู้อื่นก็ไม่เคยมองดูด้วยอำนาจความโลภ คำพูดเท็จก็ไม่เคยพูด น้ำเมาก็ไม่เคยดื่มแม้แต่จะหยดด้วยยอดหญ้า เมื่อทำสักจกิริยาแล้ว เรือกก็เล่นกลับถึงท่าภูกก็จะ ในวันนี้^{๑๖๐}

ในนิทานชาดกเรื่องกุณาลชาดก ปรากฏการไม่มีศีลและขาดhiriโอดตปปะของผู้หญิง โดยพญานกกุณาละโพธิสัตว์ได้แสดงโทษของผู้หญิงว่า ผู้หญิงไม่มีวินัย ไม่สำรวม ยินดีในน้ำเมา และเนื้อสัตว์ ไม่สำรวม หญิงมีกามคุณ ๕ เป็นทำเลหากิน เป็นคนหยิ่ง จิตไม่เที่ยงตรง ไม่สำรวม เป็นต้น ทั้งได้ยกตัวอย่างผู้หญิงที่ประพฤติดีศีลข้อ ๓ เช่น นางกัณหา มีบิดา ๒ คน มีพี่ ๕ คน นางยังล่วงละเมิด(นอกใจ)สามีทั้ง ๕ คน ได้กระทำลามกกับชายคนที่ ๖ ซึ่งเป็นชายเดี๋ยวก่อนอีก พระนางกากาวดี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ถูกพญาครุฑเวณเดยยะ ลักไปเป็นภรรยา อยู่ในวิมานนิมพลีกลางมหาสมุทร ได้กระทำลามกกับบนภูเขารคนธรรพ์ พระนางกรุงกเทวิมเหสีของพระเจ้าอฬก-กุมาร ได้กระทำลามกกับจพังกุมารเสนาบดีและธนนเดวาสีคนรับใช้ของจพังกุมารเสนาบดี พระนางกีนนราเทวีพระมเหสีของพระเจ้ากีนนรี ได้แอบลักลอบเป็นชู้กับชายง่อยเปลี้ย พระนางปัญจปาปี พระมเหสีของพระเจ้าพกะและพระเจ้าพาวริยะ ผู้ทรงหมกมุ่นในกามประพฤตินาจารกับคนใช้ พระนางปิงคยานิพระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ได้ทรงประพฤตินาจารกับคนเลี้ยงม้า นางทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นผู้มีความใคร่ในกาม^{๑๖๑} ประพฤติดีศีลอย่างไม่มีความละอาย ถือได้ว่ายังขาดhiriโอดตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอีกด้วย

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏการรักษาอุโบสถของพระมหาชนก เมื่อทรงว่ายข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน ทรงทราบว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม ทรงสมาทานรักษากุโบสถศีลกลางทะเล^{๑๖๒}

ในนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทกชาดก ปรากฏการรักษาอุโบสถศีลของนายมิตตวินทก ที่มีบิดามารดาเป็นพระโสดาบัน เมื่อบิดาตายลงมารดาจึงได้สั่งสอนให้รู้จักให้ทาน รักษาศีล มารดาได้จ้างให้เขาไปรักษากุโบสถศีล ด้วยความอยากได้ทรัพย์เขาจึงได้ไปสมาทานอุโบสถศีล แล้วก็ไปนอนหลับตลอดคืนจนเช้าจึงกลับบ้านมารับค่าจ้างจากมารดา^{๑๖๓}

^{๑๖๐} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกาทศก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๕/๕๗-๕๘.

^{๑๖๑} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.อัสติ. (ไทย) ๒๘/๒๕๐-๒๕๑/๑๓๕-๑๔๐ และ พุ.ชา.อัสติ.อ. (ไทย) ๖๒/๒/๑/๔๘๘-๕๖๔.

^{๑๖๒} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๕๐.

^{๑๖๓} คุรยละเอียดใน ชาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เรื่อง นิบาต-ชาดก เล่ม ๑, หน้า ๒๕๘.

ในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏการรักษาอุโบสถศีลของพระเจ้าพรหมทัต ที่ทรงเป็นผู้ไม่ประมาทใน ทาน ศีล และอุโบสถกรรม^{๑๖๔} ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการบริพารให้ตั้งมั่นในกุศลจริยามิทานเป็นคั่น แต่มีปุโรหิตคนหนึ่งเป็นผู้พิพากษาชอบกินสินบน ได้สมาทานอุโบสถ เมื่อกลับไปบ้านแล้วอธิษฐานอุโบสถ ไม่บริโภคอาหารในเวลาเย็น จะรักษาอุโบสถศีลในเวลากลางคืน ก็จะมีอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง และเขายังได้ให้มะม่วงแก่สตรีผู้จะรักษาอุโบสถคนหนึ่ง ที่มาขึ้นฟื้องคดไปปรับประทาน ต่อมาปุโรหิตนั้นตายไปเป็นเทพบุตร มีวิมานในเวลากลางคืนเพราะรักษาอุโบสถศีลตอนกลางคืน แต่กลางวันเป็นเปรตเพราะกินสินบน

ในนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก ปรากฏการรักษาศีลของภิกษุรูปหนึ่ง เป็นผู้มีศีลาจารวัตร ซึ่งเป็นอดีตชาติของนายमितตพินทุกะ ที่ถูกจับลอยแพเนื่องจากเป็นกาลกรณี แต่พลอยไปถึงวิมานมีนางเทพธิดาต่างๆ ได้เสวยสุขกับเทพธิดา ๔ นางในวิมานแก้วพลี ๘ นางในวิมานเงิน ๑๖ นางในวิมานแก้วมณี ๓๒ นางในวิมานทองด้วยผลที่ได้รักษาศีลไว้ในศาสนาของพระกัสสปะพุทธเจ้า เมื่อครั้งบวชเป็นพระภิกษุดังกล่าว^{๑๖๕}

จะเห็นได้ว่า การรักษาศีลมีอานิสงส์มากดังปรากฏอานิสงส์ของศีล ๕ ประการใน สิลสูตร^{๑๖๖} ว่า ผู้มีศีลย่อมมีโภคทรัพย์มาก มีกิตติศัพท์อันงามขจรไป เข้าสังคมได้อย่างแจ่มแจ้ง ไม่ก่อเงิน ไม่หลงลืมสติตาย ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์และยังได้กล่าวถึงผู้ที่ทุศีลมีโทษ ๕ ประการ^{๑๖๗} ซึ่งมีนัยตรงข้ามกับอานิสงส์ ๕ ประการ ยิ่งกว่านั้นการรักษาอุโบสถศีลก็มีอานิสงส์มากกว่าขึ้นไปอีก ดังปรากฏในอุโปสถสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาว่าอุโบสถมี ๓ ประการคือ

๑. โคปาลอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค) คือ คนที่รักษาอุโบสถบางคนซึ่งเอาแต่เที่ยวกิน บริโภค ให้ความเวลาหมดไปด้วยความโลภ เหมือนโคที่กินๆ เทียวไปที่โน่นที่นี่ ในตอนเย็นคนเลี้ยงโคก็ส่งโคคืนให้เจ้าของ ซึ่งไม่มีอานิสงส์มาก^{๑๖๘}

๒. นิคัณฐอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนถ์) คือ นิครนถ์ที่เอนคู้ตัวบางพวก ไม่เอนคู้ตัวบางพวก เช่น ให้ลงอาญาในหมู่สัตว์ที่อยู่เลยร้อยโยชน์ไป นิครนถ์พวกนี้จะชักชวนสาวก

^{๑๖๔} พุ.ชา.ศีลติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๒๖๕.

^{๑๖๕} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๖.

^{๑๖๖} คุรยละเอียดใน อัง.ปญจ. (ไทย) ๒๐/๒๑๓/๓๕๖.

^{๑๖๗} คุรยละเอียดใน อัง.ปญจ. (ไทย) ๒๐/๒๑๓/๓๕๕.

^{๑๖๘} คุรยละเอียดใน อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๕.

ในวันอุโบสถว่า ให้ทิ้งผ้าทุกชิ้น ไม่กังวลใดๆ ทั้งในบุคคลและสิ่งของ พุศฺเทจทั้งที่รู้ เป็นมุสาวาท พอรাত্রีกีบริโภคนกที่เจ้าของไม่ได้ให้ เป็นอกินนาทาน ซึ่งไม่มีอานิสงส์มาก^{๑๖๙}

๓. อริยอุโบสถ (อุโบสถปฏิบัติอย่างอริยสาวก) ซึ่งก็คือการรักษาศีล ๘ ประการ คือไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่พูดเท็จ ไม่พึงค้ำน้ำเมา พึงงดเว้นจากเมถุน ไม่พึงบริโภคอาหารในเวลา กลางคืน ไม่ทัดทรงดอกไม้ ไม่ลูบไล้ของหอม และไม่นอนบนที่นอนสูงใหญ่ ตลอดหนึ่งวันและ หนึ่งคืน ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำและ ๘ ค่ำแห่งปักษ์และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ คือ วันรับ วันขึ้น ๗ ค่ำ ๑๔ ค่ำ วันแรม ๗ ค่ำ ๑๓ ค่ำ ๑๔ ค่ำ วันสง คือ วันขึ้น-แรม ๕ ค่ำ ๑ ค่ำ เช่นเดียวกันทั้งหมด^{๑๗๐} อีกนัยหนึ่ง ปาฏิหาริย์ปักษ์ หมายถึง อุโบสถที่รักษาประจำตลอด ๓ เดือน ภายในพรรษา ถ้าไม่อาจ รักษา ๓ เดือนได้ ก็ให้รักษา ๑ เดือน ในระหว่างวันปวารณาทั้งสอง (ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) หรือถ้าไม่อาจรักษาได้ ๑ เดือน ก็รักษาตลอดครึ่งเดือน คือ ตั้งแต่วันปวารณาต้น(ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๑)^{๑๗๑} ซึ่งมีอานิสงส์มากคือความสุขที่เป็นทิพย์ในสวรรค์ที่มี คำนมากกว่าราชสมบัติในมนุษยโลก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์ใดๆ ทั้งแก้วมณีหรือทองคำยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยว ที่ ๑๖ ของอุโบสถศีล^{๑๗๒}

ในนิทานชาดกเรื่องเทวธรรมชาดก ปราภุหิริโอดตปะของพระมหีสาสกุมาร เมื่อ ฝืนเสื่อน้ำได้ถามปัญหาเทวธรรม ไม่มีใครตอบได้จึงถูกฝืนเสื่อน้ำจับกินเป็นอาหาร พระสุริยกุมารตอบ ว่าเทวธรรมคือ พระจันทร์และพระอาทิตย์ พระจันทร์ทูลตอบว่าคือทิศทั้ง ๔ จึงถูกฝืนเสื่อน้ำจับไว้ พระมหีสาสกุมารจึงตอบว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอดตปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกขธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๑๗๓} เทวธรรมนั้นคือ หิริโอดตปะ ตรัสเป็นพระคาถาว่า “หิริโอดตปะสมปยุนา สุกกมฺมสมาหิตา สนฺโต สปปริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร”^{๑๗๔} แปลว่าสัปปริสชนในโลกนี้ มีปกติเป็นผู้สงบ ถึงพร้อมด้วย หิริโอดตปะ (คือความละอายและความเกรงกลัว) มั่นอยู่ในธรรมอันผ่องแผ้ว ท่านกล่าวว่าผู้ทรง เทวธรรมดังนี้^{๑๗๕} หิริตั้งอยู่ด้วยความละอายภายในแล้วไม่ทำบาป โอดตปะโอดตปะตั้งอยู่ด้วยความ

^{๑๖๙} ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๕-๒๘๐.

^{๑๗๐} จ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/ไม่ปรากฏเล่ม/ไม่ปรากฏภาค/๑๐๖.

^{๑๗๑} อจ.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๑/๑๖๗-๑๗๑.

^{๑๗๒} ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๕-๒๘๐.

^{๑๗๓} จ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๑๗๔} จ.ชา.เอกก. (บาลี) ๒๗/๖/๒.

^{๑๗๕} ชาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เรืองนิบาตชาดก เล่ม ๑, หน้า ๒๘.

กถา ๔ ประการ คือ กถาตนจะติเตียนตนเองบ้าง กถาผู้อื่นจะครหาบ้าง กถาอาชญาบ้าง กถาภัยใน
อบายบ้าง จึงไม่ทำบาป เหมือนการไม่กล้าจับเหล็กร้อนเพราะกลัวไหม้ สัปบุรุษผู้สงบบระจับ เรียกว่า ผู้
มีเทวธรรมในโลก

คำว่าเทวธรรม อธิบายคำว่าเทว ว่าเทพมี ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ ๑ อุปัตติเทพ ๑ และวิ
สุทธิตะพ ๑ พระราชาและพระราชเทวี ราชกุมารเป็นต้น ชื่อว่าสมมติเทพ เพราะชาวโลก
สมมติว่าเป็น เทพ เทวดาผู้อุปบัติในเทวโลก เทพสูงๆ ขึ้นไปตั้งแต่กุ่มมเทวดาไป ชื่อว่า
อุปัตติเทพ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชินาสพ ชื่อว่า วิสุทธิตะพ กุศลธรรม
ทั้งหลายมีหิริ โอตตัปปะเป็นมูล ชื่อว่า เป็นธรรมของเทพทั้ง ๓ ประเภทเหล่านี้ เพราะว่า
เหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจด เพราะเหตุนี้ จึงชื่อ
ว่าเทวธรรม แม้บุคคลผู้ประกอบด้วยเทวธรรมเหล่านั้น ก็เป็นผู้มีเทวธรรม^{๑๗๖}

หิริ โอตตัปปะ เป็นธรรมที่คุ้มครองโลก^{๑๗๗} หรือธรรมที่เป็นโลกบาล^{๑๗๘} เมื่อสังคมใดมี
ธรรม ๒ ประการนี้ อยู่ภายในจิตใจของคนแล้ว จะเกิดความละอายใจและเกรงกลัวต่อบาป ก็ไม่กล้า
กระทำความผิด เมื่อไม่มีใครทำความผิดสังคมก็สงบสุข จึงชื่อว่าธรรมเป็นโลกบาลคุ้มครองโลก
เรียกอีกอย่างว่า เทวธรรม ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นเทวดา^{๑๗๙}

ปัญญา ปราภฏในชาดกหลายเรื่อง เช่น เรื่องสุปปรกชาดก กุณาลชาดก ฆตาสน-ชาดก
มหาชนกชาดก พิฬารวตชาดก วานรินทชาดก ฆตปณทิตชาดก ลญจิกชาดก สิงคาลชาดก โลสก
ชาดก มโหสถชาดก นพป่านชาดก เทวธรรมชาดกและสมุททวาณิชชาดก เป็นต้น ดังจะได้ยกเอามา
กล่าวต่อไป ดังนี้

ในนิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก ปราภฏการมีปัญญาของท่านสุปปรก แม้จะตาบอด
มองไม่เห็นแล้ว เมื่อไปทำงานรับราชการก็สามารถใช้ปัญญาคำลาคูสัตว์ สิ่งของ เช่น ช้าง ม้า ผ้า ก็รู้
ว่าเป็นสิ่งที่ไม่คู่ควรกับพระราชา เพราะมีคำหนิต่างๆ ที่แม้แต่ผู้มีตาดีก็ไม่อาจจะรู้ได้ และยังมี
ปัญญาพาลูกเรือทั้งไปและกลับถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย รวมทั้งได้ทรัพย์สมบัติจากท้องทะเลต่างๆ

^{๑๗๖} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๑๕๔-๒๐๑.

^{๑๗๗} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๓.

^{๑๗๘} พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.๕), อธิบายธรรมวิภาค ปรีเภทที่ ๑, หน้า ๔.

^{๑๗๙} สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส, คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี, หน้า ๑๘.

ท่านมีปัญหารู้ได้ว่าแต่ละทะเลมีสมบัติโดยอยู่ และมีอุบายให้ลูกเรือขึ้นเรือ โดยไม่ให้เกิดความ
โลกเพื่อให้เรือสามารถบรรทุกได้ตามกำลังเมื่อถึงบ้านก็ได้จัดแบ่งสมบัติให้เป็นที่พอใจแก่ทุกคน^{๑๔๐}

ในนิทานชาดกเรื่องกุณฑลชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพญานกกุณฑล ที่เห็นโทษภัย
ในสตรี และได้แสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังด้วย^{๑๔๑}

ในนิทานชาดกเรื่องฌตาสนชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพญานกโพธิสัตว์ ที่ได้เห็นน้ำ
ลูกเป็นไฟ มีปัญญาคิดได้ว่าปกติจะใช้น้ำดับไฟ แต่น้ำกลับลูกเป็นไฟ คงต้องมีอันตรายอะไรซ่อน
อยู่ แล้วได้ชักชวนบริวารบินหนีไปอยู่ที่อื่น จึงทำให้ตนเองและบริวารรอดพ้นจากความตายได้

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพระมหาชนก ที่ทรงสามารถ
แก้ปัญหทั้ง ๔ ข้อ ที่พระราชาโปลชนกได้ตั้งไว้ ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถแก้ได้ โดยเฉพาะข้อที่ ๔ ซึ่ง
เป็นปริศนาขุมทรัพย์มหาศาลทั้ง ๑๖ แห่ง พระมหาชนกทรงตรัสบอกคำแก้ปริศนาขุมทรัพย์ทั้ง ๑๖
แห่งได้หมด และก็พบขุมทรัพย์ตามที่ตรัสบอกไว้ทุกแห่ง จึงเป็นผู้ที่สมควรแก่การได้ครองราชย์
สมบัติโดยชอบ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ววันหนึ่งทรงเสด็จประพาสอุทยาน ทอดพระ- เนตรเห็น
ต้นมะม่วงสองต้น ต้นหนึ่งไม่มีผล ต้นหนึ่งมีผล ทรงมีพระปัญญาพิจารณาได้ว่าต้นที่มีผล ได้ถูก
ทำลายไปเพราะการมีผลของมันเหมือนราชสมบัติ เปรียบเหมือนต้นไม้ไม่มีผล อาจถูกทำลายหรือต้อง
คอยระวังรักษา ทำให้พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ จึงคิดสละราชสมบัติ^{๑๔๒}

ในนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่สามารถเอาตัว
รอดด้วยการลวงเหยียบหัวจระเข้ได้ด้วยปัญญา ตั้งแต่สังเกตเห็นความผิดปกติของก้อนหินที่สูง
ผิดปกติจากทุกครั้งเนื่องจากมีจระเข้มานอนลวงว่าเป็นก้อนหิน พญาวานรก็มีปัญญาสร้างทำเป็น
เรียกก้อนหิน เมื่อไม่มีเสียงตอบ ก็แก้งบนว่าทำไมวันนี้ไม่ตอบ จระเข้จึงหลงกลตอบกลับไป
พญาวานรจึงรู้ว่าเป็นจระเข้มานอนอยู่ต้องการหัวใจของวานร พญาวานรก็ใช้ปัญญาออกอุบายให้
จระเข้เฝ้าปากไว้จนจะกระโดดลงไปปากจระเข้ให้คาบไว้ พญาวานรรู้ว่าจระเข้เมื่อเฝ้าปากก็จะ
หลับตา พญาวานรก็กระโดดลงไปเหยียบศีรษะจระเข้ในเวลาหลับตา แล้วกระโดดขึ้นฝั่งอย่าง
รวดเร็ว^{๑๔๓}

^{๑๔๐} คุรยละเอียดใน พ.ช.เอกาทศก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๕/๕๑-๕๘.

^{๑๔๑} คุรยละเอียดใน พ.ช.อัสติ. (ไทย) ๒๘/๒๕๐-๓๕๐/๑๓๔-๑๕๘.

^{๑๔๒} คุรยละเอียดใน พ.ช.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๘๔-๑๕๔.

^{๑๔๓} คุรยละเอียดใน พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๗๑-๗๔.

ในนิทานชาดกเรื่องสูงสูมารชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่เอาตัวรอดจาก จะเข้ได้ด้วยปัญญา จากการที่ถูกจะเข้ลงไประหว่างจะพาดข้ามแม่น้ำเพื่อจะไปกินผลไม้ในฝั่งตรงข้าม แต่กลับจมตัวลงเพื่อจะฆ่าพญาวานรเพราะต้องการหัวใจวานรไปให้เมียที่แพ้ท้อง พญาวานรจึงใช้ ปัญญาลงไปว่าหัวใจตนไม่ได้อยู่ที่ตัวแต่แขวนไว้ที่ต้นมะเดื่อ เพราะว่าเมื่อกระโดดไปตามยอด ไม้ หัวใจก็จะแหลกราลไปหมด แล้วขึ้นไปต้นมะเดื่อที่มีผลสุกเป็นพวง ให้พาไปที่ต้นมะเดื่อเพื่อ จะเอาหัวใจให้ จะเข้จึงพาไปที่ต้นมะเดื่อนั้น เมื่อถึงต้นมะเดื่อ พญาวานรก็กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อ รอดพ้นจากความตายได้แล้วกล่าวเยาะเย้ยจะเข้ว่าหน้าโง่ หัวใจของสัตว์ใดจะมาแขวนไว้บนยอด ไม้ ตัวใหญ่แต่ตัว แต่ไม่มีปัญญา ทำให้จะเข้ทั้งอายุและเสียใจกลับไป^{๑๔๔}

ในนิทานชาดกเรื่องมตบัณฑิตชาดก ปรากฏการมีปัญญาของมตบัณฑิต ที่สามารถดับ ความโศกของพระเจ้าวาสุเทพ ที่พระโอรสผู้เป็นที่รักยิ่งองค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ไป มตบัณฑิตจึงใช้ อุบายทำเป็นบ้าแหงนดูอากาศเดินบ่นไปทั่วเมืองว่า จะเอากระด้ายจากดวงจันทร์ พระราชาจึงว่าเป็น บ้าไปแล้ว มตบัณฑิตจึงว่า ตนปรารถนากระด้ายจากดวงจันทร์ยังดีกว่าพระเจ้า พี่ที่เศร้าโศกถึง โอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ขึ้นชื่อว่าของที่ไม่ควรได้ บุคคลก็ไม่ควรหวัง มตบัณฑิตกราบทูลว่า ตน ปรารถนาสิ่งที่เห็นๆ อยู่ แต่เจ้าพี่ทรงเศร้าโศกถึงสิ่งที่มิได้ปรากฏอยู่ มตบัณฑิตได้แสดงปัญญาต่อ อีกว่ามนุษย์หรือเทวดาไม่พึงได้ฐานะอันใด คือความมุ่งหวังว่า บุตรของเราอย่าตายเลย พระองค์ทรง ปรารถนาฐานะอันนั้นอยู่ จะพึงทรงได้ฐานะที่ไม่ควรได้แต่ที่ไหน พระองค์ทรงเศร้าโศกถึง พระโอรสผู้ไปปรโลกแล้ว พระองค์ก็ไม่สามารถจะนำพระโอรสนั้นมาได้ด้วยมนต์ ยา รากไม้ โอสถ หรือพระราชทรัพย์เลย พระเจ้าวาสุเทพทรงสลดดังนั้นแล้ว จึงได้หายโศกได้ด้วยปัญญา ของมตบัณฑิต และได้สรรเสริญมตบัณฑิตว่า เป็นบัณฑิตได้รดผู้เร่าร้อนให้สงบระงับ ดับความ กระวนกระวายทั้งปวงได้ เหมือนบุคคลดับไฟที่ติดเปรี๊ยะด้วยน้ำจะนั้น ได้ถอนลูกศรที่เสียบแทง หทัยออกแล้ว ได้บรรเทาความโศกถึงบุตร ปราศจากความโศก ไม่ขุนมัว^{๑๔๕}

ในนิทานชาดกเรื่องลวกุ๊กกชาดก ปรากฏการมีปัญญาของนางนกลี ที่ได้คิดอุบายกำจัด ช้างนิสัยไม่ดีที่ได้ทำลายลูกๆ ของนางด้วยการไปขอความร่วมมือจากกา แมลงวันและกบ ให้กาจิก ตาช้างให้บอด เมื่อตาบอดแล้วจึงได้เดินตกเหวตาย เพราะไปตามเสียงร้องของกบที่อยู่ปากเหว แทนที่ จะเป็นสระน้ำ นางนกลีแม้จะเป็นสัตว์เล็กๆ ก็สามารถกำจัดสัตว์ใหญ่เช่นช้างได้ด้วยปัญญา^{๑๔๖}

^{๑๔๔} คุรยละเอียดใน พ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๒๓๕-๒๓๗.

^{๑๔๕} คุรยละเอียดใน พ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๕/๖๖๗-๖๗๒.

^{๑๔๖} คุรยละเอียดใน พ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕๕-๕๕๕.

ในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ปรากฏการมีปัญญาพญาราชสีห์ เห็นน้องชายทั้ง ๖ ตายเพราะความโง่เขลากระโจนเข้าไปสู่เขาเงินเพื่อจะกำจัดสุนัขจิ้งจอก ด้วยเป็นถ้ำแก้วพลึงจึงเข้าใจว่าเป็นอากาศว่าง เมื่อวิ่งเข้าไปเข้าไปด้วยความรีบร้อนด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ จึงชนกับแก้วพลึงถึงแก่ความตาย ราชสีห์พี่ชายใหญ่จึงใช้ปัญญาพิจารณาก็รู้ว่าเป็นอย่างไร แค่เพียงส่งเสียง ร้อง บ่นลือสืบทายเท่านั้น สุนัขจิ้งจอกก็หัวใจแตกตายแล้วกล่าวว่า เพราะไม่มีปัญญาดูตรวจสอบ ขึ้นชื่อว่าการงานของผู้ไม่พิจารณาแล้วรีบทำ ย่อมเป็นอย่างนี้แหละ การงานใดมิได้พิจารณาให้รอบคอบ แล้วรีบร้อนจะทำให้สำเร็จ ย่อมเดือดร้อนเหมือนกับการกลืนของร้อนไว้ในปาก^{๑๘๗}

ในนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก ปรากฏการมีปัญญาของมโหสถ ตั้งแต่ตอนอายุ ๗ ขวบ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้คิดสร้างศาลหลบฝนและยังใช้เป็นที่พักผ่อนคลายความทุกข์ จึงมักมีผู้คนมาขอให้ตัดสินปัญหาข้อพิพาท หรือแก้ไขปัญหาคัดข้อต่างๆ อยู่เสมอ สามารถแก้ปัญหาทั้ง ๑๕ ข้อของพระเจ้าวิเทหะได้ ได้แก่ปัญหาเรื่องขึ้นเนื้อ โกลี เครื่องประดับทำเป็นปล้องๆ กลุ่มค่าย บุตร คนเตี้ยชื่อโคพกาพร รถมอนไม้ สิริยะ ฐู่ ไก่แก้วมณี ให้โคตัวผู้ตกถูก ข้าว จึงฆ่าห้อยด้วยเชือก ทราย สระน้ำ อุทยาน แก้วมณีบนรังกา พระเจ้าวิเทหะราชทรงรับมโหสถบัณฑิตไว้เป็นราชบุตร ต่อมามโหสถก็ได้ตอบปัญหาข้อข้องใจของพระเจ้าวิเทหะอีกหลายประการ เช่นเรื่องกิ่งก่าได้ทอง เรื่องสิริกกับกาลกรรณิ เรื่องแพะในทวาทสนิบาด เรื่องสิริเมณฑกปัญหา เรื่องฉันทนปถปัญหา และยังใช้ปัญญาช่วยให้ทุกคนรอดพ้นอันตรายได้^{๑๘๘}

ดร.บุญย นิลเกษ ได้กล่าวถึงมโหสถว่า เป็นผู้เฉลียวฉลาด สามารถใช้ความเฉลียวฉลาดของตนให้ผ่านการทดสอบต่างๆ ประกอบด้วย ปัญหาทั่วไป ปริศนาพาคิดและเหตุการณ์ต่างๆ มโหสถใช้ความคิดและสติปัญญาในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก^{๑๘๙}

ในนิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่ได้เดินวนรอบสระโบกขรณี เห็นแต่รอยเท้าลงไม่เห็นรอยเท้าขึ้น จึงรู้ว่าสระโบกขรณีนี้มีผีเสื้อน้ำอยู่และคอยดักกินสัตว์ที่ลงไป พญาวานรยังได้ใช้ปัญญาคิดอุบายคืบหน้าในสระโดยไม่ต้องลงไปในสระด้วยการใช้ไม้จิ้มคืบหน้าขึ้นมาคืบ เหมือนคืบหน้าด้วยก้านบัว^{๑๙๐}

^{๑๘๗} พุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๓/๖๒ และ คุราชละเอียดยใน พุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๓/๑/๓/๑๐-๑๔.

^{๑๘๘} คุราชละเอียดยใน พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๒๕๖-๕๒๑.

^{๑๘๙} คุราชละเอียดยใน บุญย นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ ๖ ตอน การบำเพ็ญปัญญาบารมี), หน้า ๒๗.

^{๑๙๐} คุราชละเอียดยใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๒๖๐-๒๖๔.

ในนิทานชาดกเรื่องเทวธรรมชาดก ปรากฏการมีปัญญาของพระมหิสาสาสมุทร ที่เห็นรอยเท้าลงไปบนสระน้ำของพระอนุชาทั้งสองจึงรู้ว่า คงถูกรากษสที่หวนแห่นสระน้ำนี้จับไปแน่ เมื่อรากษสถามถึงปัญหาเทวธรรม ก็ทรงแสดงพระปัญญาตอบได้ทั้งหมดจนแจ่มแจ้ง รากษสจึงเกิดความเลื่อมใสจึงคืนพระอนุชาทั้งสองให้ พระโพธิสัตว์จึงตรัสสอนให้ละบาปสร้างกุศล แล้วนำทุกคนกลับเมืองในที่สุด^{๑๙๑}

ในนิทานชาดกเรื่องสมุททวณิชาดก ปรากฏการมีปัญญาของหัวหน้าช่างไม้บัณฑิต ที่มีปัญญาได้พาบริวารทำเรือเตรียมไว้ เมื่อเทพบุตรองค์แรกมาเตือนว่าน้ำจะท่วมเกาะ เทพบุตรอีกองค์บอกว่าไม่ต้องเชื่อเทพบุตรองค์ก่อน เพราะต้องการให้พวกช่างไม้ถึงความพินาศทั้งหมด ช่างไม้พวกที่ทำเรือเตรียมไว้จึงรอดตาย พวกที่ไม่ได้เตรียมการอะไรเลยจึงตายหมด^{๑๙๒}

ในนิทานชาดกเรื่องกนกชาดก ปรากฏการขาดปัญญาของพวกกา ที่พากันช่วยวิดน้ำในทะเลให้แห้งเพื่อจะนำนางกาที่ตายในทะเลขึ้นมา ซึ่งไม่ว่าจะนำน้ำทะเลไปขังบนบกเท่าไรก็ไม่สามารถทำให้น้ำทะเลแห้งได้ เป็นการเหนื่อยเปล่า^{๑๙๓}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในนิทานชาดกที่ศึกษาทุกเรื่อง ปรากฏหลักธรรมข้อปัญญา แสดงให้เห็นว่า ปัญญาสามารถช่วยแก้ไขปัญหาก็ สามารถทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นรอดพ้นจากอันตรายได้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าหลักธรรมอริยทรัพย์ ๗ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญานี้ พบในนิทานชาดกทุกเรื่อง เพียงแต่นิทานชาดกเรื่องใดจะมีข้อธรรมอะไรที่เด่นหรือชัดเจน เช่น ศีล ๕ พบในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ศีลอุโบสถ พบในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก หิริ โอตตัปปะ พบในนิทานชาดกเรื่องเทวธรรมชาดก และปัญญาพบในนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก เป็นต้น อริยทรัพย์ถือได้ว่าเป็นทรัพย์ที่มีความสำคัญ ที่บุคคลสามารถนำติดตัวไปได้ในทุกที่ช่วยให้ออกปลอดภัยจากอันตราย ทั้งช่วยให้ได้พบแต่ความสุข ดังที่ปรากฏให้เห็นเป็นตัวอย่างในนิทานชาดกที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังติดตามไปสู่โลกหน้าได้ด้วยเหมือนเงาติดตามตัวไป

๓.๑๕ โลกธรรม ๘: พาเวรชาดก มนฺธราตุราชชาดก

โลกธรรม ๘ หมายถึง ธรรมดาของโลก เรื่องของโลก ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป^{๑๙๔}

^{๑๙๑} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑๕๑-๒๐๑.

^{๑๙๒} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทวาทส.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๑๒๕-๑๓๕.

^{๑๙๓} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๔๓๒-๔๓๕.

โลกธรรม ๘ ปรากฏใน ทศุตตรสูตร ว่า “ธรรม ๘ ประการที่ควรกำหนดรู้ คือ โลกธรรม ๘ ได้แก่ ๑. ได้ลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. ได้ยศ ๔. เสื่อมยศ ๕. สุข ๖. ทุกข์ ๗. สรรเสริญ ๘. นินทา”^{๑๙๕} และปรากฏในฐานสูตรว่า “โลกธรรม ๘ หมุนเวียนไปตามโลก และโลกก็หมุนเวียนไปตาม โลกธรรม ๘”^{๑๙๖} และในมงคลสูตร ข้อที่ (๓๕) กล่าวว่า “จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหวเป็นมงคลอันสูงสุด”^{๑๙๗}

ในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก ปรากฏหลักโลกธรรม ๘ ของกา เรื่องนี้ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ^{๑๙๘} ซึ่งกาประสบทั้งได้ลาภและเสื่อมลาภ จากการที่ชาวพาเวรุรัฐไม่เคยเห็นนกเลย เมื่อเห็นกา จึงสรรเสริญกว่า มีผิวพรรณ จะงอยปาก นัยน์ตาเหมือนก้อนแก้วมณี ได้ขอซื้อด้วยทรัพย์หนึ่งร้อยไปใส่ไว้ในกรงทอง เลี้ยงดูอย่างดีด้วยปลา เนื้อ และผลไม้ไม่น้อยใหญ่ กาผู้ประกอบด้วยอสังกัธรรม ๑๐ ประการ ได้เป็นผู้ถึงความเลิศด้วยลาภสักการะ ต่อมาเมื่อชาวเมืองพาเวรุรัฐได้เห็นพญานกยูงที่สวยงามและมีเสียงอันไพเราะ คนทั้งหลายเห็นแล้วชอบใจ จึงซื้อนกยูงนี้ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน แล้วจัดให้อยู่ในกรงอันวิจิตรตระการ ด้วยรัตนะ ๗ เลี้ยงดูด้วยปลา เนื้อ ผลไม้ไม่น้อยใหญ่ และข้าวตอกเคล้าน้ำผึ้งกับน้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวดเป็นต้น พญานกยูงถึงความเลิศด้วยลาภและยศ แต่กาเสื่อมทั้งลาภและสักการะ ไม่มีใครต้องการแม้จะคุ้มกัน^{๑๙๙}

ในนิทานชาดกเรื่องมันธาดุราชชาดก ปรากฏหลักโลกธรรม ๘ ของพระเจ้ามันธาดุ ที่ทรงเสวยราชสมบัติในมนุษยโลก สมบูรณ์ด้วยรัตน ๗ และอิทธิฤทธิ์ ๔ ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้ง ๔ ถึง ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงเสด็จไปครองราชย์สมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาและครองเทวราชสมบัติถึงหนึ่งในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ร่วมกับท้าวสักกะ จนท้าวสักกะจุติไปแล้ว ๓๖ พระองค์ ทรงดำริจะฆ่าท้าวสักกะเสียเพื่อครองเทวโลกองค์เดียว ด้วยคณหาความอยากนี้ทำให้ อายุสังขารของพระเจ้ามันธาดุเสื่อม จึงพลัดตกจากสวรรค์ลงมาสู่มนุษยโลกแล้วเสด็จสวรรคตไป

๒๐๐

^{๑๙๕} คู่มือละเอียดยกใน พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.๙), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, หน้า ๒๐๕-๒๐๘.

^{๑๙๕} คู่มือละเอียดยกใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๘/๔๐๗.

^{๑๙๖} คู่มือละเอียดยกใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๒/๒๘๐.

^{๑๙๗} คู่มือละเอียดยกใน จุ.จุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๘.

^{๑๙๘} จุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๑๕๓-๑๕๖/๑๘๘.

^{๑๙๙} คู่มือละเอียดยกใน จุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๓๑-๔๓๔.

^{๒๐๐} คู่มือละเอียดยกใน จุ.ชา.ติ.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕-๖๐.

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในหลักโลกธรรม ๘ ซึ่งเป็นธรรมคู่โลก ได้แก่ ได้แก่ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ นินทา พบในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดกและมันธาตราชชาดก แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แม้จะมีสมบัติมากมายสักเท่าใด มีอายุยืนยาวสักเพียงไหน ในที่สุดไม่ว่าจะเป็นสมบัติใดๆ ก็ตามหรือชื่อเสียงเกียรติยศย่อมมีวันหมดสิ้นไปได้ มีการแปรเปลี่ยนไปทั้งนั้น

๓.๑๖ กุศลกรรมบถ ๑๐: สุวัณณกักกฏชาดก สุสันธิชาดก...

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ ในเวรัญชกสูตร ได้แก่

“การประพฤติธรรมทางกายมี ๓ อย่างคือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๒. ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น ซึ่งเจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นขโมย

๓. ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติ ล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ฯลฯ

การประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก คือ

๑. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ ฯลฯ

๒. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๓. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำไม่มีโทษ

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดมีที่อ้างอิง มีประโยชน์ เหมาะแก่เวลา

การประพฤติธรรมทางใจ ๓ จำพวกคือ

๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา

๒. มีจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้าย ไม่มีเวร ไม่พยาบาท ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตน

๓. เป็นสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล ฯลฯ ผู้ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญา อันยังเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก”^{๒๐๑}

ทรงตรัสอีกว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความประพฤติสม่าเสมอ คือความประพฤติธรรมเป็นเหตุอย่างนี้ ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ”^{๒๐๒} คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ (ทางแห่งกุศลกรรม)

นอกจากนั้นยังพบ อกุศลกรรมบถ ปรากฏในสังคิสิสูตรว่า อกุศลกรรมบถ (ทางแห่งอกุศลกรรม) ๑๐

^{๒๐๑} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๔-๔๔๘/๔๘๐-๔๘๓.

^{๒๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑.

- “๑. ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทาน (การลักทรัพย์)
๓. กามสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดีกในกาม)
๔. มุสาวาท (การพูดเท็จ)
๕. ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด)
๖. ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ)
๗. สัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ)
๘. อภิขมา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา)
๙. พยาบาท (ความคิดร้าย)
๑๐. มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)”^{๒๐๓}

พระพรหมโมลี กล่าวถึงอกุศลกรรมบถ ว่าเป็นบาปที่ทำให้เกิดเป็นเปรต ต้องเสวยความทุกข์ทรมาน ด้วยบาปที่ได้กระทำทางกาย วาจาและใจ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติดีกในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลภอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา และมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม ผู้ใดประพฤติดังนี้แล้วจะไปสู่โลกปรตอสุรกาย หรืออาจต้องไปนรกก่อน พอสิ้นกรรมจากนรกแล้ว เศษบาปจะทำให้ไปเป็นเปรตอสุรกาย^{๒๐๔}

ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงการประพฤติกุศลกรรมบถ ๓ วิสจจริต ๔ และมโนสุจริต ๓ ในหนังสือนิทานมงคลธรรม ว่าเป็นมงคลข้อที่ ๑๖ คือการประพฤติธรรม ผู้ประพฤติถูกต้องดีงามทั้ง กาย วาจา ใจ เรียกว่าเป็นผู้ประพฤติธรรม เป็นมงคลสูงสุด^{๒๐๕}

ในนิทานชาดกเรื่องกุลวาทชาดก ปรากฏการประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ของท้าวสักกะ เมื่อรบพ่ายแพ้พวกอสูร จึงได้ขั้บราชรถหนีภัยแล่นเข้าไปในป่าไม้งิ้ว ทำลายป่าไม้งิ้วซึ่งมีพวกลูกนกครุฑอาศัยอยู่ พวกลูกนกครุฑจึงพากันส่งเสียงร้องด้วยความกลัวตาย ท้าวสักกะจึงได้รับสั่งให้มาตลิกกลับราชรถ เพื่อจะได้ไม่ทำให้ลูกนกครุฑต้องตาย โดยตรัสว่า “ลูกนกครุฑเหล่านี้จึงอย่าลำบาก เพราะเราเลย เราจะไม่อาศัยความเป็นใหญ่แล้วกระทำการคือการฆ่าสัตว์ ก็เพื่อประโยชน์แก่ลูกนกครุฑนั้น เราจักสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ท่านจงกลับรถนั้น”^{๒๐๖} ถึงแม้จะรู้ว่าผู้พ่ายแพ้ไม่ได้ ก็

^{๒๐๓} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๓/๓๖๒-๓๖๓.

^{๒๐๔} คุรยละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

^{๒๐๕} คุรยละเอียดใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๒๐๖} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๑๑-๓๑๒.

ยอมเสียสละชีวิตของตนแทนที่จะทำลายชีวิตของพวกลูกนกครุฑ อันเป็นการผิดศีลข้อ ๑ ด้วยคือ ปาณาติบาต แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนของความประพฤติกุศลกรรมของท้าวสักกะทั้งทางกาย วาจา ใจ มาตั้งแต่ครั้งเป็นมมมานพแล้วว่า ได้ตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นผู้ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ตั้งตนไว้ชอบตามธรรมนองครองธรรมมาโดยตลอด

ในนิทานชาดกเรื่องสุวรรณกัถกกุณฑลชาดก ปรากฏการประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ของนางข้างพังที่ได้ใช้วาจาอ่อนหวานอ่อนน้อมปฐทองขอให้ปล่อยสามีตน เมื่อข้างโพธิสัตว์ถูกพญาปูณดุคจึงจะให้เข้าปากตน นางข้างไม่ทอดทิ้งสามีเมื่อยามมีภัยและยังได้กล่าวปลอบสามี แล้วอ่อนน้อมพญาปูทองด้วยถ้อยคำอ่อนหวานว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่าปูในแม่น้ำทั้งหลาย พญาปูได้ยินเสียงนางข้างก็ใจอ่อน จึงคลายกำม้อออกจากเท้าข้าง ข้างสามีจึงหลุดรอดพ้นความตายมาได้^{๒๐๗}

นอกจากนี้ นางข้างยังเป็นผู้ที่มีมงคลด้วย คือ วาจาที่เป็นสุภาษิต ศ.พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวว่า วาจาสุภาษิต คือ พุทธิ ตามหลักวจีกรรมที่เป็นกุศล ๔ คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ เป็นวจีสัจจัตถิ ที่ประกอบด้วย พุทธคำจริง พุทธถูกกาล พุทธสุภาพ พุทธคำมีประโยชน์ พุทธด้วยเมตตา^{๒๐๘}

ในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก^{๒๐๙} ปรากฏการประพฤติธรรมทางวาจา就是不พูดเท็จ ของพญาราชสีห์ ที่ได้กล่าวแก่สุนัขจิ้งจอก ที่ได้ให้การช่วยเหลือตนจนรอดชีวิต จากการยืนติดหล่มอดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน ตอนแรกสุนัขจิ้งจอกไม่กล้าที่จะช่วยเพราะกลัวว่าเมื่อช่วยขึ้นมาได้แล้วจะกินมันเสีย แต่เมื่อพญาราชสีห์ได้ร้องขอความช่วยเหลือและรับปากว่า “อย่ากลัวไปเลย เราไม่กินท่านดอก ท่านมีคุณค่าต่อเรา เราจะตอบแทนบุญคุณท่าน จงหาวิธีช่วยเราขึ้นไปที” สุนัขจิ้งจอกจึงกล้าที่จะช่วย และสามารถช่วยพญาราชสีห์ขึ้นจากหล่มได้สำเร็จ

พญาราชสีห์จึงแสดงการรักษาคำพูด ด้วยการไปจับสัตว์มามอบให้แก่สุนัขจิ้งจอกเป็นการตอบแทน และยังได้นำสุนัขจิ้งจอกพร้อมครอบครัวไปดูแลที่ถ้ำเป็นอย่างดี จนนางราชสีห์นึกอิจฉา จึงได้คุกคามพวกสุนัขจิ้งจอก พญาราชสีห์ก็ได้กล่าวตักเตือนภรรยาให้คิดว่า “ถึงแม้ว่ามิตรจะมีกำลังด้อยกว่า แต่ตั้งอยู่ในมิตรธรรม เขาเชื่อว่าเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นมิตรและเป็นเพื่อนของเรา นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคม เจ้าอย่าได้ดูหมิ่นสุนัขจิ้งจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกเลย” ทำให้ทั้งหมดมีความเข้าใจกัน เกิดความรักใคร่ สามัคคีปรองดองกัน อยู่ร่วมกันมาโดยตลอด^{๒๑๐} ด้วยการรักษาคำสัตย์

^{๒๐๗} คุรุยละเอียดใน พ.ช.ดิก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๐๑-๑๐๕.

^{๒๐๘} คุรุยละเอียดใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, หน้า ๑๐๒.

^{๒๐๙} คุรุยละเอียดใน พ.ช.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๓-๑๔/๖๕.

^{๒๑๐} คุรุยละเอียดใน พ.ช.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๓๕-๔๒.

กล่าวไว้ว่าจะตอบแทนคุณก็ให้การดูแลสุนัขจึงจอกโดยไม่ลืมคำพูด และเป็นคำที่รักษาน้ำใจของทั้งภรรยาตนเองและครอบครัวสุนัขจึงจอกได้เป็นอย่างดี

ในนิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก ปรากฏการประพาศพิศเป็นอนุสตรธรรมบท ๑๐ และพิศศีลข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๔ คือชายหนุ่มผู้หนึ่งซึ่งต่อมาคือพระเจ้าทิวาหนะ มีความเพ่งเล็งอยากได้ของของผู้อื่นได้สักขโมยแก้วมณีวิเศษของผู้อื่นมา แล้วนำไปใช้เป็นอุบายหลอกฆ่าฤๅษีพี่น้องทั้ง ๓ คนเมื่อตนอยากได้ของวิเศษของฤๅษีทั้ง ๓ โดยพูดโกหกหลอกลวงฤๅษีว่าขอแลกของวิเศษกันแล้วตั้งให้พรวิเศษไปตัดศีรษะฤๅษีแต่ละรูป แล้วนำของวิเศษทั้ง ๓ ของฤๅษี ไปใช้ในการปลงพระชนม์พระเจ้ากรุงพาราณสียี่ดราชสมบัติ แล้วตั้งตนเป็นพระเจ้าทิวาหนะครองเมืองพาราณสีสืบมา^{๒๑๑}

ในนิทานชาดกเรื่องกาเวตติชาดก ปรากฏการประพาศพิศเป็นอนุสตรธรรมบท ๑๐ และพิศศีลข้อ ๓ กาเมสุมิฉฉาจารา ของพญาครุฑ พระนางกาเวตติพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตและคนธรรพ์ชื่อนฤกเวรก็ได้ลักลอบเป็นชู้กับพระนางกาเวตติ เมื่อพญาครุฑได้ลักมเหสีไป พระเจ้าพรหมทัตจึงรับสั่งให้ไปค้นหาและนำพระเทวีกลับมา เมื่อได้เอบซุกไปในปีกของพญาครุฑไปพบกับพระนางกาเวตติก็กลับเอบได้เสียกับพระนางอีกคน จนเมื่อพญาครุฑได้รู้ความจริงนั้นจึงได้รับนำพระนางกาเวตติมาคืนให้แก่พระเจ้าพรหมทัต ด้วยความเจ็บใจในความโง่ของตนเอง ที่นำชายชู้ทั้งไปและกลับด้วยตนเอง แม้จะอยู่ไกลถึงวิมานฉิมพลีกลางมหาสมุทรก็ไม่อาจเก็บรักษาผู้หญิงที่ใจง่าย มักมากในกามอย่างพระนางกาเวตติไว้ได้^{๒๑๒}

ในนิทานชาดกเรื่องสุตตันธิชาดก ปรากฏการประพาศพิศเป็นอนุสตรธรรมบท ๑๐ และพิศศีลข้อ ๓ กาเมสุมิฉฉาจารา ของพญาครุฑ และพระนางสุตตันธิพระอัครมเหสีของพระราชาดัมพราชแห่งนครพาราณสี รวมไปถึงคนธรรพ์ชื่ออัคระด้วยที่ได้ร่วมกันประพาศพิศในกาม ลักลอบเป็นชู้กับพระนางสุตตันธิ ทั้งพญาครุฑ ก็ยังนับได้ว่าเป็นผู้ที่ได้ลักทรัพย์ คือ นำเอาภรรยาของผู้อื่น คือมเหสีของพระราชาดัมพราช ซึ่งเจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นขโมย รวมทั้งมีความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีความเห็นผิดจึงได้ประพาศพิศไปจากอนุสตรธรรมบท แม้กระทั่งพระนางสุตตันธิ พญาครุฑยังได้กล่าวถึงความเป็นผู้ประพาศพิศในทางกามว่า แม้จะอยู่ถึงสุบรรณพิภพ ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ จะประโยชน์อะไรกับนางผู้ทุศีลนี้ แล้วนำพระนางมาถวายคืนพระราชา^{๒๑๓}

^{๒๑๑} คุรยละเอียดใน พ.ช.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕๓-๑๕๔.

^{๒๑๒} คุรยละเอียดใน พ.ช.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๑๕-๔๑๘.

^{๒๑๓} คุรยละเอียดใน พ.ช.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๗๕-๕๘๐.

ในนิทานชาดกเรื่องปณทกรนาคราชชาดก ปรากฏการประพาศิธรรมทางวาจาคือการพูดเท็จของกัมพิยอเจลกชีเปลือย ที่ถามความลับของพญานาค โดยให้สัญญาว่าจะเก็บเป็นความลับ ไม่บอกใคร พญานาคจึงบอกเพราะคิดเป็นนักบวชคงไม่โกหกไม่นำความลับถึงชีวิตของตนไปบอกแก่ใคร แต่ชีเปลือยก็ไม่รักษาคำพูดนำความลับไปบอกแก่พญาครุฑ พญาครุฑจึงสามารถ จับพญานาคได้ พญานาคจึงได้อ้อนวอนขอชีวิตต่อพญาครุฑ เมื่อรอดชีวิตแล้วพญานาคราชจึงได้ไปหาชีเปลือย กล่าวว่าเป็นผู้ทุศีล พูดเท็จ ไม่สำรวม ขาดหิริความละอายต่อบาป ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้าย เป็นคนส่อเสียด ด้วยคำสัจนี้ ขอสิริษะของเจ้าจงแตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง เมื่อพญานาคราชสาปแช่งจบ สิริษะของชีเปลือย ก็แตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง ตกนรกอเวจีไป^{๒๑๔}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ พบในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก และ สุวัณณกัฏกชาดก เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการประพาศิธรรมเป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐ ในนิทานชาดกเรื่องกาเวตีชาดกและปณทกรนาคราชชาดก เป็นต้น ผู้ที่ประพาศิตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมพบกับความสุขความเจริญเมื่อสิ้นชีวิตย่อมไปสู่สวรรค์ ส่วนผู้ที่ประพาศิตามอกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมพบกับความทุกข์ยากเดือดร้อน เมื่อสิ้นชีวิตย่อมไปสู่นรก

๓.๑๗ หลักทศพิธราชธรรม: มหาชนกชาดก ขวนหังสชาดก

หลักทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม ๑๐ หมายถึงธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย ๑. ทาน ๒. ศีล ๓. การบริจาค ๔. ความซื่อตรง ๕. ความอ่อนโยน ๖. ความเพียร ๗. ความไม่โกรธ ๘. ความไม่เบียดเบียน ๙. ความอดทน ๑๐. ความไม่คราดธรรม^{๒๑๕} สรุปได้ดังบาลีว่า “ทานํ สีลํ ปริจาคํ อาหุขํ ททวํ คปํ อกุโกธํ อวิหีสณฺณํ ขนฺติณฺณํ อวิโรธนํ.”^{๒๑๖}

ในนิทานชาดกเรื่องขวนหังสชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม โดยพญาหงส์เป็นผู้กล่าวถวายโอวาทพระเจ้าพรหมทัต ก่อนที่จะบินกลับไปยังเขาจิตตภูฏา ให้ทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทรงทำบุญมีการให้ทาน มิได้ละเมิดทศพิธราชธรรม ดำรงราชย์โดยธรรม^{๒๑๗} แล้วจะได้ทรงพบกันอีก แสดงให้เห็นว่า พญาหงส์ก็จะต้องรู้จักทศพิธราชธรรมเป็นอย่างดี จึงได้นำมาถวายต่อพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงครองราชด้วยหลักทศพิธราชธรรมด้วย

^{๒๑๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ศีลติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๓/๔๑๘-๔๑๖.

^{๒๑๕} พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๑๒๒.

^{๒๑๖} พุ.ชา.อสีติ. (บาลี) ๒๘/๑๖๖/๗๒.

^{๒๑๗} พุ.ชา.เตรสก. (ไทย) ๑/๖/๒๒๕ และ พุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๕.

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรมของพระมหาชนก เมื่อได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้วทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสร้างโรทานใหญ่ ๖ ทิศในเมืองมิลินทรา ทรงบริจาคมหาทานเป็นประจำ เมืองมิลินทราจึงมีแต่ความผาสุกสมบูรณ์ เพราะพระราชาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม^{๒๑๘}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นธรรมของนักปกครอง พบในนิทานชาดกเรื่องชวนทังชาดกและมหาชนกชาดก เป็นต้น ทำให้บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวายประชาชนจึงอยู่กันอย่างมีความสุข

๓.๑๘ พรหมจรรย์: กิณนทชาดก มหาชนกชาดก

ผู้วิจัยพบว่า ในมหาโควินทสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“พรหมจรรย์ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)”^{๒๑๙} และ“บัณฑิตได้ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ”^{๒๒๐} และ “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด”^{๒๒๑}

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐ มีนัย ๑๐ ประการ ในคัมภีร์มงคลสูตรที่ปณี ซึ่งกล่าวถึงเรื่องมงคล ๓๘ ประการ อธิบายถึงพรหมจรรย์ไว้เป็นบาลีว่า “พรหมจะริยัง นามะ ทานะ เวชยาวัจจะ ปัญจะสีละ อัปปะมัญญา เมถุนะวิระติ สะทาระสันโตสะ วิริยะ อุโปสะถังกะ อริยมัคคะ สาสะนะวะเสนะ ทะสะวิรัง โหติ”^{๒๒๒} แปลความว่า ข้อนวัตรหรือข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่า พรหมจรรย์นั้น มี ๑๐ อย่าง^{๒๒๓} แต่ละข้อเรียกว่า พรหมจรรย์ ได้แก่

^{๒๑๘} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๐๒-๑๐๕.

^{๒๑๙} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๕/๒๕๖-๒๕๘.

^{๒๒๐} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๕/๓๓.

^{๒๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓/๔.

^{๒๒๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลสูตรที่ปณี (พุทธโย ภาโศ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕๑.

^{๒๒๓} คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลสูตรที่ปณี แปล เล่ม ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗.

“๑. ทาน คือ การสละทรัพย์ให้คนอื่น

๒. เวชยาวัจจะ คือ ขวนขวาย ในการทำประโยชน์

๓. เบญจศีล คือ รักษาศีลห้า

๔. เมตตาอัปปมัญญา คือ แผ่เมตตา แก่สัตว์ทั่วไป

๕. เมถุนวิริติ คือ เว้นเสพเมถุน

๖. สทาร์สันโคธ คือ พอใจแต่ในคู่ครองของตน

๗. วิริยะ คือ ทำความเพียร

๘. อุโบสถ คือ รักษาศีลอุโบสถ

๙. อริยมรรค คือ บำเพ็ญมรรค ๘ (ไตรสิกขา)

๑๐. ศาสนา คือ ปฏิบัติธรรมทุกข้อในศาสนา”^{๒๒๔}

พรหมจรรย์ ทั้งสิบข้อนี้ สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ชั้นคือชั้นต่ำ กลาง สูง ดังนี้

-พรหมจรรย์ขั้นต้น ได้แก่ การปฏิบัติเบญจศีล เวชยาวัจจะ ทาน

-พรหมจรรย์ชั้นกลาง ได้แก่ การปฏิบัติเมถุนวิริติ สทาร์สันโคธ อัปปมัญญา

-พรหมจรรย์ชั้นสูง ได้แก่ การปฏิบัติอริยมรรค อุโบสถ วิริยะ

จุดมุ่งหมาย ของการประพาสพรหมจรรย์คือการตัดโลภี คือการตัดเยื่อใย ในทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องของกามารมณ์ โดยมีการรักษาศีลและการปฏิบัติธรรมควบกันไปเป็นระยะๆ

พรหมจรรย์ขั้นต้น ต้องปฏิบัติโดยการให้ เพื่อถอนความห่วงใยในของของตน สละให้คนอื่นไป เป็นทาน แล้วยังช่วยขวนขวาย ทำประโยชน์ ให้คนอื่นอีกด้วย เรียกว่า เวชยาวัจกรรม ส่วนการรักษาศีล ๕ เป็นการตัดทางที่จะกอบโกยเอาของโลภมาเป็นของตนในทางมิชอบ ยังไม่ตัดขาดทางกาม แต่ไม่ทำผิดประเวณี เช่น เป็นชู้

พรหมจรรย์ชั้นกลางคือ ปฏิบัติพรหมจรรย์ขั้นต้นให้เข้มงวดยิ่งขึ้นนั่นเอง เช่น ในด้านการเสียสละ ในขั้นต้น เพียงให้ของ ให้แรงงาน แต่มาในชั้นกลาง ให้เมตตา การแผ่เมตตา ในขั้นนี้เรียกว่า อัปปมัญญา คือปรารถนาให้สรรพสัตว์ มีความสุขความเจริญ ไม่เลือกหน้า ไม่ว่าผู้นั้น สัตว์นั้น จะเป็นมิตรหรือศัตรู ส่วนทางกามารมณ์ ผู้ถือบวช ให้เว้นเสพเมถุนเด็ดขาด (เมถุนวิริติ) ส่วนผู้ครองเรือน ให้เว้นจากการร่วมหลับนอน กับหญิงอื่นแต่จะหลับนอน กับภรรยา หรือสามีของตน ก็ได้ (สทาร์สันโคธ)

^{๒๒๔} ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๕, หน้า ๓๗-๕๖.

พรหมจรรย์ชั้นสูง ต้องปฏิบัติโดยการปรารถนาความเพียร หมายถึงความเพียรพยายาม ที่จะละกิเลส เช่น นันทสมาธิ เติบงกรรม ฟังธรรมะ พิจารณาธรรมะ ต้องถือศีลอุโบสถ เพื่อตัดกิเลส ทางด้านกามารมณ์ และประการสำคัญ คือต้องบำเพ็ญมรรคแปด ที่จะทำให้บรรลุถึง โลกุตตรภูมิ

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักพรหมจรรย์ ของพระมหาชนกที่ได้ทรง ถือพรหมจรรย์เป็นนักบวชอยู่ในพระราชวังถึง ๓ เดือนก่อนที่จะเสด็จออกจากพระราชวังเพื่อ ประพฤติ พรหมจรรย์ยิ่งขึ้น แม้พระนางสิวลีจะทรงติดตามและใช้อุบายต่างๆ เพื่อให้พระองค์เสด็จ กลับไปครองราชย์สมบัติก็ไม่อาจลุล่วงพระมหาชนกได้ ทรงได้พบกับนารถดาบสที่ถวายโอวาทว่า “อันตราย คือ ความหลับ ความเกียจคร้าน ความง่วงเหงา ความไม่พอใจ ความเมาอาหารที่ตั้งอยู่ใน สรีระนี้”^{๒๒๕} และ “...การสมาคมด้วยสัตบุรุษทั้งหลาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ขอความยินดีและ วิหารธรรมทั้งปวงจงบังเกิดแก่พระองค์ ก็อันใดยังพร่อง พระองค์จงทรงบำเพ็ญกิจให้บริบูรณ์ด้วย ความอดทนและความสงบระงับ พระองค์จงทรงคลายออกเสียซึ่งความขุบและความพัวพัน จงกระทำ โดยเคารพซึ่งกุศลกรรมบถ วิชชา และสมณธรรม แล้วบำเพ็ญพรหมจรรย์เถิด”^{๒๒๖} แล้วเหาะกลับไป พระมหาชนกทรงตรัสบอกมิกาสินะดาบสถึงเหตุที่ทรงบรรพชาว่า เห็นโลกถูกกิเลสขบกัด ทำให้ เป็นดังเปลือกถม ฝูงชนจมอยู่ในกิเลสถูกกิเลสฆ่าจึงออกบวช

ในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏหลักพรหมจรรย์ ของพระราชา ที่ได้บวชเป็น ดาบส หลังจากที่ได้ฉันทะมัวแล้ว ก็ทำกสิณบริกรรม ทำฌานและอธิยญาให้บังเกิด แล้วไปสู่ พรหมโลก^{๒๒๗}

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า หลักพรหมจรรย์ พบในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดกและ กิงฉันทชาดก เป็นต้น นอกจากนั้นยังปรากฏในนิทานชาดกเรื่องอื่นๆ อีกที่เกี่ยวกับการรักษาอุโบสถ- ศีล โดยเฉพาะในตอนจบของนิทานชาดกพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นอริยมรรค ดังที่ได้ แสดงไว้แล้วในหลักธรรมหัวข้อที่ ๓.๕ อริยสัจ ๔ หน้า ๑๓๒-๑๓๓ เพื่อละกิเลสให้บรรลุถึงโลกุตตร ภูมิ

๓.๑๕ อุปกิเลส ๑๖: พิจารณาชาดก โลสกชาดก ปณทรกนาคราชชาดก...

อุปกิเลส(เครื่องเศร้าหมอง)^{๒๒๘} ปรากฏในอุทุมพริกสูตร และวัตถุปมสูตรว่า

^{๒๒๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ช.มหา.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๒๕.

^{๒๒๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ช.มหา.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๒๖.

^{๒๒๗} พุ.ช.ศีล.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๒๘๕.

^{๒๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๘/๔๐.

“อุปกิเลสแห่งจิต ๑๖ ชนิด ได้แก่ ๑. อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภไม่สม่ำเสมอคือความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) ๒. พยาบาท (ความคิดปองร้ายผู้อื่น) ๓. โกรธะ (ความโกรธ) ๔. อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ๕. มัถะ (ความลบหลู่คุณท่าน) ๖. ปาสาสะ (ความดีเสมอ) ๗. อิสสา (ความริษยา) ๘. มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ๙. มายา (มารยา) ๑๐. สาถะ (ความโอ้อวด) ๑๑. ถัมภะ (ความหัวดี) ๑๒. สารัมภะ (ความแข่งดี) ๑๓. มานะ (ความถือตัว) ๑๔. อติมานะ (ความคหึมนินทา) ๑๕. มทะ (ความมัวเมา) ๑๖. ปมาทะ (ความประมาท)”^{๒๒๙}

อุปกิเลส ยังหมายถึงกิเลสที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโลภะโทสะ และโมหะ^{๒๓๐}

ในสุตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ดับกิเลสแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ ไม่ติดอยู่ในความเป็นคนเขื่องเหิน ไม่มีอุปกิเลส ตัดกิเลสเครื่องข้องทุกอย่าง พึงกำจัดความกระวนกระวายในใจ เข้าถึงความสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข”^{๒๓๑}

ในนิทานชาดกเรื่องพิฬารวชาดก ปรากฏความมีมาฆาของสุนัขจิ้งจอก มีความเจ้าเล่ห์ หลอกลวงเอาธรรมบังหน้า แสร้งทำตนเป็นผู้มีศีล เป็นนักบวช จนพวกหนูตายใจแล้วจับพวกหนูกิน ไปทีละตัวจนร่อยหรอ พญาหนูจึงจับตาดูพฤติกรรมของมัน เมื่อรู้ความจริงแล้ว พญาหนูจึงได้กำจัดมันในที่สุด^{๒๓๒}

ในนิทานชาดกเรื่องปณทรกนาคราชชาดก ปรากฏความมีมาฆาของอเจตชิเปลือย ที่หลอกลวงความลับของพวกนาคต่อพญาปณทรกนาคราชว่า มีวิธีการเอาตัวรอดจากพวกครุฑได้อย่างไร และยังสามารถทำให้พวกครุฑถึงแก่ความตายไปจำนวนมากด้วย เมื่อพญาปณทรกนาคราชไม่บอกก็รับปากว่าจะเก็บเป็นความลับไม่นำไปบอกใคร พญาปณทรกนาคราชจึงหลงเชื่อ เพราะคิดว่าเป็นนักบวชรักษาศีลจะ แต่ที่จริงแล้วเมื่อรู้ความจริงก็นำความลับนี้ไปบอกแก่พญาครุฑ จนพญาครุฑสามารถจับพญาปณทรกนาคราชได้^{๒๓๓}

ในทุติยอนุสสุตตว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ ๒ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะล่วงคน มิใช่เพื่อจะเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์

^{๒๒๙} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑/๖๓-๖๔.

^{๒๓๐} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๓๖.

^{๒๓๑} คุรยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๒/๓๔๘-๓๔๙.

^{๒๓๒} คุรยละเอียดใน พ.ช.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๗๑-๓๗๓.

^{๒๓๓} คุรยละเอียดใน พ.ช.ศีลธิ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๓/๔๑๕-๔๒๐.

คือลากลักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิภุประพฤติพรหมจรรย์นี้ ก็เพื่อความรู้อย่างยิ่ง และเพื่อความรอบรู้เท่านั้น”^{๒๓๔}

ในนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก ปรากฏความมีมานะของสุนัขขัมพุกกะ ที่คิดอาสา ออกไปจับช้างให้กับราชสีห์ จนถูกช้างเหยียบตาย^{๒๓๕}

ในนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก ปรากฏความดีเสมอของสุกร ที่กล้าทำสู้กับราชสีห์ ว่าตน ก็เป็นสัตว์ ๔ เท้า เท่ากันกับราชสีห์^{๒๓๖}

ในนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก ปรากฏความห้าวห้าว ของนายมิตตวินทุกที่ไม่เชื่อฟัง คำสั่งสอนของพ่อแม่ แม่แม่จะจ้างให้ไปรักษาอุโบสถศีลก็ไปเพราะเห็นแก่ค่าจ้าง เมื่อได้เงินแล้วก็ คือร้อนที่จะลงเรือไปค้าขายต่ออีก มารดาห้ามปรามเท่าไรก็ไม่เชื่อฟังกลับทำร้ายมารดาเสียอีกและ ยัง ไม่เชื่อแม้สัตว์นรกบอกว่าไม่ใช่คอกบัว ก็มีความคือร้อนที่จะเอาให้ได้ จนต้องถูกจักรกรวดบดศีรษะ ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส^{๒๓๗}

ในนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก ปรากฏความห้าวห้าว ของนายมิตตวินทุกที่ไม่เชื่อฟัง คำสั่งสอนของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ไม่สนใจศึกษาเล่าเรียน เอาแต่เที่ยวเตร่ไปเรื่อยจนกลายเป็นคน โง่ ดังกล่าวไว้ว่า “บุคคลใด ไม่ทำตามคำสอนของผู้ปรารถนาประโยชน์ ผู้นั้นเคราะห์ด้วยประโยชน์ เกื้อกูล บุคคลนั้นย่อมเศร้าโศก เหมือนมิตตวินทุกจะจับเท้าแพะแล้วเศร้าโศกอยู่ขณะนี้”^{๒๓๘} และนิทาน ชาดกเรื่องโลสกชาดกนี้ ยังปรากฏความริษยาของพระโลสกเถระ ผู้มีลาภน้อย ต้องพบกับความ ลำบากหลายภพหลายชาติ เนื่องมาจากความริษยาพระอาคันตุกะซึ่งเป็นถึงพระจินาสพที่คิดว่าจะมา แย่งเอาลาภสักการะที่เคยได้จากโยมอุปัฏฐากผู้หนึ่ง เมื่อโยมอุปัฏฐากได้ฝากภัตตาหารมาให้พระ อาคันตุกะก็กลับนำไปเผาไปทิ้งเสีย^{๒๓๙} จนต้องเสวยวิบากกรรมมีลาภน้อยได้กินก็ไม่เคยเต็มอิ่ม จนถึง วันสุดท้ายแห่งชีวิตจึงได้กินเต็มท้อง เพราะความเมตตาของพระสารีบุตรที่ได้อุ้มบาตรให้ท่านได้ฉัน

^{๒๓๔} คุรยละเอียดใน พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๓๘๒.

^{๒๓๕} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๕๑-๔๕๔.

^{๒๓๖} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๕/๖๓ และ พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๓.

^{๒๓๗} คุรยละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒๐๘-๒๐๙, พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/ ๒๔๕-๒๔๖, พุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๑๓-๖๑๕ และ พุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๒๔-๕๒๒.

^{๒๓๘} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๑๑.

^{๒๓๙} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๖-๘.

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้นางพิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์ ได้กล่าวว่า ผู้ที่มีความริษยา ทำให้ชีวิตของตนต้องประสบเคราะห์กรรมข้ามภพข้ามชาติ ความริษยาเป็นเหตุให้ได้พบกับความทุกข์ แม้แต่พระอรหันต์อย่างพระโลศกติสสะ ผู้มีลาภน้อย เพราะในอดีตชาติได้ริษยาและทำลายลาภของพระอรหันต์องค์หนึ่ง ผลกรรมนั้นทำให้ต้องตกนรก เมื่อได้เกิดมาก็เป็นผู้ยากไร้จนถึงวันนิพพาน ความริษยาข่มทำให้สามารถกระทำความชั่วได้อย่างไม่เกลงกลัวต่อบาป และกรรมชั่วก็จะย้อนกลับมาให้ผลเหมือนไฟที่ย้อนกลับมาไหม้ตนเอง^{๒๔๐}

ความไม่ประมาท คือการมีสติรอบคอบ คอยระวังการกระทำ คำพูด การคิดให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควรเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นในที่ ๔ สถานคือ

๑. ไม่ประมาทในการละกายทุจริต
๒. ไม่ประมาทในการละวจีทุจริต
๓. ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต
๔. ไม่ประมาทในการละความเห็นผิด

หรือไม่ประมาทในที่ ๔ แห่งคือไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่ลุ่มหลง ไม่มัวเมา^{๒๔๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า อัปมาทะ หมายถึง ความไม่ประมาท คือความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถดถอยไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรู้ตนว่ารีบไป^{๒๔๒}

ในหนังสือมงคล ๓๘ ประการ ได้จัดให้ความไม่ประมาท เป็นมงคลประการที่ ๒๑ กล่าวถึงความไม่ประมาทมี ๑๔ อย่าง คือ ไม่ทำทุจริต ๓ ไม่ส่งเสริมการทำทุจริต ๓ ทำกุศลโดยเคารพ โดยติดต่อกัน ไม่หยุด ไม่ย่อหย่อน ไม่ทอดฉันทะในการทำกุศล ไม่ทอดธุระในการทำกุศล ตั้งใจทำกุศลอย่างเต็มที่ หมั่นทำกุศล ลงมือทำกันบ่อยๆ ทำให้มากๆ งดสิ่งที่ควรงด เจริญสิ่งที่ควรเจริญ เช่น เจริญสมณะและวิปัสสนา เป็นต้น ความไม่ประมาท ย่อได้สั้นๆ ในแนวปฏิบัติ เป็น ๓ ชั้น

^{๒๔๐} ดูรายละเอียดใน พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

^{๒๔๑} ดูรายละเอียดใน สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส, คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี, หน้า ๓๑.

^{๒๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๘.

คือขั้นต้นได้แก่ ตั้งตนไว้ในศีล ขั้นกลางได้แก่ตั้งตนไว้ในสมาธิ เจริญสมถกรรมฐาน ขั้นสูงได้แก่ตั้งตนไว้ในปัญญา เจริญวิปัสสนากรรมฐาน^{๒๔๓}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบหลักธรรมความไม่ประมาท ในนิทานชาดกแทบจะทุกเรื่อง จึงขอยกมาพอเป็นตัวอย่างเพียงบางเรื่องเท่านั้น ดังนี้

ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิตของมมมานพและเพื่อนๆ ที่หมั่นสร้างกุศลอยู่เป็นนิตย์ มีการให้ทาน รักษาศีล สร้างสาธารณประโยชน์ทั้งหลาย เมื่อสิ้นชีวิต จึงได้ไปบังเกิดในสวรรค์ทุกคน^{๒๔๔}

ผู้วิจัยพบว่า ในหนังสือคุณธรรม จริยธรรม สามัคคีธรรม ได้กล่าวว่าในธรรมบทเล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ กล่าวถึงเรื่องมมมานพ ได้เป็นท้าวสักกะด้วยความไม่ประมาทในกุศลทั้งหลายไว้ว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ตลอดชีวิต พระศาสดาตรัสกับมหาภิลาว่า เพราะมมมานพเป็นผู้ไม่ประมาท จึงถึงความเป็นใหญ่ทรงเสวยราชย์ในเทวโลก ดังพุทธพจน์ว่า “ท้าวสักกะถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดาทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญความไม่ประมาท ดังนี้”^{๒๔๕}

ในนิทานชาดกเรื่องกุนาลชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพญานกกุนาละ ที่มีความไม่ประมาทในนางนกทั้งหลาย ทั้งยังได้กล่าวสอนธรรมให้แก่เพื่อนนกคู่ว่าชาวปณณมุขะ เรื่องความไม่ดีของหญิงทั้งหลาย ได้ยกตัวอย่างของผู้หญิงที่ชอบคบชู้ผู้ชาย ว่าผู้หญิงได้กระทำการอันลามก จึงไม่ควรวางใจผู้หญิง นรชนพึงคบหาด้วยความระมัดระวังเป็นนิตย์^{๒๔๖} คือ ไฟกินเปรียง ช้างสาร งูเห่า พระราชาผู้ได้รับมรณาภิเษกแล้ว เพราะรู้ว่าได้ยากนัก แม้แต่พญาแร้งชื่อ อานนท์ ก็มีความไม่ประมาทได้แสดงโทษของหญิงด้วยว่า อย่าวางใจใบไม้ที่ปูลาดเก่าอาจมีตะขาบ อย่าคบโจรเป็นมิตร อย่าคิดเป็นเพื่อนกับพระราชา อย่าไว้ใจหญิงแม้จะมีลูก ๑๐ คนแล้ว จะไม่นอกใจ และนารถุณีก็น่าเป็นอีกผู้หนึ่งที่ไม่ประมาทในผู้หญิง มีความระมัดระวัง กล่าวว่า หญิงมีภาวะ

^{๒๔๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริเถระ ป.ธ.๘), มงคล ๓๘ ประการ, หน้า ๑๔๕-๑๕๒.

^{๒๔๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๕/๑/๑/๓๐๕-๓๑๖.

^{๒๔๕} ดูรายละเอียดใน สุริย์ มีผลกิจ, คุณธรรม จริยธรรม สามัคคีธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๒๔๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) ๖๒/๒/๑/๔๘๓.

เป็นโจร หากความจริงได้ยาก เป็นอาการที่รู้ได้ยากเหมือนรอยทางปลาในน้ำ ทำให้ลุ่มจม เหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ฟังเว็นเสียให้ห่างไกล^{๒๔๗}

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของมหาชนกกุมาร เมื่อครั้งที่เรือกำลังจะจม คลื่นซัดจนเรือจวนจะแตก คนอื่นๆ พากันตระหนกตกใจ บวงสรวงอันวอนเทพดาขอให้รอดชีวิต แต่มหาชนกกุมาร ทรงเตรียมความพร้อมไม่ประมาทด้วยการเสวยอาหารจนอิ่มหนำ ทรงนำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้าแน่นอย่างแน่นหนา เมื่อเรือจมลง คนอื่นๆ ก็จมน้ำตายไปหมด แต่พระมหาชนกทรงมีกำลังจากอาหารที่เสวย ทรงสามารถแหวกว่ายอยู่ในทะเลได้นานถึง ๗ วันเพราะพระองค์มีพระกำลังพอ ที่มีผ้าชุบน้ำมัน ช่วยไล่สัตว์น้ำ และช่วยให้ลอยตัวอยู่ในน้ำได้ดี เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้วทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาทโดยตลอด มีการให้ทานรักษาศีล เป็นต้น และเสด็จออกผนวชในที่สุด^{๒๔๘}

ในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพระเจ้าพรหมทัต แห่งนครพาราณสี ทรงเป็นผู้มีศรัทธา ปสาทะ ไม่ประมาทในทานศีล และอุโบสถกรรม ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการให้ตั้งมั่นในกุศลจริยามิทานเป็นต้น^{๒๔๙}

ในนิทานชาดกเรื่องชนนังสชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพญาหงส์ชนนังส เมื่อน้องชายทั้ง ๒ ได้คิดไปบิณฑบาตกับพระอาทิตย์ ก็ได้ตัดทอนห้ามปรามแต่น้องทั้ง ๒ มีความประมาทไม่เชื่อฟัง ตนเองจึงไปดูแลอยู่ใกล้ๆ เมื่อน้องทั้งสองอ่อนแรงไม่สามารถบิณฑบาตกับพระอาทิตย์ได้ จึงได้เข้าช่วยเหลือน้องๆ พากันกลับไป เมื่อตนเองลองมาบิณฑบาตกับพระอาทิตย์ ก็ได้ข้อคิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรเลย เสียเวลาเปล่าๆ ไปแสดงธรรมให้พระราชาฟังจะดีกว่า แล้วจึงไปแสดงธรรมแก่พระราชา เรื่องความเร็วของอายุสังขารของสัตว์ และได้กราบทูลเตือนว่า ข้าแต่พระมหาราช พระองค์อย่าได้ทรงหวาดเกรงเลย เชิญทรงเจริญมรณสติไว้เถิด ทรงประพฤติธรรมไว้เถิด ทรงกระทำบุญมิให้ทานเป็นต้นไว้เถิด พระองค์อย่าประมาท ในโลกสันนิบาตอันมีความเป็นอยู่ชั่วครู่เช่นนี้^{๒๕๐} แสดงให้เห็นถึงความไม่ประมาทของพญาหงส์ชนนังส

ในนิทานชาดกเรื่องปัทมกนาคราชชาดก ปรากฏสิ่งที่ตรงข้ามกับความไม่ประมาทคือ ความประมาท ของพญานาคปัทมกนาคราช มีความประมาท โดยมีความเคารพนับถือและเชื่อคำ

^{๒๔๗} คุรุยละเอียดยใน พ.ชา.อสิต. (ไทย) ๒๘/๒๕๐-๓๕๐/๑๓๔-๑๕๘ และ พ.ชา.อสิต.อ. (ไทย) ๖๒/๒/๑/๔๘๘-๕๖๔.

^{๒๔๘} คุรุยละเอียดยใน พ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๘๔-๑๕๔.

^{๒๔๙} คุรุยละเอียดยใน พ.ชา.ตีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๓/๒๖๕.

^{๒๕๐} คุรุยละเอียดยใน พ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๕.

ของกัมพิยเจลก ได้บอกความลับของพวคนาคแก่กัมพิยเจลก แล้วกัมพิยเจลกก็นำความลับนั้นไปบอกแก่พญาครุฑ จนพญาครุฑสามารถจับพวคนาคได้^{๒๕๑}

ในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ปรากฏทั้งหลักความไม่ประมาทและความประมาท โดยปรากฏความประมาท ของราชสีห์น้องชายทั้ง ๖ ที่ต้องตายเพราะความโง่เขลา มีความประมาทด้วยความโกรธจนเดือดดาลสุนัขจิ้งจอกที่มาเกี่ยวพาราสินางราชสีห์ผู้น้องสาว เมื่อน้องสาวเล่าให้ฟังแล้วถามว่าสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ที่ใด นางราชสีห์ไม่รู้ว่ามันนอนในถ้ำแก้วผลึก เข้าใจว่ามันอยู่ในอากาศ เพราะแลเห็นแก้วผลึกในถ้ำนั้นเป็นอากาศสว่าง พี่ชาย ๖ ตัวก็เข้าใจตามที่น้องบอก คิดว่าจักฆ่ามันเสียจึงวิ่งเข้าไปด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ จึงชนกับแก้วผลึกถึงแก่ความตาย พญาราชสีห์พี่ใหญ่เป็นผู้ที่มีความไม่ประมาทเห็นแล้ว จึงกล่าวว่า “การงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อนเหมือนกลืนของร้อนเข้าไปในปาก”^{๒๕๒} พิจารณาใคร่ครวญดูก่อนจึงรู้ว่าสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ในถ้ำแก้วผลึก แค่อสงเสียงคำราม มันก็หัวใจวายตายด้วยความกลัวแล้ว ไม่ต้องใช้กำลังอะไรเลย

พยาบาท หมายถึง การผูกใจเจ็บคิดจะแก้แค้น การคิดปองร้าย ในคำว่าผูกพยาบาท ผูกใจเจ็บและอยากแก้แค้น ปองร้าย^{๒๕๓}

ในนิทานชาดกเรื่องฉุกกิกชาดก ปรากฏความพยาบาทของนางนกลีที่มีต่อช้างคู่ร้ายที่ได้ทำลายรังและลูกๆของนางทั้งหมด จึงผูกอาฆาตไว้แล้วไปขอความช่วยเหลือจาก กา แมลงวัน และกบ จนสามารถกำจัดช้างตัวนี้ได้^{๒๕๔}

ในนิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดก ปรากฏความพยาบาทของกากับนกเค้า เมื่อกาได้คัดค้านการตั้งนกเค้าให้เป็นราชาของนกทั้งหลาย ด้วยหน้าตาที่น่ากลัวของนกเค้า ถ้าใครไม่รู้ว่าจะแก้ไขไหนทำให้นกเค้าโกรธกา และได้ไล่จิกตีกา มีการผูกเวรกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้แต่สมัยพุทธกาล พวกกาพากันกินพวคนกเค้าในตอนกลางวัน ฝ่ายพวคนกเค้าก็จิกหัวพวกกาในเวลากลางคืน ทำให้พวกกาตายจำนวนมาก จนภิกษุรูปหนึ่งต้องเก็บทิ้งทุกวันๆ^{๒๕๕}

^{๒๕๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ศีลติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๑๕-๔๒๐.

^{๒๕๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๒.

^{๒๕๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๗๕๘.

^{๒๕๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕๕-๕๕๕.

^{๒๕๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๑๖-๑๑๕.

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปหลักธรรมอุปกิเลส เป็นสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ๑๖ ประการ เช่น ความมีมาया พบในนิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก ความหวัคือพบในนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุก-ชาดก ความริษยาพบในนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก ความไม่ประมาทพบในนิทานชาดกเรื่องชวน-หังสชาดก และความพยายามพบในนิทานชาดกเรื่องอุลลุกชาดก เป็นต้น ซึ่งทำให้ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากอุปกิเลส ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกตามที่ได้ยกมา ถ้าปรารถนาให้ชีวิตมีความสุขต้องเว้นขาดจากอุปกิเลส

สรุปผลการศึกษบทที่ ๓

จากการศึกษา หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม หลักธรรมที่พบมากคือ อริยทรัพย์ ๘ โดยเฉพาะความมีปัญญา ซึ่งอยู่ในไตรสิกขาด้วย พบในนิทานชาดกแทบทุกเรื่อง เช่น เรื่องสุปปรกชาดก ภูณาลชาดก ฌตาสนชาดก มหาชนกชาดก พิฬารวตชาดก วานรินทชาดก และฆตปัญจิตชาดก เป็นต้น การรักษาศีล ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก สังขชาดก มหาชนกชาดก มิตตวินทุกชาดก และกิงฉันทชาดก เป็นต้น การประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ในนิทานชาดกเรื่องกุลลาวกชาดก สุวัณณกักกภูกชาดก และคุณชาดก เป็นต้น นอกจากนั้น ยังสามารถสรุปเป็นหลักธรรมด้านที่มีคุณธรรม และด้านที่ขาดคุณธรรม พอสังเขปได้ ดังนี้

หลักธรรมด้านมีคุณธรรม ได้แก่

- กุศลกรรมบถ ๑๐ ปรากฏกายสุจริตในนิทานชาดกเรื่องกุลลาวกชาดก ภูณาลชาดก วิจิสุจริตในนิทานชาดกเรื่องสุวัณณกักกภูกชาดก มโนสุจริตในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก
- ความกตัญญู ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องคุณชาดก มหาชนกชาดก มโหสถชาดก
- พรหมวิหารธรรม ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องสมุททวาณิชชาดก กากชาดก ลมุกกิกชาดก สุกรชาดก มโหสถชาดก เป็นต้น
- การรักษาศูโภสศีล ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องมหาชนกชาดก สังขชาดก สุปปรกชาดก กิงฉันทชาดก เป็นต้น
- ความมีปัญญา ปรากฏในนิทานชาดกทุกเรื่อง เช่น เรื่องภูณาลชาดก สุปปรกชาดก ฌตาสนชาดก วานรินทชาดก ฆตปัญจิตชาดก ลมุกกิกชาดก มหาชนกชาดก มโหสถชาดก เป็นต้น
- ความไม่ประมาท ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องมหาชนกชาดก สิงคาลชาดก ชวนหังสชาดก กิงฉันทชาดก เป็นต้น
- ความมีสัจจะ ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องมหาชนกชาดก สุปปรกชาดก นพปานชาดก วานรินทชาดก เป็นต้น

หลักธรรมด้านขาดคุณธรรม ได้แก่

- อกุศลกรรมบถ ๑๐ กายทุจริตปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดก สุตันธิชาดก สมุททวาณิชชาดก วจีทุจริตปรากฏในนิทานชาดกเรื่องปิ่นทรกนาคราชชาดก พิฬารวดชาดก มโนทุจริตปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมันธาดุราชชาดก การพยายามผูกเวร ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดก และลฎกิกชาดก เป็นต้น

- การทะเลาะวิวาท แดกความสามัคคี ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องทัพภะอุปพฆชาดก ฆตปิ่นทิตชาดก และอุลุกชาดก เป็นต้น

- การไม่รู้จักประมาณตน ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องขัมพุกชาดก สุกรชาดก กากชาดก สิงคาลชาดก เป็นต้น

- ความประมาท ปรากฏในนิทานชาดก เช่น เรื่องปิ่นทรกนาคราชชาดก ขัมพุกชาดก สิงคาลชาดก และฆตาสนชาดก เป็นต้น

- ความไม่มีปัญญา ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกากชาดก เป็นต้น

- ความอกตัญญู ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก เป็นต้น

จากผลการศึกษาวิเคราะห์ หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ผู้วิจัยขอแสดงสรุปเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ตารางแสดงหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

หลักธรรมที่ปรากฏ	จากนิทานชาดกเรื่อง
๑. กุณแห่งกรรม	กิงฉันทชาดก
๒. หลักกตัญญูทุกเวที	คุณชาดก มหาชนกชาดก มโหสถชาดก มิตตวินทุกชาดก
๓. ไตรลักษณ์	มหาชนกชาดก พาเวรุชาดก ขวนหังสชาดก มันธาดุราชชาดก
๔. ไตรสิกขา	สังขชาดก กุณาลชาดก มหาชนกชาดก
๕. ความสันโดษ	มหาชนกชาดก มันธาดุราชชาดก
๖. หลักมรรคาธรรม ๔	กุลาวกชาดก สุปปารกชาดก มหาชนกชาดก วานรินทชาดกหรือกุมภิลชาดก
๗. หลักพรหมวิหารธรรม	กุลาวกชาดก กากชาดก ปิ่นทรกชาดก สุกรชาดก ลฎกิกชาดก มโหสถชาดก เทวธัมมชาดก สมุททวาณิชชาดก
๘. สังคหัตถ์ ๔	กุลาวกชาดก คุณชาดก สุวัณณกัถกกุฏชาดก
๙. อริยสัจ ๔	ฆตาสนชาดก คุณชาดก กาหวดีชาดก มันธาดุราชชาดก
๑๐. อิทธิบาท ๔	มหาชนกชาดก
๑๑. หลักความสามัคคี	ขวนหังสชาดก ฆตปิ่นทิตชาดก ลฎกิกชาดก ทัพภะอุปพฆชาดก อุลุกชาดก

๑๒. อปายมุข ๖	สมุททวาณิชชาดก ทริวาทชาดก
๑๓. สัปปริสธรรม ๗	ขัมพุกชาดก สูกรชาดก สิงคาลชาดก
๑๔. อริยทรัพย์ ๗	กุลาวกชาดก สุปปารกชาดก กุณาลชาดก สังขชาดก มหาชนกชาดก ฆตาสน- ชาดก มิตตวินทกชาดก กิงฉันทชาดก พิฬารวตชาดก วานรินทชาดก ฆตปิ่นทิตชาดก สิงคาลชาดก ลมุกกิกชาดก มโหสถชาดก โลสกชาดก นพ ปานชาดก เทวธัมมชาดก สมุททวาณิชชาดก
๑๕. โลกธรรม ๘	พาเวรุชาดก มันทราฐราชชาดก
๑๖. กุศลกรรมบถ ๑๐	กุลาวกชาดก ทริวาทชาดก กุณชาดก สุวัณณกักกกุฏชาดก สุสันธิชาดก
๑๗. ทศพิฐราชธรรม	มหาชนกชาดก ชวนหังสชาดก
๑๘. พรหมจรรย์	กิงฉันทชาดก มหาชนกชาดก
๑๙. อุปกิเลส ๑๖	ปิ่นทรณากราชชาดก (มายาและประมาท) มิตตวินทกชาดก (หัวคิ้ว) ขัม พุกชาดก (มานะ) พิฬารวตชาดก (มายา) สูกรชาดก (ตีเสมอ) สิงคาลชาดก (ประมาท) ลมุกกิกชาดก (พยาบาท) อุลูกชาดก (พยาบาท) โลสกชาดก (หัวคิ้วและริษยา)

ที่มา: จากผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยประกอบการสัมภาษณ์พระภิกษุของวัดสุทัศนเทพวราราม

ดังที่ได้แสดงมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษาว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีหลักธรรมจำนวนมาก สอดแทรกอยู่ในภาพนิทานชาดก ดังที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้น โดยมีหลักธรรมที่บุคคลทั่วไปสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ อาทิ ขรวาสาธรรม ๔ อริยทรัพย์ ๗ โลกธรรม ๘ กุศลกรรมบถ ๑๐ และอุปกิเลส ๑๖ เป็นต้น โดยใช้ภาพจิตรกรรมนิทานชาดกเป็นสื่อในการสอนธรรมแก่บุคคล ให้สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องงดงาม ดังที่ได้แสดงมาแล้วทั้งหมดในบทนี้ ทำให้เป็นที่น่าสนใจว่า หลักธรรมในนิทานชาดกเหล่านี้ มีประโยชน์ต่อสังคมไทยด้านใดหรือไม่อย่างไรบ้าง ดังนั้นในบทต่อไป ผู้วิจัยจะศึกษาว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนหรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในด้านต่างๆ อย่างไร

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา ถึงการส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตของหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่มีต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ โดยจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง

๔.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา

๔.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ

๔.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

๔.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง

จากการศึกษาในบทที่ ๒ และ ๓ ผู้วิจัยพบว่า ในด้านการส่งเสริมสนับสนุนของหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่มีการเมืองการปกครอง ผู้วิจัยพบว่า หลักทศพิธราชธรรม ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น มหาชนกชาดก และชนนหังสชาดก เป็นต้น สามารถส่งเสริมสนับสนุนทางด้านการปกครอง โดยเฉพาะชาดกเรื่องมหาชนกชาดกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงสนพระทัยและพระราชทานนิพนธ์เป็นหนังสือเรื่องพระมหาชนก^๑

ผู้วิจัยพบว่า ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม ว่าพระมหาชนกได้ครองราชย์สมบัติและได้อภิเษกกับเจ้าหญิงสิวลี ครองเมืองมิลินา และทรงโปรดให้เชิญพระมารดาและพระราชมณเฑียรปาโมกข์จากเมืองกาลัมปากะ ทรงอุปถัมภ์บำรุงให้สุขสบายตลอดมา จากนั้นทรงสร้างโรงทานใหญ่ ๖ ทิศในเมืองมิลินา ทรงบริจาคมหาทานเป็นประจำ เมืองมิลินาจึงมีแต่ความผาสุกสมบูรณ์ เพราะพระราชาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ดังปรากฏในอรรถกถาว่า “ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ครองราชย์สมบัติโดยธรรม”^๒

^๑ ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, พระมหาชนก Mahajanaka, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๐).

^๒ ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๐๕.

ในนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม ในอรรถกถาชนหังสชาดก ว่า พญาชนหังสโพธิสัตว์ได้แสดงธรรมถวายพระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสีว่า “ข้าแต่พระมหाराช ผู้เป็นมิ่งขวัญแห่งแคว้น พระองค์อย่าทรงเสียพระหทัยเลย เมื่อเราคงอยู่เป็นปกติ อันตรายแห่งชีวิตจัก ไม่มี อันเชื่อได้แน่นอนว่าเราทั้งสองคงต้องพบกันแน่ อีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงตั้งพระโอวาทที่หม่อมฉัน ถวายทั้งหมดนั้นไว้ในฐานะแห่งหม่อมฉัน มิได้ทรงประมาทในโลกสันนิวาสนั้นมีความเป็นอยู่ชั่วครู่เช่นนี้ ทรงกระทำบุญมีให้ท่านเป็นอาทิ มิได้ทรงละเมิดทศพิธราชธรรม ดำรงราชย์โดยธรรม”^๓

จากนิทานชาดกทั้งสองเรื่องที่ได้ยกมานี้ มีข้อความว่า พระราชาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มิได้ทรงละเมิดทศพิธราชธรรม และดำรงราชโดยธรรม ซึ่งให้เห็นว่า หลักทศพิธราชธรรมได้ถูกนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง โดยเฉพาะเมืองมิลิลาที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพระมหาชนกนั้น พระมหาชนกได้ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม โดยทรงบริจาคมหาทานเป็นประจำ มีการสร้างโรงทานใหญ่ ๖ ทิศ ทำให้เมืองมิลิลามีแต่ความผาสุกสมบูรณ์ และในนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก ได้กล่าวถึงหลักทศพิธราชธรรม โดยพญาชนหังสโพธิสัตว์ ได้กล่าวแสดงธรรมต่อพระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสี ให้ใช้หลักทศพิธราชธรรมในการปกครอง มีการทำบุญด้วยการให้ท่านเป็นอาทิ แสดงให้เห็นถึงการปกครองที่ได้ใช้หลักทศพิธราชธรรม ของผู้ปกครองที่มีต่อผู้ใต้ปกครองทำให้บ้านเมืองสงบสุข

ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม ปรากฏในพระไตรปิฎก ในมหาหังสชาดกว่า “เราดำรงอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ คือ ๑. ทาน ๒. ศีล ๓. การบริจาคมหาทาน ๔. ความซื่อตรง ๕. ความอ่อนโยน ๖. ความเพียร ๗. ความไม่โกรธ ๘. ความไม่เบียดเบียน ๙. ความอดทน ๑๐. ความไม่คลาดละเลย”^๔

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ก็ได้ทรงให้ความสำคัญกับทศพิธราชธรรม ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องทศปารมี ทศพิธราชธรรม ขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตรัสว่า

ทศพิธราชธรรมเป็นธรรมที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้มาตั้งแต่ครั้งโบราณ ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เรียกว่าธรรม ๑๐ ประการของพระมหากษัตริย์ และได้ทรงยกคาถาบาลีแสดงถึง หลักทศพิธราชธรรม ปรากฏรายละเอียดในมหาหังสชาดก ดังนี้

ทานํ สิลํ ปริจาคํ อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ อภฺโกธํ อวิหีสฺสญฺจ ขนฺตญฺจ อวิโรธนํ อิฺจฺเจเต กุสฺสเล ธฺมฺเม จฺจุเต ปสฺสสาหิ อุตฺตนิ ตโต เต ชายาเต ปิติ โสมนสฺสยฺจนปฺปกํ แปลว่า ขอพระองค์ผู้เป็นพระบรมกษัตริยาธิราช จงทรงแผ่พระปรีชาสามารถ พิจารณาเห็นราชธรรมที่เป็นกุศลส่วนชอบ

^๓ พ.ชา.ตรรก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๙.

^๔ ดูรายละเอียดใน พ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๑๗๕-๑๗๖/๑๒๒.

๑๐ ประการ ให้ดำรงอยู่ในราชสันดานเป็นนิตย์ ดังนี้ ทาน การให้ ๑, สีล การตั้งสังวรรักษา
กาย วาจา ให้สะอาด ปราศจากโทษ ๑, บริจาค การบริจาคสละ ๑, อาชว ความซื่อตรง
๑, มหุทวิ ความอ่อนโยน ๑, ตป การขจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ๑, อุกุโธ การไม่โกรธ
๑, อวิหีสุญ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ให้ได้รับทุกข์ยาก ๑, ขนฺตญ ความอดทน
ต่อสิ่งควรอดทนเป็นเบื้องต้น ๑, อวิโรธ การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง และดำรง
อาการคงที่ ไม่ให้การด้วยอำนาจยินดียินร้าย ๑ บรรจบเป็นกุศลส่วนชอบ ๑๐ ประการ ลำดับ
นั้นพระปิตี และพระโสมนัสไม่น้อยจักเกิดมีแต่พระองค์ เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นกุศลธรรม
เหล่านี้มีในพระองค์เป็นนิตย์^๕

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า ในนิทานชาดกหลายๆ เรื่องที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหาร-
หลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนี้ ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ได้ทรงปกครองเมืองต่างๆ อาทิเช่น ใน
นิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก ปรากฏพระเจ้าทิวาหนะทรงปกครองเมืองพาราณสี เรื่องกิงฉันทชาดก
ปรากฏพระเจ้าพรหมทัตทรงปกครองเมืองพาราณสี เรื่องขมตบัณขิตชาดก ปรากฏพระเจ้าवासुเทพทรง
ปกครองกรุงทวารวดี พระมหาวังสระและพระเจ้ากัณฐราชทรงปกครองเมืองอสิตัญชนนคร พระเจ้า-
มหาศากราชทรงปกครองอุดรประเทศ เรื่องมโหสถชาดก ปรากฏพระมหาชนกทรงปกครองเมือง
มิลินา เรื่องสุสันธิชาดก ปรากฏพระเจ้าตมพราชทรงปกครองเมืองพาราณสี เรื่องเทวธมมชาดก
ปรากฏพระเจ้าพรหมทัตทรงปกครองแคว้นกาสิเมืองพาราณสี และเรื่องมันธาดุราชชาดก ปรากฏ
พระเจ้านันธาดุมหาราชทรงปกครองมหาทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สุนฺทกาโย ได้กล่าวว่า จากนิทานชาดกเรื่องทิวาหน
ชาดก สะท้อนให้เห็นว่าคนมีบุญอยู่ตรงไหนก็เป็นใหญ่ได้ เหมือนบุรุษคนหนึ่งไม่มีอะไรเลยแต่ได้เป็น
กษัตริย์ คือ พระเจ้าทิวาหนะ ที่ได้ทรงปกครองเมืองพาราณสี ด้วยของวิเศษ ๓ อย่างที่เปรียบได้กับ
บุญกุศล เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงผนวช รัชกาลที่ ๓ จึงได้ขึ้นครองราชย์ก่อน เปรียบได้กับของวิเศษที่มา
โดยบุญ^๖

ผู้วิจัยพบว่า ในประเทศไทย นอกจากจะมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงปกครอง
ประเทศด้วยทศพิธราชธรรมแล้ว ผู้ปกครอง ข้าราชการ ประชาชนยังจำเป็นต้องมีหลักธรรมประการ
อื่นๆ ประกอบด้วย เช่น ศีล ๕ การเสียสละและหิริโอตตปปะ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่อยู่ในหลักอริยทรัพย์ ๗
ปรากฏอยู่ในนิทานชาดกที่ได้ศึกษามาในบทที่ ๓ แล้ว ผู้วิจัยจึงจะขออธิบายโดยสังเขป ดังนี้

^๕ ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศปารมี
ทศพิธราชธรรม**, (ม.ป.ท., ๒๕๓๐), หน้า ๘๒-๘๙.

^๖ สัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สุนฺทกาโย, เปรียญธรรม ๗ คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม
ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ในเรื่องของศีล ๕ นั้นปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดกที่ท้าวสักกะได้แปลงกายลงมาสอนนางสุชาดาที่มาบังเกิดเป็นนกกระยางเพราะไม่ได้ทำกุศลกรรมใดไว้ ท้าวสักกะจึงให้นางรักษาศีล ๕ เมื่อไปเกิดใหม่เป็นธิดาช่างหม้ออีก ท้าวสักกะก็มาทดสอบดูว่านางยังรักษาศีล ๕ อยู่หรือไม่ ที่สุดเมื่อนางไปเกิดเป็นธิดาอสุร ด้วยอาณิสย์ของศีล ๕ ที่นางรักษาทำให้มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก ท้าวสักกะจึงเสด็จมารับนางไปสู่เทวโลกพร้อมทั้งให้เป็นใหญ่กว่าใครทั้งหลาย ตามที่ได้ขังไว้แล้วในบทที่ ๒

อย่างไรก็ดี จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ตรัสถึงศีล ๕ ในพระราชนิพนธ์เรื่องทศบารมี ทศพิทธาธรรม ว่าศีล ๕ เป็นกฎหมายในทางปกครอง ตรัสอีกว่า

“เจตนาที่จะรักษากาย วาจา ใจให้เป็นปกติ เว้นจากการประพฤติดุจริตชื่อว่าศีล ศีลในทางปกครองคือการประพฤติตามกฎหมาย จาริตประเพณีอันดีงาม ในทางพระพุทธศาสนาอย่างต่ำคือ ศีล ๕ ประชาชนทั่วไปสามารถสมารถรักษาได้ ศีล ๕ ประการนี้มีมาเก่าก่อนพุทธกาล พระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นราชาแห่งแผ่นดิน ได้ทรงสมารถรักษา และทรงประกาศแนะนำให้ราษฎรและจักรพรรดิมีคุณสมารถรักษาศีล ๕ ศีล ๕ นี้จึงเป็นกฎหมายในทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ ถึงแม้ว่าบัดนี้จะมีกฎหมายอยู่มากมายก็ยังคงอาศัยศีล ๕ อุปการะ ราษฎรจึงจะอยู่อย่างสงบสุข

ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงประพฤติดำรงอยู่ในศีล ๕ ต่อประชาชน ทำให้ประชาชนมีความสบายใจ ไม่ต้องเกรงกลัวว่าจะได้รับราชภัยจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงมีพระมหากรุณา พระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราชานุเคราะห์ จึงจัดศีลว่าเป็นมหาทานด้วย เมื่อพระมหากษัตริย์มีราชธรรม ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใด ประชาชนก็ขึ้นบานรับเสด็จไม่ต้องหลบหนีซ่อนเร้น ทำมาหากินก็สะดวก เกิดโภคผลต่างๆ ผ่านคลายความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน ศีลเป็นหลักธรรมใหญ่สำหรับทุกฝ่าย ทุกคนควรยึดถือปฏิบัติ ทั้งฝ่ายที่เป็นผู้ปกครองและฝ่ายผู้ใต้ปกครอง ผู้ปกครองทุกระดับชั้นที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลย่อมประพฤติดุจริต ทำให้ประชาชนผู้ใต้ปกครองเดือดร้อนด้วยอธรรม ผู้ปกครองที่ปราศจากเมตตากรุณา ปราศจากศีล ทำตนเป็นคนชั่วเป็นผู้ร้าย ก่อความเดือดร้อนต่างๆ ศีลจึงจำเป็นสำหรับทุกฝ่าย ถ้าทุกฝ่ายตั้งมั่นอยู่ในศีล บ้านเมืองก็สงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้ายและทุจริตทั้งปวง”^๗

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ศีลมีมาก่อนพุทธกาล โดยที่นักปฏิบัติธรรม นักบวช ในสมัยก่อนพุทธกาล รักษาศีลอยู่เป็นนิตย ดังปรากฏในสรวงศาตกที่ท้าวสักกะถามสรวงศาตบส

^๗ ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิทธาธรรม**, หน้า ๑๐๘.

โพธิสัตว์ว่าบัณฑิตเรียกคนเช่นไรว่ามีศีลมีค่าตอบว่า “บุคคลใดในโลกนี้ สำนวนกาย วาจา ใจ ไม่ทำบาปกรรมอะไร ไม่พูดเหลวไหลและเพราะเหตุแห่งตน บัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า ผู้มีศีล”^๙ ฉะนั้นจึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าศีลมีมาก่อนพุทธกาล

จากการสัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า ทางด้านการเมืองการปกครอง นักการเมืองที่ทำหน้าที่แทนประชาชนในรัฐสภาต้องมีศีลธรรม โดยยึดหลักศีล ๕ เป็นสำคัญ หากทุกคนได้ใช้ศีล ๕ ในการดำเนินชีวิต คุณก็ไม่ต้องขยาย ตำรวจหรือปช. ก็ไม่มีงานให้ทำ^{๑๐} ซึ่งพระเทพปริยัติเวที ได้กล่าวว่า ศีลเป็นเรื่องสำคัญ แต่นักการเมืองมักจะมีศีลไม่ครบ โดยเฉพาะ ศีลข้อ ๔ มีความจำเป็น บางที่ต้องใช้เทคนิคการพูด หลีกเลียงไม่ให้เกิดความขัดแย้ง เช่น เรื่องของพระเจ้า-วิทูรกะ^{๑๑} ถูกดูถูก จนเกิดความแค้น จึงฆ่าล้างเผ่าพันธุ์^{๑๒}

ดังนั้นเห็นได้ว่าศีล ๕ สามารถใช้เป็นกฎหมายในทางการเมืองการปกครองประเทศได้ ถ้าหากว่าทุกคนทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองควรประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ บ้านเมืองสังคมประเทศชาติก็จะสงบสุข สามารถสร้างสรรคความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติได้

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่า ศีล ๕ ยังมีองค์ประกอบของมรรค ๘ ดังที่ พระวัลโปละ ราหุลได้กล่าวไว้ใน หนังสือเรื่องพระพุทธานุญาตสอนอะไรว่า

ศีลมีองค์ประกอบของอริยอัฏฐังคิกมรรคอยู่ ๓ ข้อ คือ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ไม่พูดปิด ไม่พูดส่อเสียด คำหยาบ คำด่าทอ เสียดสี เพ้อเจ้อ ไร้สาระ ให้งดวาจาที่ผิดและเป็นโทษ ควรพูดแต่คำสัตย์ มีไมตรี เป็นประโยชน์ สุภาพ ไพเราะ พูดให้ถูกกาลเทศะ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ส่งเสริมความประพฤติที่มีศีลธรรม มีสันติ งดเว้นจากการทำลายชีวิต การลักทรัพย์ การกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์สุจริตจากการประพฤติดินในกาม รู้จักการช่วยเหลือผู้อื่น และสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ งดเว้นจากการเลี้ยงชีวิตด้วยอาชีพที่นำความเดือดร้อนมาให้แก่ผู้อื่น ความประพฤติทางด้านศีลธรรมนี้ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญต่อการบรรลุมรรคที่สูงยิ่งขึ้นไป^{๑๓}

^๙ พ.ชา.จตุตถาลิส. (ไทย) ๒๗/๗๖/๖๐๗.

^{๑๐} สัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข, อดีต ผอ.กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ เมษายน ๒๕๕๔.

^{๑๑} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๒/๘๗/๕๗๗.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระเทพปริยัติเวที, เปรียญธรรม ๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ ๙, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔.

^{๑๓} คุุรายละเอียดใน พระวัลโปละ ราหุล, พระพุทธานุญาตสอนอะไร, แปลและเรียบเรียงโดย รศ.ชูศักดิ์ ทัพย์เกษรและคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖-๘๘.

ผู้วิจัยพบว่า สถานการณ์ในปัจจุบันของประเทศไทย ปรากฏความขัดแย้งทางความคิดจนนำไปสู่การรวมกลุ่มชุมนุมประท้วง แบ่งฝ่ายกันระหว่างประชาชนด้วยกันเอง โดยมีสี่เชื้อเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม แบ่งฝ่ายกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล มีการทะเลาะวิวาท ด่าทอเสียดสีกันขาดความสามัคคีของคนในประเทศ บางครั้งถึงขั้นมีการปะทะกันจนบาดเจ็บล้มตาย ทำให้การปกครองประเทศเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น เกิดความชะงักงันทางการพัฒนาประเทศชาติในด้านต่างๆ ติดตามมาเช่น สังคม เศรษฐกิจ เป็นต้น ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่ไม่มีส่วนในความขัดแย้งนี้ก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วย ได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยาก จากการทะเลาะวิวาทแตกความสามัคคีของคนส่วนนี้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในนิทานชาดกเรื่องทัพพุปผชาดก ที่ปรากฏการทะเลาะวิวาทของนาค ๒ ตัวที่ช่วยกันหาปลามาได้แต่ตกลงแบ่งกันไม่ได้ ต้องให้สุนัขจิ้งจอกช่วยตัดสินให้ สุนัขจิ้งจอกจึงให้นากทั้งสองได้ท่อนหัวและท่อนหางซึ่งไม่มีเนื้อไป ส่วนตัวเองในฐานะผู้ตัดสินเอาท่อนกลางซึ่งมีเนื้อไป นากทั้งสองได้สูญเสียผลประโยชน์ที่สำคัญของตนไป

นอกจากนี้ ยังปรากฏเรื่องการทะเลาะวิวาทจนถึงขั้นผูกโกรธ อาฆาตหมายเอาชีวิตกันดังเช่นในนิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดก ปรากฏการทะเลาะวิวาท ของกาและนกเค้า และนิทานชาดกเรื่องลูกกิกชาดก ที่นางนกไผ่พยายามทำร้ายนกเค้าหนึ่ง จึงได้ไปขอความร่วมมือจากสัตว์เล็กๆ อีก ๓ ตัว คือ กา แมลงวันและกบ ด้วยความสามัคคีของสัตว์เล็กๆ เหล่านี้สามารถกำจัดช้างซึ่งตัวใหญ่กว่าตนมีพลังกำลังมากกว่าจนสิ้นชีวิตได้

เช่นเดียวกันกับประเทศไทยในขณะนี้ ที่คนในประเทศแม้แต่ทะเลาะวิวาทขัดแย้งทางความคิด ไม่สามารถยอมรับทัศนคติของผู้อื่นได้ รวมทั้งผู้วิจัยเห็นว่าคนในประเทศขาดหลักธรรมที่สำคัญอีกประการคือความเสียสละ ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ซึ่งว่าด้วยการเสียสละของท้าวสักกะโพธิสัตว์ที่ยอมสละชีวิตของตนให้พวกอสูร เมื่อรบแพ้แล้วได้หนีไปด้วยเวชยันตราจรดแล่นเข้าไปทำลายป่าไม้จ้าว ทำให้พวกลูกนกครุฑพลัดตกลงมา จึงตรัสสั่งให้มาตลีเทพสารดีห็นรถกลับเพราะกลัวลูกนกจะตาย เพื่อรักษาชีวิตลูกนกครุฑ แต่ตนจะสละชีวิตให้แก่พวกอสูร เมื่อมาตลีสารดีกลับรถ ฝ่ายพวกอสูรคิดว่า มีท้าวสักกะจากจักรวาลอื่นมาช่วย จึงหนีกลับไปยังภพอสูร ท้าวสักกะจึงเสด็จกลับเข้าเทพนครได้โดยปลอดภัย เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความเสียสละของผู้นำแม้กระทั่งชีวิตของตนเพื่อรักษาศีล & ข้อที่ ๑ คือเว้นจากการฆ่าแม้สิ่งมีชีวิตเล็กๆ และผลจากการประพฤติตั้งอยู่ในธรรมคือ ความเสียสละและศีล & ทำให้ท้าวสักกะกลับกลายเป็นผู้ชนะในที่สุด สมดังคำว่าธรรมย่อมชนะอธรรม และ “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”^{๑๓}

จากตัวอย่างเหตุการณ์ในนิทานชาดกที่ได้ยกมาแสดงนี้ แสดงให้เห็นว่า การทะเลาะวิวาท

^{๑๓} ปรากฏในอัมมิกเถรคาถา ดุราลัยละเอียดยใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๐๓/๓๘๙.

กันมีแต่การนำความเสื่อม ความเสียหายมาให้แก่ตนและผู้อื่น ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องทัพพบุปผ-
ชาดก ผลของความขัดแย้งแบ่งผลประโยชน์กันเองไม่ได้ ทะเลาะวิวาทกัน จนในที่สุดคนกลางคือ
สุนัขจึงจอกได้ช่วยโอกาสจนเอาผลประโยชน์ที่ควรได้ของตนไปเสีย นาสองตัวต้องพบกับความเสียใจ
ได้คำตอบสุดท้ายว่าถ้าไม่ทะเลาะกันพวกตนคงมีอาหารกินไปอีกหลายวัน ในสังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน
บางครั้งพี่น้องกันก็ทะเลาะวิวาทแย่งมรดกกันจนต้องให้ศาลช่วยตัดสินให้ โดยที่กลัวว่าจะเสียเปรียบ
ซึ่งกันและกัน เมื่อให้ศาลตัดสินให้ส่วนหนึ่งของมรดกนั้นก็ต้องจ่ายเป็นค่าสินไหม ค่าศาล ทรัพย์พลอย
ถูกหักออกไปอีกด้วยต้องเสียค่าใช้จ่าย

ดังปรากฏข่าวว่า “มรดกพุ่มพวงร้อน เพชรฟองฟ่อ” ในคดีน้องเพชร นายสรภพ ลีละเมสินทร์
ซึ่งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นนายภัทรวรรณ พิธิษฐานวิรัช บุตรชายอดีตราชินีลูกทุ่ง พุ่มพวง ดวงจันทร์ หรือ
นางรำพึง ฟ้องศาลให้นายไกรสร ลีละเมสินทร์ แบ่งมรดกของแม่จำนวน ๘๐ ล้านบาท โดยทนายเป็น
ผู้ยื่นเรื่องต่อศาล^{๑๔} การฟ้องร้องทำให้มีค่าใช้จ่าย ตามที่ปรากฏข้อความในนิทานชาดกว่า “เพราะการ
ทะเลาะกัน สัตว์จึงผ่ายผอม ทรัพย์จึงสิ้น พวกนกลีเมเพราะการทะเลาะกัน แม่มายาวี เธอจึงกิน
ปลาตะเพียนเกิด ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เกิดการทะเลาะในที่ใด ก็พากันไปหาผู้ตั้งอยู่ในธรรม
ในที่นั้น ผู้วินิจฉัยคดีนั้นเป็นผู้ตัดสินให้พวกเขา ในการทะเลาะนั้นก็จะพากันหมดสิ้นทรัพย์ไป พระคลัง
หลวงก็จะเพิ่มพูน”^{๑๕}

นอกจากนี้ ยังปรากฏความขัดแย้งในประเทศไทย เกิดเป็นกลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดง ดัง
ข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ซึ่งผู้วิจัยขอยกมาเป็นตัวอย่าง เช่น ข่าวเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๑
หัวข้อข่าวว่า

“ปิดสนามบินสุวรรณภูมิ พรม.สลด"เหลือง"ไล่ฆ่า"แดง" ยิง-ตี-ฟัน-เผาจยย.วอด” การชุมนุม
ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พรม.) หรือมีอบเสื้อเหลือง ไปปิดทางเข้าออก
สนาม บินดอนเมืองและสนามบินสุวรรณภูมิ มีการยิงกัน และเผารถจักรยานยนต์ มีคนเจ็บ
หลายคน โดยชุมนุมกันเพื่อขับไล่รัฐบาลที่ตนเห็นว่ามีปัญหาไม่ถูกต้อง และต้องการให้
นายกรัฐมนตรีลาออก^{๑๖}

และ ลม เปลี่ยนทิศ ได้กล่าวว่า การปิดสนามบินสุวรรณภูมิของกลุ่มพันธมิตรฯ ส่งผลให้

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน “มรดกพุ่มพวงร้อน เพชรฟองฟ่อ”, เดลินิวส์, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓): ๑ และ ๒ .

^{๑๕} ขุ.ชา.สตุตถก. (ไทย) ๒๗/๓๗-๓๘/๒๖๑.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ทีมข่าวไทยอีนิวส์, “รายงานเหตุการณ์การปิดสนามบินสุวรรณภูมิ”, (๒๕ พ.ย.
๒๕๕๔). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://news.impaqmsn.com/articles.aspx?id=234761&ch=pl_nsm. [๑
กรกฎาคม ๒๕๕๔].

ภาพพจน์และเศรษฐกิจประเทศไทยเสียหายมหาศาล โดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยวและความเป็นศูนย์กลางธุรกิจและกล่าวเพิ่มเติมว่าคนสองฝ่ายได้ฆ่าล้างกันกลางถนนกลางเมือง^{๑๗} ซึ่งสอดคล้องกับข่าวในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๑ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐขึ้นพาดหัวข่าวหน้า ๑ ว่า “บุกปิดสุวรรณภูมิระทึกกรุง ปะทะ ยิง เฆเรถ เครื่องบินขึ้นลงไม่ได้ กรุงเทพฯใกล้กลียุค” และ

“กลุ่มพันธมิตรระดมพลไปปิดล้อมดอนเมืองและสนามบินสุวรรณภูมิ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน กลุ่มแท็กซี่เสื้อแดงดักตีกลุ่มเสื้อเหลือง กลุ่มเสื้อเหลืองจึงยกพวกไล่ยิงเสื้อแดงและจุดไฟเผารถจักรยานยนต์ กรุงเทพฯกลายเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน คนไทยแตกออกเป็นสองฝ่ายและยกพวกเข้าหาหั่นกันเองทั้งที่อยู่ในแผ่นดินเดียวกัน มีการยิงกันจนได้รับบาดเจ็บหลายคน คนไทยลงมือเข่นฆ่ากันเองทั้งที่ไม่เคยเป็นศัตรูกันมาก่อน”^{๑๘}

หลังจากนั้นอีก ๒ ปีต่อมา ก็ปรากฏข่าวการทะเลาะวิวาทของคนไทยอีก ดังนี้ ข่าววันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๓ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐขึ้นพาดหัวข่าวหน้า ๑ ว่า “สงครามกลางเมืองปะทะหนัก ตาย ๒๔ เจ็บ ๑๗๒ กรุงเทพฯ บริเวณ ถ.พระราม ๔ แยกศาลาแดงถึงแยกราชประสงค์ ถนนราชปรารภกลายเป็นสมรภูมิเดือด เกิดการปะทะกันระหว่างผู้ชุมนุมกลุ่มนปช.และแนวร่วมคนเสื้อแดง ที่พยายามป้องกันไม่ให้ทหารเข้าสลายการชุมนุมที่แยกราชประสงค์”^{๑๙} ต่อมาวันที่ ๑๘ พฤษภาคม รายงานข่าวว่า

“กรุงเทพฯ กลายเป็นแดนมิคสัญญี โดยเฉพาะย่านลุมพินี บ่อนไก่ ราชปรารภ ประตูน้ำ เกิดการปะทะกันระหว่างผู้ชุมนุมเสื้อแดงกับทหาร สถานการณ์ความรุนแรงยังไม่มีท่าทีสงบลง”^{๒๐} ต่อมาวันที่ ๒๐ รายงานข่าวว่า เฝ้าเมืองวินาศก่อจลาจล วางเพลิงทั่วกรุงและตจว. เช่นทรัล-เวลดั่วอดวาย เมืองไทยวินาศสันตะโร กลายเป็นแดนมิคสัญญี เกิดจลาจล สงครามกลางเมือง ไฟไหม้โรงหนังสยาม กลุ่มแนวร่วมประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (นปช.) หรือคนเสื้อแดงชุมนุมที่ราชดำเนินและเคลื่อนมาที่ถนนราชประสงค์นับเป็นเดือน ร่วมกันจุดไฟเผาอาคารร้านค้าสถานที่ต่างๆ จนเกิดจลาจลทั่วกรุงเทพฯ ทหารโดยศูนย์อำนวยการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน (ศอฉ.) ต้องปราบปรามจนเกิดการปะทะกันระหว่างทหารกับผู้ชุมนุม ในพื้นที่บริเวณสามเหลี่ยมดินแดง สยาม สามย่าน ราชประสงค์ ศาลาแดง สวสสิน บ่อนไก่ จนเกิดสงครามกลางเมืองอย่างน่าสลดใจ

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ลม เปลี่ยนทิศ “ปิดประเทศหายนะครั้งใหญ่ของชาตินายกต้องรับผิดชอบ”, **ไทยรัฐ**, (๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๑): ๕.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน “บุกปิดสุวรรณภูมิระทึกกรุง ปะทะ ยิง เฆเรถ เครื่องบินขึ้นลงไม่ได้ กรุงเทพฯใกล้กลียุค”, **ไทยรัฐ**, (๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๑): ๑ และ ๑๒.

^{๑๙} “สงครามกลางเมืองปะทะหนัก”, **ไทยรัฐ**, (๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๓): ๑-๒.

^{๒๐} “กรุงเทพฯ กลายเป็นแดนมิคสัญญี”, **ไทยรัฐ**, (๑๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๓): ๑.

ย่านธุรกิจการค้าสำคัญของเมืองหลวงเสียหาย เพียงเพราะความคิดเห็นทางการเมืองไม่ตรงกัน^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านั้นในช่วงของการชุมนุมประท้วง รายงานข่าวก็ระบุว่า ทำให้เศรษฐกิจร้านค้าย่านราชประสงค์เสียหาย โดยวารสารมติชนได้เสนอข่าวว่า

“เศรษฐกิจ: ร้านค้าราชประสงค์อ่วม มีอบแดงทำบุญพันล้าน เซ็นทรัลพัฒนาเจ็บหนัก ผลกระทบ จากการที่กลุ่มผู้ชุมนุมแนวร่วมประชาชนเพื่อประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) หรือมีอบเลื้อยแดงเข้าบุกยึดราชประสงค์ ทำให้ผู้ประกอบการย่านนี้ไปจนถึงย่านประตูน้ำ ถ.พระราม ๑ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงแรมและห้างสรรพสินค้าชั้นนำของเมืองไทย และผู้ประกอบการร้านค้าจิปาถะ ต้องสูญเสียรายได้จากการที่ต้องปิดกิจการ รวมถึงผลกระทบจากการที่คนเดินทางมาซื้อสินค้าน้อยลงถึงวันละ ๑,๐๐๐ ล้านบาท”^{๒๒}

กรณีความขัดแย้งทางความคิดในประเทศไทยนี้ ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา เสียเวลาในการทำมาหากิน บางครอบครัวต้องสูญเสียรายได้ไปเพราะสถานการณ์ในประเทศที่มีแต่การทะเลาะวิวาทกัน ห้างสรรพสินค้าบางที่ถูกจุดไฟเผา สถานที่ของเอกชนและราชการถูกทำลาย เท่ากับเป็นการทำลายความเจริญก้าวหน้าของประเทศด้วย ขาดความเชื่อมั่นจากต่างประเทศ มองว่าประเทศไทยมีแต่อันตรายไม่น่าเข้ามาติดต่อทำการค้าหรือท่องเที่ยวด้วย ทำให้สูญเสียผลประโยชน์ที่จะพึงได้ของคนในประเทศโดยส่วนรวมไปด้วย หากว่าคนในประเทศได้มองย้อนกลับไปดูเรื่องในนิทานชาดกทั้งสี่เรื่องที่ได้อีกมาดังก้าวข้างต้น จะพบหลักธรรมที่จะสามารถช่วยกันและช่วยแก้ไขไม่ให้เกิดการสูญเสียเห็นถึงผลเสียของการทะเลาะวิวาทกัน ดังเช่นนิทานชาดกเรื่องทัพพบุปผชาดก นาคสองตัวนั้นได้ท่อนหัวและท่อนหางของปลาไป เรียกได้ว่าแทบจะไม่เหลืออะไรเลย ส่วนสุนัขจึงจอกนั้นกลับฉวยเอาส่วนกลางที่ดีที่สุดและมีเนื้อซึ่งเทียบได้กับผลประโยชน์ไป

นอกจากนั้น การทะเลาะวิวาทขัดแย้งกัน ยังนำไปสู่ความอาฆาตพยาบาทผูกเวรกันอย่างไม่จบสิ้นดังเช่นในนิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดก ซึ่งกากับนกเค้าได้ผูกเวรกันพบกันเมื่อใดก็จะตรงเข้าทำร้ายจิกตีกันให้ตายกันไปข้างหนึ่ง เรียกได้ว่าพบกับความสูญเสียถึงขั้นชีวิตจากการทะเลาะวิวาทกัน และยังปรากฏการพยาบาทผูกเวรของนางนกไฉ่ ที่มีต่อช้างเชือกหนึ่งในนิทานชาดกเรื่องลมุกกชาดก

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า หากคนในประเทศยังมีการทะเลาะวิวาทกันอีก นั้นไม่เป็นผลดีเลย ประเทศชาติต้องพบกับความสูญเสีย ไม่มีความเจริญก้าวหน้า ประชาชนก็อยู่กันอย่างไม่สงบสุข

^{๒๑} “เผาเมืองวินาศก่อกองจลาจล วางเพลิงทั่วกรุงและตจว.”, **ไทยรัฐ**, (๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๓): ๑ และ ๖-๗.

^{๒๒} “เศรษฐกิจ: ร้านค้าราชประสงค์อ่วม มีอบแดงทำบุญพันล้าน”, **มติชนสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๕๔๙ (๒๓-๒๙ เมษายน ๒๕๕๓): ๒๒-๒๓.

หากว่าได้ดูอย่างท้าวสักกะในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ที่ยอมเสียสละแม้ชีวิตของตนเพื่อรักษา ศิลโดยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น พบหลักธรรมของท้าวสักกะที่สำคัญ ๒ ประการคือ ความเสียสละและการรักษาศีล เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่บุคคลที่เป็นผู้นำควรมี จึงทำให้เหตุการณ์จบลงด้วยดีในที่สุด เพราะธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม ถ้าทั้งผู้นำหรือผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองในประเทศรู้จักเสียสละ ยอมเสียผลประโยชน์หรือความสุขส่วนตัวไปบ้าง เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ทั้งทุกคนมีความมั่นคงในการรักษาศีล โดยเฉพาะศีล ๕ ทุกข้อ ไม่ทำร้ายทำลายร่างกายและชีวิตของผู้อื่น ไม่ทำลายทรัพย์สินของใคร ไม่ทำลายของรักของใคร ไม่ด่าทอเสียสติกัน ให้วาจาทำลายผู้อื่น ไม่พูดคำหยาบโกหกหลอกลวงใคร หรือทำให้ใครผิดใจกัน เข้าใจอะไรๆ ผิดๆ บิดเบือนความจริง เอาดีใส่ตัวเอาชั่วใส่ผู้อื่น การผิดศีลข้อที่ ๔ นี้พบได้บ่อยในเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันทั้งในระดับบุคคลและในระดับประเทศ พบเห็นได้จากเวทีปราศรัย การชุมนุมประท้วงในที่ต่างๆ และสุดท้ายไม่ควรใช้ชีวิตอย่างประมาทขาดสติ เสพของมีนเมา แม้กระทั่งการเสพข้อมูลที่ผิดๆ บิดเบือนความจริง ใส่ความผู้อื่น

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอสรุปว่า หากคนในประเทศทั้งฝ่ายที่เป็นผู้ปกครองคือรัฐบาล และฝ่ายผู้ใต้ปกครองคือประชาชนได้ใช้คุณธรรมของท้าวสักกะ อันได้แก่ ความเสียสละและการรักษาศีล ทุกคนก็จะเทียบได้กับท้าวสักกะในโลกมนุษย์ ประสบแต่ความสุขความสำเร็จในชีวิต ทำให้ประเทศชาติพัฒนาเจริญก้าวหน้าในที่สุด จะเห็นได้ว่าหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมที่ได้ยกมากล่าวอ้างนั้นมีส่วนส่งเสริมสนับสนุนการเมืองการปกครอง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าผู้นำหรือผู้ปกครองมี หิริโอตตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแล้ว ก็จะไม่กล้าทำผิดกฎหมาย กฎศีลธรรม โดยหิริโชติ เกิดแก้ว ได้กล่าวว่า โลกบาลธรรมเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก และช่วยโลกให้อยู่อย่างสันติสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน วุ่นวาย เทวธรรมเป็นธรรมของเทวดา ที่ทุกคนสามารถเป็นเทวดาได้ เทวธรรมได้แก่ หิริและโอตตปปะเป็นธรรมที่ช่วยเสริมเบญจศีลให้คนสามารถรักษาศีลได้อย่างมั่นคง^{๒๓} ตามที่ปรากฏหลักธรรม หิริโอตตปปะในนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก เมื่อราชาสได้ถามถึงปัญหาเทวธรรมต่อพระมหิสสาสกุมาร จึงตรัสตอบว่า เทวธรรมคือหิริและโอตตปปะ แล้วสอนราชาส ให้ละบาปสร้างกุศล เลิกการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นนั่นคือการให้รักษาศีล ๕ นั่นเอง ทุกคนจึงได้กลับสู่เมืองด้วยความปลอดภัยเช่นเดียวกับในประเทศไทย หากทุกคนทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ก็จะสามารถลดการโกงกินคอร์รัปชั่น ประพฤติมิชอบ ประเทศชาติก็จะพัฒนาเจริญยิ่งขึ้นไป

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน หิริโชติ เกิดแก้ว, พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

อย่างไรก็ดี จากการเลือกนายกรัฐมนตรี ๒ ท่านล่าสุดของประเทศไทย ผู้วิจัยพบว่า คนไทยได้เลือกบุคคลที่นอกจากมีความรู้ ความสามารถแล้ว ทั้งสองท่านนี้ยังมีบุคลิกลักษณะและหน้าที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะที่มีความหล่อเหลา หรือ น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ก็เป็นผู้ที่มีความงดงาม หน้าตาสะสวย ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องอุลุกชาดกว่าหน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ในสัตว์ ๔ เท่าที่ตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชา พวกปลาในมหาสมุทรก็ได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชา ๒๔ ซึ่งผู้นำของสัตว์ทั้งหลายนั้นมีความสง่างาม เช่นเดียวกับในสังคมการเมืองการปกครองของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ที่ได้เลือกผู้นำที่มีภาพลักษณ์ที่ดีเป็นตัวแทนของตน มาเป็นนายกรัฐมนตรี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอสรุปว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครองของประเทศไทย เช่น หลักทศพิธราชธรรม ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น มหาชนกชาดก ขวนหงส์ชาดก เป็นต้น หลักอริยทรัพย์ ๗ ได้แก่ ศีล ๕ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกฎหมายในทางปกครอง ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ตามที่ได้แสดงมาดังกล่าวข้างต้น การเสียสละของผู้นำ ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดกด้วยเช่นกัน และสุดท้ายที่ขาดไม่ได้คือหลักธรรมหิริโอตตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปตามที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองไปได้อย่างรวดเร็ว ประชาชนก็จะมีชีวิตอย่างสงบสุข การปกครองประเทศก็เป็นไปอย่างราบรื่น ส่งผลถึงสังคมด้านอื่น เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย ดังจะได้แสดงต่อไปเป็นลำดับ

๔.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ปรากฏนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามที่กล่าวถึงการศึกษา อาทิ

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ได้กล่าวถึง พระกุมารมหาชนกทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวงภายในพระชนม์ ๑๖ ปี^{๒๕} ก่อนที่จะเสด็จเดินทางลงเรือไปทำการค้าที่สุวรรณภูมิ เพื่อหาทุนไปชิงราชสมบัติคืน

ในนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก ได้กล่าวถึง มิตตพินทุกะได้ศึกษาเล่าเรียนกับอาจารย์ทิสปาโมกข์ ซึ่งเป็นผู้สอนศิลปะแก่มาณพ ๕๐๐ คนในเมืองพาราณสี และชาวเมืองพาราณสีก็ให้ทุนแก่คนเขื่องใจได้ศึกษา เด็กมิตตพินทุกะก็ได้ทุนนี้ในการศึกษาด้วย^{๒๖}

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พ.ชา.ต.ก. (ไทย) ๒๗/๕๘-๖๐/๑๓๓. และ พ.ชา.ต.ก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๑๖-๑๑๗.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน พ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๘๙.

หลักธรรมจากนิทานชาดกมีส่วนส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา เช่น การศึกษาภาคบังคับของประเทศไทย นิทานชาดกได้ถูกกำหนดให้มีการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ในระดับประถมศึกษา ๑๒ เรื่อง ระดับมัธยมศึกษา ๙ เรื่อง ซึ่งปรากฏเรื่องนิทานชาดกที่ตรงกับภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ดังนี้ นิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดกในการเรียนรู้ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ นิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดกในการเรียนรู้ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ นิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดกในการเรียนรู้ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

สุรพงษ์ จันลิ้ม ได้วิจัยว่า ชาดกเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน โดยนำเรื่องชาดกมาเป็นอุทาหรณ์และแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ชาดกที่กำหนดให้เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาจำนวน ๙ เรื่อง เน้นหลักธรรมด้านให้มีความเคารพ ความกตัญญู การเชื่อฟัง บิดามารดา ครูอาจารย์ มีหลักธรรมของผู้นำ การพูดสนทนาไพเราะน่าฟัง ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น รู้จักประมาณในการใช้สอยบริโภค ความสันโดษ ความขยันหมั่นเพียร รู้จักความเสียสละ มีปัญญารอบรู้ ชาดกเป็นวิธีการสอนธรรมแบบบุคคลาธิฐานที่สนุกชวนติดตามเหมาะแก่เด็กทุกวัย ครูผู้สอนสามารถเลือกเรื่องในชาดกจาก ๕๔๗ เรื่องได้ตามความเหมาะสม^{๒๗}

อย่างไรก็ดี แม้กระทั้งการศึกษาในระดับปริญญาโท ยังปรากฏมีการนำเรื่องของนิทานชาดกมาวิจัย ยกตัวอย่างเช่น การวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก โดยพิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์^{๒๘} การวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาจริยศาสตร์เกี่ยวกับความกรุณาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก โดยพระราสสคะละ สิวลิเถโร^{๒๙} การศึกษาพุทธจริยธรรมในทศชาติชาดก โดย สุพล เต็มตัวรัมย์^{๓๐} การวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔ โดย

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๘-๙.

^{๒๗} สุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

^{๒๘} พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๒๙} พระราสสคะละ สิวลิเถโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาจริยศาสตร์เกี่ยวกับความกรุณาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๓๐} สุพล เต็มตัวรัมย์, “การศึกษาพุทธจริยธรรมในทศชาติชาดก”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

สุรพงษ์ จันลิ้ม^{๓๑} และจิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศนเทพวราราม ก็ปรากฏมีผู้นำไปวิจัย เช่น พระมหาคชินท์ สุ่มงฺคโล (อินทร์มนตรี) วิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม^{๓๒} นายจิรศักดิ์ แต่งเจนกิจ วิจัยเรื่องการศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม^{๓๓} เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สุนตกาโย ได้กล่าวว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงนี้ ยังได้รับความสนใจอยู่ เป็นประโยชน์อย่างมากในส่วนของการศึกษา เช่น นักศึกษาที่กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้^{๓๔}

นอกจากนี้ยังปรากฏคัมภีร์ หนังสือ ตำราเรียนต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาดก ตั้งแต่ พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณคดี ฯลฯ โดยที่ชาดกจัดเป็นวรรณคดี มีทั้งวรรณคดีบาลีและวรรณคดีไทย ชาดกในวรรณคดีบาลี ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๗ และ ๒๘ ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เล่มที่ ๕๕ ถึง ๖๔ เป็นต้น วรรณคดีไทยหลายเรื่องก็มีโครงเรื่องมาจากนิทานชาดก ดังที่ผู้วิจัยพบว่าทางด้านวรรณคดี รศ.ดร.สืบทพงศ์ ธรรมชาติ ได้กล่าวว่า วรรณคดีชาดก มีคุณค่าทั้งทางด้านคติธรรม สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ ด้วยชาดกมีคุณค่าดังกล่าว สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงจัดให้มีการเรียนการสอนรายวิชาการวรรณคดีชาดก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชาดกและมองเห็นคุณค่าในการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติสุข ทั้งในส่วนตัว ผู้อื่นและสังคม ทั้งปรากฏว่ามีวรรณคดีชาดกแบบฉบับหรือวรรณคดีชาดกกราขสำนัก ที่หมายถึงวรรณคดีชาดกที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์หรือรับสั่งให้กวีแต่งขึ้น มีความพิถีพิถันในการแต่ง ทั้งในด้านการใช้ภาษาและรูปแบบฉันทลักษณ์ ที่สำคัญคือ ผู้แต่งเป็นผู้ทรงคุณความรู้อย่างยิ่ง งานประพันธ์จึงเป็นแบบอย่างในการแต่งวรรณคดีของชนรุ่นหลัง วรรณคดีชาดกกลุ่มนี้มีมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกสมัยกรุงสุโขทัย ศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ ๓)^{๓๕} ตัวอย่างของวรรณคดีชาดกกราขสำนัก ได้แก่ ๑. มหาชาติคำหลวง

^{๓๑} สุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”.

^{๓๒} พระมหาคชินท์ สุ่มงฺคโล(อินทร์มนตรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๓๓} นายจิรศักดิ์ แต่งเจนกิจ, “การศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑).

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระมหาคิมหันต์ สุนตกาโย, ปริญญาธรรม ๗ คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๓๕} สืบทพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๕.

๒. สมุทรโฆษคำฉันท์ ๓. กาพย์มหาชาติ ๔. บทเห่เรื่องกากี ๕. เสือโคคำฉันท์ ๖. ศิริวิบุลยิตติหรือยศ
กิติ ๗. กากีคำกลอน ๘. ลิลิตพระศรีวิชัยชาดก ๙. บทละครเรื่องสังข์ทอง ๑๐. สรรพสิทธิ์คำฉันท์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วรรณคดีชาดกแบบฉบับหรือวรรณคดีชาดกราชสำนัก ปรากฏบทเห่เรื่อง
กากีและกากีคำกลอน ซึ่งมีเค้าเรื่องมาจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง
วัดสุทัศนเทพวราราม แสดงให้เห็นว่า นิบาตชาดกเรื่องกากวดีชาดกสุสันนีชาดก และกุนาลชาดกมี
อิทธิพลต่อวรรณคดี ดังปรากฏในหนังสือวรรณคดีชาดก ได้กล่าวถึง บทเห่เรื่องกากี ของเจ้าฟ้า-
ธรรมธิเบศร และกากีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

จากการศึกษา **บทเห่เรื่องกากี**^{๓๖} เรื่องนี้มีที่มาของเนื้อเรื่องจากนิบาตชาดกเรื่องกากวดี-
ชาดก สุสันนีชาดก และกุนาลชาดก จุดประสงค์ในการแต่งเพื่อแสดงความในพระทัยของผู้นิพนธ์คือ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงนิพนธ์ราว พ.ศ.๒๒๙๐
เศษ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการถูกข้อหาว่าเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลจนถูกลงโทษ ในพ.ศ.๒๒๙๔ เป็นการ
แต่งเพื่อใช้เห่ จึงไม่ยาวนาน แต่มีคุณค่าทางด้านต่างๆ เช่น ด้านอักษรศาสตร์ ด้านสังคมวัฒนธรรม
ด้านคติธรรม^{๓๗} คติธรรมที่สำคัญของเรื่องนี้คือ สตรีที่มีสามีแล้วควรระมัดระวังตัวในเรื่องเพศสัมพันธ์
ไม่ควรมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่น เพราะมีแต่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง การ
ประพฤติตนแบบที่สังคมไม่ยอมรับจะทำให้ถูกลงโทษทางสังคมจนเกิดคำว่า “อากี” ในสังคมไทยเพื่อ
ประณามผู้หญิงที่มีสามีหลายคนหรือมีชู้

นอกจากนั้น ยังปรากฏ **กากีคำกลอน** ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แต่งไว้ในสมัยรัชกาล
ที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์^{๓๘} ก็ปรากฏว่ามีเค้าเรื่องมาจากนิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดกและกุนาลชาดก
ด้วยเช่นกัน วรรณคดีชาดกเรื่องนี้ได้รับความนิยมมาก เพราะมีความไพเราะงดงามในแง่การใช้ภาษา
คำประพันธ์เป็นกลอนสี่สุภาพ มีคติที่น่าสนใจ มีคุณค่าทางด้านอักษรศาสตร์ ด้วยการใช้ภาษาที่
ไพเราะงดงามในลักษณะต่างๆ เช่น การสัมผัสในอักษรและสระ การเล่นคำ การหลกคำ และการใช้
คำก่อให้เกิดภาพพจน์ โดยเฉพาะคำว่า “กากี” กลายเป็นสำนวนไทยที่ใช้กับผู้หญิงที่ประพฤติตัวมากชู้
หลายผัว ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี แสดงถึงหลักธรรมทางด้านการรักษาศีล ๕ เป็นการประพจน์พิศมัยในข้อ
สามและแสดงถึงต้นหาความอยากความไม่อึดในกาม

ผู้วิจัยยังพบว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ในวิทยานิพนธ์เรื่องทศ-
บาบารมีในพุทธศาสนาว่า กากีคำกลอนซึ่งเป็นบทประพันธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกลอนสำหรับ

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗-๙๐.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

เป็นคำขบถ้องมโหรี เป็นวรรณคดีที่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในด้านศาสนาแต่เค้าโครงเรื่องก็เป็นเรื่องชาดก ถือว่าพญาครุฑเป็นพระโพธิสัตว์ คืออ้างว่าเป็นเรื่องเมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาครุฑ^{๓๙}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบว่า มีงานวรรณกรรมในปัจจุบัน ที่ได้ยกเอาเรื่องของนิทานชาดก มากล่าวถึงเช่น พระราชนิพนธ์เรื่องทศบารมี ทศพิทธาธรรม โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ตรัสถึงการแสดงบารมีของพระโพธิสัตว์จะมีการเล่าเรื่องชาดกมา ประกอบ อันเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าเล่าแสดงไว้ว่าทรงแสดงบารมีข้อนั้นๆ อย่างธรรมดา อย่าง ยิ่งขึ้นไป อย่างยิ่งที่สุด เพื่อพระโพธิญาณ บารมีข้อที่ ๑ คือทาน การให้ ทรงตรัสถึงการบำเพ็ญทาน บารมีของสังฆพราหมณ์ ที่ถวายร่มและรองเท้าแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าที่เดินสวนทางมา^{๔๐} และยังได้ ตรัสถึงอานิสงส์ของความเพียรในมหาชนกชาดก เป็นวิริยะบารมี คือความเพียรที่ทำความหนึ่งๆ ไม่ หมดสิ้นไป^{๔๑} เป็นบารมีที่ยั่งยืนตลอดเปี่ยมขั้นปรมาตบารมี และยังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระ- เจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมหาชนก มีทั้งที่ทรงแปลและเรียบเรียงเป็น ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีทั้งฉบับที่เป็นการ์ตูน ฉบับซีดีรอม

จากการสัมภาษณ์ รศ.ดร.พัฒน์ เพ็งผลา ได้กล่าวว่า ทางด้านการศึกษา ในนิทานชาดก พระโพธิสัตว์ใช้ปัญญาที่เกิดจากการศึกษา ทำให้เห็นคุณค่าของพระโพธิสัตว์ที่ใช้ปัญญาแก้ปัญหา ซึ่ง นิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก แสดงให้เห็นถึงปัญญาบารมีที่โดดเด่น^{๔๒}

นอกจากนั้น ดร.พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า การศึกษาสอนคนให้ฉลาด ให้รู้ แต่ต้องมี คุณธรรมคือศีล ๕ ด้วย ความรู้คู่กับคุณธรรม เก่งอย่างเดียวไม่ได้ต้องดีด้วย ต้องมีศีลธรรม^{๔๓} ซึ่งผู้วิจัย พบว่า นิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม หลายเรื่องได้สอนคติ ธรรมเรื่องการรักษาศีล เช่น กุลาวกชาดก สุปารกชาดก มิตตวินทกชาดก และกิงฉันทชาดก เป็นต้น

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนา เถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๔๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิทธาธรรม**, หน้า ๖๖.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

^{๔๒} สัมภาษณ์ รศ.ดร.พัฒน์ เพ็งผลา, อดีตอาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย- รามคำแหง, ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๔.

^{๔๓} สัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข, อดีต ผอ.กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ เมษายน ๒๕๕๔.

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า ยังปรากฏ**โคลงโลกนิติ** ซึ่งเป็นวรรณคดีประเภทคำกลอน มีมาก่อนกรุงรัตนโกสินทร์^{๔๔} เป็นโคลงสุภาษิตเพื่อสอนให้เป็นคนดีปฏิบัติตนให้ถูกต้องในสังคม เป็นโคลงที่เข้าใจแก่นแท้และธรรมชาติของมนุษย์ทั้งทางโลก และทางธรรม อัมพล สุวรรณธาดา ได้กล่าวว่า

โลกนิติ หมายถึง ระเบียบแบบแผนของโลก เป็นความหลักในการดำรงชีวิตที่นักปราชญ์ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า ได้เลือกคาถาสุภาษิตจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกนิติ คัมภีร์โลกนัย ธรรมนิติ ธรรมบท และพระไตรปิฎก เป็นต้น มาถอดความแล้วแต่งเป็นโคลงโลกนิติเอาไว้ให้ผู้คนจดจำเป็นแนวคิดและแบบอย่าง เพื่อเป็นคติเตือนใจในการดำรงตนในโลก สมเด็จพระยาเดชาดิศร ทรงรวบรวมโคลงโลกนิติ ที่มีแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มาทรงปรับปรุงใหม่ให้ไพเราะและชัดเจนขึ้น ทั้งยังทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่จากคัมภีร์ชาดกด้วย^{๔๕}

ในที่นี้ผู้วิจัย จะได้นำบทโคลงโลกนิติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มาแสดง ดังนี้

“หมูเห็นสีหราชทำ	ชวนรบ
กูสี่ตีนกูพบ	ท่านไซรั
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ	หลีกจาก กูนา
ท่านสี่ตีนอย่าได้	วากเว้งว้างหนี” ^{๔๖}

โคลงบทนี้สอนให้รู้จักประมาณตน ผู้ต่ำต้อยที่ไม่รู้จักประมาณตน อาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นได้ ตรงกับสำนวนถ่มน้ำลายรดฟ้า

“สีหราชร้องว่าไ้	พาลหมู
ทราชาติครันเห็นกู	เกลียดเกลั
ถามึงไคร่รบดนู	มึงมาศ เองนา
กูเกลียดมึงกูให้	พ่ายแพ้ภัยตัว” ^{๔๗}

^{๔๔} กรมวิชาการ. กระทรวงศึกษาธิการ, **ประชุมโคลงโลกนิติ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาไทย. กรมวิชาการ. กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๔๕} ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า คำปรารภ.

^{๔๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, **ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑.

^{๔๗} อ่างแล้ว.

โคลงบทนี้สอนว่า ผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจที่วางเฉยตามหลักอุเบกขาในพรหมวิหารธรรม ไม่ลงมาต่อกรด้วย พฤติกรรมของราชสีห์ที่ไม่สู้รบกับหมูด้วยความเกลียดในความสกปรกของหมู ซึ่งผู้วิจัยพบว่า โคลงโลกนิติทั้ง ๒ บทนี้สอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก^{๔๘} ดังที่ได้อ้างมาแล้วในบทที่ ๒

“รักกันอยู่ขอบฟ้า	เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว	ร่วมห้อง
ซังกันบ่แลเหลียวตาต่อ	กันนา
เหมือนขอบฟ้ามาป้อง	ป่าไม้มาบัง” ^{๔๙}

โคลงบทนี้สอนเรื่องความรัก ความซัง ให้รู้ถึงสัจธรรมของมนุษย์ว่า เมื่อมีใจรักกันอยู่ไกล เพียงไหนก็เหมือนใกล้ แต่เมื่อจิตใจเกลียดชังถึงอยู่ใกล้ก็เหมือนห่างไกล ทั้งนี้เพราะ “ใจมนุษย์” เป็นผู้กำหนด ซึ่งผู้วิจัยพบว่า โคลงบทนี้สอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก ซึ่งปรากฏคำพูดของ พญาชนหงส์ต่อพระเจ้าพาราณสีว่า

“ใจจดจ่ออยู่ในผู้ใด ผู้นั้นแม้จะอยู่ไกลกันก็เหมือนอยู่ใกล้ ใจเหินห่างจากผู้ใด ผู้นั้นแม้จะอยู่ใกล้ก็เหมือนอยู่ไกล สหายผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงจะอยู่ยังฟากฝั่งสมุทร ถ้ามีจิตเลื่อมใสต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้กัน ส่วนสหายผู้มีจิตคิดประทุษร้ายถึงจะอยู่ใกล้ ถ้ามีจิตคิดประทุษร้ายต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ยังฟากฝั่งสมุทร ศัตรูถึงจะอยู่ร่วมกัน ก็ชื่อว่าอยู่ห่างไกลกัน ส่วนบัณฑิตถึงจะอยู่ใกล้กัน ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้ เพราะมีใจนึกถึงกัน”^{๕๐}

“พระสมุทรสุดลึกล้ำ	คนานา
สายดิ่งทิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง” ^{๕๑}

โคลงบทนี้สอนเรื่องจิตใจของมนุษย์ ที่ไม่อาจจะหยั่งรู้ได้เพราะมักมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าโคลงบทนี้สอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องชนหังสชาดก

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน พ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๕-๖/๖๓ และ พ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕-๑๘.

^{๔๙} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๖๒.

^{๕๐} พ.ชา.ไตรสก. (ไทย) ๒๗/๓๔-๓๖/๔๐๒ และ พ.ชา.ไตรสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๗.

^{๕๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๕๖.

ปรากฏคำพูดของ พญาชนหงส์ต่อพระเจ้าพารณสีว่า “ผู้ใดเมื่อก่อนเป็นผู้ใจดี นับถือกันว่าเป็นญาติ เป็นมิตรสหาย ภายหลังผู้นั้นกลับกลายเป็นศัตรูไปก็ได้ ใจของมนุษย์รู้ได้ยากอย่างนี้”^{๕๒}

“อย่าเอื้อมเด็ดดอกฟ้า มาถนอม
 สูงสุดมือมักตรอม ออกไข่
 เด็ดแต่ดอกพะยอม ยามยาก ชมนา
 สูงก็สอยด้วยไม้ อาจเอื้อมเอาถึง”^{๕๓}

โคลงบทนี้สอนให้รู้จักประมาณตน ใฝ่ฝันหรือปรารถนาในสิ่งที่เป็นไปได้ จะได้ไม่ต้องพบกับความผิดหวังเจ็บปวด หากมีพฤติกรรมตรงข้ามกับสิ่งที่กล่าว ตรงกับสำนวนดอกฟ้ากับหมาวัด หรือ กระต่ายหมายจันทร์ ซึ่งไม่มีโอกาสเป็นไปได้ ในเรื่องความรัก ให้ใช้สติไม่อาจเอื้อมเกินไปจะทำให้เกิดทุกข์ แต่ก็ควรมีความพยายามอย่างพอควรบ้าง ซึ่งผู้วิจัยพบว่า โคลงบทนี้สอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ที่สุนัขจิ้งจอกมีจิตรักใคร่ในนางราชสีห์ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าตน จนต้องตายไปในที่สุด^{๕๔} เพราะความไม่รู้จักประมาณตน ไม่คิดพิจารณาว่าตนคู่ควรกับเขาหรือไม่

อย่างไรก็ดี ในส่วนของโคลงโลกนิตินี้ ผู้วิจัยพบว่ากระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกบางบท มาให้นักเรียนมัธยมอ่านเป็นวรรณคดี เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ยิ่งขึ้น ซึ่งโคลงโลกนิติมีหลายสำนวน ที่เป็นลิขสิทธิ์ของทางราชการมี ๓ สำนวนคือ

๑. โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรโดยกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ ได้ชำระสอบทานและจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๗ (ร.ศ.๑๒๓) ใช้เป็นแบบเรียนสำหรับนักเรียนในชื่อเรื่อง “หนังสืออ่านจินตกระวีนิพนธ์ สุภาสิต โลกนิติคำโคลง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระของเก่า” มี ๔๐๘ บท ต้นฉบับเป็นลิขสิทธิ์ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

๒. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ จะระบุชื่อคัมภีร์กำกับไว้ด้วย เช่น “ธรรมบท” “โลกนิติ” หรือส่วนที่เป็นสำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรจะกำกับว่า “สมเด็จพระเดชฯ” สำนวนที่ไม่ปรากฏผู้แต่งกำกับว่า “สำนวนเก่า” หรือ “จารึกศิลา” มี โคลงกาพย์รวม ๕๙๓ ชุด จำนวน ๙๑๑ บท ต้นฉบับเผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ.๒๔๖๐ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์

^{๕๒} ปรากฏใน พ.ศ.๒๕๒๗. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๗.

^{๕๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๗๑.

^{๕๔} ปรากฏใน พ.ศ.๒๕๒๗. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๐-๑๔.

๓. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับกรมวิชาการ โดยคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรม
ของชาติ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีโคลงภาษิตรวม ๕๙๔ ชุด จำนวน ๙๐๒ บท^{๕๕}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบว่า สำนักพิมพ์เมืองโบราณได้กล่าวถึง ภาพจิตรกรรมในพระ-
วิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามว่า ยังมีอิทธิพลต่อการศึกษาทางด้านศิลปะด้วย เพราะอาจารย์เพื่อ
หริพิทักษ์ ศิลปินแห่งชาติผู้เชี่ยวชาญในงานจิตรกรรมไทยโบราณ เคยมาศึกษาและคัดลอกภาพ
จิตรกรรมบางภาพนำออกแสดงแก่มหาชนเมื่อ ๓๐ กว่าปีมาแล้ว บางภาพยังเคยถูกนำไปตีพิมพ์
เผยแพร่ทั้งทางเอกสาร หนังสือ ปฏิทิน และในหนังสือพิมพ์เป็นครั้งคราว ทำให้ภาพจิตรกรรมใน
วัดสุทัศนเทพวรารามมีชื่อเสียงมาก^{๕๖}

ดังที่ได้แสดงมาทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าทางด้านการศึกษาศาสนาพุทธ ยังมีการนำหลักธรรม
ในนิทานชาดกไปใช้ในการศึกษา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ให้ความสำคัญกับนิทานชาดกได้นำเรื่อง
ในนิทานชาดกไปใช้ในการเรียนการสอนมาโดยตลอด ทั้งสอดแทรกอยู่ในหนังสือตำราต่างๆ โดย
เฉพาะในโคลงโลกนิติ ซึ่งเป็นวรรณคดีคำสอนที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ได้ถูกนำมาใช้ใน
การศึกษาของนักเรียนเพื่อส่งเสริมการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงาม

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่า ทางด้านการศึกษาศาสนาปฏิบัติ โดยใช้สถานที่จริงคือภาพ
จิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม โดยที่พระมหาคัมภีร์ ซึ่งเป็นพระวิทยากรประจำ
พระวิหารหลวงแห่งนี้ ได้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า มีการเรียนการสอนของสถานศึกษาที่ได้นำ
นักเรียนนักศึกษา มาศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตัวอย่างเช่น คณะนักศึกษาสาขาอุตสาหกรรมการ
ท่องเที่ยวของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร คณะนักเรียนใน
ระดับชั้นมัธยมของโรงเรียนต่างๆ ในกรุงเทพฯ^{๕๗} เพื่อประกอบการเรียน โดยมีอาจารย์ผู้สอนนำมาเอง
หรือติดต่อกับทางเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม จัดพระวิทยากรให้คำแนะนำ^{๕๘} ศ.ดร.ศักดิ์ชัย
สายสิงห์ ได้กล่าวว่า วัดนี้เป็นตัวอย่างที่ดีในการเรียนรู้ศิลปกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๓ และยังคงรักษา
สภาพเดิมได้เป็นอย่างดี มีความโดดเด่นทั้งเรื่องประวัติการก่อสร้าง ความสำคัญของวัด และรูปแบบ

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, **ประชุมโคลงโลกนิติ**, หน้า ๔๘-๕๓.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน น.ณ ปากน้ำ, **ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดสุทัศนเทพวราราม**,
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมหาคัมภีร์ สุนตกาโย, เปริยญธรรม ๗ คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวรา-
ราม ครูสอนพระปริยัตินักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระเทพปริยัติเวที, เปริยญธรรม ๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ ๙,
๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔.

ของศิลปะ การออกแบบรับกันหมดทั้งสถาปัตยกรรมและประติมากรรม^{๕๙} นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาที่มาศึกษาทางด้านจิตรกรรมมาฝึกวาดภาพ นักเรียนมาทำรายงานเกี่ยวกับวัดสำคัญในกรุงเทพฯ เป็นต้น^{๖๐}

ดังจะเห็นได้ว่าทางด้านการศึกษานั้น ผู้วิจัยขอสรุปว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนและมีประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ทั้งการศึกษาในภาคทฤษฎี หลักธรรมจากนิทานชาดกปรากฏอยู่ในงานวรรณคดี หนังสือ ตำราต่างๆ อาทิ กากีคำกลอน ปรากฏศิลป์ ๕ ในหลักอริยทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องกาวดีชาดก สุตตันตชาดกและภณาลชาดก โคลงโลกนิติ ปรากฏการรู้จักประมาณตน ในสัปบุริสธรรม ๗ จากนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก เป็นต้น การศึกษาในภาคปฏิบัติการเผยแพร่หลักธรรมจากนิทานชาดก โดยใช้ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ยังคงมีนักเรียน นิสิต นักศึกษาจากสถานศึกษาต่างๆ เข้าเยี่ยมชม โดยมีพระวิทยากรที่ทรงคุณความรู้คอยอธิบายชี้แจงให้เข้าใจหลักพุทธธรรม การศึกษานั้นจำเป็นต้องใช้ปัญญา ซึ่งอยู่ในหลักอริยทรัพย์ ๗ และไตรสิกขา จากนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก เป็นต้น หลักธรรมจากนิทานชาดกในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม จึงส่งเสริมสนับสนุนสังคมไทยทางด้านการศึกษา ดังที่ได้แสดงมา

๔.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ

ในด้านเศรษฐกิจนี้ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงประเด็นสำคัญๆ คือ การประกอบอาชีพ ทรัพย์สิน การใช้จ่ายทรัพย์ ประโยชน์หรือความสุขจากการใช้ทรัพย์ ซึ่งจะได้ศึกษาเป็นลำดับ ดังนี้

การประกอบอาชีพ เป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ในสมัยพุทธกาลได้กล่าวถึงการประกอบอาชีพต่างๆ ปรากฏในจุฬทุกขกัณฑ์สูตรว่า “กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีวิตด้วยการประกอบศิลปะใด คือ ด้วยการนับคะแนน การคำนวณ การนับจำนวน การไถ การค้าขาย การเลี้ยงโค การยิงธนู การรับราชการ หรือด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง”^{๖๑} โดยที่พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอาชีพที่สุจริตคือสัมมาอาชีพะในมรรค ๘ ต้องเป็นอาชีพที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ หรือเบียดเบียนผู้อื่นและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่อาชีพที่ทำด้วยความทุจริต คดโกง และในทางตรงกันข้ามเรียกว่ามิจฉาอาชีพะตัวอย่างมิจฉาอาชีพะ ปรากฏในวณิชาสูตร ว่าด้วยการค้าขายที่ไม่ควรทำ ๕ ประการ คือ การค้าขาย

^{๕๙} สัมภาษณ์ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รองคณะบดีฝ่ายวิชาการ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระมหารมย์ อภิธมฺโม, คณะ ๘ เปรียญธรรม ๙ รองประธานโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม, ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๔.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๗๙.

ศีลตราวุธ การค้าขายสัตว์ การค้าขายเนื้อ การค้าขายของมีนเมา การค้าขายยาพิษ^{๒๒} และปรากฏในลักษณะสูตร เช่น การโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก^{๒๓} และการประกอบอาชีพควรเป็นอาชีพที่ต้องไม่ละเมิดศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ด้วย

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบการประกอบอาชีพต่างๆ ของตัวละครในนิทานชาดกหลายเรื่อง แสดงในตารางดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ตารางแสดงการประกอบอาชีพต่างๆ ในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

นิทานชาดก	ตัวละคร	การประกอบอาชีพ
ทริภวณชาดก	นายอุททยาน	ทำหน้าที่ดูแลต้นมะม่วงและต้นไม้ในอุททยาน
สุปารกชาดก	สุปารกบัณฑิต	พ่อค้าสำเภาทางทะเล เป็นต้นหนเรือด้วยและเคยรับราชการเป็นพนักงานตีราคาของหลวง
สังขชาดก	สังขพราหมณ์	พ่อค้าสำเภาทางทะเล
มหาชนกชาดก	พระมหาชนกกุมาร	พ่อค้าสำเภาทางทะเล
มิตตวินทุกชาดก	นายมิตตวินทุก	พ่อค้าสำเภาทางทะเล
กิงฉันทชาดก	พราหมณ์โรหิตผู้หนึ่ง	ผู้พิพากษา
สมตปัณทิตชาดก	พระอังกูระพระอนุชาองค์สุดท้าย	ค้าขาย
	วานูระ และมูฏฐิกะ	นักปล้ำ
มโหสถชาดก	มารดาของนางอมรา	รับจ้างเย็บผ้า
	บิดาของนางอมรา	ทำนา
โลสกชาดก	พ่อแม่ของโลสกและชาวบ้านในหมู่บ้านแก้วภูคาม	ชาวประมง
	พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอาจารย์ติศาปาโมกข์	อาจารย์สอนศิลปะแก่มาณพ ๕๐๐ คน ในเมืองพาราณสี
	มิตตพินทุกะ	รับจ้างและเป็นลูกเรือ
พาเวรุชาดก	คนพวกหนึ่ง	พ่อค้าทางเรือ
สมุททวาณิชชาดก	พระโพธิสัตว์และพวก	ช่างไม้ ช่างต่อเรือ พ่อค้าทางเรือ

ที่มา: จากการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของผู้วิจัย

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๙๖.

ดังจะเห็นได้ว่าในนิทานชาดกแต่ละเรื่อง มีทั้งการประกอบสัมมาอาชีวะและมีจณาชีวะ ผู้ที่ประกอบสัมมาอาชีวะ เช่น สุปารกบัณฑิต พระมหาชนกกุมาร และพระอังกุระ เป็นต้น ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าสำเภา และมีจณาชีวะ เช่น พรหมมณโฑโรหิตผู้หนึ่ง ประกอบอาชีพเป็นพิพากษาแต่ชอบกินสินบน เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่า ในนิทานชาดกหลายเรื่องที่ได้ยกมานี้ มีการประกอบอาชีพต่างๆ ที่สำคัญ เช่น อาชีพค้าขาย การค้าสำเภาทางทะเล (พ่อค้าทางทะเล) ลูกเรือ รับจ้าง ช่างไม้ ช่างต่อเรือ ซึ่งหากได้กลับไปมองย้อนหลังในสมัยแห่งการสร้างวัดสุทัศนเทพวรารามและภาพจิตรกรรมนี้ เป็นช่วงสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการติดต่อกับต่างประเทศทั้งทางการทูตและการค้า โดยเฉพาะการค้าสำเภา

ดังที่ ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม ได้กล่าวถึงการค้าสำเภากับต่างประเทศ ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า

มีชาวจีนจำนวนมากรับราชการ ทำหน้าที่ด้านการค้าสำเภาของรัฐกับต่างประเทศ เมื่อถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การค้าสำเภาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ทำรายได้เป็นจำนวนมาก โดยทำการค้ากับประเทศจีนมากกว่าประเทศอื่น ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศไทยในสมัยนั้นก็เป็นคนจีน มีความสำคัญต่อบ้านเมือง ประกอบอาชีพต่างๆ เช่น ทำโรงงานน้ำตาล คนต่อเรือสำเภา พวกเดินเรือ ค้าขาย การค้าสำเภากับต่างประเทศ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่จำนวนหนึ่ง รวมทั้งเอกชน เช่น พ่อค้าจีน ปัจจัยที่ผลักดันให้พระมหากษัตริย์ทรงเอาพระทัยใส่ในการค้าสำเภาก็คือ เพื่อเพิ่มพูนพระราชทรัพย์สำหรับการใช้จ่ายส่วนพระองค์ และอีกส่วนหนึ่งทรงนำมาส่งเสริมพระบารมีพระพุทธศาสนา

และได้กล่าวอีกว่า นักวิชาการก็ได้ให้ความเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธาในเรื่องนี้ ทรงใช้จ่ายด้านวัสดุและค่าแรงช่างในงานสร้างและปฏิสังขรณ์วัด เช่น งานเขียนจิตรกรรมฝาผนังด้วย และการค้าสำเภา ก็เป็นการสร้างงานในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่เพื่อการตลาด เพื่อเป็นช่องทางสำคัญในการจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และที่สำคัญการค้าสำเภาส่งผลให้ระบบเงินตราหมุนเวียนมาสู่ราษฎรมากขึ้น เมื่อเงินตราหมุนเวียนผู้คนก็มีกำลังซื้อ กิจกรรมค้าปลีกย่อยประเภทต่างๆ ก็มีมากและขยายตัวเป็นวงกว้างออกไป ขณะเดียวกันก็กระตุ้นให้ราษฎรปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มมากขึ้นด้วย การค้าในสังคมไทยสมัยนั้นก็ขยายตัว^{๖๔}

นอกจากนี้ จากการศึกษา ผู้วิจัยยังพบว่า เศรษฐกิจในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (ช่วงรัชกาลที่ ๑-๓) ส่วนใหญ่ได้จากการค้าสำเภาหลวง นับเป็นรายได้ที่สำคัญยิ่งของแผ่นดินในสมัยนั้น โดย

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน สันติ เล็กสุขุม, ศ.ดร., **จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔.

พระคลังสินค้า ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการแต่งเรือสำเภาหลวงบรรทุกสินค้าสำคัญ เช่น ดินบุก พริกไทย ครั่ง ชีผึ้ง ไม้หอม และสินค้าอื่นๆ ไปค้าขายกับประเทศจีนและประเทศใกล้เคียง แล้วรับซื้อสินค้าต่างประเทศเช่น ผ้า ถ้วยชาม มาขายในประเทศอีก ทำให้มีผลกำไรมาก การค้าสำเภา ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนใหญ่ทำการค้าสำเภากับประเทศจีน จึงมีการแต่งตั้งพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี^{๖๕} ตำแหน่งเจ้ากรมท่าซ้าย เพื่อติดต่อการค้ากับจีน และแต่งตั้งผู้บัญชาศาสนาอิสลามให้เป็นพระยาจุฬาราชมนตรีตำแหน่งกรมท่าขวา เพื่อติดต่อการค้ากับมลายู ชวา อินเดีย และอาหรับ การค้าสำเภา ในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีการจัดสำเภาไทยไปค้าขายกับประเทศต่างๆ ในเอเชียกว่าร้อยลำ สำเภาที่ไปค้าขายที่เมืองจีนมีถึง ๑๔๐ ลำ นอกจากนั้น ก็ทำการค้ากับชาวตะวันตก เช่น โปรตุเกส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฮอลันดา ซึ่งกิจการการค้าของหลวงนั้น พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ ๓) ทรงมีบทบาทสำคัญจนได้รับพระราชทานสมญานามว่า "เจ้าสัวกรมท่า" ในสมัยนี้ อังกฤษได้ส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ด เข้ามาเจรจาเรื่องการค้ากับไทย ขอให้ยกเลิกการผูกขาดพระคลังสินค้า และให้กำหนดภาษีเข้าและขาออกให้แน่นอน แต่ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ การค้าสำเภาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ในสมัยนี้ อังกฤษได้ส่งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับไทย พ.ศ.๒๓๖๙ ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดการค้า แต่ก็ยังมีผลดีต่อไทยเพราะการค้าสำเภาของไทยขยายตัวขึ้น^{๖๖}

ด้านการค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ผู้วิจัยพบว่า ภาวดี มหาขันธ ได้กล่าวถึงการค้าสำเภาว่า เป็นการค้าระหว่างประเทศในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ทำรายได้ให้กับประเทศไทยมาก มีทั้งสำเภาหลวงและสำเภาเอกชน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรือบรรทุกสินค้าเริ่มเปลี่ยนจากเรือสำเภาแบบจีนมาเป็นเรือกำปั่นใบอย่างฝรั่ง^{๖๗} และวราภรณ์ พินานนท์ ได้วิจัยถึง บทบาทอันน่าจะส่งผลต่อการค้าสำเภาที่มีต่อสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองของไทยในช่วงเวลานั้น ผลของการวิจัยพบว่า

การค้าสำเภาโดยเฉพาะของหลวง ให้ประโยชน์อย่างมหาศาลแก่ประเทศทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้กระนั้นการค้าสำเภาของหลวง จำเป็นต้องเลิกล้มไปหลังจากการทำสนธิสัญญาบาวริง ด้วยความจำเป็นทางสถานการณ์ทางการเมือง อย่างไรก็ตามการค้าทางเรือของเอกชนยังคงดำเนินอยู่ต่อมา ผู้วิจัยให้ทรรศนะว่า

^{๖๕} พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, **สำเภาสยาม ตำนานเจ้าบากกอก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๘.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน "ความสัมพันธ์กับต่างประเทศยุครัตนโกสินทร์". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.somporn.ob.tc/body55.html> [๓ ก.ค.๒๕๕๔]

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ภาวดี มหาขันธ, **พื้นฐานอารยธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๑-๗๓.

การคมนาคมขนส่งทางเรือเป็นวิถีทางที่สะดวกและประหยัดทางหนึ่ง ซึ่งยังผลพลอยได้แก่ ประเทศในยามสงครามด้วย กล่าวคือ รัฐบาลสามารถใช้ทั้งเรือและกำลังคนเป็นกำลังสนับสนุน ในการปฏิบัติการทางทหารได้โดยไม่ยากนัก การพัฒนาการค้าทางเรือของไทยในระยะเวลา ต่อมาเรียกในปัจจุบันว่า "พาณิชย์นาวี"^{๖๘}

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า รศ.จินตนา บุญบงการและนายสุธรรม จิตรานูเคราะห์ ได้วิจัยไว้ว่า

“ประเทศไทยมีขนาดกองเรือเล็กที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกอาเซียน และสามารถมีส่วนขนส่งสินค้าเพียงร้อยละ ๕ ของ ปริมาณสินค้าเข้า-ออก การจะพัฒนาพาณิชย์นาวีของไทยให้ทัดเทียมนานาประเทศ มีปัจจัยที่ต้องพิจารณาหลายประการที่ สำคัญมากประการหนึ่ง คือ ปัญหาด้านบุคลากร โดยเฉพาะคุณสมบัติของคนไทยยังไม่เหมาะสมที่จะประกอบอาชีพทาง เรือ ในการวิจัยนี้แสดงให้เห็นข้อเท็จจริงว่า งานด้านพาณิชย์นาวีในประเทศไทยมีมานาน แต่ คนไทยไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควรและไม่มีความรักงานด้านนี้ ทั้งที่มีรายได้ที่สูงกว่างานที่ใช้ ความรู้ความสามารถในระดับใกล้เคียงกัน”^{๖๙}

จากการสัมภาษณ์พระมหารมย์ อภิธมฺโม ได้กล่าวว่า “ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการค้าสำเภา ไปต่างประเทศ ในนิทานชาดกหลายเรื่องจึงพูดถึงการค้าสำเภา”^{๗๐} ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้ศึกษา พบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ปรากฏภาพนิทานชาดกหลาย ๆ เรื่อง มีเรื่องของการเดินเรือทะเล เช่น เรื่องมหาชนกชาดก สมุททวานิชชาดก และสังขชาดก เป็นต้น

ในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏพระชนกกุมารทำการค้าสำเภาทางทะเลจนเรือ แดกกลางทะเล เรื่องสมุททวานิชชาดกก็ปรากฏว่ามีพวกช่างไม้ ช่างต่อเรือ ทำเรือหนีไปอยู่เกาะพิเศษ และเมื่อรู้ว่ำน้าทะเลจะท่วมเกาะนี้ก็ได้ต่อเรือเตรียมไว้ หนีรอดชีวิตไปได้ ในเรื่องสังขชาดกปรากฏ

^{๖๘} วราภรณ์ ทินานนท์, “ศึกษาวิจัยการค้าสำเภาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, *วิทยานิพนธ์-อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), บทคัดย่อ.

^{๖๙} จินตนา บุญบงการ, รศ.และนายสุธรรม จิตรานูเคราะห์, *ลักษณะผู้ประกอบการอาชีพทางเรือ, โครงการวิจัย*, ๒๕๒๗, บทคัดย่อ.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระมหารมย์ อภิธมฺโม, คณะ ๘ เปรียญธรรม ๘ รองประธานโครงการเปิดพระอาราม ภาคกลางคืน ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม, ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๔.

สังฆพราหมณ์เป็นผู้ร่ำรวยมหาศาล เป็นเศรษฐีผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก สร้างโรงงาน ๖ แห่ง ทำบุญบริจาคทานถึงวันละ ๖ แสน และจะไปหาทรัพย์เพิ่มโดยการเดินเรือค้าสำเภา^{๗๑}

ในนิทานชาดกเรื่องสมตปัตติตชาดก ปรากฏในอรรถกถาสมตปัตติตชาดกว่า เมื่อพี่น้อง ๑๐ คนยึดเมืองต่างๆ ได้แล้วมีการแบ่งราชสมบัติกัน โดยส่วนของอังกูรกุมารได้สละให้แก่พระนางอัญชนเทวีเศรษฐิกินี ส่วนตนเองไปทำการค้าขายเลี้ยงชีพ^{๗๒} โดยปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมตอนที่อังกูรกุมารแล่นเรือสำเภาในทะเลเพื่อไปทำการค้า ตามที่ได้อ้างมาแล้วในบทที่ ๒

นอกจากนั้น ข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ยังกล่าวบรรยายภาพเพิ่มเติมว่า ภาพผู้ชายสี่คนนั่งอยู่ในเรือสำเภาที่กำลังแล่นอยู่ในทะเล หนึ่งในสี่คนแต่งเครื่องทรงแบบกษัตริย์คงเป็นพญาอังกูระ ผู้ชายอีกสามคนคงเป็นบริวารตามคำจารึก เป็นตอนพญาอังกูระเดินทางไปค้าขาย^{๗๓}

ดังจะเห็นได้ว่า ทางด้านเศรษฐกิจนั้น ในนิทานชาดกหลายเรื่องได้กล่าวถึงการประกอบอาชีพการค้าสำเภา เช่นเดียวกับการค้าสำเภาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทำให้ประเทศไทยมีรายได้เข้าสู่ท้องพระคลังเป็นจำนวนมาก ทำให้การส่งออกในยุคต้นของกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้น มีการผลิตสินค้าทางการเกษตรและการอุตสาหกรรม ทำให้เศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดีขึ้น มีการเก็บภาษีได้มากมายเพราะการขยายตัวทางการค้า ทำให้ท้องพระคลังมีรายได้มากขึ้น จนมากกว่าการค้าสำเภาเสียอีก^{๗๔} โดยที่ชาวจีนมีบทบาทด้านการเดินเรือ ชาวยุโรปและชาวพม่าเป็นกะลาสี^{๗๕} ซึ่งในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบันการค้าทางทะเลก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ แต่เปลี่ยนจากการค้าสำเภามาเป็นการใช้เรือเดินสมุทรขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการขนส่งสินค้าจำนวนมาก โดยเฉพาะสินค้าทางการเกษตร เช่น ข้าวสาร น้ำตาล เป็นต้น ทำรายได้เข้าสู่ประเทศจำนวนมหาศาล จนปัจจุบันมีการเรียกชื่อว่าพาณิชย์นาวี

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน พ.ช.ทศก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๕๓.

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน พ.ช.ทศก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๖๖๗.

^{๗๓} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสา ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๔๓.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน สันติ เล็กสุขุม, ศ.ดร., จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๗๕} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

อย่างไรก็ดีอีกสิ่งหนึ่งที่จะกล่าวถึงในทางเศรษฐศาสตร์ ก็คือ ทรัพย์สิน ซึ่งหมายถึง ทรัพย์สินของแต่ละบุคคล บริษัท ห้างหุ้นส่วน หรือหน่วยงานต่างๆ ผู้วิจัยพบว่า จำนง อติวัฒนสิทธิ์ ได้กล่าวถึงทรัพย์สินว่า

“หมายถึง สิ่งของซึ่งทำให้บุคคลผู้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของมีอำนาจที่จะจัดการกับทรัพย์สินนั้นอย่างไรก็ได้ตามสิทธิของตน ผู้เป็นเจ้าของย่อมมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินนั้น และสามารถจัดการกับผู้ที่เกี่ยวข้องในทรัพย์สินของตนได้ตามกฎหมาย ทรัพย์สินสามารถแบ่งออกได้เป็น ทรัพย์สินที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ ทรัพย์สินที่สัมผัสได้ เช่น เงิน ทอง บ้านเรือน รถยนต์ ที่ดิน ฯลฯ และทรัพย์สินที่สัมผัสไม่ได้ เช่น ทรัพย์สินทางปัญญา

ทรัพย์สินไม่ได้เป็นของสูงหรือต่ำด้วยตัวของมันเองแต่เป็นสิ่งที่บุคคลกำหนดคุณค่าให้ ผู้ที่มีทรัพย์สินสมบัติมากจะได้รับการยอมรับและนับถืออย่างสูง ซึ่งจะตรงกันข้ามกับผู้ที่มีทรัพย์สินน้อย สังคมตีค่าของบุคคลตามปริมาณทรัพย์สิน จึงทำให้บุคคลในสังคมต่างพยายามแสวงหาทรัพย์สินและสะสมทรัพย์สินส่วนเกินไว้เป็นจำนวนมาก จึงเกิดการแข่งขันกันอย่างเต็มที่เพื่อครอบครองทรัพย์สินจำนวนมาก ทำให้เกิดการเบียดเบียนทำลายกัน มองเห็นวัตถุมีความสำคัญกว่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง เพราะติดในค่านิยมเทียมของสังคมที่ยกย่องคนมีทรัพย์สินให้อยู่ในสถานภาพที่สูงกว่าคนไม่มีทรัพย์สินหรือมีน้อยกว่า

พระพุทธศาสนามองว่า การมีทรัพย์สินเป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือ ในการพัฒนาตนเอง และสังคมให้เจริญก้าวหน้า ทรัพย์สินเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ มนุษย์ควรรู้จักประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพะ) เพื่อหาทรัพย์สิน พระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้ปริมาณการมีทรัพย์สินมากหรือน้อยเป็นเกณฑ์วัดความดีหรือชั่ว หรือสถานะสูงต่ำในสังคม แต่สนใจในวิธีการได้มาของทรัพย์สิน การใช้จ่ายทรัพย์สินนั้นอย่างไร การได้ทรัพย์สินมาแล้วเก็บเอาไว้เฉยๆ ไม่ใช่ให้เกิดประโยชน์กลับถือว่าเป็นความชั่วอย่างยิ่ง โดยที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงความชั่วร้ายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน ๓ อย่างคือ “การแสวงหาทรัพย์สินโดยไม่ชอบธรรม การครอบครองทรัพย์สินไว้โดยไม่ทำให้เกิดประโยชน์ และการใช้จ่ายทรัพย์สินในทางที่เป็นโทษ คือ ไม่พัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา”^{๗๖}

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกแต่ละเรื่อง ที่นำมาใช้ในการดำรงชีพ คือหลักอริยทรัพย์ ๗ ประการซึ่งปรากฏในสังฆิตตธนสูตร ได้แก่ ๑. ทรัพย์สินคือศรัทธา ๒. ทรัพย์สินคือศีล ๓. ทรัพย์สินคือหิริ ๔. ทรัพย์สินคือโอตตปปะ ๕. ทรัพย์สินคือสุตะ ๖. ทรัพย์สินคือจาคะ

^{๗๖} จำนง อติวัฒนสิทธิ์, พระพุทธศาสนากับการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒,

และ ๗. ทรัพย์สินคือปัญญา^{๗๗} ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๓ โดยเฉพาะหลักอริยทรัพย์ ๗ ประการสุดท้ายคือปัญญา นอกจากจะช่วยให้สามารถดำรงชีพ โดยการประกอบอาชีพได้แล้วยังช่วยชีวิตให้รอดปลอดภัยได้ด้วย ดังตัวอย่างเช่น

ในนิทานชาดกเรื่องสุปปารกชาดก ปรากฏการมีปัญญาของท่านสุปปารก ที่ตาบอดแต่ยังสามารถรับราชการเป็นพนักงานตีราคาของหลวงได้ และยังเป็นต้นหนเรือที่สามารถนำทุกคนออกทะเลและกลับถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย พร้อมทรัพย์สมบัติจากท้องทะเลเป็นจำนวนมาก

ในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชาดก ปรากฏการมีปัญญาของหัวหน้าช่างไม้บัณฑิต ที่มีปัญญา ได้พาบริวารทำเรือเตรียมไว้ก่อนที่น้ำทะเลจะท่วมเกาะ จึงช่วยให้ทั้งตนเองและบริวารที่เชื่อฟังรอดพ้นจากความตายได้

นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข ได้กล่าวว่า

“ศีล ๕ ในอริยทรัพย์ เป็นหลักธรรมที่สำคัญในทุกๆ ด้าน ทางด้านเศรษฐกิจนั้นก็ยิ่งสำคัญจะขาดเสียไม่ได้ ถ้าคนไม่มีศีล ๕ การคอร์รัปชันก็จะมีไปทั่วประเทศ เพราะขาดสัจจะ คนจะคบในช่องอในกระดุก ดำว่ากันได้ เพราะขาดศีล ๕ ไม่มีความละเอียดต่อการทำชั่ว ขาดหิริโอตตปปะ ซึ่งเป็นฐานของศีล ๕ มีผลกระทบทางเศรษฐกิจ งบประมาณของประเทศปีละ ๒ ล้านล้านบาท ถ้าผู้บริหารประเทศตลอดถึงทุกคนมีศีล ๕ งบประมาณแผ่นดินก็ไม่ต้องสูงถึงขนาดนั้น”^{๗๘}

ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยว่าศีล ๕ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประเทศลงมาจนถึงตัวบุคคล

นอกจากนี้ บุคคลควรจะต้องรู้จักประมาณตน เพราะมีความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ หากไม่รู้ว่าตัวเองมีความสามารถแค่ไหน ก็จะประสบกับความล้มเหลว ดังเช่นที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก สุนัขจิ้งจอกไม่รู้จักประมาณตน คิดจะไปจับช้างกินเป็นอาหารจนถูกช้างเหยียบตาย และในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ปรากฏว่ามีสุนัขจิ้งจอกที่ต้องตายเพราะความไม่รู้จักประมาณตน ไปหลงรักนางราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าตน จนถูกราชสีห์ฟีไชยบันลือสีหนาทไล่จนมันหัวใจแตกตายไปด้วยความกลัว หรือไม่ว่าในการทำงานใดๆ ก็ตาม หากไม่รู้จักประมาณตน ก็ไม่สามารถประสบกับความสำเร็จได้

แต่ในด้านตรงกันข้ามหากบุคคลรู้จักประมาณตน รู้ว่าตนมีกำลังแค่ไหน ถ้าจะลงทุนทำกิจการงานใดก็ตาม รู้ว่าตนมีทุนแค่ไหน ก็ทำระดับเท่าที่ตนพอจะทำได้ ไม่ใช่ไปกู้หนี้ยืมสินเขามาก่อน

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน อภ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๙.

^{๗๘} สัมภาษณ์ ดร.พิสิฐ เจริญสุข, อดีต ผอ.กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ เมษายน ๒๕๕๔.

ต้องจ่ายดอกเบี้ย จนในที่สุดก็ล้มเหลวและมีหนี้สินอีกดังที่ปรากฏเห็นได้ในสังคมปัจจุบัน บางครั้งทวงหนี้กันจนต้องตัดมือตัดแขน ซากันตายไปก็มีให้เห็นกันอยู่เสมอ หากจะดูตัวอย่างของผู้ที่รู้จักสร้างตนด้วยปัญญาและทรัพย์เพียงเล็กน้อยนั้น พระพุทธเจ้าทรงปรารภการตั้งตัวได้ด้วยทรัพย์เพียงเล็กน้อย ปรากฏในเรื่องจุฬินธุชาตก ตรัสพระคาถาว่า “ผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นโดยประจักษ์ ย่อมตั้งตัวได้ด้วยสิ่งของอันมีมูลค่าน้อย เหมือนคนก่อไฟกองเล็กๆ ทำให้เป็นกองใหญ่ได้”^{๗๙}

ดังจะเห็นได้ว่าการประกอบอาชีพที่ดีนั้น จำเป็นที่จะต้องเป็นอาชีพที่สุจริต ตามหลักสัมมาอาชีพะ ไม่ละเมิดศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ และต้องรู้จักประมาณตน หากว่าบุคคลประพฤติตามศีล ๕ เลี้ยงชีวิตชอบ เว้นจากการฆ่าการเบียดเบียนชีวิต เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดินลูกเมียผู้อื่น เว้นจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริงมีประโยชน์ เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ย่อมทำให้ชีวิตดำเนินไปได้อย่างมีความสุขพบแต่ความเจริญ

อย่างไรก็ดี การพัฒนาประเทศของประเทศไทยนั้น ต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยจำเป็นต้องมีพื้นฐานทางด้านการเมืองการปกครองและการศึกษาที่ดี ถ้าการปกครองบ้านเมืองสงบสุข ประชาชนก็สามารถทำมาหากินได้อย่างสะดวกเสรี เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและประเทศตามมา แต่ในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายตามมาด้วย เช่นปัญหาความยากจน ปัญหาสังคม คุณภาพชีวิตของคนในสังคมเสื่อมโทรม ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการที่คนในสังคมมีความเป็นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมากขึ้น

ผู้วิจัยพบว่า มนุญ มุขีประดิษฐ์ ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียง ตามปรัชญาการดำรงชีวิตที่พระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานว่า สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้

ด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเตือนสติให้ประชาชนชาวไทยมีความพอดีในการดำรงชีวิต ให้มีสัมมาทิฐิ รู้เท่าทันความเป็นจริงและสภาพลงตาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศ ทรงชี้แนะทางสายกลางในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักพุทธธรรมหลายประการ รวมทั้งลดกิเลส คือความโลภ เพื่อให้ชีวิตสงบสุข มีสันติสุข เศรษฐกิจพอเพียง แม้จะมีคำว่าเศรษฐกิจ แต่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ที่คนไทยสามารถยึดเป็นหลักในการดำรงชีพได้ ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักสำคัญของการดำรงชีวิตและการตั้งตนอยู่บนทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยต้องคำนึงถึงความพอเพียง พอประมาณ และความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี มีปัญญาความรอบรู้ รอบคอบและความมีคุณธรรมประกอบที่สำคัญ คือ ความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ความอดทน ความเพียร และปัญญาในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรม ทรงแนะนำให้สันโดษ ลด ละ เลิกอบายมุขและความโลภอย่างไร้เหตุผล

^{๗๙} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๗/๔/๒๕.

ทรงแนะนำให้ละเว้นวัฒนธรรมการบริโภคตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมที่ไร้สาระ ฟุ่มเฟือย มอมเมา และไม่รู้จักรพอ มีความสันโดษเพื่อให้พึงพอใจชีวิตตามอัตภาพและสภาพแวดล้อม การมีธรรมะ และคุณธรรมประจำใจ ไม่คดโกง เอาวัดเอาเปรียบ รู้จักเสียสละ และการให้ การแบ่งปัน และให้สานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่น ตลอดถึงสังคมและสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม^{๔๐}

จากการศึกษาทางด้านเศรษฐกิจนั้น จะเห็นได้ว่าเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งต้องมีเรื่องของลาม ยศ สุข ทุกข์ มาเกี่ยวข้องซึ่งเป็นเรื่องของโลกธรรม ๘ ซึ่งปรากฏหลักธรรมนี้ นิทานชาดกเรื่องพาวเรชชาดก ว่าด้วยความเสื่อมลามกของกาในแคว้นพาวเรช ดังที่ได้อ้างมาแล้วในบทที่ ๒ และ ๓ ที่ผ่านมานับได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ทุกชีวิตจะต้องประสบกับโลกธรรม ๘ นี้กันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็น ได้ลาม เสื่อมลาม ได้ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ นินทา หากว่าวันนี้พบกับความสุข มีเงินทองจับจ่ายใช้สอย มีคนชื่นชมยินดี ก็ได้เตรียมตัวไว้ว่าสักวันทั้งความสุขและลามหรือทรัพย์สมบัติอันนั้นก็ต้องจากเราไป เมื่อถึงวันนั้นก็จะได้เสียใจมากมาย เพราะเข้าใจว่าธรรมดามันก็เป็นเช่นนั้นเอง สมดังพุทธภาษิตว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๔๑} และมีคำกล่าวว่า สมบัติผลัดกันชม ตามที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมณฑาตุราชชาดก แม้ว่าพระเจ้ามณฑาตุจะได้ครอบครองราชสมบัติ จักรพรรดิสมบัติถึงแปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชสมบัติในเทวโลกจนนับชั่ววอดถึง ๓๖ พระองค์ที่จุติไปแล้ว พระองค์ก็ยังพลัดจากเทวโลก ต้องจากสมบัติทั้งหลายในเทวโลกและมนุษย์โลกในที่สุด เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ความไม่แน่นอน ทุกสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ฉะนั้นเราควรจะต้องรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยปรากฏหลักแห่งการใช้จ่ายทรัพย์ ในสังคาลสูตรกล่าวไว้ว่า “พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบกิจการงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย”^{๔๒}

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า การแบ่งทรัพย์ ให้แบ่งทรัพย์ที่หามาได้เป็น ๕ ส่วน เรียกว่าง่าย ๆ ว่า “ใช้หนี้เก่า ทิ้งลงเหว ใส่ปากกู ให้เขากู ฝังดินไว้ ” ดังนี้

๑. ใช้หนี้เก่า ๑ ส่วน คือให้บำรุงเลี้ยงอุปัชฌาย์ บิดามารดา ญาติ พี่น้องและมิตรสหาย
๒. ทิ้งลงเหว ๑ ส่วน คือสำหรับใช้จ่ายบริโภค

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๓-๘๔.

^{๔๑} ที.ล. (ไทย) ๙/๒๔๘/๑๐๙, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๕/๔๓ และ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘/๕๙๕.

^{๔๒} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑.

๓. ใส่ปากงู ๑ ส่วน คือให้ภรรยาเก็บไว้ยามขาดแคลนและป่วยไข้ ได้รับความ

๔. ให้เขากู ๑ ส่วน คือให้เลี้ยงดูบุตรธิดาศึกษาเล่าเรียน

๕. ผังดินไว้ ๑ ส่วน คือให้ทำบุญให้ทานฝากไว้ในพระพุทธรูปศาสนา ทำลายมัจฉริยะตระหนี่

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งผู้รู้บางท่านสรุปว่าเป็นหัวใจเศรษฐกิจสั้นๆ ว่า อุ อา กะ สะ นั่นก็คือ ภูมิธรรมมีกัตถประโยชน์ ดังนี้

๑. อุ-อุภูฐานสัมปทา มีความขยันหมั่นเพียรในการงาน

๒. อา-อารักขสัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้

๓. กะ-กัลยาณมิตรตตา คบคนดีเป็นเพื่อน

๔. สะ-สมชีวิตา ใช้ชีวิตพอประมาณ รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคื่องหรือสุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย^{๔๓}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า การคบคนหรือการมีเพื่อนที่ดีนั้น มีผลต่อการดำรงชีวิตให้มีความสุข หากคบคนไม่ดี ชีวิตก็ต้องพบกับความทุกข์ หรือประสบกับภัยพิบัติต่างๆ นานา ตามหลักธรรมอบายมุข ๖ ที่เรียกได้ว่าเป็นปากทางแห่งความเสื่อม ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก เมื่อพวกช่างไม้ ได้ชักชวนกันทำเมรัยดื่มกัน พวกนี้ร่ำร่ำเล่นด้วยความเมามาย ถ้ายาจะและปัสสาวะไว้แล้วไม่กลบ ทำให้เกาะสกปรกด้วยปฏิกูล เทวดาจึงโกรธแล้วจะบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด ช่างไม้พวกหนึ่งทำเรือเตรียมไว้หนีรอดไปได้ อีกพวกยังคงชักชวนกันมัวเมาหลุ่มหลงกับสิ่งเสพติด ไม่คิดทำการใดๆ เกียจคร้านการงานไม่ทำเรือเตรียมไว้ ต้องพินาศย่อยยับถึงแก่ความตายทั้งหมดเพราะคบเพื่อนไม่ดี หลงอยู่ในทางแห่งอบายมุข การคบคนชั่วเป็นมิตรพาฉิบหาย แม้แต่ต้นไม้ที่ไม่มีจิตใจก็ยังพาลเสียหายได้ ดังมะม่วงที่มีต้นสะเดาและเถาบระเพ็ดที่ปลูกล้อมรอบ ยังมีรสขมคล้ายกับสะเดาและเถาบระเพ็ดไปได้ ตามที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องทริวาหนชาดก ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓ ซึ่งการคบเพื่อนที่ดีนั้น ยังจัดได้ว่าไม่เป็นมงคลของชีวิตอีกด้วย

ดังที่ได้แสดงมาทางด้านเศรษฐกิจนั้น ตั้งแต่การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง การรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ว่า ควรจัดสรรอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ จนเป็นความสุขในการดำเนินชีวิต จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ความสุขของคฤหัสถ์มี ๔ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับอนาถปิณฑิกคหบดีในอานนตยสูตร ว่าด้วยสุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ได้แก่

“๑. อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,

๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)

๓. อานันทยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)

๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ)

อติสุข คือ กุณบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วย น้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยกรรม ได้มาโดยธรรม เขาได้รับสุขโสมนัสว่า ‘เรามี โภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบ ด้วยกรรม ได้มาโดยธรรม’

โภคสุข คือ กุณบุตรในโลกนี้ใช้สอยโภคทรัพย์และทำบุญด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วย ความหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยกรรม ได้มาโดยธรรม เขาได้รับสุขโสมนัสว่า ‘เราใช้สอยโภคทรัพย์และทำบุญด้วย โภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วย ความ ขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยกรรม ได้มาโดยธรรม’

อานันทยสุข คือ กุณบุตรในโลกนี้ไม่เป็นหนี้ใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม เขาได้รับสุข โสมนัสว่า ‘เราไม่เป็นหนี้ใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก’

อนวัชชสุข คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษ วจีกรรมที่ไม่มี โทษ และมโนกรรมที่ไม่มีโทษ เขาได้รับสุขโสมนัสว่า ‘เราประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษ วจีกรรมที่ไม่มีโทษ มโนกรรมที่ไม่มีโทษ’

และตรัสสรุปว่า คฤหัสถ์ผู้บริโภคคามพึงได้รับสุข ๔ ประการนี้ ตามกาล ตามสมัย นรชนผู้ จะต้องตาย รู้สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ระลึกถึงสุขเกิดจากความมีทรัพย์ เสวยสุขเกิดจาก การใช้จ่ายทรัพย์ ย่อมเห็นแจ้งด้วยปัญญา ผู้มีปัญญาดีเห็นชัดอยู่อย่างนี้ย่อมรู้ส่วนทั้ง ๒ ว่า สุขแม้ทั้ง ๓ นี้มีค่าไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งสุขเกิดจากความประพฤติอันไม่มีโทษ”^{๔๔}

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าตรัสในอาฬวกสูตรว่า “ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ ความสัจย์แลมีรสล้ำ เลิศกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ว่าประเสริฐสุด”^{๔๕}

อย่างไรก็ตาม นอกจากบุคคลจะมีความสุขกับทรัพย์แล้ว ก็ควรใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็น ประโยชน์ด้วย โดยปรากฏในอาทิตยสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับอนาถปิณฑิกเศรษฐี ว่าด้วยประโยชน์ที่ ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ ๕ ประการ คือ

“๑. บำรุงตนเอง บำรุงมารดาบิดา บำรุง บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ให้เป็นสุข

^{๔๔} ฐานานุกรมใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๗.

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

๒. บำรุงมิตรให้เป็นสุข

๓. ใช้ป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำ พระราชา ใจร คนที่ไม่ชอบกัน หรือจากทายาท

๔. ทำพลี ๕ อย่าง คือ

- (๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติพี่น้องที่ขัดสน จำเป็น
- (๒) อดิธิพลี เลี้ยงดูแขกผู้มาเยือน ให้การต้อนรับ
- (๓) ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติมิตรที่ตายจากไป
- (๔) ราชพลี เสียภาษีบำรุงประเทศ
- (๕) เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้แก่เทวดาทั้งหลาย

๕. บริจาคทาน เช่น การบำรุงสมณพราหมณ์ และสาธารณประโยชน์ต่างๆ”^{๔๖}

หากบุคคลได้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ย่อมทำให้บุคคลนั้นพบกับความเจริญ ดังปรากฏในวัชฎสูตร ว่าด้วยความเจริญที่ประเสริฐ ๑๐ ประการ คือ

- “๑. เจริญด้วยนาและสวน
๒. เจริญด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก
๓. เจริญด้วยบุตรและภรรยา
๔. เจริญด้วยทาส กรรมกร และคนใช้
๕. เจริญด้วยสัตว์สี่เท้า
๖. เจริญด้วยศรัทธา
๗. เจริญด้วยศีล
๘. เจริญด้วยสุตะ
๙. เจริญด้วยจาคะ
๑๐. เจริญด้วยปัญญา

และสรุปว่า ความเจริญด้วยธรรมที่เป็นเครื่องเจริญ ๑๐ ประการนี้ ชื่อว่าเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้มีปฏัตริบเอาสิ่งที่เป็นสาระ และมีปฏัตริบเอาสิ่งทีประเสริฐแห่งกาย และยังได้สรุปต่อไปอีกว่า บุคคลใดในโลกนี้เจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้า บุคคลนั้นเป็นผู้มีโรคสมบัติ มียศ ญาติมิตร และพระราชาที่ทรงยกย่อง บุคคลใดในโลกนี้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา บุคคลนั้น เป็นผู้คงที่ เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ชื่อว่าเจริญทั้ง ๒ ประการในปัจจุบัน”^{๔๗}

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๖.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๔/๑๖๒.

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าตรัสในอาฬวกสูตรอีกว่า “บุคคลผู้ทำการเหมาะสมจะไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๘๘} ปรากฏในสิงคาลกสูตรว่า “บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสว่าง โชติช่วงดังดวงไฟ เมื่อบุคคลสะสมโภคทรัพย์อยู่ดังตัวผึ้งสร้างรัง โภคทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้นฉะนั้น”^{๘๙} และปรากฏในกัลยาณมิตตาทิวรรควา “ความเสื่อมโภคทรัพย์ เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเสื่อมปัญญา เลวร้ายกว่าความเสื่อมทั้งหลาย”^{๙๐} และปรากฏในนิทานชาดก เรื่อง มโหสถชาดกว่า ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์^{๙๑}

จากการศึกษามาทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ทางด้านเศรษฐกิจนั้น ผู้วิจัยได้ยก เรื่องการประกอบอาชีพ มาเป็นตัวอย่าง มีอาชีพต่างๆ ที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่สำคัญคือ การค้าสำเภา ซึ่งปรากฏว่าสอดคล้องกับช่วงเวลา ในการสร้างวัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้ ซึ่งเป็นช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ร.๑-๓) รายได้ที่สำคัญของประเทศไทยในสมัยนั้น มาจากการค้าสำเภา นอกจากนั้น หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุน เศรษฐกิจที่สำคัญคือหลักอริยทรัพย์ โดยเฉพาะศีลและปัญญา ซึ่งปรากฏในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น สุปรารถชาดก เป็นต้น ถ้าบุคคลมีอริยทรัพย์ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทรัพย์ก็จะเป็นประโยชน์ ทั้งปัจจุบันและอนาคต อริยทรัพย์นี้จะติดตามบุคคลไปเหมือนเงาติดตามตัวทั้งโลกนี้และโลกหน้า ทำให้ชีวิตมีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา ๔ ประการ ดังที่ได้แสดงมาแล้ว ทำให้ชีวิตมีความเจริญ ยิ่งขึ้น เห็นได้ว่าอริยทรัพย์ ๗ เป็นทรัพย์ที่ประเสริฐ โดยเฉพาะในข้อปัญญา ดังนั้นจึงขอสรุปว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีส่วน ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยทางด้านเศรษฐกิจ ดังที่ได้แสดงมาทั้งหมด

๔.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะศึกษาว่า หลักธรรมในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม นั้น มีประโยชน์และส่งเสริมสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของคน ไทยอย่างไรบ้าง โดยจะศึกษาในประเด็นด้านต่างๆ คือ ค่านิยม ความเชื่อ การประพฤติธรรม ภาษา นิทานพื้นบ้าน และสิ่งแวดล้อม เป็นลำดับดังต่อไปนี้

^{๘๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๘๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑.

^{๙๐} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๘/๑๔.

^{๙๑} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒๙๖-๕๒๑.

๔.๔.๑ ค่านิยมในสังคมไทย

ค่านิยม มักเกิดจากกระแสความรู้สึกของคนในสังคม ที่ให้การยอมรับและให้คุณค่าแก่สิ่งใด ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ส่งผลให้สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การครอบครองหรือควรแก่การปฏิบัติ โดยที่ผู้วิจัยขอยกค่านิยมในเรื่อง ความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามีและค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยจะได้แสดงเป็นลำดับ ดังนี้

๑. ค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามี

วัฒนธรรมในสังคมไทย พอใจให้สตรีเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงและจงรักภักดีต่อสามีของตนแต่ผู้เดียว โดยมีการนำเอาเค้าเรื่องในนิทานชาดกมาแต่งเป็นวรรณคดีไทย เช่น เรื่องกาภาติชาดก สุนันธิชาดกและกุนดาลชาดก มาแต่งเป็นเรื่องกาภีหรือกาภีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง(หน) เป็นวรรณคดีสำหรับอ่านและเป็นบทขับร้อง ที่รู้จักกันแพร่หลาย^{๙๒} เมื่อใดที่ผู้หญิงมีพฤติกรรมไม่ซื่อสัตย์ต่อสามีจะได้รับการตำหนิตินินทาว่าร้าย โดยเฉพาะในเรื่องขี้สาวหรือการคบขี้สุ่ยชาย การล่วงละเมิดทางเพศเป็นประพจน์ผิดศีลข้อ ๓ จนมีสำนวนว่านางกาภี คำนี้เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงที่ไม่ซื่อตรงต่อสามี ใจง่ายและมากู้หลายผัว^{๙๓}

ปรากฏเรื่องนี้ในนิทานชาดกเรื่องกาภาติชาดกว่า พระนางกาภาติ มเหสีของพระเจ้าพาราณสี ถูกพญาครุฑจับไปร่วมอภิรมย์ที่วิมานฉิมพลี เมื่อคนธรรพ์ชื่อณกฎเวรไปค้นหาโดยแอบเกาะปีกของพญาครุฑไป ก็ลักลอบได้เสียกับคนธรรพ์อีกคน^{๙๔} เช่นเดียวกับเรื่องสุนันธิชาดก ก็ปรากฏพฤติกรรมเช่นเดียวกันของพระนางสุนันธิพระอัครมเหสีผู้เลอโฉมของพระราชาत्मพรราช ถูกพญาครุฑชื่อพระยาสุบรรณพาไปเป็นภรรยา เมื่อนายอัคคะคนธรรพ์ ไปตามหาจนพบที่สุบรรณพิภพ ก็ได้ปรนนิบัตินายอัคคะคนธรรพ์ด้วยแม้กระทั่งตัวของพระนางเองก็คือแอบเป็นขี้เมื่อพญาครุฑไม่อยู่ เมื่อได้กลับไปที่บ้านเมืองแล้ว อัคคะคนธรรพ์ก็ได้มาขับร้องเรื่องพระนางสุนันธิมีขี้ จนพญาครุฑทนไม่ไหวกับพฤติกรรมของพระนางจึงต้องนำพระนางมาส่งคืนพระราชา^{๙๕}

^{๙๒} มานพ รักการเรียน, พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^{๙๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๐๕-๑๐๘/๑๗๘ และ ชุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๑๕-๔๑๘.

^{๙๕} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๕๖-๕๙/๒๐๙-๒๑๐ และ ชุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๗๕-๕๘๐.

นอกจากนี้ นิทานชาดกเรื่องกุณาลชาดก ก็เป็นเรื่องที่สอนเกี่ยวกับผู้หญิงไว้มากที่สุดเรื่องหนึ่งในนิบาตชาดก เนื่องจากเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสปรารภเหตุที่ ภิกษุอดีตพระราชาทุมาร ๕๐๐ องค์ กระสันอยากจะสึกเพราะมาตุคาม คือภรรยาเก่าทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเล่าเรื่องกุณาลชาดก ที่กล่าวถึงโทษและความไม่ดีของผู้หญิงทั้งหลาย เช่น นางกัณหา มีบิดา ๒ คน มีผัว ๕ คน ได้กระทำลามกกับชายเตี้ยค่อมเป็นคนที่ ๖ พระนางกัณหาเทวีพระมเหสีของพระเจ้ากัณนรี ได้แอบลักลอบเป็นชู้กับชายง่อยเปลี้ย พระนางปัญจปาปี พระมเหสีของพระเจ้าพกะและพระเจ้าพาววริยะ ประพฤติอนาจารกับคนใช้ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังกล่าวต่ออีกว่า บรรดาผู้หญิงได้กระทำความอันลามก จึงไม่ควรวางใจผู้หญิง ผู้หญิงเหมือนกับแผ่นดิน เป็นที่รองรับทั้งสิ่งดีและสิ่งไม่ดี หญิงโง่ผมเหมือนพวกโจร มีพิษร้ายเหมือนสุราเจือยาพิษ พูดโอ้อวดเหมือนพ้อคำ กลับกลอกบิดพลิ้วเหมือนนอแรด ล้นมีสองแฉกเหมือนงู ปกปิดความชั่วเหมือนหลุมคูให้เต็มได้ยากเหมือนบาดาล ให้นินดีได้ยากเหมือนนางรากษสนำไปสวนเดียวเหมือนพญายม กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พัดพาไปทุกอย่างเหมือนแม่น้ำ ประพฤติตามใจตนเองเหมือนลม

หญิงทั้งหลายย่อมดูหมิ่นสามีด้วยเหตุ ๘ ประการ หญิงย่อมนำความเดือดร้อนใจมาให้สามีด้วยเหตุ ๙ ประการ^{๙๖} หญิงย่อมยั่ววนชายด้วยเหตุ ๔๐ ประการ^{๙๗} หญิงประทุษร้ายสามี ด้วยเหตุ ๒๕ ประการ^{๙๘} หญิงทั้งปวงพึงกระทำความชั่ว เมื่อได้โอกาสหรือที่ลับ บุรุษไม่ควรจะเชื่อถือหญิงทั้งหลาย ผู้หยาบช้า ใจเบา ไม่รู้คุณคน มักประทุษร้ายมิตรเลย จิตของหญิงทั้งหลายเหมือนจิตของวานร ลุ่มๆ ดอนๆ เหมือนเงาต้นไม้ ดวงใจของหญิงกลับกลอกเหมือนงล้อ กินทุกอย่างเหมือนไฟ มีมายาเหมือนแม่น้ำที่มีกระแสไหลเชี่ยว คบหาได้ทั้งชายที่เป็นคนรักและไม่ใช้คนรัก เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น ผู้หญิงเหมือนร้านตลาดที่แบของวางขาย ผู้หญิงเปรียบได้กับ แม่น้ำทางเดิน ร้านเครื่องดื่ม สภา บ่อน้ำ เหมือนของสาธารณะ

“ชายไม่พึงคบหา ๑. หญิงผู้มีผิวพรรณงดงามนัก ๒. หญิงผู้ที่ชายหม่่มากรักใคร่ ๓. หญิงผู้ฉลาดในการฟ้อนรำขับร้อง ๔. หญิงผู้เป็นภรรยาของชายอื่น ๕. หญิงผู้คบหาเพราะเหตุแห่งทรัพย์”^{๙๙} ชายใดถูกผู้หญิงครอบงำ มีความลุ่มหลงผู้หญิงจนขาดปัญญายอมไม่เจริญรุ่งเรือง ถึงแก่ความพินาศได้ หญิงมีกามคุณ ๕ อันน่ายินดีเป็นทำเลหากิน ผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรก แล้วมาใน

^{๙๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๒๙๘-๓๐๐/๑๔๓-๑๔๔.

^{๙๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

^{๙๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๓๐๐-๓๐๗/๑๔๔-๑๔๗.

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๓๒๕/๑๕๐.

กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้นจากวิสัยเปรต และอสุรกาย หญิงย่อมทำลายความยินดี ความเพิลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ และยังทำชายนั้นให้ถึงทุกขอีกด้วย ชายใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์และนางเทพอัปสรอันอยู่ในวิมานทอง เมื่อแสดงจบพระภิกษุราชากุมารทั้ง ๕๐๐ ก็ไม่สึกและยังได้บรรลุมรรคทุกองค์ด้วย

อย่างไรก็ตาม ยังมีพฤติกรรมที่ดีของผู้หญิง ในเรื่องมหาชนกชาดก ปราภพพระนางสีวลีเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหาชนกพระสวามีอย่างไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อพระมหาชนกได้เสด็จออกผนวช พระนางได้ทรงติดตามพระมหาชนกไปอย่างไม่ทรงย่อท้อ จนในที่สุดเมื่อทรงแนพระทัยแล้วว่าพระมหาชนกต้องการผนวชเท่านั้น พระนางจึงได้เลิกติดตาม ทรงสร้างพระเจดีย์เพื่อระลึกถึงพระมหาชนก ทำการสักการบูชาแล้วกลับเมือง ทรงผนวชเป็นดาบสนี้อยู่ในพระราชาอุทยานตามลำพังด้วยเช่นกัน เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วทรงไปสู่พรหมโลก^{๑๐๐}

นอกจากนั้น ยังมีตัวอย่างของภรรยาที่ดี มีความซื่อสัตย์ต่อสามี ในนิทานชาดกเรื่องสุวณณกัฏฐกชาดก เมื่อช้างโพธิสัตว์ถูกพญานาญทองตัวใหญ่ใช้กำหนัดทำไว้แน่นจุดดั่งช้างโพธิสัตว์จะให้เข้าปากของพญานาญ แต่นางช้างไม่ทอดทิ้งสามีเช่นช้างตัวอื่นๆ ที่ได้แตกตื่นวิ่งหนีไปหมดแล้ว นางกลับอยู่เคียงข้างสามี คอยปลอบใจสามี แล้วยังช่วยพูดอ่อนน้อมขอชีวิตสามีของตนต่อพญานาญยักษ์ ด้วยถ้อยคำอ่อนหวานของนางช้าง ทำให้พญานาญยักษ์คลายกำหนัดออก ช้างโพธิสัตว์จึงได้หลุดรอดชีวิตมาได้ ด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีของนางช้างที่ไม่ทอดทิ้งสามีเมื่อยามมีภัยถึงชีวิต ถ้าภรรยาคนใดทอดทิ้งสามีคู่ชีวิตไปในยามทุกข์ยาก ก็จัดได้ว่าเลวร้ายกว่าสัตว์เดรัจฉานเสียอีก ควรที่ดูตัวอย่างนางช้างในเรื่องนี้ไว้เป็นอุทาหรณ์

ผู้วิจัยพบว่า มานพ รักการเรียน ได้วินิจฉัยถึงข้อความต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงในนิบาตชาดกว่า

“เป็นเพียงการนำเอาลักษณะร่วมกันทั้งชายและหญิงในส่วนที่ไม่ดี โดยมีผู้หญิงเป็นตัวแทนนำเสนอเรื่องนิสัยเลวร้ายอันเป็นธรรมชาติฝ่ายต่ำ ถ้าพิจารณาให้รอบคอบถ้วนถี่แล้ว จะพบว่า นิสัยเลวร้ายฝ่ายชั่ว เช่น พุดจาโอ้อวด ตลบตะแลง ประพฤติตามใจตนเอง มีทั้งผู้ชายและผู้หญิง ซึ่งยังไม่สามารถทำให้กิเลสเบาบาง จนทำให้เข้าใจในความจริงของชีวิตตนเองและสังคมได้ และเมื่อมองด้วยความเป็นธรรมแล้ว ภาพลักษณ์ที่ไม่ดีไม่ใช่มีแต่ในฝ่ายผู้หญิง ในฝ่ายผู้ชายก็มี เช่น นอกใจภรรยาตนเอง ตีเมียเมา ทำลายทรัพย์สินสมบัติ ในนิทานชาดกส่วน

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พ.ช.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๒/๒/๑๔๒.

ใหญ่ นำผู้หญิงมาเป็นตัวเอกของเรื่อง เน้นด้านร้าย ไม่ใช่ว่าผู้หญิงจะเป็นเช่นนั้นทุกคน โดยธรรมดาแล้วทั้งผู้หญิงผู้ชายมีทั้งดีทั้งร้าย”^{๑๐๑}

ผู้วิจัยยังพบว่า ในสังคมไทยก็มีค่านิยม ในเรื่องพฤติกรรมของผู้หญิงที่ต้องมีความซื่อสัตย์ ต่อสามี หญิงใดมีสามีหลายคน จัดว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีน่าประณาม ทั้งยังมีข้อปฏิบัติในสังคมไทย นอกจากเรื่องของศีลข้อ ๓ แล้วยังมีบทประพันธ์ต่างๆ ไว้เตือนสติอีก เช่น กฤษณาสมน้องคำฉันท์ ที่กล่าวถึงข้อปฏิบัติที่ภรรยาที่ดีพึงกระทำต่อสามี คือต้องคอยปรนนิบัติรับใช้และรู้บุญคุณสามีในฐานะที่เป็นผู้คุ้มครองตน มีคติสอนใจมากมายหลายบท นอกจากนี้เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวเป็นภรรยาที่ดีนั้น มีปรากฏว่าบิดาของนางวิสาขาได้สอนชีวิตการครองเรือนไว้เป็นโอวาท ๑๐ ประการว่า

“๑. ไฟในอย่านำออก หมายถึง ไม่ควรนำความลับหรือเรื่องไม่ดีงามภายในครอบครัว ไปบอกเล่าให้คนภายนอกได้รับรู้

๒. ไฟนอกอย่านำเข้า หมายถึง ไม่ควรนำคำนิทาว่าร้ายเสียสดีด้วยความอิจฉาริษยา จากบุคคลภายนอกมาสู่ครอบครัว อันจะเป็นเหตุให้เกิดเรื่องไม่ดีงามและความบาดหมาง

๓. พึงให้แก่คนที่ให้ หมายถึง คนที่เคยเกื้อหนุนเอื้อเฟื้อควรมีน้ำใจไม่ตรีตอบแทน เมื่อมีผู้มาหยิบยืมข้าวของเงินทอง ควรให้แก่คนที่นำมาคืนเท่านั้น

๔. พึงอย่าให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายถึงคนที่ไม่เคยเกื้อหนุนเอื้อเฟื้อมีน้ำใจก็ไม่ควรทำใจกว้างหรือทำหน้าใหญ่ใจโต ผู้ที่เคยหยิบยืมแล้วไม่นำมาคืน คราวต่อไปหากยังกล้ามาหยิบยืมอีก ไม่ควรให้

๕. พึงให้แก่คนที่ให้และไม่ให้ หมายถึงการสงเคราะห์ญาติและมิตรสหาย แม้เขาจะนำมาคืนหรือไม่ก็ตามเมื่อเห็นว่าเป็นการสมควร หรือเขาเป็นคนดีควรแก่การเกื้อหนุนอนุเคราะห์ก็ควรให้

๖. พึงนั่งให้เป็นสุข การนั่งในที่อันเหมาะสมสมควร ไม่เกะกะขวางทาง ไม่ต้องคอยลุกหลีกเมื่อพ่อสามีแม่สามีหรือผู้ใหญ่เดินผ่าน และนั่งเมื่อจัดการงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๗. พึงนอนให้เป็นสุข หมายถึงควรนอนที่หลังพ่อสามีแม่สามี และสามีได้เข้านอนแล้ว คือต้องตรวจดูข้าวของกลอนประตูหน้าต่างและไฟให้เป็นที่เรียบร้อย ทั้งจัดแจงข้าวของที่จำเป็นสำหรับหุงหาหรือใช้สอยในวันรุ่งขึ้นให้พร้อมมูลครบครัน จึงจะถือได้ว่าเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี

๘. พึงกินให้เป็นสุข หมายถึง ควรจัดข้าวปลาอาหารสำหรับพ่อสามีแม่สามีรวมทั้งสามีและบุตรให้เป็นที่ยอมรับ

๙. พึงบูชาไฟ หมายถึง การให้ความเคารพยำเกรงสามีและบิดามารดาของสามีตลอดจนญาติผู้ใหญ่

๑๐. พึงบูชาเทวดา หมายถึง ให้นับถือบิดามารดาสามีและบรรพบุรุษ”^{๑๐๒}

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน มานพ รักการเรียน, พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย, หน้า ๒๔ และ ๒๙.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามี ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่อง มหาชนกชาดกและสุวรรณกัฏฐกชาดก เป็นต้น ยังคงมีปรากฏอยู่ในสังคมไทย ทำให้ครอบครัวและสังคมมีความสงบสุข หากภรรยาไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี ดังเช่นที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่อง กากวดีชาดก สุสันธิชาดก และกุนาลกชาดก เป็นต้น ทำให้ทั้งตนเอง ครอบครัวและสังคมมีความเดือดร้อน ซึ่งแท้จริงแล้วทั้งสามีและภรรยาก็ควรมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ให้เกียรติ เคารพซึ่งกันและกัน และรู้จักรักษาศีล ครอบครัวและสังคมก็จะไม่วุ่นวาย มีแต่ความสงบสุข

๒. ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม สิ่งหนึ่งที่จะขาดไปไม่ได้ คือ การอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานร่วมกันหรือการใช้ชีวิตร่วมกัน ต้องรู้จักประมาณตน ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่อง สุกรชาดก ที่หมูไม่รู้จักการประมาณตน และได้ไปทำราชสีห์สู้กัน แต่เนื่องด้วยพญาราชสีห์หึงเกียจในความสกปรกของมันจึงยอมให้หมูชนะไป ในขณะที่พวกหมูตัวอื่นต้องพากันอพยพหนีไปเพราะกลัววันหนึ่งคงจะถูกพญาราชสีห์จับกินเป็นแน่ ด้วยรู้ว่าตนและสัตว์เล็กไม่สามารถสู้พลังและอำนาจของพญาราชสีห์ได้

ผู้วิจัยพบว่า ดร.พรณี เกษกมล ได้กล่าวถึง นิทานชาดกเรื่องนี้ ในหนังสือเรื่องจากชาดกสู่ไอทีว่า หมูต้องรู้จักประมาณตนรู้ว่าใครเป็นใคร รู้กำลังและฝีมือของตนเองก่อนที่จะไปสู้รบกับใคร อย่าหยิ่งผยองว่าตนเก่ง เพราะบางทีที่เขาไม่อยากยุ่งกับเรา เป็นเพราะเขาอยู่เหนือกว่า เหมือนกับการที่ผู้ใหญ่ไม่ควรทะเลาะกับเด็ก เป็นการเสียเวลา คนที่เป็นเด็กก็ต้องสำนึกตนว่าอ่อนด้อยกว่า ต้องรู้จักอ่อนน้อม ในการทำงานหรืออยู่ร่วมกับคนในสังคม จำเป็นจะต้องรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน อย่าหลงตนว่าเก่งและก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ยอมผ่านเหตุการณ์และมีประสบการณ์มากกว่า รู้ว่าอะไรดีไม่ดี^{๑๐๓} และในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก ปรากฏว่ามีสุนัขจิ้งจอกที่ต้องตายเพราะความไม่รู้จักประมาณไปหลงรักนางราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าตน เพียงแค่ราชสีห์พี่ชายบันลือสีหนาทเท่านั้น มันก็หัวใจแตกตายไปด้วยความกลัว และในนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก ก็ปรากฏการไม่รู้ประมาณตนของสุนัขจิ้งจอก ที่คิดจะไปจับช้างกินเป็นอาหารจนถูกช้างเหยียบตาย

^{๑๐๒} ดูรายละเอียดใน มุลลนิธิธรรมกาย, มหาอุบาสิกาวิสาขา ยอดอุปัฏฐายิกาคุณุ พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส พี เค เปเปอร์แอนด์ฟอรม, ๒๕๔๘), หน้า ๗๙-๘๑ และ ๑๐๐-๑๐๔ และ “โอวาท ๑๐ ประการ ในการเป็นแม่ศรีเรือน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.salatham.com/do-donts/1whatis.htm> [๕ ก.ค.๒๕๕๔].

^{๑๐๓} พรณี เกษกมล,ดร., จากชาดกสู่ไอที, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๙), หน้า ๒๑๘.

ดังนั้น ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทั้งการทำงานร่วมกันหรือการใช้ชีวิตร่วมกัน และบุคคลในสังคมต้องรู้จักประมาณตน เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างปกติสุข หากไม่รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน และไม่รู้จักประมาณตนเองนั้นแหละ ที่จะเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนในที่สุด

สรุปได้ว่า ค่านิยมในสังคมไทย ที่ผู้วิจัยได้ยกมาแสดงนี้ ชี้ให้เห็นได้ว่า หลักธรรมในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม ยังมีส่วนส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินชีวิตของคนไทย ในด้านของค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ต่อสามี แม้สามีเองก็ควรที่จะมีความซื่อสัตย์ และมีความรับผิดชอบครอบครัวร่วมกัน นอกจากนี้ ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน ก็มีความจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้เป็นสังคมที่น่าอยู่อาศัย ซึ่งยังพบได้ในสังคมไทยในปัจจุบันนี้

๔.๔.๒ ความเชื่อในสังคมไทย

ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อๆ กันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น คนไทยมีความเชื่อเรื่องต่างๆ แตกต่างกันไป ตามสภาพของวัฒนธรรมที่รับมาจากบรรพบุรุษในอดีตมีอยู่ทุกภูมิภาค บางความเชื่อก็เป็นข้อห้ามหรือต้องห้าม ถ้าไม่เชื่อจะเกิดผลเสียต่างๆ ความเชื่อมีทั้งที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล ความเชื่อที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ความเชื่อของคนในท้องถิ่นมีผลไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นและเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่น ส่งผลให้แบบการปฏิบัติก็แตกต่างกันออกไปด้วย^{๑๐๔}

ผู้วิจัยพบว่า ผศ.วรวิธ สุวรรณฤทธิ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือวิถีไทยว่า คนไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด จึงมักนิยมทำบุญและประกอบกรการกุศล โดยถือว่าเป็นความสุขทางใจและเป็นการสะสมกุศลกรรมในปัจจุบัน เพื่อหวังจะได้รับประโยชน์สุขในอนาคต การทำบุญหมายถึง การทำบุญตามประเพณีนิยมในพุทธศาสนา และการให้ทาน ส่วนกุศลหมายถึง การประกอบกรการกุศลแก่ส่วนรวมหรือสาธารณกุศล เช่นการบริจาคเงินสร้างโรงเรียน ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล เป็นต้น^{๑๐๕}

^{๑๐๔} ดูรายละเอียดใน อุดม เขยกิจวงศ์และคณะ, ศิลปะ และวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๑๐๕} ดูรายละเอียดใน วรวิธ สุวรรณฤทธิ์และคณาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, วิถีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้น ปรากฏอยู่ใน พระสูตร-
ตระกูลว่า มีความเชื่อ ๔ ประการคือ

๑. เชื่อเรื่องกรรม ดังปรากฏในอสลสูตรว่า “คนจะเชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หา
มิได้ จะเชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ แต่เชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม เชื่อว่าเป็น
พราหมณ์เพราะกรรม”^{๑๐๖}

๒. เชื่อเรื่องผลของกรรม ดังปรากฏในสมุททกสูตรว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผล
เช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^{๑๐๗}

๓. เชื่อว่าสัตว์เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ดังปรากฏในจุฬามณีวงศ์ว่า “สัตว์ทั้งหลายมี
กรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๑๐๘}

๔. เชื่อเรื่องปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในปาสราสีสูตรว่า “‘เราเป็นผู้รู้ธรรม
ทั้งปวง หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา ตรัสรู้ยิ่งเองไม่มีอาจารย์ ไม่มีผู้เสมอเหมือนหรือทัดเทียมทั้งในโลก
และเทวโลก เราเป็นอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม เราผู้เดียวเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ดับกิเลสในโลก
ได้แล้ว’”^{๑๐๙} และ ปรากฏในธตตสูตรว่า

“ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตว่า ‘แม้
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอด
เยี่ยม เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า’...”^{๑๑๐}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า มีความเชื่อ ที่สอดคล้องกับนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมใน
พระวิหารหลวง ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ คนไทยจะถูกปลูกฝังเรื่องนี้มาตั้งแต่เด็ก โดยพ่อ
แม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติผู้ใหญ่ จะอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความเชื่อในเรื่องศีลธรรม อันสืบเนื่องมาจาก
ความเชื่อในเรื่องบุญบาป เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด สอนเรื่องการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เมื่อเป็น
ผู้ใหญ่ความเชื่อนี้ก็ยังคงมีอยู่ในคนไทยแทบจะทุกคน ด้วยเป็นเพราะว่าประเทศไทยนับถือศาสนา
พุทธซึ่งสอนให้เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อันมีเรื่องของบุญบาป นรกสวรรค์ ซึ่งปรากฏอยู่ในนิทานชาดก

^{๑๐๖} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๓๖/๕๓๒-๕๓๓.

^{๑๐๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๓-๓๗๔.

^{๑๐๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๙/๓๕๖.

^{๑๐๙} คุรุบาละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๕/๓๑๐.

^{๑๑๐} คุรุบาละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๗๙.

แทบจะทุกเรื่อง ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีตัวอย่างเช่น เรื่องสวรรค์ ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก เรื่องมณฑาตุราชชาดก เรื่องกรรมในนิทานชาดกเรื่องกิงฉนชาดก เรื่องมิตตวันทกชาดก โดยจากการที่ผู้วิจัยได้สนทนาสอบถามจากอุบาสกอุบาสิกาที่มารักษาศีลที่วัดสุทัศนเทพวรารามนั้น ล้วนตอบว่ามีความเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ จึงได้มาปฏิบัติธรรมเพื่อให้จิตใจมีความสุขในชาติปัจจุบัน และสะสมบุญกุศลไปสู่โลกหน้าคือสวรรค์ เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นๆ ขึ้นไป เหล่านี้เป็นตัวอย่างของความเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ที่ยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตคนไทย

อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึง นรกสวรรค์ ไว้ในพระไตรปิฎก หลายที่ โดยเฉพาะในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ เช่น ในแปลสดีวิมาน ได้บรรยายรายละเอียดของวิมานของเทพธิดาองค์หนึ่งว่า

“วิมานสวยงามนี้มุงบังด้วยแก้วผลึก ข่ายเงินและข่ายทองคำ มีพื้นวิจิตรตระการตาหลากสี เป็นที่น่านรมย์ยินดี เป็นที่อยู่อาศัยอันนรมิตไว้ดีแล้ว ประกอบด้วยขุมประตู่ ที่ลานวิมานเกลื่อนกราดไปด้วยทรายทอง วิมานนี้ส่องแสงสว่าง เหมือนพระอาทิตย์บนท้องฟ้ามีรัศมีตั้งพันสว่างไสวไปทั่วสิบทิศเหมือนเปลวเพลิงซึ่งกำลังลุกโชติอยู่บนยอดภูเขาในเวลากลางคืน บาดนัยน์ตาล้ำลายกับสายฟ้าแลบ ลอยอยู่ในอากาศ น่านรมย์ใจ ก้องกังวานไปด้วยเสียงดนตรี มั่งคั่งรุ่งเรือง ดุจเมืองพระอินทร์ อบอวลไปด้วยกลิ่นหอมระรื่นแห่งไม้ชั้นเลิศนานาพันธุ์ มีสระโบกขรณี น่านรมย์”^{๑๑๑}

ในทาสีวิมานกล่าวว่า “ผู้ปรารถนาจะสถิตอยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์เหล่านั้น ควรทำกุศลไว้ให้มาก เพราะว่าเหล่าชนผู้ได้ทำบุญไว้แล้วย่อมพร้อมด้วยพร้อมด้วยโภคสมบัติ บันเทิงอยู่ในสวรรค์”^{๑๑๒} ในรัชชุมาลาวิมานกล่าวว่า “ผู้ที่ได้ทำบุญไว้แล้วย่อมมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าแน่นอน”^{๑๑๓}

นอกจากนี้ พระไตรปิฎกยังกล่าวถึงนรก ชื่ออุสสทนรก ไว้ในเวตตีเปตวัตถุว่า

“นางเวตตีเห็นนายนิรยบาลสองตนพากันมาพูดคร่ำครวญ เพื่อจะโยนลงไปในคูถนรก ชื่อว่าสังสวกะ ที่ปรากฏแต่อุจจาระ ปัสสาวะ สิ่งสกปรกมีกลิ่นเหม็นร้ายกาจ คละคลุ้ง จะต้องหมกหม้ออยู่ในนรกนั้นหลายพันปี นายนิรยบาลทั้งหลาย จะตัดมือ เท้า หู จมูก ฟันงอกก็จะ

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖๔๖-๖๕๗/๗๒-๗๔.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๗๒/๓๑.

^{๑๑๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕๕/๙๙.

พากันมารุมจิกกิน เพราะบาปที่ได้ทำไว้โดยการพูดเท็จ หลอกหลวงสมณพราหมณ์และวณิก และกล่าวว่าคนตระหนี่ มักโกรธ มีบาปกรรม ย่อมไม่ได้เกิดร่วมกับผู้ไปสวรรค์”^{๑๑๔}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า คนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงมีความเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ ที่ยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตคนไทย

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับการแพ้ท้อง ผู้วิจัยพบว่า มีความเชื่อบางอย่างที่สอดคล้องกับความเชื่อในนิทานชาดกที่ผู้วิจัยได้ศึกษา เช่น ความเชื่อเรื่องการแพ้ท้องของผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์ แล้วอยากจะรับประทานอะไรแปลกๆ ดังปรากฏในนิทานชาดกเรื่องทัพพบุปผชาดก พบว่าสุนัขจิ้งจอกตัวเมียเกิดแพ้ท้องอยากกินปลาตะเพียนสด^{๑๑๕} ให้สุนัขสามีช่วยหามาให้ และในนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก พบว่านางจระเข้เกิดแพ้ท้องอยากกินหัวใจวานร^{๑๑๖} ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ ผู้วิจัยพบว่า ในทางด้านความเชื่อของคนในสังคมไทยนั้นยังคงมีความเชื่อ เหมือนกับที่ปรากฏในนิทานชาดกตามที่ได้ยกมา ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในเรื่องของการแพ้ท้องขณะตั้งครรภ์ แล้วอยากจะรับประทานอะไรแปลกๆ บางคนอยากรับประทานของเบรี้ยวซึ่งกรณีนี้พบได้บ่อย แต่บางคนถึงขั้นอยากจะรับประทานดิน

จากการศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยพบว่า อุดม เชยกิจวงศ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับการแพ้ท้องว่า ถ้ามารดาตั้งครรภ์แล้วรับประทานอาหารที่แปลกพิสดาร เชื่อว่าลูกมาจากภพภูมิที่ไม่ดี^{๑๑๗} นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับการแพ้ท้องแล้วอยากรับประทานของแปลกๆอีกเช่น

“ถ้าแพ้ท้องแล้วอยากกินเนื้อสด เด็กที่เกิดมาจะเป็นสัตว์นรกมาเกิด ถ้าแพ้ท้องแล้วอยากกินผลไม้ เด็กที่เกิดมาจะเป็นเดรัจฉานมาเกิด ถ้าแพ้ท้องแล้วอยากกินของเผ็ดร้อน เด็กที่เกิดมาจะเป็นมนุษย์มาเกิด ถ้าแพ้ท้องแล้วอยากกินดิน เด็กที่เกิดมาจะเป็นพรหมมาเกิด ถ้าแพ้ท้องแล้วอยากกินน้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำหวาน เด็กที่เกิดมาจะเป็นเทวดามาเกิด”^{๑๑๘}

^{๑๑๔} ดูรายละเอียดใน พ.บ. (ไทย) ๒๖/๒๔๔-๗๓๖/๒๔๔-๒๔๗.

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน พ.บ. สตุตถ.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๑๗๓.

^{๑๑๖} ดูรายละเอียดใน พ.บ. เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๗๑.

^{๑๑๗} อุดม เชยกิจวงศ์และคณะ, ศิลปะ และวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๕๔.

^{๑๑๘} “ความเชื่อที่เกี่ยวกับการแพ้ท้อง”. (๑๕ ต.ค. ๒๕๕๓). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://non9279.wordpress.com/2010/10/15>. [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

อาการแพ้ท้อง ไม่ได้เกิดกับคุณแม่ทุกคนที่ตั้งท้อง แต่ก็มีบางท่านที่แพ้มาก อาเจียนทุกอย่าง ทุกครั้งที่กิน แคลได้กลิ่นก็ทนนไม่ไหว^{๑๑๙} บางแห่งห้ามกินเนื้อสัตว์และไข่ ถ้าคุณแม่เชื่อลูกก็คงคลอดออกมาตัวเล็กนิดเดียว เพราะขาดโปรตีนซึ่งเป็นอาหารหลักที่ช่วยในการเจริญเติบโต บางคนก็เชื่อว่าถ้าอยากให้อลูกมีผิวขาวก็ห้ามกินอาหารที่มีสีดำ เช่น เจาก๊วย โอเลี้ยง เป็นต้น จริงๆแล้วจะดำหรือขาวอยู่ที่พันธุกรรมมากกว่า บางรายเชื่อว่าถ้าให้แม่ดื่มน้ำมะพร้าวอ่อนมากๆ จะทำให้อลูกมีผิวสวยและช่วยล้างไตตามตัวออกด้วย ความจริงไตตามตัวเด็กจะหลุดลอกออกไปเอง เมื่อครบกำหนดคลอด แต่ถ้าเด็กคลอดก่อนกำหนดมากๆ จะมีไขขาวๆ ติดตามผิวหนังทั่วตัว เพราะไวยังไม่ทันหลุดลอกจากผิวหนังก็คลอดเสียก่อนแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับน้ำมะพร้าวเลย^{๑๒๐} ความเชื่อเหล่านี้บางอย่างก็มีประโยชน์ บางอย่างก็ดูไร้เหตุผล และหลายอย่างก็ถูกดัดแปลงหรือเพิ่มเติมตามยุคสมัย

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับการสาปแช่ง ดังที่ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องบัณฑิตพรกษัตริย์ เมื่อบัณฑิตพรกษัตริย์ได้กล่าวสาปแช่งอเจลก (ซีเปลือย) ว่า เป็นคนประทุษร้ายมิตร พุดจาสอเสียด ขอศีระของเจ้าจงแตกเป็น ๗ เลี่ยง อเจลกเมื่อถูกสาปแล้วก็ถูกแผ่นดินสูบ^{๑๒๑} ซึ่งในสังคมไทยก็ยังปรากฏมีการใช้วิธีการสาปแช่งผู้ที่ประพฤติผิดหรือผู้ที่ตนไม่ชอบ บางภูมิภาค เช่นภาคเหนือปรากฏมีการเผาพริกเผาเกลือ พร้อมกล่าวคำสาปแช่งแก่ผู้ที่ตนไม่ชอบ ให้ถึงความพินาศด้วยประการใดๆ ก็ตามด้วยความเชื่อของตน

การสาปแช่ง พิธีกรรมนี้ถือเป็นอีกหนึ่งความเชื่อ ที่มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณแล้ว แม้ปัจจุบันก็ยังมีผู้กระทำอยู่ให้เห็นกัน เช่น ในการชุมนุมเพื่อการเรียกร้อง ประจักษ์ ผู้นำของประเทศที่มีอาจแก้ปัญหาความขัดแย้งได้

การสาปแช่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ คำคือ คำสาปและคำแช่ง “คำสาป” หมายถึง คำพูดที่ถูกเปล่งออกเพื่อให้เป็นไปต่างๆ ตามต้องการของผู้มีฤทธิ์มีอำนาจ เช่น เทวดา ฤๅษี หรือ แม่หมด เป็นต้น ส่วน “คำแช่ง” นั้นหมายถึง คำพูดที่ผู้พูดกล่าวด้วยประสงค์ร้ายมุ่งให้เกิดสิ่งเลวร้ายขึ้นกับฝ่ายตรงข้าม หรือประสงค์ให้ผู้อื่นที่ตนเองไม่ชอบใจ ให้เป็นอันตรายอย่างร้ายแรง ตามความต้องการของตนเอง เมื่อนำคำพูดทั้งสองคำมารวมกันแล้วก็จะมีความหมายว่า คำพูดที่เปล่งออกไป โดยอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ลงโทษฝ่ายตรงข้ามขอให้มันเป็นไปหรือเกิดอันตรายอย่างร้ายแรง มีความเชื่อสืบ

^{๑๑๙} ดูรายละเอียดใน [ออนไลน์].แหล่งที่มา: <http://women.mthai.com/newmom/66262.html> [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

^{๑๒๐} ผู้จัดการออนไลน์, **จริงหรือความเชื่อขณะตั้งครรภ์**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ipuying.com/> [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ตี.ส.ตี.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๓๕.

ต่อกันมาว่า คำสาปแช่งจะมีผล ก็ต่อเมื่อผู้สาปแช่งเป็นคนดี มีศีลธรรมสาปแช่งเพื่อพิทักษ์ รักษาความดีเอาไว้ไม่ให้ถูกคนชั่วทำลายเสีย ผู้ถูกสาปแช่งเป็นคนไร้ศีลไร้สัจจะ หรือมีความผิดจริง ถ้าไม่เช่นนั้นแม้ จะสาปแช่งนานเพียงใดก็ไร้ผล ดังปรากฏเรื่องการสาปแช่งในสมุททกสูตรว่า

พวกฤาษีผู้มีศีลได้กล่าวสาปแช่งท้าวสมพรจอมอสูร ที่ไม่ยอมให้อภัยแต่กลับจะให้ภัยเท่านั้น แก่พวกฤาษี พวกฤาษีจึงกล่าวว่าพวกตนมาขออภัย แต่ท้าวอสูรไม่ยอมให้อภัย “พวกเรามาขอรับแต่ภัยอย่างเดียวส่วนภัยจะเป็นของท่านเถิด พวกท่านหว่านพืชลงไปแล้วจะต้องเสวยผลของมัน” ท้าวสมพรอสูรเมื่อถูกฤาษีสาปแช่งแล้ว กลางคืนก็ต้องนอนหวาดผวาคใจถึง ๓ ครั้ง^{๑๒๒}

นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความในจารึกแผ่นที่ ๓. จากเสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๓ ว่าฝ่ายสัมภะระอสูรครั้งนั้นระชาไชยกเทพดาแล้วยกพลกลับมาเห็นอาศรมดาบศอันตั้งสร้างพรตอยู่ ณ หาดชายเงินริมฝั่งสมุทรแทบเชิงเขาจักรวาล ก็ขับพลยักษ์เข้าย้อมแอ่งอาศรม ให้ทำลายหมู่ดาบศทั้งปวง จึงไปความแก่นารทดาบศผู้เป็นอาจารย์ ก็ไปหาสัมภะระอสูร ยังอสูรพิภพขออะไยอย่าให้หมู่อสูรไปทำลายอาศรมนักสิทธิ์สืบไป สัมภะระอสูรก็มีได้อนุญาตนารทดาบศก็แข่งอสูรให้มีกายและจิตร สดุด์กลัวแต่ไภยต่างๆ แต่นั้นมาสัมภะระอสูรก็มักนอนละเมอจึงได้นามว่า เวปะจิตราสูร^{๑๒๓}

อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อความในเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร กล่าวถึงการสาปแช่งว่า เสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๓ เขียนเรื่องเทวสุรสงคราม เมื่อสัมภะระอสูรทำสงครามแพ้พระอินทร์ขณะยกทัพกลับ พบอาศรมฤๅษีซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาจักรวาล คิดว่าพระอินทร์ทำสงครามชนะเพราะดาบสเหล่านี้ช่วยเหลือ จึงรื้อทำลายอาศรมฤๅษี นารทดาบสจึงไปขอร้องสัมภะระอสูรแต่ไม่ได้ผล นารทดาบสจึงแข่งสัมภะระอสูร^{๑๒๔} และยังอธิบายรายละเอียดของภาพจิตรกรรมอีกว่า

“ภาพที่เสาด้านนี้เขียนเรื่องราวสุรสงครามและท้าวเวปะจิตราสูรประชวร ภาพอสูร ๔ ตนกำลังรื้อทำลายอาศรมฤๅษี เพราะเข้าใจว่าที่พวกอสูรแพ้สงครามต่อเทวดาเพราะบรรดาดาบสช่วยเหลือเทวดา ทำให้เหล่าอสูรโกรธแค้นดาบสเหล่านั้น และภาพภายในปราสาทมีจอมอสูรกายสี่เขี้ยว นั่งสนทนากับฤๅษี เป็นตอนที่นารทดาบส มาขอร้องสัมภะระอสูร และแข่งให้สัมภะระอสูรประชวร”^{๑๒๕}

^{๑๒๒} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๓-๓๗๔.

^{๑๒๓} ดูคำจารึกเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมในแผ่นศิลาบนผนังเสาดพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๖.

^{๑๒๔} ดูรายละเอียดใน งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาด ภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๒๒.

^{๑๒๕} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

นอกจากนั้น ยังปรากฏข้อความเรื่องท้าวเวปจิตราสูตรประจวบต่ออีกว่า “พระดาบสทั้งหลาย ไปขอภัยต่อสัมภะระอสูร แต่สัมภะระอสูรไม่ยอมให้ภัย พระดาบสทั้งปวงจึงกล่าวคำสาบาน ว่า เราพากันมาขอภัยท่าน ท่านกลับให้ภัยเราอีก เราหาปรับเอาภัยของท่านไม่ ภัยที่ท่านให้แก่ เรานั้น ท่านรับเอาไปเถิด ธรรมดาว่าบุคคลหว่านพืชเช่นใดก็ได้รับผลเช่นนั้น ใครทำบุญได้บุญ ใครทำบาปได้บาป จำเดิมแต่ดาบสสาบานนั้นสัมภะระอสูรก็เป็นที่ไม่มีความสุขเลย ให้ตื่น ตระหนกตกใจคืนละ ๓ ครั้ง นอนไม่หลับ พอมือเย็นๆ จะหลับก็ให้หวาดเสียว เปรียบว่าข้าศึกเป็น ร้อยถือหอกคอยแทงล้อมอยู่โดยรอบตัว ต้องตกใจกลัวตัวสั่นสั่นสติ ลูกขึ้นจากที่นอนร้องกรีดๆ อาศัยเหตุที่สัมภะระอสูรเป็นไข้ จึงได้ชื่อว่า ไพบูลจิตราสูตร แต่นั่นมา”^{๑๒๖}

อย่างไรก็ดี การสาปแช่งด้วยการเผาพริกเผาเกลือเป็นพิธีกรรม และความเชื่อพื้นบ้าน โดยมีความเชื่อว่าทั้งพริกและเกลือ เป็นของรักของหวงสำหรับคนโบราณ ซึ่งทางโบราณคดีโบราณ ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้าน การนำพริกกับเกลือมาเผาหมายถึงเป็นการเกลียดชัง ชนิด เรียกว่า ตายไปก็ไม่ร่วมเผาผีกันเลยทีเดียว พิธีกรรมการสาปแช่งไม่ใช่พิธีทางพุทธศาสนา เพราะถือว่าเป็นปาณาติบาตอย่างรุนแรง และถือว่าเป็นมิจฉาสมาธิ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุน เพราะเป็นการสร้างเวรสร้างกรรมต่อกันไม่มีวันจบสิ้น แต่ในลัทธิ ของพอมดมอผีนั่นใช้เป็นเครื่องกำราบคนเลว โดยใช้สมาธิเป็นเครื่องกำกับซึ่งถือว่าเป็นการใช้ จิตที่เป็นสมาธิในทางผิด^{๑๒๗}

ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาแล้ว มีคำสอนให้มีความเมตตาต่อกัน ให้แผ่เมตตาแม้กระทั่งผู้ที่ ทำร้ายเราหรือเป็นศัตรูของเรา ซึ่งผู้วิจัยพบอุบายบรรเทาโทษ ๑๐ ประการ ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เช่น ให้พิจารณาเรื่องกรรม ให้เห็นถึงอนิสังขของเมตตา ให้พิจารณาพุทธจริยาในปางก่อน เป็นต้น^{๑๒๘} ชาวพุทธควรใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่อาจมีการกระทบกระทั่งขัดแย้งกัน เป็น เรื่องธรรมดา หากได้นำหลักพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา รู้จักวางใจเป็น กลาง รู้จักกำจัดความคิดร้ายดังปรากฏ อุบายเป็นเครื่องกำจัดอาฆาต ๙ ประการในอาฆาตปฏิวินยสูตร

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๒๗} ชมรมคนรักหนังสือ. **อาถรรพณ์และตำนานการสาปแช่ง**. (๑๒ เม.ย. ๒๕๕๓). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.praphansarn.com/new/c_town/detail.asp?ID=55, [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

^{๑๒๘} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมา-จารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ได้หวั่น: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙๐-๕๑๑.

ว่า “บุคคลย่อมกำจัดอาฆาตว่า ‘ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรานั้น จะหาได้ในผู้นี้แต่ที่ไหน...”^{๑๒๙} และยังมีพุทธดำรัสอีกว่า

“ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า ‘คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’ เวนของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบระงับ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า ‘คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’ เวนของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เพราะว่าในกาลไหนๆ เวนทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร นี่เป็นธรรมเก่า”^{๑๓๐}

ทั้งนี้การกล่าวสาปแช่งก็เป็นคำพูดที่นอกจากจะเป็นไปด้วยความโกรธ อาฆาต พยาบาท มีจิตใจที่คิดมุ่งร้ายต่อฝ่ายตรงข้ามตนแล้ว คำพูดที่เปล่งออกไปก็มักจะเป็นคำพูดที่หยาบคาย ไม่ไพเราะ ไม่สุภาพ ไม่ควรที่บัณฑิตหรือคนดี จะพูดสาปแช่งหรือกล่าวให้ร้ายใคร ทั้งนี้ วาจาหยาบคายมิใช่วาจาของสัตบุรุษ^{๑๓๑} ในอุตตรารูปาสิกาวัตถุ พระผู้มีพระภาคทรงชมเชยนางอุตตราที่อดกลั้นความโกรธต่อนางสิริมาตรัสว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์”^{๑๓๒} ดังที่ได้ยกมานี้ผู้วิจัยคิดว่าหากคนในสังคมไทยมีเมตตาไม่คิดร้ายต่อกัน สังคมไทยก็จะเป็นสังคมของผู้มีปัญญาแต่ความสงบสุข

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในด้านของความเชื่อในสังคมไทยนี้ ผู้วิจัยขอสรุปว่า ความเชื่อมีผลต่อการกระทำของบุคคลในสังคมหากคนในสังคมมีความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง การปฏิบัติตัวก็ไม่ถูกต้องไปด้วย สังคมก็วุ่นวายไม่สงบสุข หากคนในสังคมมีความเชื่อที่ถูกต้อง การปฏิบัติตัวก็จะถูกต้องดังงามไปด้วย สังคมก็จะไม่เดือดร้อนวุ่นวายมีแต่ความสงบสุข การที่จะเชื่อสิ่งใดนั้น ในทางพระพุทธศาสนา ได้มีหลักของความเชื่อ ๑๐ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนชาวกาลามะ แห่งเกสปุตตนิคม ในเกสปุตติสูตรว่า

“อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

^{๑๒๙} คุรยลละเอียตใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๐/๓๕๑-๓๕๔ และ อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๐/๔๙๓.

^{๑๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๗๘, พ. พ. (ไทย) ๒๕/๓-๕/๒๔-๒๕, พ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๑๐/๒๒๐ และ พ.ชา.นวก. (ไทย) ๒๗/๑๒-๑๔/๓๐๒.

^{๑๓๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๔.

^{๑๓๒} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล

อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าใจกับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อใคร่ด้วยตนเองเท่านั้นว่า สิ่งนี้เป็นกุศล ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรพเสริญ บุคคลถือปฏิบัติแล้ว
เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้นจึงควรเชื่อถือ”^{๑๓๓}

ในสังคมไทยนั้นจึงควรที่บุคคลจะได้นำหลักของความเชื่อทำ ๑๐ ประการนี้ไว้เป็นแนวทาง
ในการคิด การปฏิบัติ ไม่หลงเชื่ออะไรง่าย ๆ และเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลเพียงพอ เพื่อความถูกต้องดี
งาม และความสงบสุขของคนในสังคมนั่นเอง

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อในสังคมไทย ตามที่ได้ยกมาแสดงคือ ความเชื่อเรื่องบุญบาป
นรกสวรรค์ ในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดกและมันธาตุราชชาดก เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับการแพ้
ท้อง ในนิทานชาดกเรื่องทัพพปุปชาดกและวานรินชาดก ความเชื่อเกี่ยวกับการการสาปแช่ง ใน
นิทานชาดกเรื่องปณทรกนาคราชชาดกและกุลาวกชาดก แสดงให้เห็นว่าหลักธรรมจากนิทานชาดกที่
ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง สามารถส่งเสริมสนับสนุนสังคมไทยทางด้านขนบธรรมเนียม
ประเพณีและวัฒนธรรม อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย

๔.๔.๓ การประพตติธรรม

ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่ประพตติธรรมเมื่อถึงคราวตกทุกข์ได้ยาก ย่อมได้รับความช่วยเหลือให้พ้น
ทุกข์ แม้แต่เทวดายังต้องมาช่วยให้รอดปลอดภัย ดังเช่น ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก
ตอนที่พระมารดาของพระมหาชนก กำลังเสด็จหนีออกจากเมือง ในขณะที่ทรงครรภ์พระมหาชนก
กุมารอยู่นั้น ด้วยบุญญาธิการของทารกที่อยู่ในครรภ์ทำให้ท้าวสัถกะต้องเสด็จแปลงกายลงมาช่วยพา
หนีไปได้โดยปลอดภัย และยังได้รับการช่วยเหลือจากพราหมณ์ทาศาปาโมกข์รับพระนางไปดูแล ใน
ฐานะน้องสาว จนพระมหาชนกกุมารเกิดและเติบโตจนเป็นหนุ่ม นอกจากนั้นเมื่อพระมหาชนกกุมาร
ประสบกับภัยพิบัติเรือแตกอยู่กลางทะเล วายน้ำอยู่ถึง ๗ วันด้วยวิริยะบารมี ก็ปรากฏนางมณีเมขลา
มาช่วยนำไปสู่เมืองมิลิลา

นอกจากนี้ ยังปรากฏผู้ที่ประพตติธรรมแล้วพ้นภัยเมื่อยามตกทุกข์ ดังปรากฏในนิทาน
ชาดกเรื่องสังขชาดก เมื่อสังขพราหมณ์ประสบเหตุการณ์เรือแตกอยู่กลางทะเลปรากฏนางเทพธิดาชื่อ

^{๑๓๓} ดูรายละเอียดใน อภ.พท. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๔.

มณีเมขลา ได้มาช่วยเนรมิตเรือให้สังฆพราหมณ์และบริวารกลับสู่บ้านโดยปลอดภัย เพราะผลจากการที่เข่าได้ถวายรองเท้ากับพระปัจเจกพุทธเจ้า นอกจากนั้น สังฆพราหมณ์ยังเป็นผู้ที่ทำทานเป็นประจำ โดยได้สร้างโรงทาน ๖ แห่ง ให้ทานวันละ ๖ แสน และยังเป็นผู้ที่รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำด้วย

อย่างไรก็ดี ในประเด็นเรื่องการประพุดิธรรมนี้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึง ๔ ข้อ คือ การให้ทาน การรักษาศีล การเทศน์ การสวดมนต์ พอสังเขปดังต่อไปนี้

๑. การให้ทาน ผู้วิจัยพบว่า สำหรับการให้ทานที่สำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน สามารถพบเห็นได้ทุกวันตอนเช้า คือ การทำบุญตักบาตร ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว แม้ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทย โดยกฤษณา วงษาสันต์ ได้กล่าวว่า การทำบุญตักบาตรได้ประโยชน์ ๓ ทางคือ ๑. ผู้ทำบุญ ฝึกตนให้เป็นผู้เสียสละและแบ่งปัน ๒. สงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ให้สามารถยังชีพเพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ๓. เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา^{๑๓๔} ซึ่งในวัดสุทัศนเทพวรารามนั้นทุกๆ วันธรรมสวนะ จะมีการถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสามเณรในตอนเช้า โดยมีอุบาสกอุบาสิกา นำอาหารของแห้งเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อพระภิกษุสามเณรมาถวาย นับว่าเป็นประเพณีที่ตักเตือนให้ปฏิบัติให้สืบต่อไป

๒. การรักษาศีล ผู้วิจัยพบว่า จากการสอบถามอุบาสกอุบาสิกาผู้ที่รักษาศีลอุโบสถที่วัดสุทัศนเทพวราราม ให้ข้อมูลว่าที่ตนมาปฏิบัติธรรมรักษาศีลอุโบสถนั้น ก็ด้วยความเชื่อในเรื่องของบุญบาป นรก สวรรค์ เชื่อว่าการรักษาศีลนี้ทำให้ได้บุญกุศล เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะไปสู่โลกสวรรค์ ทั้งเมื่อได้ฟังพระเทศน์เรื่องเกี่ยวกับนรก สวรรค์ บุญ บาป แล้วยิ่งมีความเชื่อมั่นมากขึ้น บางครั้งก็เคยฟังพระเทศน์เรื่องนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารนี้ เช่นเรื่องเทวสุรสงครามการรบกันระหว่างเทวดากับอสูรจากนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก แต่ส่วนใหญ่อุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้จะไม่ทราบว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารนี้ เป็นเรื่องใดบ้าง มีความหมายว่าอย่างไร บางครั้งก็มีโอกาสได้ฟังพระเทศน์จึงเข้าใจบ้าง แต่นานๆ ไปก็ลืม โดยเรื่องที่เคยฟังเกี่ยวกับการรักษาศีลอุโบสถ ที่เป็นนิทานชาดกในภาพจิตรกรรมนี้จะเป็นเรื่องมิตวินทุกชาดกและเรื่องกิงฉันทชาดกซึ่งเป็นเรื่องอานิสงค์ของการรักษาศีลอุโบสถแค่วันเดียวและครั้งวันก็มีอานิสงค์มากแล้ว ทำให้เพิ่มความเชื่อมั่นให้กับอุบาสกอุบาสิกายิ่งขึ้น

ในหนังสือศาสนพิธี ของกรมการศาสนา ได้กล่าวถึง พิธีรักษาศีลอุโบสถ ว่า อุโบสถ แปลว่าการเข้าจำ เป็นเรื่องของกุศลกรรมของคฤหัสถ์ เป็นอุบายขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบาง และเป็น

^{๑๓๔} ดูรายละเอียดใน กฤษณา วงษาสันต์และคณะ, **วิถีไทย**, (กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๐.

ทางแห่งความสงบ อุโบสถนี้มี ๒ อย่าง คือ ปกติอุโบสถ รักษากันเฉพาะวันหนึ่งและคืนหนึ่ง และ ปฏิสาครอุโบสถ รักษา ๓ วัน คือ รวมทั้งวันรับและวันส่ง เป็นการรักษาศีล ๘ อย่างเคร่งครัด^{๑๓๕}

ลำดับขั้นตอนพิธีการในการรักษาศีลอุโบสถที่วัดสุทัศนเทพวรารามนั้น ตอนเช้าวันพระหรือวันธรรมสวนะ เมื่อทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว ก่อนที่พระเถระชั้นผู้ใหญ่จะเทศนา ผู้นำฆราวาสจะกล่าวประกาศเริ่มเรื่องความที่จะสมาทานรักษาศีลอุโบสถ เสร็จแล้วอุบาสกอุบาสิกาจะอาราธนาศีลอุโบสถว่า มะยัง ภันเต ติสระณณะ สะหะ อัญญังคะสมันนาคะตัง อุโปสะถัง ยาจามะ (๓ จบ) ต่อด้วยว่าตามพระภิกษุว่า นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ ครั้ง) และรับไตรสรณะคมณ์แล้วสมาทานศีลอุโบสถ ๘ ข้อ เสร็จแล้วกราบ ๓ ครั้ง จากนั้นพระเถระก็จะแสดงธรรมจนจบ ผู้ที่รักษาศีลอุโบสถจะค้างที่วัดหรือกลับบ้านก็ได้ ในช่วงออกพรรษา จะมีผู้มานอนค้างที่วัดประมาณ ๒๐ คน แต่ช่วงเข้าพรรษาจะมีผู้ค้างที่วัดประมาณ ๕๐-๑๐๐ คน โดยการค้างที่วัด ตอนเช้าเมื่อสวดมนต์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว ช่วงรุ่งสางก็จะมีพระภิกษุมาให้อิवाทก่อนที่อุบาสกอุบาสิกาจะอาราธนาศีล ๕ กลับไปบ้าน

นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงอุโบสถไว้มากมาย เช่น ในอุตตราวิมาน เทพธิดาได้กล่าวว่า “เมื่อยังครองเรือนอยู่ มิได้มีความริษยา ความตระหนี่ ความตีเสมอ ไม่มักโกรธ ประพฤติตามคำสั่งสามี และไม่ประมาทในการรักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย์ เข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำและ ๘ ค่ำแห่งปักข์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักข์ สำรวมระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้”^{๑๓๖}

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ พระเทพปริยัติเวที ได้กล่าวว่า “ศีลเป็นเรื่องสำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา ศีลเป็นบันไดไปสู่สวรรค์ ถ้าศีลไม่บริสุทธิ์ จะนั่งสมาธิไม่ได้”^{๑๓๗}

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยนั้น ยังมีการประเพณีธรรมด้วยการรักษาศีล โดยเชื่อว่าการรักษาศีลนี้ทำให้ได้บุญกุศล เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะไปสู่โลกสวรรค์

๓. การเทศน์ ในพระพุทธศาสนาดั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ใช้ชาดกในการประกาศพระธรรมคำสั่งสอนแก่พุทธบริษัททั้งหลาย จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยพบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาชาดก ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมนั้น จะทรงปรารภเหตุก่อนที่จะตรัสเล่านิทานในอดีตขึ้นมาแสดง เมื่อทรงประชุมชาดกเสร็จแล้ว ทรงแสดงธรรมเทศนาคืออริยสัจ ๔ จบลงด้วยผู้ฟังทั้งหลายได้บรรลุธรรมมีโสดาบันจนถึงอรหันตผล เช่นเดียวกันในสังคมไทยปัจจุบันก็ยังปรากฏว่า ในการเทศนาธรรมของพระ-

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗-๒๒.

^{๑๓๖} ดูรายละเอียดใน พ.ว. (ไทย) ๒๖/๑๒๔-๑๓๖/๒๒-๒๓.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ พระเทพปริยัติเวที, เปรียญธรรม ๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ ๙, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔.

ภิกษุในวัดต่างๆ โดยเฉพาะที่วัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้ จะมีการเทศน์ในพระวิหารหลวงทุกวันพระ และทุกคืน หลังจากที่พระภิกษุได้นำประชาชนทั้งหลายสวดมนต์ทำวัตรเย็นในเวลา ๑๙.๐๐ น. ของทุกวัน

ในโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืนของทางวัดสุทัศนเทพวราราม หลายๆ ครั้งที่พระธรรมกถึกได้หยิบยกนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวงนี้มาเทศนา เช่น นิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ทิวาหนชาดก กากชาดก กุณาลชาดก มหาชนกชาดก มิตตวันกชาดก พิกาวตชาดก วานรินทชาดก สมตปณตชาดก ลมุกกชาดก อุลูกชาดก โลกชาดก มโหสถชาดก กากวตีชาดก นพปานชาดก เทวธรรมชาดกและสุวรรณกนกชาดก เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าพระธรรมกถึกที่ได้แปลเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาเทศนานั้น ได้ยกนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมนั้นเองมาแสดง รวมทั้งยังมีนิทานชาดกเรื่องอื่นๆ อีกมาประกอบในการเทศน์ ซึ่งพระมหานิกม นิสโก ได้กล่าวยืนยันว่า ในการเทศน์ยังมีการนำเรื่องในนิทานชาดกมาใช้^{๑๓๘} โดยได้แสดงถึงหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในนิทานชาดกแต่ละเรื่องนั้นให้ประชาชนได้เข้าใจง่ายขึ้นและเป็นที่ยึดจำ เมื่อประชาชนพุทธศาสนิกชนได้ฟังเทศน์แล้วเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา เชื่อมั่น มีความมั่นใจ มั่นคงในพระพุทธศาสนา จนสามารถนำหลักธรรมไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า หลักธรรมในนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวงแห่งนี้ มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนต่อวัฒนธรรมประเพณีหรือวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย

๕. การสวดมนต์ ผู้วิจัยพบว่า โครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืนของวัดสุทัศนเทพวราราม โดยพระราชวิจิตรปฏิภาณเป็นประธาน จัดกิจกรรมการสวดมนต์ ทุกๆ วันเวลา ๑๒.๐๐ น. และ ๑๙.๐๐ น. ภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งนำโดยพระวิทยากรของวัด และมีหนังสือสวดมนต์ของทางวัดไว้สำหรับเป็นคู่มือของทุกคน พระวิสุทธาธิปดี (วีระ ภาททจารี)^{๑๓๙} เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ได้กล่าวเรื่องการสวดมนต์ของอุบาสกอุบาสิกา ในระเบียบการสวดมนต์ของวัดสุทัศนเทพวรารามว่า ทุกวันพระ เวลา ๙.๐๐ น. หลังพระสงฆ์สามเณรทำวัตรเช้าแล้ว ประชาชนทำวัตรเช้า ประกาศอุโบสถ สมาทานอุโบสถศีล ฟังพระธรรมเทศนาจบแล้วถวายสังฆทาน พระสงฆ์อนุโมทนา ภาคเที่ยงสวดมนต์บททำวัตรพระ และเนื่องจากจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวงเป็นเรื่องราวอดีตพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ จึงให้สวดบูชาพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ แล้วเจริญกัมมัฏฐานจิตภาวนา ส่วนการสวดมนต์ใน

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ พระมหานิกม นิสโก, ปริญญาธรรม ๗ คณะ ๖ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^{๑๓๙} ปัจจุบันคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์.

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทำวัตรเย็นแล้วเจริญพระพุทธมนต์ สวดมนต์บทที่เกี่ยวข้องกับวันนั้นๆ มา สวด^{๑๔๐} เช่น ผู้วิจัยพบว่า ถ้าเป็นวันอาสาฬหบูชาจะสวดมนต์บทัมมะจักกัปปวัตตะสูตรตั้ง^{๑๔๑} เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีการสวดมนต์บทอื่นๆ อีก เช่น รัชคະປະຣິຕຕັງ รัชคະສຸຕຕັງ^{๑๔๒} ซึ่งปรากฏในชัคคสูตร ว่า “สงครามระหว่างเทพกับอสูรประชิดกันครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งกับ เทพชั้นดาวดึงส์ว่า ‘ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ถ้าความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพอง สยองเกล้า จะพึงเกิดขึ้นแก่พวกเทพผู้ไปในสงคราม สมัยนั้น พวกท่านพึงแลดูยอดธงของเรา เพราะว่า เมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของเราอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป...’”^{๑๔๓} ซึ่งมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ที่กล่าวถึง สงครามระหว่างเทพกับอสูร ดังที่ได้อ้างแล้วในบทที่ ๒

นอกจากนี้ ยังมีการสวดมนต์บทมหาสมะยะสูตรตั้ง^{๑๔๔} ซึ่งปรากฏในตอนจบของอรรถกถา เรื่องกุนาลชาดก^{๑๔๕} ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในบทที่ ๒ และปรากฏ มหาสมยสูตร ในพระไตรปิฎก ว่าด้วยการประชุมครั้งใหญ่ของเทวดา อีกด้วย^{๑๔๖}

การสวดมนต์นี้ นับได้ว่าเป็นวิธีการเจริญสมาธิภาวนาอย่างหนึ่ง ทั้งยังเป็นการทบทวน พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย ดังที่พระราชวิจิตรปฏิภาณได้กล่าวถึงผลของการสวดมนต์ ว่า เป็นการรักษาและประกาศคำสอน กำจัดกิเลสนิวรณ์ ให้พรประชาชนและตนเอง อุทิศกุศลแก่ผู้ ล่วงลับ ดับทุกข์โรคภัย ข้ามโสมภพสงสารถึงพระนิพพานในอนาคต^{๑๔๗} นับได้ว่าการสวดมนต์เป็น กิจกรรมที่ดี เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ควรแก่การรักษาให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยต่อไป

^{๑๔๐} ดูรายละเอียดใน พระราชวิจิตรปฏิภาณ และคณะกรรมการโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน, **สวดมนต์ วัดสุทัศนเทพวราราม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป.), หน้า (ฉ)-(ช).

^{๑๔๑} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๑๔๒} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๗.

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙-๑๓๖/๓๕๙-๓๖๓.

^{๑๔๔} ดูรายละเอียดใน พระราชวิจิตรปฏิภาณ และคณะกรรมการโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน, **สวดมนต์ วัดสุทัศนเทพวราราม**, หน้า ๙๒-๑๐๒.

^{๑๔๕} ดูรายละเอียดใน พ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) ๖๒/๒/๑/๔๘๘-๕๖๔.

^{๑๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑-๓๔๓/๒๕๙-๒๗๒.

^{๑๔๗} พระราชวิจิตรปฏิภาณ, **มาสวดมนต์กันเถอะ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า (ช).

สรุปได้ว่า ในด้านการประเพณีธรรมนั้น ยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งการให้ทาน การรักษาศีล การเทศน์ การสวดมนต์ ซึ่งวัดสุทัศนเทพวรารามเองก็ยังคงรักษาและมีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ โดยได้อาศัยสื่อจากภาพจิตรกรรมที่ปรากฏเรื่องนิทานชาดก นำมาใช้ในการถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน เห็นได้ว่าหลักธรรมจากภาพจิตรกรรมเหล่านี้ ยังส่งเสริมสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม และมีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่เป็นอันมาก

๔.๔.๔ ภาษาไทย

ภาษาไทย จัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย เป็นที่มาของวรรณกรรม เป็นสื่อที่ใช้เชื่อมประสานให้คนไทยสามารถเข้าใจร่วมกันได้ ดังที่ กนก จันทรีขจร กล่าวว่า

“ภาษาไทยทำให้คนไทยมีความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทยมาจนปัจจุบัน เป็นที่มาของวรรณกรรมหลายแขนง ทั้งร้อยกรองเช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว เช่น นิทาน เพลง สุภาษิต คำพังเพย สำนวนโวหารอุปมาอุปไมย หรือคำขวัญต่างๆ เรามีภาษาไทยที่สมบูรณ์ มีพยัญชนะและสระให้เลือกมากมาย มีวรรณยุกต์ที่เทียบเท่าเสียงดนตรี”^{๑๔๘}

และ “ภาษาจึงเป็นสื่อที่แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยมีพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นผู้ที่ประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ทำให้คนไทยมีภาษาเขียนเป็นภาษาประจำชาติ และได้วิวัฒนาการทั้งการเขียนและการอ่านเรื่อยมาจนมีรูปแบบที่ลงตัวเช่นในปัจจุบัน”^{๑๔๙}

จะเห็นได้ว่า ภาษามีความสำคัญต่อคนในสังคมไทยมาก ทั้งทางด้านการอ่าน การเขียน การพูด ทำให้สามารถสื่อสารเข้าใจซึ่งกันและกันได้ ภาษายังมีความสำคัญ ในการบันทึกและถ่ายทอดวัฒนธรรม คือ สภาพความเป็นอยู่ของแต่ละสังคมไว้เป็นหลักฐาน ดังนั้นภาษาจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม^{๑๕๐} และภาษายังเป็นสื่อการสอนคติธรรมแนวคิดแนวการปฏิบัติตัวของคนไทยเห็นได้ในสำนวน สุภาษิต คำพังเพย ทั้งยังสอดคล้องกับนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ดังจะขอยกมาแสดงพอสังเขป ดังนี้

๑. พุทธศาสนสุภาษิต ได้มาจากเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนี้

^{๑๔๘} ดูรายละเอียดใน กนก จันทรีขจร, **คู่มือ วัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิกนก จันทรีขจร, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๒.

^{๑๔๙} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

^{๑๕๐} ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **สำนวนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓), หน้า ก.

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมุนตฺติ ก ทาจนี^{๑๕๑} แปลว่า ไม่ว่าเวลาไหนๆ เวรย่อมไม่สงบระงับ ด้วยเวร^{๑๕๒} ปรากฏในอุปัฏฐากิเลสสูตร โดยที่นิทานชาดกเรื่องลูกกษัตริย์ชาดก ภรรยาของนางได้ผูกเวรกับข้าวง เชือกหนึ่งจึงได้ชักชวนเพื่อนๆ อีก ๓ ตัว ร่วมกันฆ่าช้างตัวนี้ได้ และเรื่องลูกกษัตริย์ชาดก จากภรรยาและนก เค้าที่ทะเลาะจิกตักกันจนบาดเจ็บล้มตายกันไม่มีสิ้นสุด ควรที่คนในสังคมจะได้ดูไว้เป็นตัวอย่าง ไม่ควร ที่จะก่อการทะเลาะวิวาทกันเพราะทำให้สังคมประเทศชาติไม่สงบสุข พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนว่า “ไม่ควรไปผูกเวรว่า ‘คนนี้ได้ฆ่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’ เวรจึงย่อมสงบระงับ”^{๑๕๓}

กมฺมุนา วตฺตติ โลโก^{๑๕๔} แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม^{๑๕๕} ปรากฏในวาสุฏฐสูตร โดยที่นิทานชาดกเรื่องโลสกษัตริย์ชาดก ภรรยาที่พระเจ้าอาวาสมีความริษยาในพระอาคันตุกะ เมื่อมีผู้ฝาก ภัตตาหารมา กลับนำภัตตาหารนั้นไปเผาไฟเสีย ทำให้เกิดมากพดกก็ตามต้องเป็นผู้ลากน้อย ได้กินไม่เคยเต็มอิ่มท้องเนื่องจากกรรมไม่ดีที่ได้ทำมา และเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏว่ากรรมที่ทำเวลาใดก็ ให้ผลเวลานั้น ภรรยาของปุโรหิตผู้หนึ่งได้รักษาอุโบสถศีลในเวลากลางคืน เมื่อสิ้นชีวิตไปก็กลายเป็น เทพบุตรมีนางฟ้าแวดล้อมมากมาย แต่เป็นเทพบุตรเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น ส่วนกลางวันต้อง เสวยผลกรรมเป็นเปรต ใช้มือควักเนื้อหลังของตัวเองมากิน จากกรรมที่ได้กินสินบน จากการตัดสินใจผิด ความจากผิดเป็นถูกจากถูกเป็นผิด และมีวิมานกว้างใหญ่อยู่ในสวนมะม่วงเพราะเคยให้ผลมะม่วงแก่ หญิงผู้รักษาอุโบสถศีลผู้หนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลเป็นชาวนาก็เพราะกรรม เป็นช่างศิลป์ก็ เพราะกรรม เป็นพ่อค้าก็เพราะกรรม เป็นผู้รับใช้ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นโจรก็เพราะกรรม เป็นทหาร อาชีพก็เพราะกรรม เป็นปุโรหิตก็เพราะกรรม แม้เป็นพระราชา ก็เพราะกรรมทั้งนั้น”^{๑๕๖}

ย เว เสวติ ตาทีโส^{๑๕๗} แปลว่า คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น^{๑๕๘} ปรากฏในสุขปัตถนาสูตร โดยนิทานชาดกเรื่องทริวาหนชาดก ภรรยาที่ต้นมะม่วงที่มีผลอันเลิศ ได้ถูกปลุกโดยล้อมไว้ด้วยต้นสะเดา และเถาบระเพ็ดที่มีความขม ทำให้มะม่วงนั้นออกผลมา มีรสชาติขมเช่นเดียวกับสะเดาและบระเพ็ด

^{๑๕๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๗/๒๐๓.

^{๑๕๒} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๗๘, พ. พ. (ไทย) ๒๕/๓-๕/๒๔-๒๕, พ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๑๐/๒๒๐ และ พ.ชา.นวก. (ไทย) ๒๗/๑๒-๑๔/๓๐๒.

^{๑๕๓} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๗๘, พ. พ. (ไทย) ๒๕/๓-๕/๒๔-๒๕, พ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๑๐/๒๒๐ และ พ.ชา.นวก. (ไทย) ๒๗/๑๒-๑๔/๓๐๒.

^{๑๕๔} พ.สุ. (บาลี) ๒๕/๖๖๐/๔๖๑.

^{๑๕๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑-๕๘๒. และ พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔.

^{๑๕๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑-๕๘๒. และ พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔.

^{๑๕๗} ดูรายละเอียดใน พ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๗๖/๒๙๑-๒๙๒. และ พ.ชา.วิสตี. (บาลี) ๒๗/๑๘๑/๓๔๘.

^{๑๕๘} ดูรายละเอียดใน พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๗๖/๔๓๖-๔๓๗. และ พ.ชา.วิสตี. (ไทย) ๒๗/๑๘๑/๕๐๑.

ไปด้วย เปรียบกับการคบคน หากคบคนที่ดีก็พลอยเป็นคนดีไปด้วย หากคบคนไม่ดี เช่นเที่ยวเตร่ เล่นการพนัน ลักขโมย ดื่มสุรา ฯลฯ ย่อมจะมีนิสัยเช่นเดียวกับผู้นั้น พระพุทธเจ้าตรัสอีกว่า “เหมือนลูกศรอาบยาพิษ ย่อมทำลายแสงลูกศรที่สะอาดให้แปดเปื้อนไปด้วย ใบหญ้าคาที่คนนำมาใช้ห่อปลาเน่า ก็พลอยเหม็นเน่าส่งกลิ่นคลุ้งตามไปด้วย ฉันทใด การคบคนพาล ก็ฉันทนั้น ใบไม้ที่นำมาห่อฤษณา ก็พลอยมีกลิ่นหอมฟุ้งตามไปด้วย ฉันทใดการคบบัณฑิต ก็ฉันทนั้น”^{๑๕๙} ฉะนั้นบุคคลจึงควรเลือกคบคน

๒. สุภาสิตพระร่วง หรือสุภาสิตพ่อขุนรามคำแหง ถือกันว่าเป็นสุภาสิตไทยเล่มแรกและเก่าแก่ เพราะมีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย^{๑๖๐} เป็นคติเตือนใจ เป็นคำสั่งสอนที่ผู้ใหญ่ให้สวดต่อลูกหลาน ดังนี้

การทำยาด่วนได้ การจะทำอะไร อย่ารีบร้อน มิฉะนั้นจะไม่เกิดผลดี^{๑๖๑} โดยในนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดกราชสีห์พี่ชายทั้ง ๖ ที่กระโจนใส่สุนัขจึงจอกแต่ชนเข้ากับถ้ำแก้วผลึกจนตาย ราชสีห์โพธิสัตว์จึงกล่าวว่า “การงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อนเหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก”^{๑๖๒}

ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก เป็นคำสอนเกี่ยวกับการมีความกตัญญู^{๑๖๓} โดยนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก เมื่อสุนัขจึงจอกได้ช่วยชีวิตพญาราชสีห์ฯ จึงนำครอบครัวของสุนัขจึงจอกไปเลี้ยงดูเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณนั้น เปรียบได้กับในสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมการเลี้ยงพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ผู้มีพระคุณเมื่อท่านแก่เฒ่า หรือทำมาหากินไม่ได้แล้วโดยไม่ทอดทิ้ง

คิดแล้วจึงเจรจา^{๑๖๔} โดยในนิทานชาดกเรื่องปันทรงนาคราชชาดก ตอนที่สี่เปลี่ยพลอกถามความลับในการจับพวงนาค ปันทรงนาคราชได้บอกความลับนั้นไป จนถูกพญาครุฑจับตัวได้ โดยได้กล่าวว่า “ภัยที่ตนเองก่อขึ้นย่อมติดตามคนไร้ปัญญา พุดจาพล่อยๆ ไม่ปกปิดความรู้ ชาติความระมัดระวัง ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ เหมือนพญาครุฑไล่จับปันทรงนาคราช”^{๑๖๕} และนิทานชาดกเรื่อง

^{๑๕๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๗๖/๔๓๖-๔๓๗. และ ชุ.ชา.วีสติ. (ไทย) ๒๗/๑๘๑/๕๐๑.

^{๑๖๐} อุทัย ไชยานนท์, **ปฐมบรมสุภาสิตไทย สุภาสิตพระร่วง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์น้ำฝนจำกัด, ๒๕๔๖), หน้าคำนำ.

^{๑๖๑} ดูรายละเอียดใน อุทัย ไชยานนท์, **สุภาสิตพระร่วง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖.

^{๑๖๒} ชุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๓/๖๒ และดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๐-๑๓.

^{๑๖๓} ดูรายละเอียดใน อุทัย ไชยานนท์, **สุภาสิตพระร่วง**, หน้า ๗๗ และจำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **ศาสนาชีวิต และสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๗๒.

^{๑๖๔} อุทัย ไชยานนท์, **สุภาสิตพระร่วง**, หน้า ๘๒.

^{๑๖๕} ชุ.ชา.ตีสติ. (ไทย) ๒๗/๒๕๘/๕๗๗. และ ชุ.ชา.ตีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๒๐.

นี้ยังใช้คำพังเพยได้อีกว่า **อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง** และเรื่องสุวัณณกัฏกภูชาดก เมื่อช้างโพธิสัตว์ถูกพญานาญกษัตริย์หนีบเท้าไว้ นางช้างได้พูดเจรจาอย่างไพเราะน่าฟังว่า “ท่านเป็นสัตว์น้ำที่ประเสริฐกว่าปูทั้งหลายในสมุทร ในแม่น้ำคงคา และในแม่น้ำยมุนา ขอท่านจงปล่อยสามีของข้าพเจ้าผู้ร้องไห้อยู่เถิด”^{๑๖๖} พญานาญกษัตริย์จึงคลายกำมอก ช้างโพธิสัตว์จึงได้รอดชีวิตด้วยการเจรจาที่ดีของภรรยา เป็นคำสอนเรื่องความรอบคอบ^{๑๖๗} เรื่องการพูดจา ให้อภัยคิดให้รอบคอบก่อนที่จะพูด เพราะอาจนำอันตรายถึงชีวิตหรืออาจจะช่วยให้รอดปลอดภัย ประสบความสำเร็จหรือความสำเร็จก็ได้

คนจนอย่าดูถูก โดยที่นิทานชาดกเรื่องคุณชาดก ตอนที่ภรรยาของพญาราชสีห์ ได้คุกคามครอบครัวยุทธ์ของสุนัขจิ้งจอก พญาราชสีห์จึงได้กล่าวสอนภรรยาว่า “ถึงแม้ว่ามิตรจะมีกำลังด้อยกว่า แต่ดำรงอยู่ในมิตรธรรม เขาถือว่าเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นมิตร และเป็นเพื่อนของเรา นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคม เจ้าอย่าได้ดูหมิ่นสุนัขจิ้งจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกเลย”^{๑๖๘} เป็นคำสอนเรื่องการวางตัว^{๑๖๙}

๓. สำนวน สุภาษิต คำพังเพย คือ คำกล่าวที่แฝงคติธรรมและนิยมกล่าวกันจนติดปาก^{๑๗๐}

สำนวน หมายถึง คำกล่าวหรือถ้อยคำคมคายสั้นๆ ที่ผูกเข้าเป็นประโยคหรือวลี (กลุ่มคำ) มีความหมายกระชับรัดกุม แต่มีความหมายเป็นนัย มีความลึกซึ้ง^{๑๗๑}

สุภาษิต หมายถึง ข้อความหรือถ้อยคำสั้นๆ มีความกะทัดรัด มักมีความหมายไปในทางแนะนำสั่งสอน มีคติสอนใจ ให้ความจริงเกี่ยวกับความคิดและแนวปฏิบัติ ซึ่งสามารถพิสูจน์เชื่อถือได้^{๑๗๒}

คำพังเพย หมายถึง ถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าสำนวน มีลักษณะตีชมหรือแสดงความเห็นอยู่ในตัว^{๑๗๓}

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า เนื้อเรื่องในนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่มีความสอดคล้องกับ สำนวน สุภาษิต คำพังเพย ดังนี้

^{๑๖๖} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.ต.ก. (ไทย) ๒๗/๕๑/๑๓๑. และ พ.ศ.ต.ก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๑๐๔-๑๐๕.

^{๑๖๗} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ศาสนา ชีวิต และสังคม, หน้า ๗๒.

^{๑๖๘} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.ต.ก. (ไทย) ๒๗/๑๔/๖๕. และ พ.ศ.ต.ก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๔๑.

^{๑๖๙} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ศาสนา ชีวิต และสังคม, หน้า ๗๓.

^{๑๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๑๗๑} วรวรรณ คงมานุสรณ์, **รู้ถ้วนสำนวนไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๙), หน้า ๗.

^{๑๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๑๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

กึ่งก่าได้ทอง จากนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก ตอนที่พระเจ้าวิเทหะเสด็จประพาสอุทยานแล้วมีกึ่งก่าตัวหนึ่งได้แสดงอาการถวายความเคารพด้วยการผงกหัว พระเจ้าวิเทหะทรงพอพระทัยพระราชทานรางวัลเป็นเหรียญทองคำให้ เมื่อมีทองห้อยคอ กึ่งก่าตัวนั้นกลับไม่แสดงความเคารพเหมือนเดิม จึงถูกริบทองคำนั้นคืน^{๑๗๔} สำนวนนี้เปรียบได้กับคนที่ไม่เคยมีหรือไม่เคยได้ดี พอได้ดี หรือมีทรัพย์สินเล็กน้อยก็ลืมตัว ทำเย่อหยิ่ง^{๑๗๕} เป็นคำที่ใช้ในเชิงตำหนิ

เห็นกงจักรเป็นดอกบัว จากนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก เมื่อมิตตวินทุกะลอยแพไปจนถึงอุสสทนคร เขากลับเห็นเป็นเมืองๆ หนึ่ง ได้เห็นสัตว์นรกมีจักรกรดพัดอยู่บนศีรษะเห็นว่าเป็นดอกบัว จึงร้องขอ เมื่อจักรกรดพัดบดศีรษะจึงรู้ว่าไม่ใช่ดอกบัว ต้องได้รับทุกขทรมานแสนสาหัส^{๑๗๖} เปรียบได้กับคนที่ทำอะไรผิดๆ ทำบาปกรรม ด้วยความหลงผิดคิดว่าบุญบาปไม่มีจริง ไม่เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ไม่เชื่อคำชี้แนะสั่งสอนตักเตือนของผู้ปรารถนาดีหรือเห็นสิ่งที่ผิดว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องควรกระทำ เมื่อใดที่ผลของการกระทำนั้นให้ผล เขาย่อมได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำที่เห็นผิดของตนเอง

นางกาก็ จากนิทานชาดกเรื่องกาเวตติชาดก^{๑๗๗} ดังที่ได้อ้างมาพอสมควรแล้วข้างต้น

ปลาหมอตายเพราะปาก สำนวนนี้มาจากธรรมชาติของปลาหมอ เมื่ออยู่ใต้น้ำ จะพ่นน้ำเป็นฟองปุดขึ้นมาที่ผิวน้ำ จึงถูกคนจับได้ เปรียบปลาหมอได้กับผู้ที่พูดพล่อยๆ จนตัวเองต้องได้รับอันตราย^{๑๗๘} เช่นเดียวกับในนิทานชาดกเรื่องปัญทกรนาคราชชาดก ที่พญานาคราชถูกชีเปลือยหลงถามเรื่องความลับในการจับพญานาค แล้วได้บอกความลับถึงตายนั้นไปจนถูกพญาครุฑจับได้ และพญาครุฑได้สอนอีกว่า “บุคคลไม่ควรเปิดเผยความลับ ควรรักษาความลับนั้นไว้เหมือนรักษาขุมทรัพย์ ความลับอันบุคคลอื่นรู้แพร่พรายไม่ดีเลย ไม่ควรบอกความลับแก่สตรี ศัตรู ผู้มุ่งอาฆาต ผู้หมายลวงความลับ คนไข้ ให้ระวังคนแอบฟัง”^{๑๗๙}

^{๑๗๔} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ. (ไทย) ๖๓/๒/๒๓๒๓-๓๒๕.

^{๑๗๕} รัชนี้ ขอโสติกุล, **สำนวนสุภาษิต และคำพังเพยของไทยที่นำสัตว์มาเปรียบ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔๙.

^{๑๗๖} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒๐๘-๒๐๙, พ.ร.บ.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๒๙๕-๒๙๖, พ.ร.บ.ปญจก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๖๑๓-๖๑๕ และ พ.ร.บ.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๕๒๔-๕๓๒.

^{๑๗๗} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๔๑๕-๔๑๘.

^{๑๗๘} รัชนี้ ขอโสติกุล, **สำนวนสุภาษิต และคำพังเพยของไทยที่นำสัตว์มาเปรียบ**, หน้า ๑๑๑.

^{๑๗๙} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ.ตีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๔๒๖-๔๒๗.

ทำนาบนหลังคน สำนวนนี้เปรียบได้กับคนที่ทำมาหากินโดยมิชอบ หากินจากหน้าที่การงานของตนโดยการเรียกรับเงิน เช่นผู้พิพากษา เมื่อได้รับเงินแล้วจึงตัดสินคดีให้เป็นฝ่ายถูกทั้งๆ ที่กระทำผิดได้ หรือบางทีก็เป็นพวกที่ชอบขูดรีด รีดไถ ค้ากำไรเกินควร คดโกง คอรัปชั่น กินสินบาทคาดสินบน หากินแบบเอาไรต์เอาเปรียบคนอื่น ไม่ว่าจะเป็น พ่อค้า นักการเมือง เป็นต้น โดยพินิตานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ผู้หากินบนหลังคนอื่น ต้องควักเนื้อหลังของตนกิน”^{๑๔๐} คือ ตอนที่ปุโรหิตของเมืองพาราณสี มีหน้าที่ในการตัดสินคดีความต่างๆ แต่ชอบกินสินบน วินิจฉัยคดีโดยไม่เป็นธรรมเสมอ มีปกติชอบขูดเลือดเนื้อประชาชน^{๑๔๑} เมื่อตายไปเขาก็ไปเป็นเปรต ต้องควักเนื้อหลังของตนมากินเป็นอาหาร

อย่าเอาไม้สั้นไปรันซี่ และ อย่าเอาพิมเสนไปแลกกับเกลือ สำนวนนี้เปรียบได้กับผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจที่วางเฉย ไม่ลงมาต่อกรด้วยกับ ผู้ที่เป็นเด็กหรือผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้ที่อ่อนด้อยกว่าตน โดยพินิตานชาดกเรื่องสุกรชาดก เป็นพฤติกรรมของราชสีห์ที่วางเฉยเมื่อถูกสุกรที่เป็นสัตว์ชั้นต่ำ กำลังน้อยกว่าตนทำสู้ด้วย โดยไม่ตอบโต้ใดๆ^{๑๔๒}

ถ่มน้ำลายรดฟ้า สำนวนนี้เปรียบได้กับผู้ต่ำต้อยที่ไม่รู้จักประมาณตน อาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและคนรอบข้าง โดยพินิตานชาดกเรื่องสุกรชาดก เป็นพฤติกรรมของสุกรที่ได้กล่าวท้าทายขอสู้รบกับพญาราชสีห์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีกำลังและอำนาจมากกว่าตน^{๑๔๓}

รู้หน้าไม่รู้ใจ สำนวนนี้เปรียบได้กับผู้ปฏิบัติตนว่าเป็นคนดี แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการหลอกลวงผู้อื่นให้หลงตายใจ จิตใจไม่ได้เป็นคนดี คิดแต่เรื่องชั่วร้าย คดโกงเอาไรต์เอาเปรียบเบียดเบียนผู้อื่นได้ทุกเมื่อถ้ามีโอกาส โดยพินิตานชาดกเรื่องชนหงส์ชาดก ปรากฏข้อความในพระไตรปิฎก พระโพนีสัตว์กล่าวแก่พระเจ้าพาราณสีว่า “ขอเดชะพระราชา เสียงเหล่าสุนัขจึงจอกเห่า หอนก็ดี เสียงเหล่านกร้องขันก็ดี รู้ได้ง่าย ส่วนถ้อยคำที่พวกมนุษย์เปล่งออกมา รู้ได้ยากกว่านั้น”^{๑๔๔} ปรากฏข้อความในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ว่า “ผู้ใดเมื่อก่อนเป็นผู้ใจดี คนทั้งหลายนับถือว่าเป็นญาติเป็นมิตร หรือเป็นสหาย ภายหลังผู้นั้นกลับกลายเป็นศัตรูไปก็ได้ ใจของมนุษย์รู้ได้ยากอย่างนี้”^{๑๔๕}

^{๑๔๐} พุ.ชา.ทีสติ. (ไทย) ๒๗/๓๒/๕๔๒.

^{๑๔๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๑/๗/๒๖๙.

^{๑๔๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕-๑๘.

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๕-๑๘.

^{๑๔๔} พุ.ชา.เตรสก. (ไทย) ๒๗/๓๒/๔๐๑.

^{๑๔๕} พุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๒๒๗.

ผู้วิจัยพบว่า สำนวนรู้หน้าไม่รู้ใจ ตรงกับหลักกรรมอุปกิเลสในข้อ ความมีมายา ดังเช่นในนิทานชาดกเรื่องพิฬารวดชาดก ปรากฏความมีมายาของสุนัขจิ้งจอกที่หลอกพวกหนู โดยทำตัวเป็นผู้มีศีล แล้วจับหนูตัวทำยถาทุกครั้งที่เดินผ่านมา จนพญาหนูโพธิสัตว์จับได้ว่าหลอกลวง ปรากฏข้อความที่พญาหนูโพธิสัตว์กล่าวตำหนิสุนัขจิ้งจอก ในพระไตรปิฎกว่า “ผู้ใดกล่าวเชิดชูธรรมให้เป็นธงชัย ล่อลวงให้เหล่าสัตว์ตายใจแล้วซ่อนตนประพฤติชั่ว”^{๑๘๖} นอกจากนั้น นิทานชาดกเรื่องนี้ ยังใช้สำนวน หน้าไหว้หลังหลอก ได้อีกด้วย

ดอกฟ้ากับหมาวัด หรือ กระต่ายหมายจันทร์ สำนวนนี้เปรียบได้กับผู้ต่างชั้นวรรณะกัน ผู้ที่มีความต่ำต้อยด้อยกว่าไม่ควรไปหลงรักผู้ที่สูงศักดิ์กว่าตน ทั้งทางด้านฐานะ การศึกษา คุณธรรม หน้าตา ควรรู้จักประมาณตน รู้ว่าคู่ควรกันหรือไม่ มีความเป็นไปได้แค่ไหน ดังเช่นกระต่ายหมายจันทร์ หมายถึงการหวังในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ปรากฏข้อความในอรรถกถาชาดกเรื่องสมตบัณฑิตชาดกว่า “ขึ้นชื่อว่าของที่ไม่ควรได้ บุคคลก็ไม่ควรหวัง”^{๑๘๗} และจากนิทานชาดกเรื่องสังคาลชาดก เป็นพฤติกรรมของสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งที่ไม่หลงรักนางราชสีห์ จนถูกพญาราชสีห์โพธิสัตว์พี่ชายคำรามไล่จนหัวใจแตกตาย^{๑๘๘}

สมบัติผัดกันชม สำนวนนี้เปรียบได้กับการครอบครองสมบัติใดๆ ก็ตาม ย่อมต้องหมุนเวียนเปลี่ยนเจ้าของ ไม่มีสิ่งใดเลยที่เป็นของเรอย่างแท้จริง สรรพสิ่งเป็นไปตามหลักอนิจจัง ในไตรลักษณ์ ดังปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมณฑาตุราชชาดก พระเจ้ามณฑาตุทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชสมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาและชั้นดาวดึงส์ จนกาลเวลาล่วงไปสามโกฏิหมื่นปี ท้าวสักกะก็จุติไป ท้าวสักกะพระองค์อื่นก็มาอุปติแทนจนนับท้าวสักกะถึง ๓๖ พระองค์จุติไปแล้ว และในที่สุดแม้แต่พระเจ้ามณฑาตุเองก็ถึงคราวที่ต้องจากราชสมบัติทั้งหลายทั้งในโลกมนุษย์และเทวโลก เห็นได้ถึงการเปลี่ยนแปลง ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถครอบครองสิ่งใดๆ ไว้ได้โดยตลอดกาล แม้จะนานสักเพียงใดสมบัติทั้งหลายก็ต้องหมุนเวียน เปลี่ยนผู้ครอบครองไปในที่สุด^{๑๘๙}

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ในด้านของวัฒนธรรมไทย ในส่วนของการใช้ภาษาไทยนั้น ผู้วิจัยได้ยกเอาสำนวน สุภาษิต คำพังเพย ที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อหา ในนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนั้น ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย

^{๑๘๖} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๒๘/๕๒.

^{๑๘๗} พุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๖๗๐.

^{๑๘๘} คุรุยละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๑/๓/๑๐-๑๔.

^{๑๘๙} คุรุยละเอียดใน พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๕๘/๑/๔/๕๕-๖๐.

๔.๔.๕ นิทานพื้นบ้าน

ผู้วิจัยพบว่า นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงแห่งนี้ ยังเป็นบ่อเกิดของนิทานพื้นบ้าน เช่น ในภาคใต้ ปรากฏนิทานพื้นบ้านเรื่องพระมโหสถ พบต้นฉบับอยู่ที่วัดเชิงแสได้ อ.ระโนด จ.สงขลา มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับนิทานชาดกในนิบาตเรื่องมโหสถชาดก แต่มีตอนหรือชื่อตัวละครที่แตกต่างกัน เช่น พระเจ้าจุฬินพรหมทัตเป็นพระเจ้าจุลพรหมทัต ซึ่งรศ.พัฒน์ เพ็งผลา ได้กล่าวว่า

นิทานพื้นบ้านนี้มีอยู่ทุกภาคของไทย มีความเชื่อที่มีลักษณะเดียวกันตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม การทำดีย่อมได้ดี การทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว เชื่อว่าตัวละครในนิทานที่มีบทบาทต่างๆ กันไปนั้น เพราะทำกรรมมาก่อนไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม และเชื่อว่าตัวเองในเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ แล้วยังเชื่อเรื่องของกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์และยึดถือเป็นของตนไม่ได้ การพลัดพรากจากกันเป็นทุกข์ เชื่อเรื่องภพภูมิต่างๆ ทั้ง นรกภูมิ มนุษย์ภูมิและสวรรค์ภูมิ ผลของความเชื่อคือ ประชาชนมีความกลัวในการทำบาปและพอใจในการทำความดี^{๑๙๐}

๔.๔.๖ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ในนิทานชาดกเรื่องขมาตสนชาดก ปรากฏการไม่รักษาสภาพแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัยของบรรดานกทั้งหลายที่ได้ถ่ายมูลลงในสระน้ำ จนทำให้พญานาคที่อาศัยอยู่ในสระน้ำนั้นไม่พอใจ ได้ทำอุบายให้น้ำลูกเป็นไฟเผาต้นไม้ที่พวกนกจับอยู่ ทำให้พวกนกส่วนหนึ่งหนีไป แต่อีกส่วนหนึ่งยังคงจับอยู่ที่เดิม จึงถูกไฟครอกตายหมด^{๑๙๑} จากนิทานชาดกเรื่องนี้ มีข้อความในพระไตรปิฎก ที่พญานกโพธิสัตว์เห็นเปลวเพลิงลุกโผลงจากน้ำ จึงชวนพวกนกไปอยู่ที่อื่นว่า “บนหลังผิวน้ำนั้นมีศัตรูเกิดขึ้น ไฟลุกโผลงอยู่ท่ามกลางน้ำ”^{๑๙๒} และในอรรถกถากล่าวไว้ว่า “พญานาคโกรธแล้วได้ทำน้ำให้เดือดพล่าน แล้วทำให้เกิดควันพุ่งขึ้น จนมีเปลวไฟลุกขึ้นสูงชั่วลำตาล พระโพธิสัตว์เห็นไฟลุกขึ้นจากน้ำจึงกล่าวว่า “ธรรมดาจะใช้น้ำดับไฟ แต่น้ำนี้น้ำกลับลุกเป็นไฟ คงมีอันตราย”^{๑๙๓}

ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า จากเหตุการณ์การเกิดสึนามิที่ดี หรือการที่มีแท่นขุดเจาะน้ำมันหรือก๊าซในมหาสมุทรรั่ว ปรากฏภาพว่ามีไฟลุกอยู่บนน้ำโดยมีน้ำล้อมอยู่รอบๆ ไฟนั้นก็ยังคงลุกโผลงอยู่ตลอดเวลาต้องหาวิธีการดับไฟนั้นซึ่งต้องใช้เวลาและค่าใช้จ่ายมาก จะเห็นได้ว่า ตรงกันกับ

^{๑๙๐} ดูรายละเอียดใน พัฒน์ เพ็งผลา, รศ., **ชาดกกับวรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙๗-๒๙๙.

^{๑๙๑} พุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๔๙-๓๕๒.

^{๑๙๒} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๓/๕๕.

^{๑๙๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๕๖/๑/๒/๓๔๑.

เหตุการณ์ที่น้ำลุดเป็นไฟ ในนิทานชาดกเรื่องฆาตชนชาดก อย่างน่าอัศจรรย์ และในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก ปรากฏว่าพวกช่างไม้ที่อาศัยอยู่บนเกาะอย่างสุขสบาย ได้พากันทำเมรัยดื่มกินจนเมามาย ทำเกาะให้สกปรกด้วยปฏิกูล เทวดาประจำเกาะจึงโกรธและบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด^{๑๙๔}

ดังปรากฏในข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ พาดหัวข่าวถึงคลื่นยักษ์ถล่มภาคใต้มีคนตายจำนวนนับพันคน ในพื้นที่ ๖ จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน ในข่าวระบุว่าคลื่นยักษ์สึนามิ ได้โถมเข้าซัดกระหน่ำ สร้างความพินาศให้กับอาคารบ้านเรือนและชีวิตผู้คน ถูกกวาดลงสู่ทะเลในพริบตา^{๑๙๕} และเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมาไม่นานมานี้ก็เกิดแผ่นดินไหวทำให้เกิดสึนามิที่ประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔ รายงานข่าวกล่าวว่า

ที่เมืองริคุเซนทาเกะ เมืองชายฝั่งของ จ.อิวาเตะ เกือบทั้งเมืองจมอยู่ใต้น้ำคลื่นน้ำขนาดสูงเท่าตึก ๓ ชั้น เคลื่อนเข้าหาฝั่งที่เต็มไปด้วยอาคารบ้านเรือน ชัดบ้านทั้งหลังไหลไป แล้วสาดซัดกวาดเอาทุกสิ่งรวมเข้าด้วยกันจนน้ำกลายเป็นสีดำข้นคลั่ก ก่อนที่กระแสน้ำจะไหลย้อนกลับและคลื่นเอาเศษซากสิ่งของทุกสิ่งลงสู่ห้วงมหาสมุทร^{๑๙๖}

จากเหตุการณ์ในนิทานชาดกทั้งสองเรื่องและข่าวที่ได้ยกมาแสดงนี้ ชี้ให้เห็นว่า เป็นเหตุการณ์ที่เกิดเหมือนกับการเกิดสึนามิในปัจจุบัน และเชื่อว่าเหตุการณ์น้ำท่วมเกาะในนิทานชาดกเป็นการเกิดสึนามิในยุคหนึ่งนั่นเอง ทั้งสองเรื่องสองเหตุการณ์นี้มีความเกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไม่ให้เสื่อมโทรมเสียหาย หรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป จนทำลายธรรมชาติ ทำให้เสียสมดุล ทำให้เกิดภัยธรรมชาติขึ้น ดังที่ได้ยกมาแสดง

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่า ในนิทานชาดกบางเรื่องสุภาษิตชาดก ได้สอนเรื่องการใช้ทรัพยากรไม่ให้โลภมากจนเกินไป โดยเมื่อเรือที่ท่านสุภาษิตได้เป็นต้นหนนำไปสู่ทะเลต่างๆ ที่ประกอบด้วยสมบัติทั้งหลายอยู่ใต้ท้องทะเล ท่านสุภาษิตจะได้อสอนให้ลูกเรือตัดเอาทรัพย์สมบัติจากท้องทะเลเหล่านั้นแต่พอประมาณ โดยไม่ให้เกิดความโลภจนเกินกว่าที่เรือจะสามารถบรรทุกได้ ทำให้ทุกคนสามารถกลับถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย และมีทรัพย์สมบัติซึ่งได้จากธรรมชาติแจกจ่ายให้แก่ทุกคน ได้อย่างเพียงพอ^{๑๙๗}

^{๑๙๔} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ. พ.ร.บ. พ.ร.บ. (ไทย) ๖๐/๑/๖/๑๒๕-๑๓๕.

^{๑๙๕} ดูรายละเอียดใน ยอดคนตายคลื่นยักษ์ถล่มใต้ใกล้พันศพ, **ไทยรัฐ**, (๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗): ๑.

^{๑๙๖} ดูรายละเอียดใน วีระศักดิ์ จันทรสังแสง, “๙ ริกเตอร์ หวังสมุทรสันไหว อาทิตยอุทัยสะเทือน”,

นิตยสารสารคดี, ฉบับที่ ๓๑๕ ปีที่ ๒๗ เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๔, หน้า ๕๘-๖๐.

^{๑๙๗} ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ. เอกภาพสก.อ. (ไทย) ๕๙/๑/๕/๙๑-๙๘.

อย่างไรก็ดี ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง ภัย ๓ ประการ ในภยสูตร ว่าด้วยภัย ๓ อย่าง คือ

“๑. สมัยที่เกิดไฟไหม้ใหญ่มีอยู่ แม่น้ำบ้าน ตำบล เมืองก็ถูกไฟเผา เมื่อถูกไฟเผา แม่มารดา ก็ไม่ได้พบบุตร แม้นบุตรก็ไม่ได้พบมารดา

๒. สมัยที่มหาเมฆตั้งเค้ามีอยู่ เมื่อมหาเมฆตั้งเค้าขึ้นแล้ว ฝนตกลงมา ย่อมเกิดห้วงน้ำใหญ่ เมื่อเกิดห้วงน้ำใหญ่แล้ว แม่น้ำบ้านก็ถูกน้ำพัดไป แม่น้ำบ้าน ตำบล เมืองก็ถูกน้ำพัดไป เมื่อถูกน้ำพัดไปอยู่ แม่มารดา ก็ไม่ได้พบบุตร แม้นบุตรก็ไม่ได้พบมารดา

๓. สมัยที่ภัยคือโจรป่าปล้นสะดม พวกชาวบ้านต่างพากันขึ้นยานหนีไป เมื่อมีภัยคือโจรป่า ปล้นสะดม เมื่อชาวบ้านพากันขึ้นยานหนีไปในที่นั้น แม่มารดา ก็ไม่ได้พบบุตร แม้นบุตรก็ไม่ได้พบมารดา

ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับยอมเรียกออกมาตามุตติกภัยทั้ง ๓ อย่างนี้ ว่า อมาตามุตติกภัย และยังกล่าวถึงสมามตามุตติกภัยอีก ๓ อย่าง คือ

๑. ชราภัย (ภัยที่เกิดขึ้นเพราะความแก่)

๒. พยาธิภัย (ภัยที่เกิดขึ้นเพราะความเจ็บ)

๓. มรณภัย (ภัยที่เกิดขึ้นเพราะความตาย)

และบอกวิธีการเพื่อก้าวล่วงพ้นภัย ๓ อย่างนี้ คืออริยมรรคมีองค์ ๘”^{๑๙๔}

ดังนั้นในด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมนี้ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า หากไม่มีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี ปล่อยให้มีความเสื่อมโทรม ทั้งยังใช้อุปโภคบริโภคจนเกินพอดี เพิ่มการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อยู่อาศัยให้สกปรกรุงรัง ขาดจิตสำนึกที่จะช่วยกันรักษา คิดว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนหรือไม่เอาใจใส่สอดส่องดูแล ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม จนถึงจุดหนึ่งที่สิ่งแวดล้อมจะต้องปรับเปลี่ยนตัวเองแล้ว ก็จะกลายเป็นภัยธรรมชาติที่ย้อนกลับมาทำลายทรัพย์สินตลอดถึงชีวิตของมนุษย์ได้ ก่อให้เกิดความทุกข์ยากเดือดร้อน

จึงควรที่จะดูนิทานชาดกทั้งสามเรื่อง ที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ โดยมีตัวอย่างของการใช้ทรัพยากรไม่ให้โลภมากจนเกินไป ดังเช่นนิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก ตามที่ได้อ้างมาแล้ว ให้มนุษย์รู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นของส่วนรวมมิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดทั้งรุกขารธรรมชาติให้น้อยที่สุด ไม่ต้องแก่งแย่งแข่งขัน แย่งชิง เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน จนจวนผลประโยชน์ส่วนรวมไปเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว ทุกคนก็จะอยู่ในสังคม ในโลกนี้ได้อย่างมีสวัสดิภาพ ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

^{๑๙๔} ฐานวิจัยและเรียบเรียงใน อภ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๖๓/๒๔๔-๒๔๖.

ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่า หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนสังคมไทยด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดังที่ปรากฏอยู่ในค่านิยม ความเชื่อ การประเพณีธรรม ภาษาไทย นิทานพื้นบ้านและสิ่งแวดล้อม เช่น ค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ต่อสามี ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตัว จำนวน สุภาสิต คำพังเพยไทย ที่มีความหมายสอดคล้องกับหลักธรรมและเนื้อหาในนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม โดยมีหลักธรรมต่างๆ เช่น ไตรลักษณ์ อริยทรัพย์ ๗ และโลกธรรม ๘ เป็นต้น เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคม ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักสร้างบุญกุศล ด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

คนไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ ทำให้มีความละอายและเกรงกลัวต่อการทำบาป คนไทยรู้จักสร้างกุศลเพิ่ม ด้วยการรักษาศีล ๕ และอุโบสถศีล ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังมีความเชื่อว่าเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ตามที่มีปรากฏเรื่องสวรรค์ในนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม หลายๆ เรื่อง ดังนั้นจึงแสดงได้ว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ได้ส่งเสริมสนับสนุนสังคมไทย ด้านขนบธรรมเนียม และประเพณีวัฒนธรรมไทย อย่างแท้จริง

สรุปผลการศึกษาบทที่ ๔

จากการศึกษาวิเคราะห์ หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านต่างๆ ใน ๔ ประเด็น ดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น ผู้วิจัยขอสรุป ดังนี้

๑. หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม จากนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก เป็นต้น ศีล ๕ ความเสียสละและหิริโอตตปปะ ในหลักอริยทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดกและเทวธรรมชาดก เป็นต้น ความสามัคคี จากนิทานชาดกเรื่องทัพพบุปผชาดกและอุลूกชาดก เป็นต้น

๒. หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ตำรา หนังสือต่างๆ อาทิ วรรณคดี หนังสือแบบเรียน โคลงโลกนิติ เป็นต้น มีหลักธรรมที่สอดแทรกอยู่ เช่น การรู้จักประมาณตนในหลักสัปปริสธรรม ๗ จากนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดกและสิงคาลชาดก เป็นต้น ศีล ๕ ในหลักอริยทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องกากวดีชาดก สุนันธิชาดกและกุนดาลชาดก เป็นต้น ปัญญาในหลักอริยทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก เป็นต้น

๓. หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ศีลและปัญญาในหลักอริทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก เป็นต้น อบายมุข ๖ จากนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก และโลกธรรม ๘ จากนิทานชาดกเรื่องพาเวฐชาดก เป็นต้น

๔. หลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ได้แก่

- ค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ต่อสามี ปรากฏศีล ๕ ในหลักอริทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก และสุวัณณกั๊กกฏกชาดก เป็นต้น

- ความเชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ จากนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดกและมันธาดูราชชาดก เป็นต้น

- การประพฤติธรรม ปรากฏศีลอุโบสถ ในหลักอริทรัพย์ ๗ จากนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก และกิงฉันทชาดก เป็นต้น

- ภาษา ปรากฏหลักธรรมจำนวนมากแฝงอยู่ใน พุทธศาสนสุภาษิต สำนวน สุภาษิต คำพังเพย เช่น สำนวนกึ่งกำได้ทอง จากนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก สำนวน ทำนาบนหลังคน แสดงถึงหลักกรรมจากนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก และสุภาษิตพระร่วง ทดแทนคุณเมื่อยาก แสดงถึงความกตัญญูจากนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก เป็นต้น

- นิทานพื้นบ้าน ปรากฏนิทานพื้นบ้านเรื่องพระมโหสถ ซึ่งมีเค้าเรื่องมาจากนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก

- สิ่งแวดล้อม ปรากฏการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในนิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก และการไม่รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในนิทานชาดกเรื่องขตาสนชาดกและสมุททวาณิชชาดก

จากการที่ได้ศึกษามาทั้งหมด ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ได้ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในด้านต่างๆ มาโดยตลอด ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจและด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย โดยที่การดำเนินชีวิตของคนไทยจะมีกรอบความเชื่อทางด้านศาสนาที่ดำรงเป็นเอกลักษณ์ที่เห็นได้ชัดเจน แตกต่างจากชนชาติอื่น นิทานชาดกยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้ โดยจะเห็นได้ในภาพจิตรกรรมที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นตัวอย่างที่สามารถนำเรื่องจากนิทานชาดกมาถ่ายทอดเป็นสื่อให้ผู้เข้ามาภายในวัด ได้ซึมซับคติธรรมจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน จนจัดได้ว่าภาพจิตรกรรมเหล่านี้เป็นสมบัติของชาติไทย เป็นมรดกที่จะตกทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป ให้ได้ใช้ประโยชน์ในทางขัดเกลาคิดใจที่ดีงาม ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับประชาชนทุกคนไม่เว้นแม้กระทั่งพระภิกษุและสามเณรของทางวัดสุทัศนเทพวรารามเอง อุบาสกอุบาสิกา หรือนักเรียน นักท่องเที่ยว ผู้เป็นอาคันตุกะทั้งหลายที่ได้มาเยือนพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์นิทานชาดกที่ปรากฏในจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ ๓ ข้อคือ ๑. เพื่อศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม วัดสุทัศนเทพวราราม เฉพาะในพระวิหารหลวงเท่านั้น บริเวณฝาผนังทั้ง ๔ ด้านและเสาทั้ง ๘ ต้น เพื่อหาความสอดคล้องกับนิทานชาดกในพระไตรปิฎก วิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเผยแผ่แก่ผู้ที่สนใจทั่วไปได้ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และจากภาพจิตรกรรมเป็นหลัก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษวิเคราะห์ประกอบกับการสัมภาษณ์พระภิกษุในวัดสุทัศนเทพวรารามและนักวิชาการ การเก็บข้อมูลในสถานที่จริงคือพระวิหารหลวง ด้วยการถ่ายภาพที่เกี่ยวกับนิทานชาดกในนิบาตชาดกและการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยเอง ประกอบกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการของทางราชการคือกรมศิลปากร เอกสารของนักวิชาการอื่นๆ เทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นหลัก รวมทั้งเอกสาร ตำรา งานวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการหลายๆ ด้าน ทำให้ผู้วิจัยได้บทสรุปและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ บทสรุป

ผู้วิจัยขอสรุปด้วยการตอบตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ๓ ประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วดังนี้

๕.๑.๑. นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ผลการศึกษาได้ผลสรุปว่า ภาพจิตรกรรมที่เป็นภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก มีจำนวน ๓๒ เรื่อง นอกจากนั้นยังมีภาพอื่นๆ ประกอบอยู่อีก ปรากฏรายละเอียดอยู่ในบทที่ ๒

ผู้วิจัยพบว่า ภาพจิตรกรรมในวัดสุทัศนเทพวราราม มีทั้งที่พระอุโบสถและพระวิหารหลวง ซึ่งเป็นภาพเกี่ยวกับ พุทธประวัติ อติตพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ภาพไตรภูมิ ภาพนิทาน และภาพวิถีชีวิตในสมัยนั้น การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมในพระวิหาร-

หลวงเท่านั้น ซึ่งในพระวิหารหลวงสามารถแบ่งภาพได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ภาพบริเวณผนังทั้ง ๔ ด้านและภาพบริเวณผนังเสาทั้ง ๘ ต้น ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพพุทธประวัติ และอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ (อีก ๑ พระองค์ปรากฏภาพจิตรกรรมอยู่ในพระอุโบสถ) ไม่พบภาพนิทานชาดกที่ฝาผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวง ภาพจิตรกรรมบริเวณผนังเสาพระวิหารหลวงทั้ง ๘ ต้น ซึ่งเป็นเสา ๔ เหลี่ยม เรียงกัน ๔ คู่ ๓๒ ด้าน แต่ละด้านมีขนาดกว้าง ๑ เมตร มีภาพจิตรกรรมโดยตลอดจนจรดเพดาน และมีแผ่นศิลาจารึกบรรยายเรื่องราวของภาพไว้ที่ผนังเสาทุกด้านจำนวน ๓๒ แผ่น (ปรากฏคำจารึก ในภาคผนวก ข. หน้า ๒๕๕-๒๖๓)

ภาพจิตรกรรมที่บริเวณเสาพระวิหารหลวงนี้ เป็นภาพไตรภูมิและนิทาน โดยมีภาพนิทานจำนวน ๔๓ เรื่อง จัดเป็นภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ภาพนิทานชาดกนอกนิบาตชาดกจำนวน ๖ เรื่อง ภาพธรรมนิทานจำนวน ๕ เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยศึกษาเฉพาะนิทานชาดกในนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก ๓๒ เรื่องเท่านั้น ดังปรากฏภาพจิตรกรรมในภาคผนวก ก. หน้า ๒๔๙-๒๕๔ ปรากฏผลการวิจัยว่า

- เป็นนิทานชาดกในเอกนิบาต จำนวน ๘ เรื่อง ได้แก่ ๑. เทวธัมมชาดก ๒. นพปทานชาดก ๓. กุลาวกชาดก ๔. โลสกชาดก ๕. วานรินทชาดก ๖. พิฬาวตชาดก ๗. สมตาสนชาดก ๘. กากชาดก

- เป็นนิทานชาดกในทุกนิบาต จำนวน ๔ เรื่อง ได้แก่ ๑. สิงคาลชาดก ๒. สุนทรชาดก ๓. คุณชาดก ๔. ทริวาทชาดก

- เป็นนิทานชาดกในตักนิบาต จำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. มันทาตุราชชาดก ๒. สุวัณณกักกภูชาดก ๓. อุลูกชาดก

- เป็นนิทานชาดกในจตุกกนิบาต จำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. กากวดีชาดก ๒. ชัมพูกชาดก ๓. พาเวรุชาดก

- เป็นนิทานชาดกในปัญจกนิบาต จำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. สุธัมมชาดก ๒. มิตตวินทุกชาดก ๓. ลมุกกิกชาดก

- เป็นนิทานชาดกในสัตตกนิบาต จำนวน ๑ เรื่อง ได้แก่ ทัพพปุปผชาดก

- เป็นนิทานชาดกในทศกนิบาต จำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ สังขชาดกและสมตปัททิตชาดก

- เป็นนิทานชาดกในเอกาทศกนิบาต จำนวน ๑ เรื่อง ได้แก่ สุปปารกชาดก

- เป็นนิทานชาดกในทวาทศกนิบาต จำนวน ๑ เรื่อง ได้แก่ สมุททวาณิชชาดก

- เป็นนิทานชาดกในเตรศกนิบาต จำนวน ๑ เรื่อง ได้แก่ ขวนหังสชาดก

- เป็นนิทานชาดกในตึงสตินิบาต จำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ ปัทมทรณนาคราชชาดกและกิงฉันทชาดก

- เป็นนิทานชาดกในอสีตินิบาต จำนวน ๑ เรื่อง ได้แก่ กุณาสชาดก
- เป็นนิทานชาดกในมหานิบาตจำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ มหาชนกชาดกและมโหสถชาดก

สรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง เป็นภาพจิตรกรรมนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ปรากฏบริเวณผนังเสาทั้ง ๘ ต้น ๓๒ ด้าน ไม่ปรากฏที่ผนังพระวิหารหลวงทั้ง ๔ ด้าน

๕.๑.๒. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม จากการศึกษา ผู้วิจัยพบหลักธรรมจำนวนมากอยู่ในนิทานชาดกทั้ง ๓๒ เรื่อง ดังที่ได้ศึกษามาแล้ว ในบทที่ ๓ ผู้วิจัยได้จัดหลักธรรมต่างๆ เหล่านั้นเป็น ๑๕ หลักธรรม ดังนี้

๑. กฎแห่งกรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก
๒. หลักกตัญญูกตเวที ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก มิตตวินทุกชาดก
๓. ไตรลักษณ์ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก ขวนหังสชาดก
๔. ไตรสิกขา ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก กุณาสชาดก มหาชนกชาดก
๕. ความสันโดษ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก มันทราฐราชชาดก
๖. หลักขรवासธรรม ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก วานรินทชาดก
๗. หลักพรหมวิหารธรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก กากชาดก สุกรชาดก
๘. สังคหัตถ์ ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก คุณชาดก
๙. อริยสัจ ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องฆาตนาชาดก กากวดีชาดก
๑๐. อิทธิบาท ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก
๑๑. หลักความสามัคคี ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องขวนหังสชาดก ลมุกิกชาดก ทักขปุปผชาดก อุลุกชาดก
๑๒. อบายมุข ๖ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก ทริวาหนชาดก
๑๓. สัมปรีชธรรม ๗ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก สุกรชาดก สิงคาลชาดก
๑๔. อริยทรัพย์ ๗ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุปปรกชาดก เทวธัมมชาดก มโหสถชาดก นพปานชาดก
๑๕. โลกธรรม ๘ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก มันทราฐราชชาดก
๑๖. กุศลกรรมบถ ๑๐ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุวัณณกัฏกชาดก สุสันธิชาดก
๑๗. หลักทศพิธราชธรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ขวนหังสชาดก
๑๘. พรหมจรรย์ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก มหาชนกชาดก
๑๙. อุปกิเลส ๑๖ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพิฬารวดชาดก โลสกชาดก ปันทรกนาคราชชาดก

หลักธรรมที่พบได้บ่อยในนิทานชาดกที่ได้ศึกษานี้คือหลักอริยทรัพย์ ๘ ซึ่งนิทานชาดกเป็นหนึ่งในกลวิธีการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงหยิบยกเรื่องในอดีตมาแล้ว เพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดธรรมให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพจิตรกรรมพระ-วิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนี้ จึงสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ เพื่อพัฒนาระดับจิตใจของบุคคลขึ้นได้

๕.๑.๓. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศน-เทพวราราม ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในด้านต่างๆ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๔ ด้านคือ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทย ดังปรากฏรายละเอียดอยู่ในบทที่ ๔ สรุปได้ว่า

๑. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง ผู้วิจัยขอสรุปว่า หลักธรรมที่สำคัญคือ หลักทศพิธราชธรรม ความเสียสละและศีล ๕ โดยเฉพาะศีล ๕ ถือได้ว่า เป็นกฎหมายในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยมีเทวธรรมคือ หิริโอตตปละ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นพื้นฐานที่สำคัญในจิตใจของคน เพื่อให้เป็นมนุษย์แบบเทวดา

๒. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา จากการวิจัยสรุปได้ว่าหลักธรรมจากนิทานชาดก มีอิทธิพลต่อการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาไปจนถึงอุดมศึกษา ภาคทฤษฎีปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียน ตำรา เอกสาร งานวิจัยต่างๆ วรรณคดี โคลงโลกนิติ ซึ่งมีหลักธรรมที่ทุกคนรวมทั้งประชาชนทั่วไปก็สามารถใช้ศึกษาในการดำเนินชีวิตได้ ภาคปฏิบัติมีการนำนักเรียน นิสิต นักศึกษา มาทัศนศึกษาภาพจิตรกรรม ใน พระวิหารหลวงแห่งนี้เป็นประจำ หลักธรรมที่พบเช่น ศีล ๕ และปัญญาในอริยทรัพย์ ๘ เป็นต้น

๓. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏผลการวิจัยว่า ภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่ที่ศึกษา จะเป็นภาพเรื่องราวของมหาสมุทร โดยปรากฏในนิทานชาดกหลายๆ เรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับยุคสมัยในการสร้างภาพจิตรกรรมเหล่านี้ เป็นยุคที่มีการการค้าขายทางทะเล โดยมีการค้าสำเภาเป็นสำคัญ จนทำรายได้ให้กับท้องพระคลังหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้จำนวนมาก หลักธรรมที่พบเช่น ไตรลักษณ์ อปายมุข ๖ อริยทรัพย์ ๘ และโลกธรรม ๘ เป็นต้น

๔. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ยังคงมีปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย เช่น ในเรื่องของค่านิยม ความเชื่อ การประเพณีธรรม ภาษาไทย นิทานพื้นบ้าน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยที่คนไทยมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ ทั้งนิทานชาดกแต่ละเรื่องก็

ได้สอนในเรื่องเหล่านี้อยู่แล้ว หลักธรรมที่พบเช่น กรรม ความกตัญญู สีล ๕ และอุโบสถศีล เป็นต้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของนิทานชาดก ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงแห่งนี้ ที่มีต่อสังคมไทย โดยมีหลักธรรมต่างๆ จำนวนมาก อาทิ ไตรลักษณ์ อริยทรัพย์ ๙ โลกธรรม ๘ และอุปกิเลส ๑๖ เป็นต้น สอดแทรกอยู่ในนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านต่างๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการประพฤติตนและดำเนินชีวิต เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา ทำให้ผู้วิจัยพบข้อเสนอแนะ ในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมของวัดสุทัศนเทพวรารามอีก ดังนี้

๕.๒.๑ การวิจัยเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ในภาพจิตรกรรม วัดสุทัศนเทพวราราม

๕.๒.๒ การวิจัยเรื่องพระภิกษุของวัดสุทัศนเทพวราราม กับบทบาทการส่งเสริมและอนุรักษ์พุทธศิลป์

๕.๒.๓ การศึกษาเรื่องแนวคิดจักรวาลวิทยา ในการวางผังของวัดสำคัญ ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาวัดสุทัศนเทพวราราม วัดอรุณราชวรรมหาวิหาร วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม เป็นต้น

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๕๒.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ:

กนก จันทวี. คู่มือ วัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิกนก จันทวี, ๒๕๔๓.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. ประชุมโคลงโลกนิติ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ศูนย์พัฒนาหนังสือ. สำนวนไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.

กรมศิลปากร. ปัญญาสาตก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑. พระนคร: ศิลปะบรรณาคาร, ๒๔๙๙.

_____. ปัญญาสาตก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศิลปะบรรณาคาร, ๒๕๔๙.

กุลพันธุ์ดา จันทรโพธิ์ศรีและคณะ. วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร. กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยวิบูล, ๒๕๒๘.

กฤษณา วงษาสันต์และคณะ. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒.

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการกองตำรา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พุทธศาสนสุภาษิต (เล่ม ๓). พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๘.

_____ . มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓.

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑๓. พิมพ์ครั้งที่ ๙.**

กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๙.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระสูตรตันตระปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร. **ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสารภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม.** กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ม.ป.ป..

จำนง อติวัฒน์สิทธิ. **พระพุทธศาสนากับการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

_____ . **ศาสนา ชีวิต และสังคม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗.

ชาดก. **หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เรื่อง นิบาตชาดก (จำนวน ๑๐ เล่ม).**

กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๒.

ไตรภูมิ. **ไตรภูมิภพหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระมหากษัตริย์ที่ ๑ พญาสิทธิ**
ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

ธนาภิต. **เอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

น.ณ ปากน้ำ. **จิตรกรรมฝาผนังหนึ่งในสยาม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

_____ . **ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดสุทัศนเทพวราราม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

นิดดา หงส์วิวัฒน์. **ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงแดด
เพื่อนเด็ก, ๒๕๔๘.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **หนังสือถนุญชัยบัณฑิตชาดก : ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา .**
กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, ๒๕๔๒.

บุญย์ นิลเกษ,ดร.. **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์.** รวม ๑๒ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

บุญมี แท่นแก้วและคณะ. **พุทธศาสตร์-ปรัชญา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑.

ประพัฒน์ ตริณรงค์ และสงวน อึ้งคง. **สารานุกรมวรรณคดี**. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๕.

ปรมาลิขิตชีโนรส, สมเด็จพระ กรมพระ. **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๘.

ป๋วย แสงฉาย. **นิทานธรรมบท ฉบับพิสดาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมศักดิ์.

_____. **พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิสดาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมศักดิ์, ๒๕๓๙.

ป๋วย แสงฉาย อนงคาราม. **พระมหานิบาตชาดก หรือ พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิสดาร**. รวม ๕ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมศักดิ์, ๒๕๑๘.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ์. **วรรณคดีศาสนาและชนบประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๒๘.

พรรณี เกษกมล,ดร..**จากชาดกสู่ไอที**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๙.

พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **คู่มือมนุษย์และธรรมานุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๙.

พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ ป.ธ.๙). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ถวายมูทิตา สักการะพระเถระ สายวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ที่ได้รับพระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐. ม.ป.ท., ม.ป.ป..

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺโท ป.ธ.๙). **อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙). **โลกทิปนี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

_____. **โลกนาถทิปนี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

_____. **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. ไทเป(ไต้หวัน): The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘.

พระราชวิจิตรปฏิภาณ. **มาสวดมนต์กันเถอะ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป..

พระราชวิจิตรปฏิภาณ และคณะกรรมการโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน. **สวดมนต์ วัดสุทัศนเทพวราราม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป..

พระวัลโปละ ราหุล. **พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร**. แปลและเรียบเรียงโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษรและคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ปฏิจจนุปบาท เหตุผลแห่งวิสุทธิธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓.

พระอัครวงษ์เถระ. **สังกตนิทานมูลา**. แปลโดยพระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ธ.๙ และจำรูญ ธรรมดา, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วชิรวิทยาลัยศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, ๒๕๔๖.

พัฒน์ เพ็งลา. **ชาดกกับวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. **สำเภาสยาม ตำนานเจ๊กปากกอก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๔.

พิสิฐ เจริญสุข. **เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์. **นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๖.

พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเพศ ป.. **นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๖.

ภารดี มหาขันธ์. **พื้นฐานอารยธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. **พระมหาชนก Mahajanaka**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๐.

มัญญ มุกข์ประดิษฐ์. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **สารตถปิณีฎีกา ภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ. มงคตตถทปนี (ทุตโย ภาค). พมพ์คร้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหนนคร: มหามกฎ-
ราชวิทยาดิ, ๒๕๓๙.

_____. มงคตตถทปนี แปล เล่ม ๒. พมพ์คร้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหนนคร: มหามกฎ-
ราชวิทยาดิ, ๒๕๓๙.

_____. มงคตตถทปนี แปล เล่ม ๔. พมพ์คร้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหนนคร: มหามกฎ-
ราชวิทยาดิ, ๒๕๓๙.

_____. พระธัมมปฏฐกถาแปล ภาค ๒. พมพ์คร้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหนนคร:
มหามกฎราชวิทยาดิ, ๒๕๓๙.

มานพ ร้การเรียน. พระพุทศสาณากบวิทยากการร่วมสมัย. กรุงเทพมหนนคร: โรงพมพ์มหาจุฬา-
ลงกรณราชวิทยาดิ, ม.ป.ป..

มุลนธรรมกาย. มหาอุบาสกาวิสายา ยอดอุปัฏฐายิกาคุบุญพระพุทศสาณ. พมพ์คร้งที่ ๒.
กรุงเทพมหนนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส พี เค เปเปอร์แอนด์ฟอร์ม, ๒๕๔๙.

ร้ชนี ซอโสตติกุล. สำนวนสุภาสิต และคำพังเพยของไทยที่นำสตร์มาเปรียบ. กรุงเทพมหนนคร:
สำนักพมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหนนคร: นานมี-
บุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๙.

ร้ณฤทัย สัจจพันธุ์. นิตานชาดกฉบับเปรียบเทียบ. พมพ์คร้งที่ ๓. กรุงเทพมหนนคร: สถาพรบุคส์ ,
๒๕๕๒.

วรรณภา ณ สงขลา. การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง. จัดพมพ์เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการ
การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม. กรุงเทพมหนนคร:
กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม.
กรมศิลปากรพมพ์เนื่องในโอกาส การจัดนิทรรศการและเปิดป้ายโครงการอนุรักษ์จิตรกรรม
ฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม. กรุงเทพมหนนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

วรวรรณ คงมานุสรณ์. ฐัถวณสำนวนไทย. พมพ์คร้งที่ ๕. กรุงเทพมหนนคร: สำนักพมพ์อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๔๙.

วรวุฒ สุวรรณฤทธิและคณาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏ. วิถัไทย. พมพ์คร้งที่ ๒. กรุงเทพมหนนคร:
โอเดียนสตร์, ๒๕๔๗.

วศิน อินทสระ. หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทศสาณ. พมพ์คร้งที่ ๔. กรุงเทพมหนนคร:
สำนักพมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ศิลป์ พีระศรี,ศ.. **คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๒.

ศิลป์ พีระศรี; ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล. **“บทความวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย”**. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.

สถาบันภาษาไทย. กรมวิชาการ. กระทรวงศึกษาธิการ. **ประชุมโคลงโลกนิติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๓.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๒๗.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร. **ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, ๒๕๓๒.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

สันติ เล็กสุขุม,ศ.ดร.. **จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยน ตาม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

สืบพงศ์ ธรรมชาติ,รศ.ดร.. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๔๒.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรม ศัพท์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุรีย์ มีผลกิจ. **คุณธรรม จริยธรรม สามัคคีธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๕๐.

สุวิทย์ พวงสุวรรณ. **เล่าเรื่องรามเกียรติ์ (ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวาดศิลป์จำกัด, ๒๕๔๘.

เสถียรโกเศศ. **เล่าเรื่องในไตรภูมิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ. **นิทานมงคลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส. **คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรกะรัต, ๒๕๔๘.

อุดม เขยกิจวงศ์และคณะ. **ศิลปะ และวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘.

อุทัย ไชยานนท์. **ปฐมบรมสุภาสิตไทย สุภาสิตพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์น้ำฝนจำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **สุภาสิตพระร่วง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๙.

อุทอง ประศาสน์วินิจชัย. **ท่องเที่ยวชาติผ่านจิตรกรรม: เต ช สุ เน ม**. กรุงเทพมหานคร: คณะบุคคล
น้ำริน, ๒๕๔๕.

(๒) บทความ:

รังสี สุทนต์. “เรียนพระไตรปิฎกจากพุทธศิลป์ ตอนที่ ๗”, **พุทธจักร**. ปีที่ ๖๓ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน
๒๕๕๒): ๒๙-๓๔.

ลม เปลี่ยนทิศ. “หมายเหตุประเทศไทย:ปิดประเทศหายนะครั้งใหญ่ของชาตินายกต้องรับผิดชอบ”,
ไทยรัฐ. ปีที่ ๕๙ ฉบับที่ ๑๘๕๗๔. (๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๑) : ๕.

วีระศักดิ์ จันทรสังแสง. “๙ ริกเตอร์ หวังสมุทรสันไหว อาทิตย์อุทัยสะเทือน”. **สารคดี**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่
๓๑๕ (พฤษภาคม๒๕๕๔): ๕๘-๖๐.

เศรษฐกิจ. “ร้านค้าราชประสงค์อ่วม มีอบแดงทำสูญพันล้าน”, **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่
๑๕๔๙ (๒๓-๒๙ เมษายน ๒๕๕๓): ๒๒-๒๓.

(๓) วิทยานิพนธ์:

จันทนลีตา อารีย์วงศ์. “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่ศาลาทิศมณฑป วัดพระเชตุพน-
วิมลมังคลาราม”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๓๖.

จิรศักดิ์ แต่งเจนกิจ. “การศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรม
วัดสุทัศนเทพวราราม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

ฐานิยา ปิ่นจินดา. “ปัญญาสชาดกและวรรณคดีนิทานจากจิตรกรรมที่บานผืนและหน้าต่างพระอุโบสถ
วัดสุทัศนเทพวรารามราชมหารวิหาร”. **การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหา-
บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

เนตรนภา แก้วแสงธรรม. “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต
ชาวจังหวัดอุบลราชธานี: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควายและวัดหนอง
มะนาว”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

- พระพงศัคดี อภิขุขโว (รุ่งสง). “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมใน
พระพุทธรูปศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพลวิมลมังคลาราม”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระมหาคชินท์ สุ่มะโคโล (อินทร์มนตรี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรม
ฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาปรีชา มโหสถ (เส็งจีน). “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระมหาพิทักษ์ สุขเมธ (ทองเหลือง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.
- พระอนุชา อุดมมปญโญ (สิริเศรษฐภักดี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเนมิกราชชาดก”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๐.
- พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- ไพลิน องค์สุพรรณ. “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- มานพ อิศรเดช. “ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา สกุลช่างเพชรบุรี ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗.
- วราภรณ์ ทินานนท์. “ศึกษาวิจัยการค้าสำเภาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”. **วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- วาสนา พบลาภ. “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดสุวรรณดาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”.
สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.
- สิรินุช เรืองชีวิน. “จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนต้นในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ.พระนครศรี-
อยุธยา”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๔๙.

สุพล เต็มตัวรัมย์. “การศึกษาพุทธจริยธรรมในทศชาติชาดก”. **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สุรพงษ์ จันลิ้ม. “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

แหวน น้อยคุณ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์จริยธรรมในมโหสถชาดก”. **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๔) โครงการวิจัย:

จินตนา บุญปงการ, รศ. และนายสุธรรม จิตรานุกเคราะห์, ลักษณะผู้ประกอบการอาชีพทางเรือ, **โครงการวิจัย**, ๒๕๒๗

(๕) หนังสือพิมพ์:

“กรุงเทพ กลายเป็นแดนมิคสัญญี”, **ไทยรัฐ**, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๑๙๑๑๐ (๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๑.
 “บุกปิดสุวรรณภูมิระทึกกรุง ปะทะ ยิง เฆมรถ เครื่องบินขึ้นลงไม่ได้ กรุงเทพใกล้ลี้ภัย”, **ไทยรัฐ**, ปีที่ ๕๙ ฉบับที่ ๑๘๕๗๒. (๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑): ๑ และ ๑๒.
 “เผาเมืองวินาศก่อจลาจล วางเพลิงทั่วกรุงและตจว.”, **ไทยรัฐ**, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๑๙๑๑๒ (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๑ และ ๖-๗.
 “มรดกพุ่มพวงร้อน เพชรฟองฟ่อ”, **เดลินิวส์**, ฉบับที่ ๒๒,๐๒๔ (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓): ๑ และ ๑๒.
 “ยอดคนตายคลื่นยักษ์ถล่มใต้ใกล้พันศพ”, **ไทยรัฐ**, ปีที่ ๕๖ ฉบับที่ ๑๗๑๔๓ (๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๗): ๑.
 “สงครามกลางเมืองปะทะหนัก”, **ไทยรัฐ**, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๑๙๑๐๘ (๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๑-๒.

(๖) บทสัมภาษณ์:

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๕ เมษายน ๒๕๕๔.
 พระเทพปริยัติเวที. (แสงทอง อริยมณี ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ ๙, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๔.
 พระมหาคิมหันต์ สุนฺตกาโย. (ป.ธ.๗) คณะ ๗ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.
 พระมหานารถ วิจิตฺโต. (ป.ธ.๗) คณะ ๒ ครูสอนพระนวก. วัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนนักธรรมศึกษานักเรียน โรงเรียนเบญจมราชูทิศ, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระมหานิคมนิธิโก. (ป.ธ.๗) คณะ ๖ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระมหาธมมย์ อภิธมฺโม. (ป.ธ.๙) รองประธานโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน ครูสอนพระปริยัติสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม, ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๔.

พัฒน์ เพ็งผลา, รศ.ดร., อดีตอาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๔.

พิสิฐ เจริญสุข, ดร., อดีตหัวหน้ากองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘ มิถุนายน ๒๕๕๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศ.ดร., รองคณะบดีฝ่ายวิชาการ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔.

สุวิธ ชมชื่น. หัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔.

(๗) บทความในสื่ออิเล็กทรอนิกส์: อินเทอร์เน็ต

“ความเชื่อที่เกี่ยวกับการแพ้งง”. (๑๕ ต.ค. ๒๕๕๓). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://non9279.wordpress.com/2010/10/15>. [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

“ความสัมพันธ์กับต่างประเทศยุครัตนโกสินทร์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.somporn.ob.tc/body55.html> [๓ ก.ค. ๒๕๕๔].

ชมรมคนรักหนังสือ. **อาถรรพณ์และตำนานการสาปแช่ง**. (๑๒ เม.ย. ๒๕๕๓). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.praphansarn.com/new/c_town/detail.asp?ID=55, [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

ทีมข่าวไทยอีนิวส์. “รายงานเหตุการณ์การปิดสนามบินสุวรรณภูมิ”. (๒๕ พ.ย. ๒๕๕๔). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://news.impaqmsn.com/articles.aspx?id=234761&ch=pl_nsm. [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

ผู้จัดการออนไลน์. **จริงหรือความเชื่อขณะตั้งครรภ์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ipuying.com/> [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

“โหวท ๑๐ ประการ ในการเป็นแม่ศรีเรือน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.salatham.com/do-donts/1whatis.htm> [๕ ก.ค. ๒๕๕๔].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://women.mthai.com/newmom/66262.html> [๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔].

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.: ภาพจิตรกรรมนิทานชาดกในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม



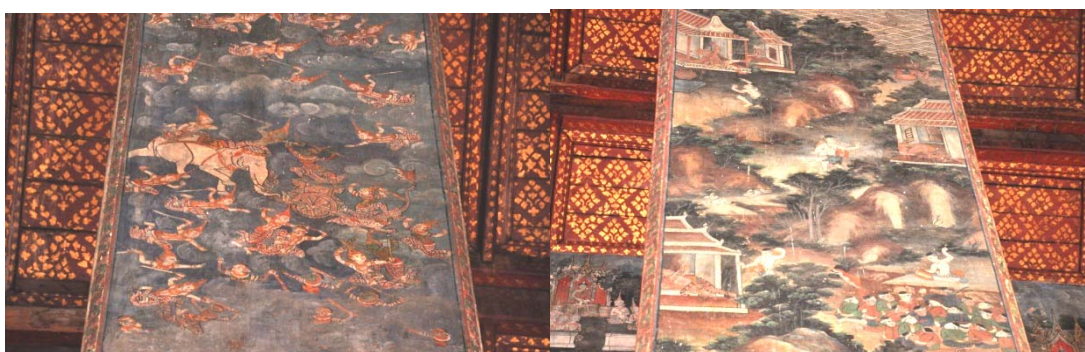
ภาพที่ ๑ ภายนอก พระวิหารหลวง
วัดสุทัศนเทพวราราม

ภาพที่ ๒ ภายใน พระวิหารหลวง
วัดสุทัศนเทพวราราม



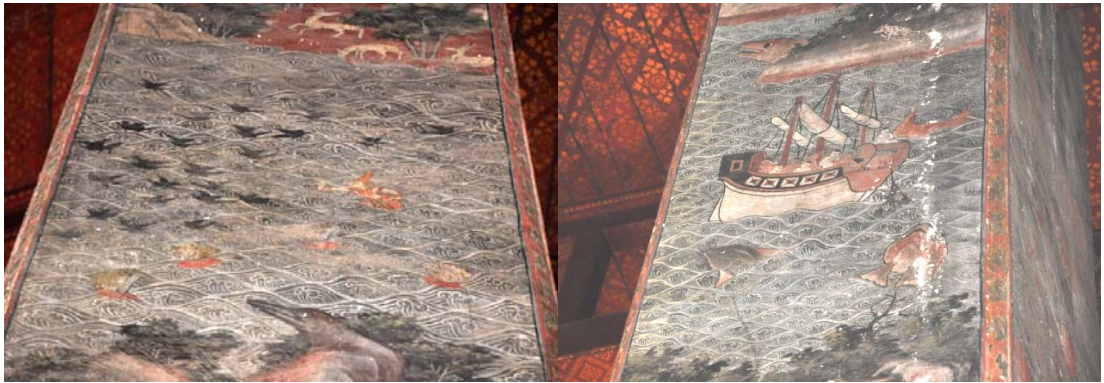
ภาพที่ ๓ ภาพตำแหน่งแผ่นจารึกบนผนังเสา
พระวิหารหลวง

ภาพที่ ๔ ภาพแผ่นจารึกเล่าเรื่องจิตรกรรมบน
ผนังเสาพระวิหารหลวง



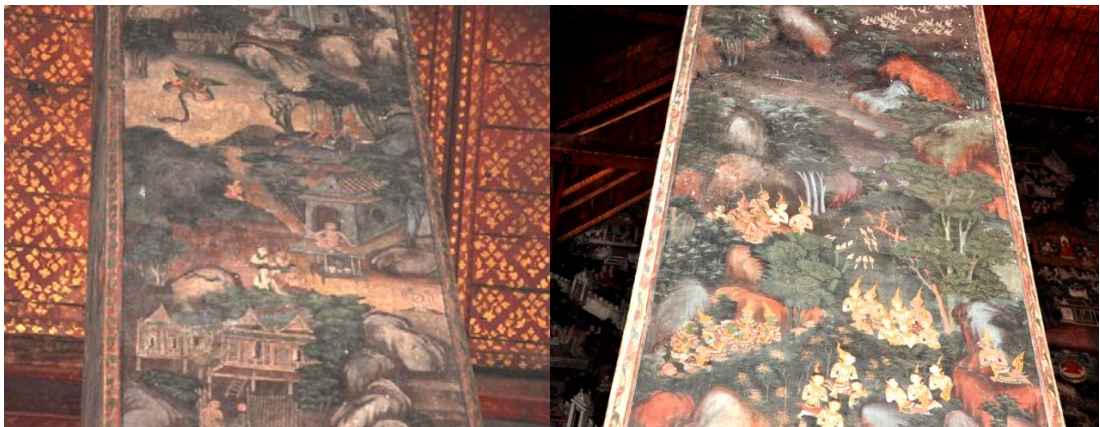
ภาพที่ ๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๑ ด้านที่ ๔

ภาพที่ ๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องทิวาหนชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๒ ด้านที่ ๕



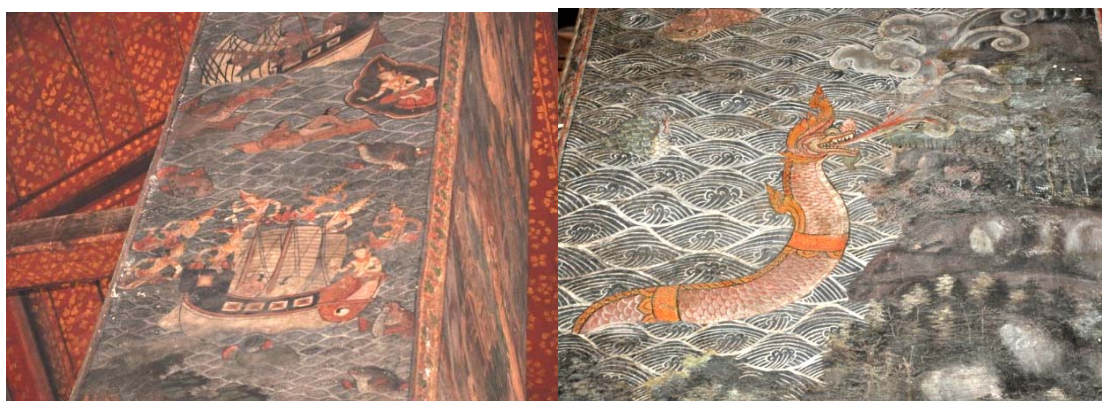
ภาพที่ ๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องกากชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๒ ด้านที่ ๖

ภาพที่ ๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุปารกชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๒ ด้านที่ ๘



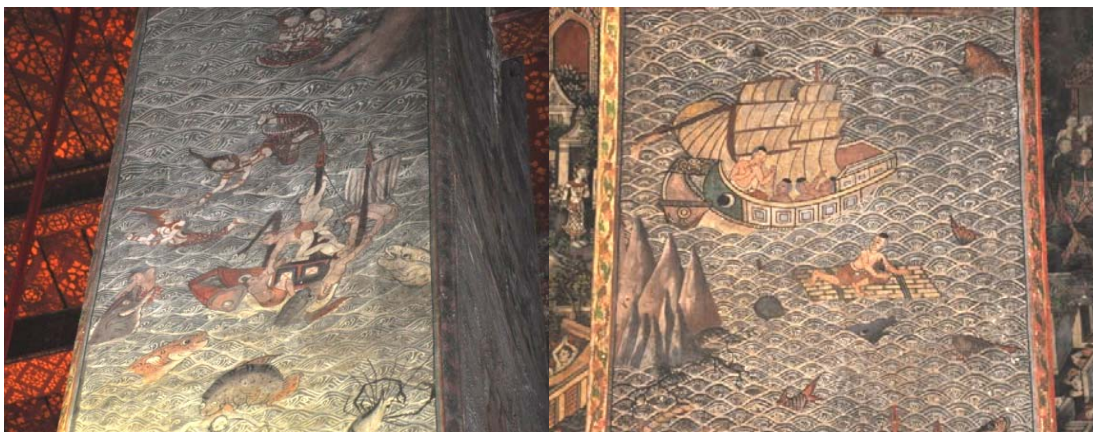
ภาพที่ ๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องปัญทรก-
นาคราชชาดก บริเวณเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๙

ภาพที่ ๑๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องกุณาสชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐



ภาพที่ ๑๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐

ภาพที่ ๑๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องมตาสนชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๑



ภาพที่ ๑๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ภาพที่ ๑๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๒ บริเวณเสาต้นที่ ๔ ด้านที่ ๑๓



ภาพที่ ๑๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก ภาพที่ ๑๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องทัฬหีชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๔ ด้านที่ ๑๔ บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗



ภาพที่ ๑๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องชัมพูชาดก ภาพที่ ๑๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องพิราวดชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗



ภาพที่ ๑๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องวานรินทชาดก ภาพที่ ๒๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุกรชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗



ภาพที่ ๒๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องกุนชาดก ภาพที่ ๒๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องมดปิ่นทิตชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗



ภาพที่ ๒๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องลวกิกชาดก ภาพที่ ๒๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องสิงคาลชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๑๗



ภาพที่ ๒๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องอุกขตชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐

ภาพที่ ๒๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐



ภาพที่ ๒๗ ภาพนิทานชาดกเรื่องโลสกชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๕ ด้านที่ ๒๐

ภาพที่ ๒๘ ภาพนิทานชาดกเรื่องกาวดีชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๒



ภาพที่ ๒๙ ภาพนิทานชาดกเรื่องพาเวฐชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๓

ภาพที่ ๓๐ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุสันธิชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๖ ด้านที่ ๒๔



ภาพที่ ๑๑ ภาพนิทานชาดกเรื่องนพปานชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๕

ภาพที่ ๑๒ ภาพนิทานชาดกเรื่องชวนหังสชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๕



ภาพที่ ๑๓ ภาพนิทานชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก ภาพที่ ๑๔ ภาพนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๖

บริเวณเสาต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๖



ภาพที่ ๑๕ ภาพนิทานชาดกเรื่องสุวัณณ-
กั๊กกุกชาดก บริเวณเสาต้นที่ ๗ ด้านที่ ๒๘

ภาพที่ ๑๖ ภาพนิทานชาดกเรื่องมันธาตุราชชาดก
บริเวณเสาต้นที่ ๘ ด้านที่ ๓๐

ภาคผนวก ข.: คำจารึกเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมในแผ่นศิลาบนผนังเสาศระวิหารหลวง วัดสุทัศน์-
เทพวราราม

คำจารึกเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมบนผนังเสาศระวิหารหลวงได้มาจาก แผ่นศิลาชนวน จารึกข้อความเป็นอักษรไทย เล่าเรื่องประกอบไว้เป็นส่วนๆ บริเวณเสาทั้ง ๘ ด้าน จะติดแผ่นศิลา จารึกนี้ทุกเสาทั้ง ๔ ด้าน จำนวน ๓๒ แผ่น แต่ละแผ่นมีเลขกำกับไว้ตั้งแต่แผ่นที่ ๑-๓๒ บริเวณ ส่วนล่างของเสาแต่ละด้านทั้ง ๓๒ ด้าน ดูภาพที่ ๓ และภาพที่ ๔ ภาคผนวก ก. หน้า ๒๔๕ ประกอบ ข้อความในจารึกมีองค์ประกอบของเรื่องเหมือนกัน ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายภาพตามเรื่องราว ตั้งแต่ส่วนล่างเสาจนถึงปลายเสา ทุกแผ่นมีเนื้อหาจบความในตัว ส่วนกลางเสาบรรยายภาพเรื่อง เกี่ยวกับดาวดึงส์ เทวโลก ป่าหิมพานต์ ยมโลก ชาดก ธรรมนิทาน ส่วนปลายเสานั้นเป็นเรื่องของ วิมานเหนือยอดเขาต่างๆ ในกลุ่มเขาสัตตบริภัณฑ์ ปรากฏคำจารึกมีข้อความ ดังนี้

จารึกแผ่นที่ ๑. จากเสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๑ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถวานเหลี่ยมนี่ ปลายเสาเรื่องดาวดึงษ์เทวโลก อินทเทวราชกับเทพบริวารเสพย์สุรามัวเมาสิ้นสติ ขณะนั้นมามากมานพ กับสหาย ๓๒ คน ขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพยดาในชั้นดาวดึงษ์ฯ จับพระอินทร์และเทพบริวารซึ่งเมาสุรา ทิ้งลงมายังอสูรพิภพ มากเทวะบุตรก็ได้เป็นพระอินทร์เสวยทิพสมบัติในสุทัศน์เทพนคร ฝ่ายเทพยดา ซึ่งเมาสุราตกลงมายังพิภพอสูรนั้นรูปกายปรากฏเป็นอสูรทั้งสิ้น ครั้นต่างเมาจึงเห็นไม้แกล่ฝอยซึ่ง ประจําอสูรพิภพอันทรงดอกก็แจ้งว่าประเทศนี้ใช้ดาวดึงษ์ จึงออกจากราว่าเรามีได้เสพย์สุราแล้ว นาม จึงปรากฏว่าอสูราแต่่นั้นมา กลางเสามีหมูนาคในป่าหิมพานต์

จารึกแผ่นที่ ๒. จากเสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๒ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถวานเหลี่ยมนี่ ข้างล่างสัมภาระอสูรให้ประชุมอสูรบริวารในหน้าพระลาน ให้นางสุชาดา อสูรธิดาเลือกสามี ขณะนั้นพระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์แก่ลงมาในที่ประชุมอสูร นางเหนก็มีใจรักด้วยเคยเปนภรรยา มาแต่ชาติก่อนซึ่งทิ้งพวงทิพมาโดยสวมหัตถ์ยักษ์ผู้นั้นๆ ก็อุ้มนางเหาะขึ้นยังอากาศคงเป็นพระอินทร์ สัมภาระอสูรก็ยกพลยักษ์เหาะติดตามขึ้นไปจนถึงดาวดึงส์เทวโลกย์ พระอินทร์ทรงช้างเทวสมิต ครอบารกับเทพบริวารออกทำอสูรสงคราม

จารึกแผ่นที่ ๓. จากเสาด้านที่ ๑ ด้านที่ ๓ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถวานเหลี่ยมนี่ ปลายเสาสัมภาระอสูรยกพลขึ้นไปทำสงครามด้วยพระอินทร์ฯ จับสัมภาระอสูรได้มัดไว้ด้วยโซ่ทิพมิ สันถวานจุโยบัวแล้วก็ปล่อยไป ฝ่ายสัมภาระอสูรครั้นประราไชยแก่เทพดาแล้วยกพลกลับลงมาเห็น อาศรมดาบสอันตั้งสร้างพรตอยู่ ณ หาดชายเงินริมฝั่งสมุทรแทบเชิงเขาจักรวาล ก็จับพลยักษ์เข้ายื้อ แย่งอาศรม ให้ทำลายหมู่ดาบสทั้งปวง จึงไปความแก่นารทดาบสผู้เปนอาจารย์ฯ ก็ไปหาสัมภาระ อสูร ยังอสูรพิภพขออะไภยอย่าให้หมู่อสูรไปทำลายอาศรมนักสิทธิ์สืบไป สัมภาระอสูรก็มีได้

อนุญาตนารถาศกั้แข่งอสุระให้มีกายและจิตร สดุ้งกลัวแต่ไทยต่างๆ แต่นั้นมาสั้มกระอสุระก็มักนอนละเมอจึงได้นามว่า เวปะจิตราสูร

จารึกแผ่นที่ ๔. จากเสาดันที่ ๑ ด้านที่ ๔ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกั้ณณานเหลื้ยมนี้ เวปะจิตราสูรยกพลยั้กษั้ขึ้นไปจะทำสงครามกับพระอินท์ เมื่อทั้บยั้กษั้ยกั้ขึ้นไปเชิงเขาพระสุเมรก็ได้ทำสงครามกับทั้บนาค แล้วยกพลยั้กษั้ขึ้นไปจากที่นั้นได้รบกับทั้บครุฑ ขั้ขึ้นไปถึงชั้นจาตุมาหาราษั้ก็ได้รบกับทั้บทั้วมาหาราษั้ทั้ง ๔ บางทีเทพดาเพื่อสุรๆ ไ้ลัดติดตามไปถึงดาวดึงษั้พิภพ ได้รบกับทั้บอิสานเทวราช วรุณเทวราชบั้ง ประชาบดีเทวราชบั้ง ได้รบกับพระอินท์บั้ง บางคราเทพดาแพ้หนีเข้าวิมาน อสุระก็กลับยั้กพิภพแห่งตน บางทีอสุรแพ้ก็หนีลงมาสุรพิภพ

จารึกแผ่นที่ ๕. จากเสาดันที่ ๒ ด้านที่ ๕ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกั้ณณานเหลื้ยมนี้ ขั้างล่างว่าด้วยฉั้ตทั้ณฑ์แลบริวารอาไ้สรยอยู่ในแวนแคว้นฉั้ตทั้ณฑ์สระ กลางเสาเรื่องทริวาหนะความว่าบุรุษเกียจรั้กันผู้หนึ่งเคิรสารสำเภาไปในมหาสมุทร สำเภาแตก เกาะกระดานขั้้นเกาะได้้เก้วที่สุกรเคิรน้ำได้้ ถึงฝั้งจึงเอาเก้วแลกพรั้การยแลม้อทธิแลกลองแ่ก่ดาบสั้ทั้ง ๓ แล้วก็ฆ่าดาบสั้ทั้ง ๓ เสีย จึงตักลองให้เป้นพลพาหนะขั้้นได้้ ก็ยกพลเข้าตีเมืองพาราณสีได้้ ก็ได้้เป้นกระษั้ตรผ่านสมบั้ติเมืองนั้น ชื่อพระเจ้าทริวาหนะ ปลายเสาขอดเขาขุณธรมีอสุรินราหุ้จับพระจันท์

จารึกแผ่นที่ ๖. จากเสาดันที่ ๒ ด้านที่ ๖ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกั้ณณานเหลื้ยมนี้ ป่าพระหิมพานต์แวนแคว้นอโนตตะมหาสระมีขอดเขาค้อมเป้นปากกาบั้งสระนั้นไว้ พระอาทิตย์เคิรโดยมั้ทยมวิถีมิจาส่องแสงลงในสระนั้นได้้ ต่อเคิรทางอุดรแลทักษั้ณ น้ำในสระนั้นจึงต้องแสงพระอาทิตย์ แลเขานั้นมีพรรณดั่งศรีทองจึงได้นามว่าเขาสุทั้ศน์ ขอบสระนั้นมีที่ไหลออกแห่งน้ำ ๔ ทางคือ สีลาดุจปากราชสีห์ทาง ๑ ดุจปากคชสารทาง ๑ ดุจปากอัสวราชทาง ๑ ดุจปากโคทาง ๑ แลน้ำนั้นจึงไหลมาลงยังมหาณที่ทั้งปวง อนึ่งมีความว่า ในอโนตตะสระนั้นพญาบั้ณพระนาคราชหวงแห่นอยู่ ครั้งหนึ่งพระโสပါกะสามณเฐผู้เป้นองค์พระอรหั้ตไปพระมาณพญานาคนั้น นำเอาอุทกวารีในสระมาถวายพระสารีบุตรได้้ กลางเสามีกาโลกั้ตวั้หนึ่งจมน้ำในมหาสมุทรตาย ฝูงกาที่พากันมาจวิดน้ำ โพธิสัตว์เป้นสมุทเทวดาเมตาแ่ก่หมู่กาทั้งหลาย ก็จับกาให้หนีไป ปลายเสามีขอดเขาขุณธร

จารึกแผ่นที่ ๗. จากเสาดันที่ ๒ ด้านที่ ๗ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกั้ณณานเหลื้ยมนี้ ป่าพระหิมพานต์มีขั้างชาติไอยราวรรณางอนขั้้นขวา เที้อยู่ใกล้ฝั้งสระชื่อรั้กะกาละ กลางเสามีมหาบั้จจา ๗ จำพวกคือ ตมิจำพวก ๑ ตมิ้งจำพวก ๑ มหาตมิระมิ้งคะละจำพวก ๑ ตมิระมิ้งคะละจำพวก ๑ อั้ชะยาโรหะจำพวก ๑ อานันท์จำพวก ๑ มะหิตมิ้งคะละจำพวก ๑ อยู่ในมหาสมุทรอันใหญ่ แลหมู่มั้จจานอกนี้ก็มีอีกเป้นหลายพรรค ครั้งหนึ่งครุฑโบถุ้กปรารธนาจะลองกำลังบินขั้าม

มหาสมุทรเทมิกัก มีอาจบินไปได้ ก็หยุดจับอยู่ที่กระโถงหลังปลาตัวหนึ่ง ปลานั้นบอกว่าทางยังไกลนัก ลูกครุฑนั้นก็บินกลับมาที่อยู่แห่งตน ปลายเสายอดเขาขุคุนธร

จารึกแผ่นที่ ๘. จากเสาต้นที่ ๒ ด้านที่ ๘ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสัตถถานเหลี่ยมนี้ ป่าหิมพานต์มีช้าง ๕ หมู่ คือ ช้างชาติอุโบสถศรีทอง อยู่ในป่าภรรณีกาดอกเหลืองหมู่ ๑ ช้างเหมหัตถิศรีเหลืองแก่หมู่ ๑ ช้างมงคลหัตถิศรีดุจดอกอัญชัญหมู่ ๑ ช้างคันธหัตถิศรีดุจไม้กฤษณาแลช้างหมู่นั้นกลั่นกายแลมธุมูลหอมหมู่ ๑ ช้างปิงคละหัตถิศรีเหลืองอ่อนดุจตารีฟ้าหมู่ ๑ ช้างคามหัตถิศรีดุจทองแดงหมู่ ๑ ช้างสังโคยหัตถิศรีดุจกระแสน้ำอันไหลหมู่ ๑ ช้างกาลาวะหัตถิศรีดุจปีกกาหมู่ ๑ แลช้าง ๑๐ หมู่นี้แต่ช้างชาติกาลาวะขึ้นไปจนถึงช้างชาติอุโบสถมีกำลังมากกว่ากันขึ้นไปละ ๑๐ ช้างอุโบสถ ๑๐ ช้าง จึงเท่ากำลังช้างจัดทนต์ช้าง ๑ มีสระใหญ่ชื่อกัณมุณฑะมหาสระ มีเรื่องสุปาระกะบัณฑิตย๋ไปสำเภา ปลายเสายอดเขาขุคุนธร

จารึกแผ่นที่ ๙. จากเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๙ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสัตถถานเหลี่ยมนี้ ป่าพระหิมพานต์มีมหาสระหนึ่งชื่อมณฑาทิณี ในแวนแคว้นสระนั้นเป็นที่อาไศรยพญาช้างเผือกชื่อรุปาสิรีศรีกายขาวดุจสังข์บริสุทธิ มีบริวารมากกว่าแสน แลช้างหมู่นั้นย่อมร้ายกาจหายบคายยิ่งนัก กลางเสามีนิทานเอจละบุรุษเปลือยอันสำแดงความลับพญานาคให้พญาครุฑรู้ จนแผ่นดินสูบบุรุษผู้นั้นลงไปใต้มืออยู่ในมหาอเวจินรก ปลายเสามีวิมานเทพดา ยอดเขาอิสินธร

จารึกแผ่นที่ ๑๐. จากเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๐ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสัตถถานเหลี่ยมนี้ ป่าพระหิมพานต์ในที่นั้นมีมหาสระหนึ่งชื่อคุณาระสระ มีพญาภาวาลายตัวหนึ่งคือองค์พระโพธิสัตว์แห่งเรา มีบริวาร ๕๐๐ ได้เทศนาธรรมานพญาภาวาลายว่าเป็นสหายอันซื่อสุระ मुख อันมีบริวาร ๕๐๐ ขณะนั้นเทพดา ยักษ์ คนธรรม ฤาษีสิทธิวิทยากรกินรนาคสุบันและสัตว์จตุบาท ทวิบาท มีพญาแร้งเป็นอาทิ ก็มาประชุมกันฟังพญาคุณาระราชสำแดงธรรม ในแวนแคว้นคุณาระสระเป็นอันมาก กลางเสามีนิทานนางเมขลาอุ้มสังข์พราหมณ์กับนางผู้หนึ่ง สำเภาตรงขึ้นจากมหาสมุทร ปลายเสามีวิมานยอดเขากรวิก

จารึกแผ่นที่ ๑๑. จากเสาต้นที่ ๓ ด้านที่ ๑๑ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสัตถถานเหลี่ยมนี้ ป่าพระหิมพานต์ในที่นั้นมีภูเขาน้ำหนึ่งศรีดุจเงินขวงชื่อหิรัญบรรพต มีถ้ำแก้ว ถ้ำทอง ถ้ำเงิน เปนที่อยู่แห่งพญาพานรทั้ง ๓ คือ หนุมาน และกะหุหลิสุทริจะเป็นนายฝูง มีบริวารละพวกๆมากกว่าพันโกฏ แลในถ้ำที่สถิตพญาพานรทั้ง ๓ นั้นมีพื้นอันอ่อนนุ่มดุจสำลีกอปรด้วยมโนศิลาแดง แลจุนหรรดalenที่รมณียถานยิ่งนัก กลางเสามีพญานาคอยู่ในมหาสมุทรพันพิศม์ต้องพฤษาชาติอันอยู่ริมฝั่งน้ำใต้มือเป็นจุนไป หมูนกซึ่งทำรังอาไศรยอยู่บนต้นไม้ก็นกัณาศิบหายด้วยพิศม์แห่งพญานาค ปลายเสามีวิมานเทพดา ยอดเขาสุทัศน์

จารึกแผ่นที่ ๑๒. จากเสาดันที่ ๓ ด้านที่ ๑๒ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหลี่ยมนี่ ป้าพระหิมพานต์ในที่นั้นมีมหาสระชื่อสีหะปะชาตะสระ ริมฝั่งสระนั้นมีภูเขาอันก่อประด้วย ถ้ำทอง ถ้ำเงินแลถ้ำแก้วต่างๆ เป็นที่อาไศรยแห่งพญาราชสีห์ทั้ง ๔ ตระกูล แลสัตว์จุฑาบท บริบาทหลายชาติหลายพรรคต่างๆ ก็ไปมาหากินในประเทศที่นั่นเป็นอันมาก กลางเสาเรื่องมหาชนกสำเภากลาง แดก ห้วยน้ำอยู่ในมหาสมุทร ปลายเสามีวิมานยอดเขาเนมินทร

จารึกแผ่นที่ ๑๓. จากเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๓ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหลี่ยมนี่ มีนิคมแห่งหนึ่ง บุรุษผู้หนึ่งชื่อมิตวินทุ ลามานดาจะโดยสารพานิชไปค้าสำเภากลาง มานดาห้ามมิตวินทุก็เอาเท้าประหารมารดาล้มลง แล้วก็มาลงสำเภากลางไปในมหาสมุทรต้องพญไฉนถึง ๗ วันนายสำเภาก็พานิชในลำเรือจับสลาก มิตวินทุจับต้องฉลากกาลนี้ถึง ๓ ครั้ง พานิชทั้งปวงก็จับมิตวินทุใส่แพลอยเสียดกลางมหาสมุทร มิตวินทุขึ้นเกาะหนึ่งได้เที่ยวไปในเกาะได้นางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ว วิมานทองเป็นภรรยา ๑๒ นาง แล้วไปพบเปรตอันกองจักรผัดผันอยู่บนศิษะ มิตวินทุเห็นจักรจุจดอกบัวก็ขอจักรแก่เปรตนั้นมาผัดผันอยู่บนศิษะแห่งตนเสวยเวทนาอยู่ ปลายเสายอดเขาวันันตก

จารึกแผ่นที่ ๑๔. จากเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๔ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหลี่ยมนี่ เมืองพาราณสี พราหมณ์ปุโรหิตผู้หนึ่ง พินาศจากความไม่เป็นยุติธรรมมักรับสินบนลูกความ กลับความแพ้เป็นชนะๆ เป็นแพ้เนื่องๆ วันหนึ่งได้ผลหมากม่วงแก่หญิงลูกความอันรักษาอุโบสถศีลผลหนึ่ง ครั้นชีวิตก็ไปบังเกิดเป็นเวมานิกเปรต เพลากลางวันเสวยทิพย์สมบัติในวิมานทองท่ามกลางสวนหมากม่วงทิพ กลางคืนรูปแปรเป็นสูงได้ ๓ โยชน์ มือเป็นคมจอบแสะหลังตน กินเที่ยวอยู่ในสวนหมากม่วง ครั้งหนึ่งนางรุกขเทพธิดาพาราณสีอันออกบรรพชาเป็นดาบสมาเก็บผลหมากม่วงกิน ก็พบเปรตนั้นได้สนทนากัน กลางเสามีมหาสมุทร ปลาอันตัวหนึ่งเอาหางกระหวัดล้อมวงเขานึ่งหนึ่งเข้าไว้ ประณากินฝูงปลาอันอาไศรยแถบเกาะนั้นอยู่ มีทันพิจารณาด้วยความโลภอาหารก็กัดหางแห่งตนขาด ได้รับความเวทนายิ่งนัก ปลายเสายอดเขาอัศกรร

จารึกแผ่นที่ ๑๕. จากเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๕ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหลี่ยมนี่ มีมหาสมุทรพานิชเล่นสำเภากลางทางไป จะเข้าหาฝั่งมิได้ มาพบนางเวมานิกเปรตในวิมานทองอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่งจึงถามนางๆ จีบอภททางให้ พานิชทั้งหลายจึงใช้ไปมาสู่ประเทษมนุษย์ได้ อนึ่งมีกัญจิการเปรตกายยาวได้ ๑๒ โยชน์ นอนอยู่กับปลูพีแทบฝั่งสมุทรดุจแผ่นศิลาอดข้าวอดน้ำมาถึงพุทธรังครหนึ่ง วันหนึ่งภิกษุอรุณิกรุดงค์ ๕๐๐ รูป เที่ยวจาริกมาในที่นั้น เห็นเปรตทนเวทนาอยู่ ผู้เป็นจ้าวทั้งหลายจึงเอาบาตรทั้ง ๕๐๐ ลงดักน้ำเทลงในชากแห่งเปรต น้ำอาจไหลลงในมุขทวารแห่งเปรตได้สักหยาดหนึ่งด้วยอุกุศลกรรมแต่ปางก่อนให้ผล ปลายเสายอดเขาจักรวาล

จารึกแผ่นที่ ๑๖. จากเสาดันที่ ๔ ด้านที่ ๑๖ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ เมืองพาราณสี พระราชบุตรบรมกระษัตริทรงม้าพระที่นั่งยกพลออกประภาชนะในป่า หลงทางมาแต่พระองค์กับม้ามาถึงวิมานนางเวมานิกเปรตก็ได้กระทำสังวาสกิจด้วยนางนั้น วันหนึ่งเพลาราตรีเที่ยงคืน พระราชบุตรบันทมหลับสนิท นางเวมานิกเปรตลงจากวิมานมาเสวยกามให้สุนัขเท้าช้างสารกัดมางะบริโภค ครั้นพระราชบุตรตื่นขึ้นก็ติดตามนางมาเห็นรูปเป่นเปรต สุนัขก็กัดอยู่เธอก็ฟันสุนัขด้วยพระขรรค์กายสุนัขขาดจิต่อน ก็เป่นรูปสุนัขขึ้นขบกินเนื้อนางนั้นจนถึงเหมือนถึงฟัน นางจึงทูลอุบายให้เธอถ่มเขลงแล้วขี้ด้วยพระบาท ผูกสุนัขก็อันตรธานหาย กลางเสาร่องพระสุมนะสามเณรสำแดงฤทธิ์ลี้ลับเอาโกฏอันใส่พระบรมธาตุ แต่อุทธพญาสุละทัตตนาคราชปลายเสายอดเขาจักรวาล

จารึกแผ่นที่ ๑๗. จากเสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๑๗ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ป่าหิมพานต์นางทั้งสองอาโศรยิมฝั่งน้ำได้ปลาตเพียนตัวหนึ่งซึ่งท้องกลางตัวเป็นส่วนของตน ไม่ตกลงกันจึงไปหาสุนัขจึงจอกก็แบ่งส่วนกลางเป็นของตน ท่อนหัวท่อนหางได้แก่นางสองตัวนั้น โพรสัตว์เป่นรุกขเทวดาเห็นก็คิดเคียดสัตว์ทั้ง ๓ นิทานหนึ่งมีสุนัขจึงจอกขึ้นสู่ช้าง นิทานหนึ่งสุนัขจึงจอกทำอุบายจำศีลลงกินหนู นิทานหนึ่งโพรสัตว์เป่นวานรลงฆ่าจระเข้ทั้ง ๒ อันคิดร้ายต่อเธอ นิทานหนึ่งสุกรขันธ์ผู้พญาราชสีห์ นิทานหนึ่งราชสีห์ตกหล่มสุนัขช่วยขึ้นได้ กลางเสาร่องพญาอังกะลงสำเภาไปเที่ยวค้าขาย ปลายเสาวิมานเทพยดาอดเขาสศกร

จารึกแผ่นที่ ๑๘. จากเสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๑๘ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ มียมโลกคือเมืองพญามราชๆตามเทวทูตทั้ง ๕ แก่สัตว์ อันไปอุบัติในยมโลกย์ สัตว์ซึ่งได้ทำการกุศลสำแดงเทวทูตทั้ง ๕ ประการได้ ก็ได้บังเกิดในสุกษะติภพ สัตว์ที่ทำอกุศลกามมีอาช้สำแดงเทวทูตได้ นายนิริบาลก็คร่ำภาไปทิ้งลงในขุมนรก เสวยเวทนาวุ่นจนสิ้นกามแห่งตน กลางเสามีอสูวันราหูกับเทพยดาแลยักษ์ราชอันมีฤทธิ์ลงมาลูมหาสมุทที่ยวหาแก้วต่างๆ มาชมเล่น ปลายเสามีวิมานเทพยดาอดเขาจักรวาล

จารึกแผ่นที่ ๑๙. จากเสาดันที่ ๕ ด้านที่ ๑๙ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ป่าหิมพานต์มีพญาช้างเผือกภาวีรวรเที่ยวหากิน พบพองนกใสอันคลอไไว้ในหนทาง เธอขึ้นคร่อมไไว้ในฝูงช้างบริวารไปสิ้นแล้วเธอจึงเคียวไป พายหลังมีคชสารตัวหนึ่งมาเหยียบพองนกนั้นให้ทำลายนางนกใสจึงไปบอกกามาจิกจกขุขังนั้นให้บอดจนขังนั้นไปเที่ยวตกเหวตาย นิทานหนึ่งมีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง ลงพญาราชสีห์ ๗ ตัวพี่น้องให้โจนเข้ากระทบเขาศิลากรตตายสิ้น แล้วสุนัขนั้นก็มาเที่ยวพาลนางราชสีห์น้องสุดท้องๆ ก็ปลั่งสีหนาทเผดสุนัขตาย กลางเสามีปลาตัวหนึ่งกลืน

ฟองนกนางเขนอันคลอเคล้าที่หาดชาย พญาครุฑโกรธจืดน้ำในมหาสมุทรให้แห้ง ปลานั้นก็สำรอก ฟองคืนให้ ปลาเสามีวิมานยอดเขาจักรวาล

จารึกแผ่นที่ ๒๐. จากเสาด้านที่ ๕ ด้านที่ ๒๐ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ป่าพระหิมพานต์มีพญาหงส์ภาวีรมาเล่นน้ำในมุจลินทสระ นิทานหนึ่งมีพญาสุวรรณราชหงส์จับอยู่ยังสุวรรณบรรพต มีปักษยาติทั้งหลายต่างๆ มาประชุมกันในที่นั้น กากับนกเค้าจิกตักัน มีนกยูงรำแพนเขี่ยฝูงกา มีพญาแร้งอยู่บนยอดเขาสิขภู มีแมลงมูมิใหญ่ตัวหนึ่งชักใยปิดปากถ้ำ ฝูงกิริกับเข้าออกไปมาตักโยกจับกินเป็นอาหาร คาบสผู้หนึ่งดีแมลงมูมิก็ได้นางครุฑกิริเป็นภรรยา กลางเสามีบุรุษชาวเมืองพาราณสี ชื่อมิตวินรุ ลงนั่งแพผลัดลอยไปถึงเกาะได้นาง- เวมานิกเปรตเป็นภรรยา ๓๒ นาง แล้วเที่ยวไปพบยักษ์มีพิเศเป็นแพะถีบมิตวินทุกลับมาดักยังเมืองพาราณสี ปลาเสามีวิมานยอดเขาวินันดา

จารึกแผ่นที่ ๒๑. จากเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๑ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ มีเรื่องสุธนราชบุตรพระเจ้าวชิราวุธจะราช เจริญตามนางมโนหะราอันบินหนีไปยังสำนัก นิพญาอุทุมม กิณร ณ เจริญเขาไกรลาส ยอดเขานั้นเป็นที่อยู่แห่งพระมเหศวรเทวราช กลางเสามีเรื่องพานิชเล่นสำเภาไปถึงเกาะป่าไม้จันทร์แดง ก็ภักกันดัดไม้จันทร์แดงบันทึกมาถึงกลางมหาสมุทร ผีเสื้อน้ำแลภูตพรายทั้งหลายก็ยังพยุใหญ่ให้พัดกล้านัก นายสำเภาคิดถึงพระมหาบุญเถร คือองค์พระอรหันต์ท่านก็เหาะมาประดิษฐานกลางอากาศ หม่อมมนุษย์ทั้งปวงก็หนีไป สำเภาที่เล่นมาถึงประเทศแห่งตนได้ ปลาเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาอิสินธร

จารึกแผ่นที่ ๒๒. จากเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๒ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ มีเขาหิมพานต์ชื่อ จิตรภูฏ กอปรด้วยแก้ว ๗ ประกอบ เขาหนึ่งชื่อกาลภูฏ แล้วด้วยแก้วนิลแลในยอดเขาทั้งสองนี้มีมเหศักดิ์เทวราชแวดล้อมด้วยหมู่เทพบริวาร เจริญเขานั้นเป็นที่อยู่แห่งดาบสแลยักษาธิราช วิทยาธร คนธรรพ์ กลางเสามีพญาครุฑธำ ลักนางกาภิรมหีพระเจ้าพรหมทัตจากเมืองพาราณสีไปวิมานฉิมพลี ปลาเสามีวิมานเทพดาบนเขาการะวิก

จารึกแผ่นที่ ๒๓. จากเสาด้านที่ ๖ ด้านที่ ๒๓ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ มีเขาหิมพานต์ชื่อคันธมาท ประกอบด้วยไม้หอม ๕ ประการในประเทศนั้นเป็นที่อาศัยแห่งมเหศักดิ์เทวราชแลมานิกิร คนธรรพ ฤาษี สติวิทยาธร มีถ้ำทองหนึ่งเป็นที่อยู่แห่งพระปัจเจกโพธิ์ มีไม้อุโลกยอันหนึ่งสูงได้ ๓ โยชน์ แลหมู่ช้างฉัตถันทั้งหลายก็ยอมอุปลากพระปัจเจกโพธิ์ในที่นั้นเป็นนิจกาล กลางเสามีพานิชพวกหนึ่งจับกาชังกันไปขายแก่ชาวเมืองในเกาะ พานิชอีกพวกหนึ่งภานกยูงไปขายแก่ชาวเมืองในเกาะนั้นอีก ปลาเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาสุทนต์

จารึกแผ่นที่ ๒๔. จากเสาดันที่ ๖ ด้านที่ ๒๔ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็ยมนี้ มีเขาหิมพานต์ชื่อสุทศนุกฏ มีพรรณดุจสีทองเป็นที่อยู่แห่งมเหศกขเทวราช มีเทพบริวารมาก มีไม้นารีผล พวกวิยาธตราฆ่าช่วงชิงกันพาเอานารีผลนั้นไปเชยชมกำหนด ๗ วันก็อันตรธานไป กลางเสามีพญาครุฑแปลงเพศเป็นมานพเล่นสากกับพระเจ้าพรหมทัตเมืองพาราณสีแล้วลักภานางสุนทร มเหสีไปวิมานไม้ไทรยในเกาะ ปลายเสามีวิมานเทพดาชยอชเชนนิมิต

จารึกแผ่นที่ ๒๕. จากเสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๕ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็ยมนี้ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉกคือ คงคา ๑ ขมูนา ๑ อีรวดี ๑ สามแฉกนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ ๔ เมืองคือ เมืองพาราณสี ๑ เมืองสาวัตถี ๑ เมืองเวสาลี ๑ เมืองราชคฤห์ ๑ มีไม้มหาโพธิประดิษฐานในกลางภูมิประเทศ แต่แม่น้ำมहि ๑ สารภู ๑ สองแฉกนี้ผ่านไปในพระหิมพานต์แล้วไหลลงมหาสมุทรทั้ง ๕ แฉก มีเรื่องโพธิสัตว์เป็นพญาพานรนายฝูงอิฐฐาน ลำไม้ไผ่ให้แปล่งทูลตลอดให้บริวารจุ่มลงในสระคูนน้ำกิน ฝิเสื่อน้ำในสระมีอาจทำร้ายได้ กลางเสามีสิงหพทวิปปลายเสามีเทพดาสถิตเหนือยอดเขาขุณธร มีชวนะราชหงส์บินแห่งพระอาทิตย์

จารึกแผ่นที่ ๒๖. จากเสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๖ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็ยมนี้ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉกคือ คงคา ๑ ขมูนา ๑ อีรวดี ๑ สามแฉกนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ ๔ เมืองคือ เมืองมิตถา ๑ เมืองอาฬะวี ๑ เมืองโกสามก ๑ เมืองอุเชนี ๑ แต่แม่น้ำมहि ๑ สารภู ๑ สองแฉกนี้ผ่านไปในหิมพานต์ กลางเสามีเรื่องโพธิสัตว์ เป็นมโหสิสาสะกุมารสำแดงท้าวธรรมกะธา โปรดชักกรกขบาฝิเสื่อน้ำ ให้ตั้งอยู่ในสิล ๕ ประการ ภากันทกumar สุริยกุมาร ผู้น้องมาส่งคืนให้ เธอภาน้องทั้งสองกลับมาเมือง เรื่องหนึ่งว่าด้วยพานิชพวกละ ๕๐๐ ลำภา สักไปขึ้นอาไสรขอยู่ในเกาะพวกหนึ่งฟังโอวาท โพธิสัตว์กลับมาประเทศแห่งตน พวกหนึ่งมิได้ฟังคำโพธิสัตว์น้ำท่วมตาย ปลายเสายอดเขาขุณธร

จารึกแผ่นที่ ๒๗. จากเสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๗ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็ยมนี้ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉกคือ คงคา ๑ ขมูนา ๑ อีรวดี ๑ สามแฉกนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ คือตักกะสีลา ๑ เมืองจัมปาละ ๑ เมืองสาละละ ๑ เมืองสุรสุมาระคีรี ๑ แต่แม่น้ำมहि ๑ สารภู ๑ สองแฉกนี้ผ่านไปในพระหิมพานต์ กลางเสามีมหาสมุทรมินาค ๔ กำเนิด คือ กำเนิดสังเสดชะเกิดแต่ใบไม้แลหยาตระกูล ๑ กำเนิดชะลามกษะเกิดเป็นตัวออกจากครรภ์ตระกูล ๑ กำเนิดอินทชะเกิดจากไข่ตระกูล ๑ กำเนิดอุปาติกะบังเกิดขึ้นเองหาบิดามารดามีได้ตระกูล ๑ ปลายเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาขุณธร

จารึกแผ่นที่ ๒๘. จากเสาดันที่ ๗ ด้านที่ ๒๘ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็ยมนี้ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉกคือ คงคา ๑ ขมูนา ๑ อีรวดี ๑ สามแฉกนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมือง

โสฬศ ๔ เมืองคือ เมืองกบิลพัสดุ์ ๑ เมืองสาเกต ๑ เมืองมัทราส ๑ เมืองอินทปัต ๑ แต่แม่น้ำมहि ๑ สารภู ๑ สองแควนี้ผ่านไปในพระหิมพานต์ มีเรื่องโพธิสัตว์เป็นพญาช้างตระกูลตันทันศรีเขียวจุฬายาคา สंहามหาคุลีระกะปุกทองในชาดสระ กลางเสามีเรื่องโพธิสัตว์เป็นพญาเต่าทองได้ภาพาณิช ๕๐๐ อันเรือแตกขึ้นสู่หลังห้วยมาส่งถึงเกาะได้ ปลายเสามีเทพยดานั่งวิมานยอดเขาขุณธร

จารึกแผ่นที่ ๒๕. จากเสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๒๕ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ว่าด้วยบุพพิเทหะทวีป มีไม้ทริกประจำทวีป มีทวีปน้อย ๕๐๐ เป็นบริวาร สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุญจุพระจันทร์เต็มดวง ภูเขาเล่ดินไม้ น้ำในมหาสมุทร แลแผ่นดินก็มีพรรณอันขาวดุจน้ำนม ด้วยรัศมีเงินในเขาพระเมรุข้างบูรพทิศผ่านมาจนถึงเขาจักรวาล กลางเสามีพระเจ้าอัสกัณทาคูราชกับราชบริษัทรองข้างแก้วไปชมบุพพิเทหะทวีป ปลายเสาพระอินท์กับนางเทพอัปสรเที่ยวประภาษนันทโศกขณิในดาวดึงษ์พิภพ

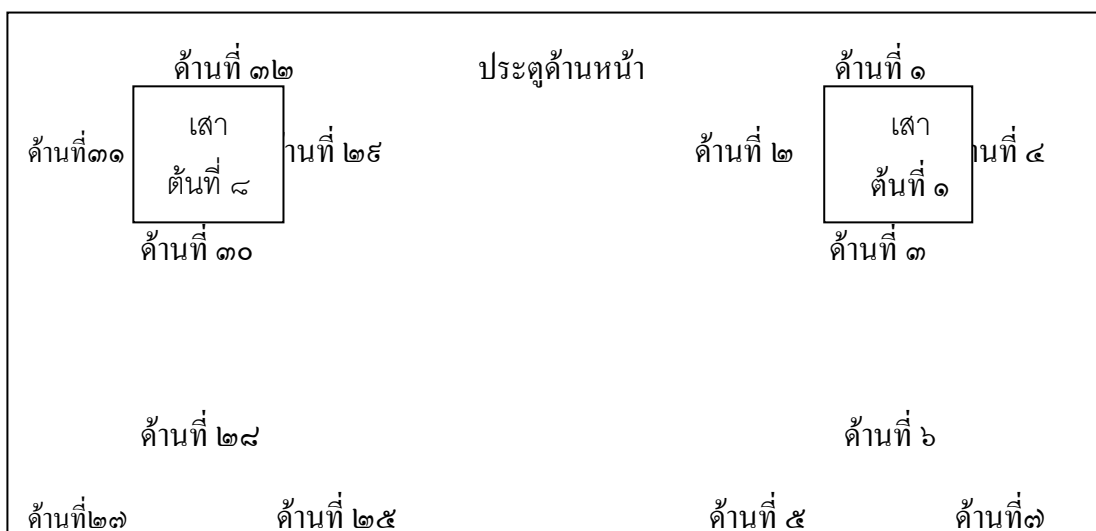
จารึกแผ่นที่ ๓๐. จากเสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๓๐ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ว่าด้วยชมพูทวีป มีไม้หว่านเป็นไม้ประจำทวีป ในชมพูทวีปนั้นมีพระนคร อนึ่งมิได้ปรากฏนามโดยพระบาฬี พระเจ้าอัสกัณทาคูราชได้เสวยศิริราชสมบัติในที่นั้น แล้วเสด็จขึ้นไปครองสมบัติในดาวดึงษ์เทวณลกย์แล้วตกลงมายังพระอุทยานริมพระนคร ให้หาพระราชนัดมาเฝ้าแล้วสวรรคต แลชมพูทวีปกับทวีปน้อยเป็นบริวาร ๕๐๐ แลหน้ามนุญมีสันดานดุจเรือกวียนแผ่นดินดินไม้ภูเขา น้ำในมหาสมุทร ก็มีพรรณอันเขียวด้วยศรีแก้วอินทนิลในเขาพระเมรุเบื้องทักษิณทิศ ผ่านมาตลอดจนเขาจักรวาล

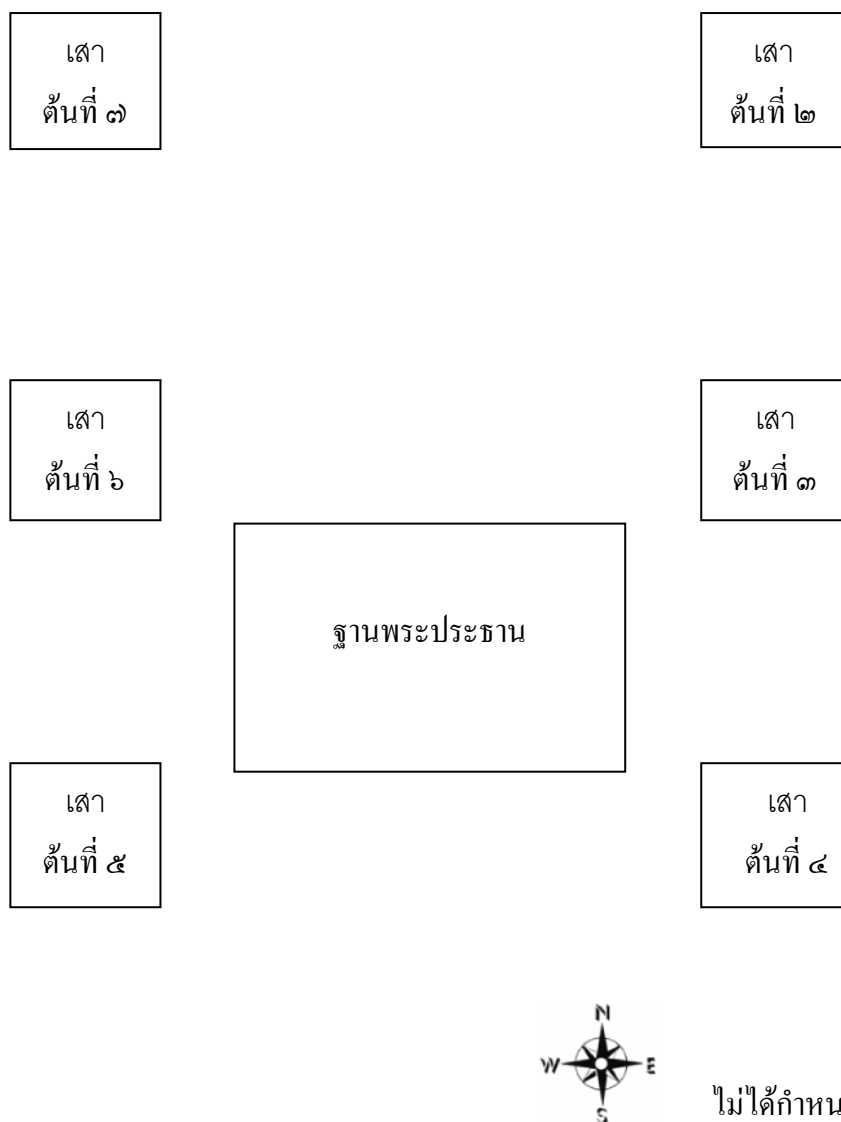
จารึกแผ่นที่ ๓๑. จากเสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๓๑ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ว่าด้วยอมรโคัญทวีป มีไม้กระทุ้มประจำทวีป มีทวีปน้อยเป็นบริวาร ๕๐๐ สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุญจุพระจันทร์ครึ่งซีก แผ่นดินภูเขาดินไม้แลน้ำในมหาสมุทร ก็มีพรรณอันขาวด้วยศรีแก้ว ผลุกในเขาพระสุเมรุเบื้องปัจจิพทิศผ่านมาจนถึงเขาจักรวาล กลางเสามีพระเจ้าอัสกัณทาคูราชทรงจักรแก้วภาบริวารไปชมอมรโคัญทวีป ปลายเสามีดาวดึงษ์พิภพพระอินท์ทรงช้าง เอรารรณ กับเทพบริษัไปประภาษสวนจิตลดาวัล

จารึกแผ่นที่ ๓๒. จากเสาด้านที่ ๘ ด้านที่ ๓๒ ปรากฏข้อความว่า เรื่องโลกสันถานเหล็มนี่ ว่าด้วยอูครกูทวีป มีไม้กัปะพฤษเป็นไม้ประจำทวีป มีทวีปน้อย ๕๐๐ เป็นบริวาร สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุญเป็น ๔ เหลี่ยม ภูเขาเล่ดินไม้ น้ำในมหาสมุทรแลพื้นปัดพิ ก็มีพรรณอันเหลืองด้วยรัศมีทอง ในเขาพระสุเมรุข้างอุดรทิศผ่านมาจนถึงเขาจักรวาล กลางเสามีพระเจ้าอัสกัณทาคูราชทรงม้าแก้วภาบริวารมาชมอูครกูทวีป ปลายเสามีดาวดึงษ์พิภพพระอินท์กับนางฟ้าเที่ยวประภาษนันทวันอุทยาน

หมายเหตุ: สามารถดูคำจารึกเทียบกับแผนผังการจัดเรียงต้นเสาศระวิหารหลวงได้ในภาคผนวก ก. หน้า ๒๖๔-๒๖๖

ภาคผนวก ก.: แผนผังที่ ๑ แผนผังแสดงการจัดเรียงเสาศระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม
(top view)



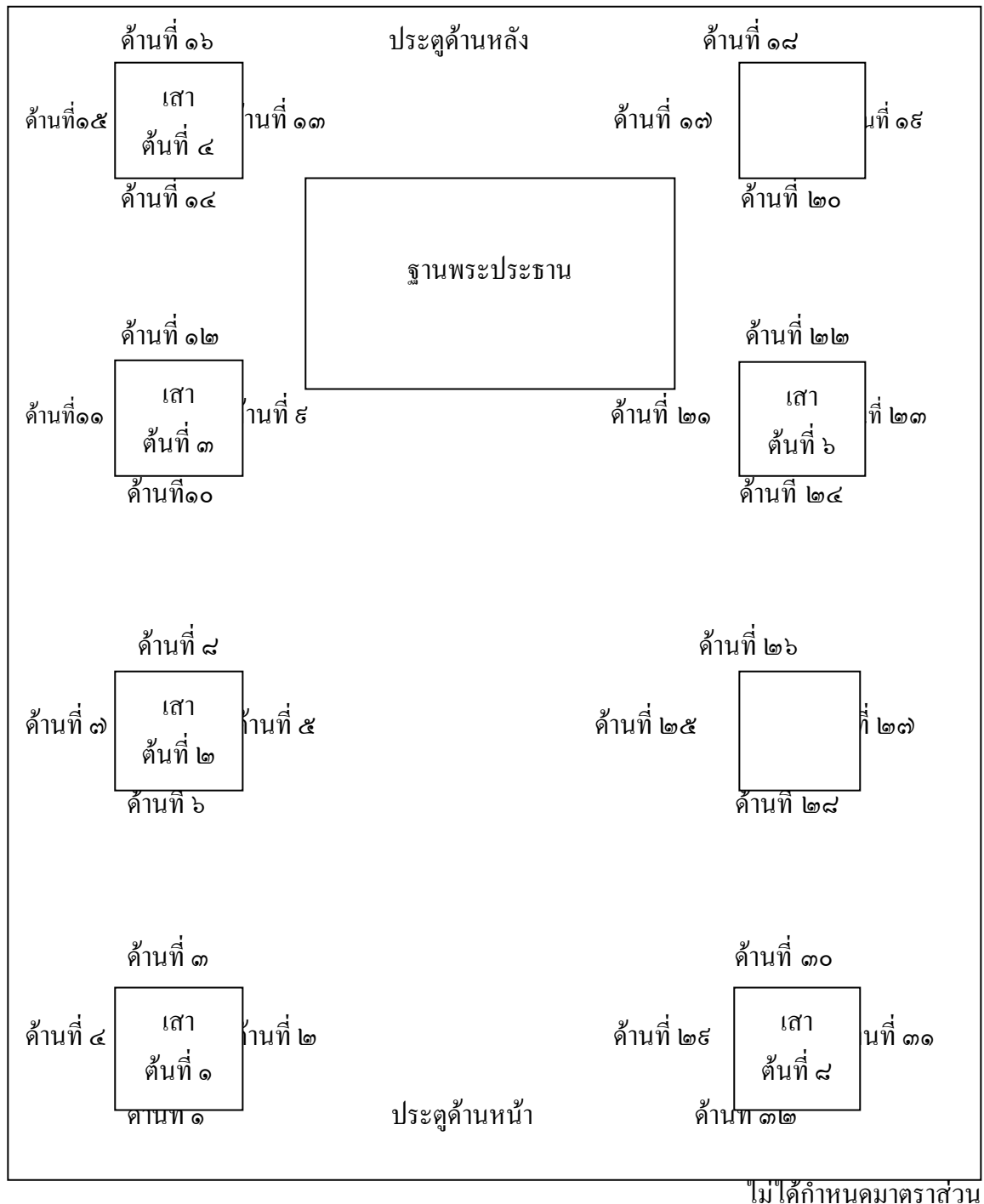


ไม่ได้กำหนดมาตราส่วน

หมายเหตุ: การจัดลำดับของเส้าตั้งแต่เส้าดั้งที่ ๑-๘ ใช้หลักการเวียนตามทักษิณวัตร และเรียงตามหมายเลขแผ่นศิลาจารึกที่บริเวณผนังของเส้าแต่ละด้าน โดยให้แผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๑-๔ เป็นเส้าดั้งที่ ๑ แผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๕-๘ เป็นเส้าดั้งที่ ๒ เป็นต้น จนถึงแผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๒๘-๓๒ เป็นเส้าดั้งที่ ๘ และการจัดลำดับของด้านตั้งแต่ด้านที่ ๑-๓๒ ก็เรียงลำดับตรงตามหมายเลขของแผ่นจารึกด้วยเช่นกัน

ที่มา: ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและตรวจสอบ จากหนังสือภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาภายในพระวิหารหลวง วัด
สุทัศนเทพวราราม ของงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, หนังสือสัญลักษณ์ใน
งานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔ ของ เสมอชัย พูลสุวรรณ และวิทยานิพนธ์เรื่อง
“การศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม” ของนาย
จิรศักดิ์ แต่งเจนกิจ รวมทั้งการวิเคราะห์ของผู้วิจัยเองประกอบกัน

ภาคผนวก ก.: แผนผังที่ ๑ แผนผังแสดงการจัดเรียงเสาศระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม
(top view)



หมายเหตุ: การจัดลำดับของเสาตั้งแต่เสาต้นที่ ๑-๘ ใช้หลักการเวียนตามทักษิณาวัตร และเรียงตามหมายเลขแผ่นศิลาจารึกที่บริเวณผนังของเสาแต่ละด้าน โดยให้แผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๑-๔ เป็นเสาต้นที่ ๑ แผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๕-๘ เป็นเสาต้นที่ ๒ เป็นต้น จนถึงแผ่นศิลาจารึกหมายเลข ๒๘-๓๒ เป็น เสาต้นที่ ๘ และการจัดลำดับของด้านตั้งแต่ด้านที่ ๑-๓๒ ก็เรียงลำดับตรงตามหมายเลขของแผ่นจารึกด้วยเช่นกัน

แผนผังที่ ๒ แผนผังแสดงการจัดวางภาพนิทานชาดก และภาพไตรภูมิ ที่เสาศระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ทั้ง ๓๒ ด้าน

ยอดเขา พระ สุเมรุ ----- ห่มนาค ในมหา สมุทร กุลา วก ชาดก ป่า หิม พานต์	ยอดเขา พระ สุเมรุ ----- เทวสุร สงคราม (มหา สมุทร) กุลา วก ชาดก นาง สุชาดา เลือกคู่ (อสูร พิภพ)	ยอดเขา พระ สุเมรุ ----- เทวสุร สงคราม (มหา สมุทร) กุลา วก ชาดก เวป จิตรา สุร (อสูร พิภพ)	ยอดเขา พระ สุเมรุ ----- เทวสุร สงคราม (มหา สมุทร) กุลา วก ชาดก เทวสุร สงคราม (อสูร พิภพ)		ยอดเขา ยุคนธร ทริวา หน ชาดก ----- สาม เณรโส ปากะ กับ พญา นาค ปัทมา ระ	ยอดเขา ยุคนธร ----- กาค ชาดก มหา สมุทร ----- ช้างฉัท ทันต์ ในป่า หิม พานต์	ยอดเขา ยุคนธร ปลา ๑ จำพวก และ ลูก ครุฑ ไปผูก ใน มหา สมุทร ----- ในป่า หิม พานต์	ยอดเขา ยุคนธร ----- สุปา รก ชาดก มหา สมุทร ----- ช้างสิบ ตระกูล ในป่า หิม พานต์		ยอดเขา อิสินธร ----- ปัทมา รก ชาดก ----- พญา ช้างรุ ปาศิริ สระ มัทนา กนิใน ป่าหิม พานต์	ยอดเขา กรวิก สังข ชาดก ----- ภู ณาล ชาดก	ยอดเขา สุทศน์ ----- - มตา สน ชาดก ----- ----- - หิริญ บรรพต ในป่า หิม พานต์	ยอดเขา เนมิน ธร มหา ชนก ชาดก ----- ----- ราชสีห์ สี่ ตระกูล ในป่า หิม พานต์		ยอดเขา วินัน ตก ----- มิต วิน ทุก ชาดก	ยอดเขา อัสกรร ----- ปลาอา นันท์ ----- กิง ฉันท ชาดก	ยอด เขา จักร วาล ----- ----- พ่อค้า สำเภา แตก ----- กัญจิรา สุร เปรต	ยอดเขา จักร วาล ----- ----- สาม เณร สุมนะ กับ พญา สุละทัต นาค ราช ----- หญิง นอกใจ สามี
ด้านที่ ๑	ด้านที่ ๒	ด้านที่ ๓	ด้านที่ ๔		ด้านที่ ๕	ด้านที่ ๖	ด้านที่ ๗	ด้านที่ ๘		ด้านที่ ๙	ด้านที่ ๑๐	ด้านที่ ๑๑	ด้านที่ ๑๒		ด้านที่ ๑๓	ด้านที่ ๑๔	ด้านที่ ๑๕	ด้านที่ ๑๖

เสาต้นที่ ๑					เสาต้นที่ ๒					เสาต้นที่ ๓					เสาต้นที่ ๔			
ยอดเขา อัครกร ----- -มต ป้อมทิศ ขาดก -คุณ ขาดก -สุกร ขาดก -ขัมพู ขาดก -พิหาร วด ขาดก -วาน รินท ขาดก -ทัพ ปุปผ ขาดก	ยอดเขา จักร วาล ----- ----- อสุริน ทราหู (มหา สมุทร) ----- ยมโลก (เมือง นรก)	ยอดเขา จักร วาล ----- พญา ครุฑกับ ปลา กิน ไข่นก ยาง เขน สิง กาล ขาดก ----- ลภู กิก ขาดก ปาหิม พานต์	ยอดเขา วินัน ตก ----- ----- โลสก ขาดก ----- มโห สธ ขาดก ----- อูฐ กิก ขาดก กิน กิริ ปาหิม พานต์		ยอดเขา อิสินธร ----- มหา บุญ และจุล บุญ ----- ปาหิม พานต์ เขาไกร ลาส และม เหศวร เทวราช สุร ขาดก	ยอดเขา กรวิก ----- ----- กา กว ดี ขาดก ----- เขาจิตร กฏและ กาพ กฏ ในปา หิม พานต์	ยอดเขา สุทนต์ ----- ----- พา เว รุ ขาดก ----- ----- เขา คันท มาท กฏ ในปา หิม พานต์		ยอดเขา ยุคนธร ----- ขวน หัง ส ขาดก ----- สิง หล ทวิ ป ----- เม ือง โส พ ส ราช ก ฤ ห เว ส าลี น พ ป าน ขาดก	ยอดเขา ยุคนธร ----- ----- สม มุ ท ท ว า น ิ ช ขาดก ----- เท ว ธ ัม ม ขาดก ----- เม ือง โส พ ส มิ ถิ ลา โก ส ัม ที อา พ วี อุ ษ เช นี	ยอดเขา ยุคนธร ----- ----- - ----- ----- - ----- เม ือง โส พ ส - จ ัม ป า กะ - สา กล ะ - ส ุง สุ มา คี รี	ยอดเขา ยุคนธร ----- ----- สุวรรณ ภ จ จ ป ขาดก ----- เม ือง โส พ ส - ก บ ิล พั ศ ค - สา เก ตุ - ม ัท ราช สุ ว ั ณ ณ ก ก ก ก ขาดก		ยอดเขา พระ สุ เม รุ ----- ----- มัน ธ า ตุ ราช ขาดก ท ร ง ช ้าง แ ก ว น ุ พ ว ี ท ห ว ี ป	ยอดเขา พระ สุ เม รุ ----- ----- มัน ธ า ตุ ราช ขาดก ท ร ง ม ้า แ ก ว ช ม พ ุ ท ว ี ป	ยอด เขา พระ สุ เม รุ ----- ----- มัน ธ า ตุ ราช ขาดก ท ร ง จ ักร แ ก ว อ ุด ร ก ุ ร ท ว ี ป	ยอดเขา พระ สุ เม รุ ----- ----- มัน ธ า ตุ ราช ขาดก ท ร ง จ ักร แ ก ว อ ุด ร ก ุ ร ท ว ี ป	
ด้านที่ ๑๗	ด้านที่ ๑๘	ด้านที่ ๑๙	ด้านที่ ๒๐		ด้านที่ ๒๑	ด้านที่ ๒๒	ด้านที่ ๒๓	ด้านที่ ๒๔		ด้านที่ ๒๕	ด้านที่ ๒๖	ด้านที่ ๒๗	ด้านที่ ๒๘		ด้านที่ ๒๙	ด้านที่ ๓๐	ด้านที่ ๓๑	ด้านที่ ๓๒

เสาดันที่ ๕		เสาดันที่ ๖		เสาดันที่ ๗		เสาดันที่ ๘

ที่มา: ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและตรวจสอบจากหนังสือภาพไตรภูมิและชาดกที่เสากายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ของงานอนุรักษ์
จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, หนังสือสัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔ ของ เสมอชัย พูลสุวรรณและ
วิทยานิพนธ์เรื่อง“การศึกษาการออกแบบและคติสัญลักษณ์ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม” ของนายจิรศักดิ์ แต่งเจนกิจ

ภาคผนวก ง.: แบบสัมภาษณ์ประกอบวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์นิทานชาดกที่ปรากฏภาพ
จิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม จำนวน ๑๐ ข้อ
ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ (เช่น ชื่อ ที่อยู่ ตำแหน่ง ระดับของความรู้)

.....
๑. ขอเรียนถามถึงความเป็นมาของภาพจิตรกรรม ภายในพระวิหารหลวง เท่าที่ท่านพอจะอธิบาย
ได้

๒. ทุกวันนี้มีคนมาชมภาพจิตรกรรมบ้างไหม ผู้เข้าชมนี้เป็นประเภทใดบ้าง

๓. ท่านคิดว่าผู้ที่เข้ามาสู่พระวิหารหลวงแห่งนี้ มีความสนใจชมภาพจิตรกรรม หรือไม่ มากน้อย
แค่ไหน

๔. ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงนี้เป็นนิทานชาดกเรื่องอะไรบ้าง

๕. ในนิทานชาดกแต่ละเรื่องนั้นมีหลักธรรมหรือปรีชาธรรมอะไรบ้าง

๖. หลักธรรมที่พบจากนิทานชาดก ในภาพจิตรกรรมนี้ จัดเป็นระดับโลกียะที่ใช้ใน
ชีวิตประจำวันหรือเป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระ

๗. ท่านคิดว่าภาพจิตรกรรม ที่เกี่ยวกับนิทานชาดกนี้ ได้ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนิน
ชีวิตในสังคมไทยบ้างหรือไม่ อย่างไร และส่งเสริมสนับสนุนด้านใดบ้าง (เช่น ด้านการศึกษา, การเมืองการ
ปกครอง, ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม, เศรษฐกิจ)

๘. ในปัจจุบันภาพจิตรกรรมนี้ ยังได้รับความสนใจเหมือนเดิมหรือเปล่า ยังมีผู้มาชมมากขึ้น
หรือน้อยลง

๙. ท่านคิดว่า ควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้น่าสนใจเพิ่ม ขึ้น
หรือไม่

๑๐. ท่านคิดว่ามีแนวทาง ในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ ภาพจิตรกรรมเหล่านี้อย่างไร
ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....

ภาคผนวก จ.: รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม จำนวน ๑๐ รูป/คน

๑. พระเทพปริยัติเวที (แสงทอง อริยมณี ป.ธ.๕) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ ๕

๒. พระมหารมย์ อภิรมโม (ป.ธ.๕) คณะ ๘ รองประธานโครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืน ครูสอนพระปริยัตินักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม

๓. พระมหาคิมหันต์ สุนทกาโย (ป.ธ.๙) คณะ ๙ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม ครูสอนพระปริยัตินักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม

๔. พระมหานิคม นิสโก (ป.ธ.๙) คณะ ๖ พระวิทยากรวัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา

๕. พระมหานารถ วิจิตโต (ป.ธ.๙) คณะ ๒ ครูสอนพระนวก.วัดสุทัศนเทพวราราม อาจารย์สอนนักธรรมศึกษานักเรียน โรงเรียนเบญจมราชาลัย

๖. ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ รองคณะบดีฝ่ายวิชาการ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผลงานหนังสือ พุทธปฏิมา: งานช่างพลังแห่งศรัทธา

๗. ดร.พิสิฐ เจริญสุข อดีต ผอ.กองศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ผลงาน หนังสือเกื้อกูลความรู้ในนิทานชาดก

๘. รศ.ดร.พัฒน์ เพ็งผลา อดีตอาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ผลงาน ๑. ชาดกกับวรรณกรรมไทย, ๒. ประวัติวรรณคดีบาลี, ๓. งานวิจัยการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

๙. นายสุวิษ วมชื่น หัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร

๑๐. อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ราชบัณฑิต อดีตผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	น.ส.สุรีย์พร แซ่เอี้ยบ
วัน เดือน ปีเกิด	วันพฤหัสบดี ที่ ๕ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๓
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๓/๑ หมู่ ๒ ต.ละแม อ.ละแม จ.ชุมพร
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต (วทบ.) สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์- อุตสาหกรรม สถาบันราชภัฏสวนดุสิต กทม. พ.ศ.๒๕๔๐ จบการศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาทั่วไป พ.ศ.๒๕๔๕
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.๒๕๔๐ - ๒๕๔๒ ครู กศน. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน เขตดินแดง กทม. พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๕๓ ประกอบอาชีพส่วนตัวและเป็นมัคคุเทศก์ พนักงาน บริษัท เอ เจ้าพระยา ชาร์เตอร์ด จำกัด กทม.
ปัจจุบัน	
ที่อยู่ตามทะเบียนบ้าน	บ้านเลขที่ ๓๐๘ ถนนพระราม ๕ แขวงสวนจิตรลดา เขตดุสิต กทม.
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ ๖๐๐๔/๑๓ ถนนประชาสงเคราะห์ แขวงดินแดง เขตดินแดง กทม. โทร. ๐๘๒-๕๕๐๘๑๕๕ E-mail. Sureephon550@gmail.com .
ปีที่เข้าศึกษา	๒๕๕๒
ปีที่สำเร็จการศึกษา	๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

An Analytical Study Of Dhammas In The Jatakas At The Paintings Of Bra Vihara Luang,
Wat Sudassanadebvararam

นางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. บทนำ

ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏให้เห็นในวัดต่างๆ นั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นภาพที่แสดงถึงเรื่องราวในไตรภูมิ ภาพพุทธประวัติ เป็นต้น แต่ภาพจิตรกรรมที่สวยงามในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม นอกจากจะมีภาพต่างๆ เหล่านี้แล้ว ยังปรากฏว่ามีภาพนิทานชาดกแทรกอยู่หลายภาพ หลากหลายเรื่องราว มีทั้งนิทานชาดกในนิบาตชาดกและนอกนิบาตชาดก นิทานชาดกในนิบาตชาดกคือ นิทานชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ และ ๒๘ ฉบับมหาจุฬาฯ จำนวน ๕๔๗ เรื่อง^๑ ส่วนนิทานชาดกนอกนิบาตชาดกก็เป็นนิทานที่ไม่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เช่น ปัญญาสชาดก เป็นต้น

นิทานชาดกหรือเรียกสั้นๆ ว่าชาดกนั้น เป็นเรื่องราวที่รวบรวมเรื่องการทำเพื่อบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล เมื่อปรารภเหตุการณ์ต่างๆ ในขณะนั้นที่สอดคล้องกับเรื่องราวในชาดกนั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกได้ด้วยบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในเวรัญชกัณฑ์ทรงตรัสว่า “...เราระลึกชาติได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติ...”^๒ ส่วนหนึ่งนิทานชาดกยังเป็นกลวิธีการสอน ที่พระพุทธองค์ทรงยกนิทานชาดกมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ^๓ ในการแสดงเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

^๑ ชาดกเป็นส่วนหนึ่งใน ๙ ของคำสอนของพระศาสดา ซึ่งได้แก่ ๑ สุตตะ, ๒ คยยะ, ๓ เวยยาकरणะ, ๔ คาถา, ๕ อุทาน, ๖ อิติวุตตกะ, ๗ ชาตกะ, ๘ อัปภูตธรรม, ๙ เวทัลละ ชาตกะคือชาดก ๕๔๗ เรื่อง และชาดก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกาย (ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถาชาตกะ นิเทศ ปฏิสัมภิตามรรค อปทาน พุทธวงศ์และจริยาปิฎก) ดูรายละเอียดใน บทนำพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ หน้า [๗].

^๒ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒/๖.

^๓ เป็นนิทานเทียบสุภาษิต เป็นการแสดงธรรมโดยหลักเสียง ไม่ให้กระทบตนเองและผู้อื่นหรือไม่เป็นการเสียดสีผู้อื่นเป็นการสอนธรรมโดยให้ตัวละครในนิทานเป็นผู้สอนและรับฟังธรรม ดูรายละเอียดใน บทนำพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ หน้า [๑๓].

เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยในการสอนธรรมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง นิทานชาดกส่วนหนึ่งได้ถูกนำเสนอผ่านทางจิตรกรรมฝาผนัง ตามโบสถ์ วิหาร ของวัดหรือพุทธสถานต่างๆ พระพุทธองค์ทรงเคยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น จิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตร กว่าภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น...”⁴

ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตั้งแต่ประมาณ ๑ เมตรจากพื้นขึ้นไปจนจรดเพดานทั้งที่ฝาผนังและเสาสี่เหลี่ยมใหญ่ทั้ง ๘ ต้น จัดได้ว่าวิหารแห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของศิลปะไทยอย่างแท้จริง มีหลายภาพที่เขียนเป็นเรื่องราวชาดกต่างๆ ผู้เขียนสังเกตเห็นว่า มีผู้เข้าเยี่ยมชมภาพจิตรกรรมฝาผนังในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะคนไทยที่เป็นพุทธบริษัท อุบาสก อุบาสิกาที่ได้มาประพฤติธรรมเป็นประจำ ไม่สามารถจะเข้าใจได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังอันวิจิตรสวยงามเหล่านั้นสื่อถึงพุทธธรรมอะไรบ้าง สอดคล้องกับในพระไตรปิฎกหรือไม่และอย่างไร แต่ละภาพเป็นภาพนิทานชาดกเรื่องใด สอนหลักธรรมหรือแผ่คติธรรมใดไว้บ้าง

ผู้เขียนจึงได้ศึกษาและค้นคว้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกนำมาถ่ายทอดผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง เฉพาะที่เป็นภาพเกี่ยวกับนิทานชาดกในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ว่าได้เล่าเรื่องราวพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีปรากฏใน พระไตรปิฎกไว้อย่างไรบ้าง มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านใดบ้าง และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างไร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชน และบุคคลทั่วไป จึงนำศึกษาและเผยแพร่ให้แพร่หลายทั่วถึง โดยผู้เขียนได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษานิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม ๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดกเหล่านั้น ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ หลักธรรมจากนิทานชาดกต่างๆ เหล่านั้น ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คำจารึก และภาพจิตรกรรมที่เสาพระวิหารหลวง รวมทั้งเอกสารของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ตลอดจนไปถึงการสัมภาษณ์พระภิกษุของวัดสุทัศนเทพวรารามและนักวิชาการเป็นหลัก

๒. นิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงสามารถแบ่งภาพได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ภาพบริเวณผนังทั้ง ๔ ด้านและภาพบริเวณผนังเสาทั้ง ๘ ต้น ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพพุทธประวัติ และอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ไม่พบภาพนิทานชาดกที่ฝาผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวง แต่พบภาพจิตรกรรมนิทานชาดกบริเวณผนังเสาพระวิหารหลวงทั้ง ๘ ต้น ซึ่ง

⁴ ดุรายละเอียดโน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๐๐/๑๙๑.

เป็นเสา ๔ เหลี่ยม เรียงกัน ๔ คู่ ๓๒ ด้าน แต่ละด้านมีขนาดกว้าง ๑ เมตร มีภาพจิตรกรรมโดยตลอดจนจรดเพดาน และมีแผ่นศิลาจารึกบรรยายเรื่องราวของภาพไว้ที่ผนังเสาทุกด้านจำนวน ๓๒ แผ่น ปรากฏภาพนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ภาพนิทานชาดกนอกนิบาตชาดกจำนวน ๖ เรื่อง ภาพธรรมนิทานจำนวน ๕ เรื่อง ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ดังนี้ เป็นนิทานชาดกใน

- เอกนิบาต ๘ เรื่อง ได้แก่ ๑. เทวธัมมชาดก ๒. นพปานชาดก ๓. กุลาวกชาดก ๔. โลกชาดก ๕. วานรินชาดก ๖. พัพพัตชาดก ๗. สมตาสนชาดก ๘. กากชาดก
- ทุกนิบาต ๔ เรื่อง ได้แก่ ๑. สิงคาลชาดก ๒. สุนทรชาดก ๓. คุณชาดก ๔. ทริภวณชาดก
- ดิกนิบาต ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. มันทตราชชาดก ๒. สุวัณณกักกุกชาดก ๓. อุลูกชาดก
- จตุกกนิบาต ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. กากวดีชาดก ๒. ชัมพูกชาดก ๓. พาเวรุชาดก
- ปัญจกนิบาต ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑. สุสันธิชาดก ๒. มิตตวินทุกชาดก ๓. ลมุกกชาดก
- สัตตกนิบาต ๑ เรื่อง ได้แก่ ทัพภปุณณชาดก
- ทสกนิบาต ๒ เรื่อง ได้แก่ สังขชาดกและสมตปณทิตชาดก
- เอกาทสกนิบาต ๑ เรื่อง ได้แก่ สุปปารกชาดก
- ทวาทสกนิบาต ๑ เรื่อง ได้แก่ สมุททวาณิชชาดก
- เตรสกนิบาต ๑ เรื่อง ได้แก่ ชวนหังสชาดก
- ดิงสตินิบาต ๒ เรื่อง ได้แก่ ปันทรกนาคราชชาดกและ กิงฉันทชาดก
- อสตีนิบาต ๑ เรื่อง ได้แก่ กุณาลชาดก
- มหานิบาต ๒ เรื่อง ได้แก่ มหาชนกชาดกและมโหสถชาดก

สรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวง เป็นภาพจิตรกรรมนิทานชาดกในนิบาตชาดกจำนวน ๓๒ เรื่อง ปรากฏบริเวณผนังเสาทั้ง ๘ ต้น ๓๒ ด้าน ไม่ปรากฏที่ฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน

๓. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

จากการศึกษา ผู้เขียนพบหลักธรรมจำนวนมากอยู่ในนิทานชาดกทั้ง ๓๒ เรื่อง ผู้เขียนได้จัดหลักธรรมต่างๆ เหล่านั้นเป็น ๑๙ หลักธรรม ดังนี้

๑. กฎแห่งกรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก
๒. หลักกตัญญูกตเวที ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องคุณชาดก มิตตวินทุกชาดก
๓. ไตรลักษณ์ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก ชวนหังสชาดก
๔. ไตรสิกขา ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสังขชาดก กุณาลชาดก มหาชนกชาดก

๕. ความสันโดษ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก มันทาตุราชชาดก
๖. หลักพรหมวิหารธรรม ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก วานรินทชาดก
๗. หลักพรหมวิหารธรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก กากชาดก สุนทรชาดก
๘. สังคหวัตถุ ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกุลาวกชาดก คุณชาดก
๙. อริยสัจ ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องขมาสนชาดก กากวดีชาดก
๑๐. อิทธิบาท ๔ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก
๑๑. หลักความสามัคคี ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องชนนังสชาดก ลมุกกิกชาดก ทัพทปุปผ-
ชาดก อุณวกชาดก
๑๒. อบายมุข ๖ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก ทริวาหนชาดก
๑๓. สัปปริสธรรม ๗ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องขัมพุกชาดก สุนทรชาดก สิงคาลชาดก
๑๔. อริยทรัพย์ ๗ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุปปาจรชาดก เทวธัมมชาดก มโหสถชาดก
นพปานชาดก
๑๕. โลกธรรม ๘ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพาเวรุชาดก มันทาตุราชชาดก
๑๖. กุศลกรรมบถ ๑๐ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องสุวัณณกั๊กกุกชาดก สุสันธิชาดก
๑๗. หลักทศพิธราชธรรม ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องมหาชนกชาดก ชนนังสชาดก
๑๘. พรหมจรรย์ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก มหาชนกชาดก
๑๙. อุปกิเลส ๑๖ ปรากฏในนิทานชาดกเรื่องพิฬารวตชาดก โลกชาดก ปันทรก-
นาคราชชาดก

หลักธรรมที่พบได้บ่อยในนิทานชาดกที่ได้ศึกษานี้คือ หลักอริยทรัพย์ ๗ ซึ่งนิทานชาดกเป็น
หนึ่งในกลวิธีการสอนธรรมให้เข้าใจได้ชัดเจนง่ายขึ้น หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกจากภาพ-
จิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามนี้ จึงสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน
เพื่อพัฒนาระดับจิตใจของบุคคลขึ้นได้

๔. หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรา- ราม ที่ส่งเสริมคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยในด้านต่างๆ

ผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น ๔ ด้านคือ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา ด้าน
เศรษฐกิจ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทย

- หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการเมืองการปกครอง มีหลักธรรม
ที่สำคัญคือ หลักทศพิธราชธรรม ความเสียสละและศีล ๕ โดยเฉพาะศีล ๕ ในนิทานชาดกเรื่อง
กุลาวกชาดก เป็นต้น ถือได้ว่า เป็นกฎหมายในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมได้เป็น

อย่างดี โดยมีเทวธรรมคือหิริโอตตัปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ในนิทานชาดกเรื่อง เทวธัมมชาดก เป็นต้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญในจิตใจของคน เพื่อให้เป็นมนุษย์แบบเทวดา

- หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาไปจนถึงอุดมศึกษา ภาคทฤษฎีปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียน ตำรา เอกสาร งานวิจัย ต่างๆ วรรณคดี โคลงโลกนิติ ซึ่งมีหลักธรรมที่ทุกคนรวมทั้งประชาชนทั่วไปก็สามารถใช้ศึกษาในการดำเนินชีวิตได้ ภาคปฏิบัติมีการนำนักเรียน นิสิต นักศึกษา มาทัศนศึกษาภาพจิตรกรรม ในพระวิหารหลวงแห่งนี้เป็นประจำ หลักธรรมที่พบเช่น ศีล ๕ และปัญญาในอริยทรัพย์ ๗ เป็นต้น

- หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏว่า ภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่ที่ศึกษา จะเป็นภาพเรื่องราวของมหาสมุทร โดยปรากฏในนิทานชาดกหลายๆ เรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับยุคสมัยในการสร้างภาพจิตรกรรมเหล่านี้ เป็นยุคที่มีการทำการค้าขายทางทะเล โดยมีการค้าสำเภาเป็นสำคัญ จนทำรายได้ให้กับท้องพระคลังหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้จำนวนมาก หลักธรรมที่พบ เช่น ไตรลักษณ์ อบายมุข ๖ อริยทรัพย์ ๗ และโลกธรรม ๘ เป็นต้น

- หลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ยังคงมีปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย เช่น ในเรื่องของค่านิยม ความเชื่อ การประเพณี ธรรม ภาษาไทย นิทานพื้นบ้าน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยที่คนไทยมีความเชื่อ เรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ ทั้งนิทานชาดกแต่ละเรื่องก็ได้สอนในเรื่องเหล่านี้ อยู่แล้ว หลักธรรมที่พบเช่น กรรม ความกตัญญู ศีล ๕ และอุโบสถศีล เป็นต้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่านิทานชาดกที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงแห่งนี้ มีประโยชน์ต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ โดยสามารถส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทได้เป็นอย่างดี

๕. บทสรุป

จากการที่ผู้เขียนได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น จึงเห็นได้ชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของนิทานชาดกทั้ง ๓๒ เรื่องที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมในพระวิหารหลวงแห่งนี้ ที่มีต่อสังคมไทย โดยมีหลักธรรมต่างๆ อาทิ ไตรลักษณ์ อริยทรัพย์ ๗ โลกธรรม ๘ และอุปกิเลส ๑๖ เป็นต้น สอดแทรกอยู่ในนิทานชาดก ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านต่างๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการประพฤติตนและดำเนินชีวิต เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองได้

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

กรมศิลปากร. ปัญญาสาตก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑. พระนคร: ศิลปะบรรณาคาร, ๒๔๙๙.

งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร. ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสายภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม. กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ม.ป.ป..

ไตรภูมิ. ไตรภูมิภาพหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชานิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. วรรณคดีศาสนาและชนบประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๒๘.

พัฒน์ เพ็งลา. ชาดกกับวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

พิสิฐ เจริญสุข. เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

สืบพงศ์ ธรรมชาติ, รัช.ดร.. วรรณคดีชาดก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอลิเณสโตร, ๒๕๔๒.

